

63257

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

SÖKE İLÇESİ COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MESUT ELİBÜYÜK

HAZIRLAYAN
NURCAN DEMİRALP

ANKARA - 1997

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Nurcan Demiralp'e ait "Söke İlçesi Coğrafyası" adlı çalışma, jürimiz tarafından..... Coğrafya Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

ÖZET

Ege Bölgesi'nin Ege Bölümü'nde yeralan Söke, B.D.İ.E verilerine göre 954 km²'dir. 1990 yılında yapılan son idari bölünüşe göre 8 kasaba, 34 köy ve bir şehirden oluşan, idari olarak Aydın ili'ne bağlı bir ilçedir. Söke, yerşekilleri, iklim, doğal bitki örtüsü, nüfus ve ekonomik faaliyetler yönünden bulunduğu bölgenin ve bölümün özelliklerini taşımaktadır.

Genel olarak doğal sınırlarla çevrilmiş olan ilçenin batısında doğu batı yönünde uzanan Dilek Dağı ile güney ve güneydoğusunda Beşparmak Dağları'nın kuzey yamaçları uzanmaktadır. İki dağ kütlelerinin arasında içinden Büyük Menderes Nehri'nin geçtiği çöküntü sahası olan Söke Ovası yer alır. İlçenin en önemli akarsuyu olan Büyük Menderes Nehri, doğu batı yönünde akarak Söke Ovası'nı ikiye ayırır ve ilçenin güneybatısında Ege Denizi'ne dökülür. Yüzey şekilleri bakımından dağlık alanlar, platolar ve Söke Ovası'ndan oluşan sahada, birikinti koni ve yelpazeleri ile dağların kıyıya dik uzanmasından dolayı girintili çıkıntılı kıyılar ile kıyı kordonu ve okları da yer almaktadır. Genel olarak Akdeniz iklimi'nin yaşandığı alanda, kışın sağnak yağışlar etkili olmakta ve yıllık ortalama yağış miktarı 943 mm.'ye ulaşmaktadır. Yazın ise kuraklık bazı yıllarda şiddetini artırmaktadır.

Alandaki yerüstü suları Büyük Menderes Nehri ile nehre karışan çok sayıdaki yan dereden oluşmaktadır. Çeşitli büyüklükteki göllerin bulunduğu sahada oluşumu yeni olan ve tarafımızdan " Serçin Gölü" olarak adlandırılan göl dikkat çekmektedir. Çamiçi Gölü ile bağlantısı alüvyon setti ile kesilen göl, drenaj kanallarının da etkisi ile ortaya çıkmıştır.

Azonal, intrazonal ve zonal toprak gruplarının yer aldığı sahada en önemli pay alüvyon topraklara aittir. Tarımsal üretiminin önemli bir bölümü bu topraklardan sağlanmaktadır. İlçede bitki örtüsü ormanlardan

ve makilerden oluşmaktadır. Paleozoige ait şist ve kalkerlerden oluşan Dilek Dağı üzerindeki kızılçamlar ve karaçamlar Dilek Milli Parkı kapsamı içinde yer almaktadır. Makilerin de çeşitli elemanları alanda dağılışı gösterir.

İlçede, genel olarak toplu yerleşmeler bulunmakta, sürekli yerleşmeler ise; şehir, kasaba, köy ve mahallelerden oluşmaktadır. Geçici yerleşme olarak tarımsal veya hayvansal üretimler yapan çiftlikler ile sahada önemi ve sayısı iyice azalmış olan bahçe damları yer almaktadır.

Söke ilçesi B.D.i.E 1990 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre sık nüfuslu yerleşmelerdendir. Aynı yıla ait nüfus sayımına göre Söke Şehri'nde 50.866 kişi, sekiz kasabası 40.761 kişi, otuzdört köyde 28.123 kişi olmak üzere toplam 119.750 kişi yaşamaktadır. Eğitim ve kültür düzeyi yüksek olan sahada nüfusun büyük bölümünü genç nüfus oluşturmaktadır.

Alandaki ekonomik faaliyetin esasını sulu tarım alanlarında buğday ve ayçiçeği gibi ürünlerle münavebeli olarak ekilen pamuk oluşturmaktadır. Her türlü sebze ve meyve üretiminin gerçekleştiği ilçede, hayvancılık daha çok tarımı destekler özelliğindedir.

SUMMARY

Söke seated in the Aegean section of the entire Aegean Territory shown on Turkey's map, occupies an overall land of 954 square kilometers basing on data established by BDİE (Prime Ministry State Statistical Institute) According to the most recent administrative allocations of 1990, this is a town whose land administration has been brought under the authority of the Province of Aydın all together with its 8 boroughs, 34 villages and a downtown. Söke reflects the characteristics of the territorial section in which it is seated from the aspects of surface formation, climatic conditions, natural vegetation, population and economic activities.

At the western side of the district bordered in general with natural boundaries, there exist the Dilek Mountain extending in the east-west direction while at the same time, the northern slopes of the Beşparmak Mountain Chain incline in the southern and southeastern sides. There lies the Söke plain which is a land subsidence " between the two mountain structures in which the Büyük Menderes river trespasses. This river which is the most major stream of the district, flows in the east-west direction and spilled into the Aegean Sea at the southwestern part of the same. This site of land is predominated by hilly sections, plateaus and the Söke Plain, recessing and protruding banks formed due to the extension of mountains perpendicular to the coast, alluvial cones, sand bars and spits also coexist. In the area where Mediterranean climatic conditions prevail in general, heavy rainstorms dominate in winter bringing an annual rainfall average of 943 mm. In the summer times, draught increases its intensity for some years. The surface waters in the field comprise of the Büyük menderes River and a wide variety of lateral rivulets pouring into this stream. Within the territory with lakes with

divergent sizes, the newly formed Serçin lake takes the major attention. This lake the link to the çamiçi lake of which has been blocked by a barrier formed of river sand, was partly formed by the effect of the drainage ducts.

Throughout the zone in which azonal, intrazonal and zonal earth groups predominate, the most bigger slice belongs to alluvial sand (or river sand). Most major part of agricultural production is provided from this type of sand. The plant cover consists of forests and scrubs. There also exist the larch trees and Norway Spruces on the Dilek Mountain which is formed up of shale calcium light and which belongs to the Paleozoic era, within the coverage of the Dilek national Park. Various element types of the scrubs shows distribution at the zone.

In general collective residences are found in the district which permanent accommodations consisting of city, town village and quarters. With regard to temporary residence, the agricultural and animal production farms and garden type animal sheds the number of which has been reduced in considerable numbers are encountered.

The Söke District is among the residential areas with dense population basing on the results obtained after the census of 1990 carried out by the BDİE. According to the public census of the same year, 50.866 individuals live in the Söke City while 40.761 individuals live in eight towns and 28.123 people in thirty-four villages adding up to a total of 119.750. At the zone where literacy is wide and a higher level of education and culture is achieved, young generations form the majority of the overall population.

Silk cultivated with alteration to wheat and sunflower form the basic economic activity in the area. All types of vegetables and fruit are produced in the district and animal breeding is carried out rather to assist agricultural activities.

ÖNSÖZ

Coğrafya doğal ortam ile insan arasındaki karşılıklı etkileşimleri coğrafyanın prensiplerinden nedensellik, dağılış ve kıyaslama ilkelerine bağlı kalarak araştırır ve sonuçlarını sentez olarak sunar. Günümüzde dünya nüfusunun hızla artması, doğal kaynakların tükenebilir olması, insan ile doğal kaynaklar arasındaki ilişkilerin en akılcı şekilde ortaya konmasını, doğal kaynakların verimli kullanılmasını, insan ile doğal kaynaklar arasındaki ilişkinin ayrıntılı olarak ele alınmasını ve araştırılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Doğal kaynaklar, beşeri ekonomik ve tarihi zenginliklerle donatılmış olan ülkemiz, henüz tam anlamıyla ve her yönüyle araştırılmış değildir. Bu araştırmaları yapmak ve ülkemizin kaynaklarını her yönüyle değerlendirmek coğrafyacılardan çalışmaları ile olacaktır.

Ülkemizin en gelişmiş bölgelerinden birinde bulunan ve pek çok yönden araştırıldığı zannedilen " Söke ilçesi", coğrafi anlamda ve son yıllardaki gelişmelerin ışığında araştırılmamıştır. Alandaki tarihi miras ve son yıllarda gözlenen hızlı gelişme ayrıntılı bir çalışmanın yapılması gereğini düşündürmüştür ve bizi bu araştırmaya yöneltmiştir.

"Yüksek Lisans Tezi "olarak hazırlanan bu çalışmaya Prof Dr. Mesut Elibüyük yönetiminde 1995 yılının temmuz ayında başlanmış ve 1997 yılı ocak ayında tamamlanmıştır. Aydın iline bağlı olan "Söke İlçesi" monografik bir tarzda incelenmiş, mümkün olduğu kadar coğrafyanın prensiplerine bağlı kalınmıştır. Araştırmanın tüm safhalarında çeşitli problemlerle karşılaşıldığı halde, büyük bir istek, heyecan ve ilgiyle çalışılmıştır.

Araştırma konumuzun belirlenmesinde, sınırlarının saptanmasında, hazırlanışının bütün aşamalarında çok büyük ilgi, yardım ve desteğini gördüğüm tez hocam Sayın Prof. Dr. Mesut Elibüyük'e sonsuz

teşekkürlerimi sunarım. Öğrenciliğim ve tez çalışmalarımda bütün coğrafi bilgilerimi edindiğim hocalarımdan başta Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Coğrafya Bölüm Başkanı Prof Dr. Cemalettin Şahin ve tüm hocalarıma, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı öğretim üyesi sayın Doç.Dr. Ali Özçağlar'a, teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmalarım sırasında daima yardımlarını gördüğüm Sayın Arş. Gör. Osman Gümüştü'ye, Arş. Gör.Servet Karabağ'a ve Arş. Gör. Salih Şahin'e ve burada ismini sayamadığım tüm kişi ve kuruluşlara şükranlarımı sunarım.

Büyük emek ve çaba ile hazırlanan bu çalışmada eksikliklerine rağmen, en önemli amacımız; coğrafyacılar, coğrafi bilgilere ihtiyacı olan kişi ve kurumlara, bundan sonra alanla ilgili çalışma yapacak araştırmacılara yardımcı olmasıdır.

Nurcan DEMİRALP

1997

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vii
TABLolar DİZİNİ	xv
GRAFİKLER DİZİNİ	xx
ŞEKİLLER DİZİNİ	xxii
SÖKE İLÇESİ COĞRAFYASI	1
Giriş	1
I- SÖKE İLÇESİ VE ÇEVRESİ'NİN FİZİKİ COĞRAFYASI	6
1. YER ŞEKİLLERİ	6
1.1- Dağlık Alanlar	9
1.2- Platolar	11
1.3- Söke Ovası	14
2- İKLİM	18
2.1- Sıcaklıklar	20
2.2- Basınçlar ve Rüzgârlar	30
2.3- Nemlilik ve Yağışlar	35
3- HİDROGRAFYA	48

3.1- Akarsular	48
3.1.1- Büyük Menderes Nehri	48
3.1.2- Büyük Menderes Nehri'ne Karışan Yan Dereler	53
3. 2- Yeraltı Suları ve Kaynaklar	56
3. 3- Göller	59
4- TOPRAK	62
4.1- AZONAL TOPRAKLAR	64
4. 1.1- Alüviyal Topraklar	64
4.1.2- Hidromorfik Alüviyal Topraklar	67
4.1.3- Koluviyal Topraklar	68
4.1.4- Regosoller	68
4.2- İNTRAZONAL TOPRAKLAR	69
4.2.1- Rendzinalar	69
4.3- ZONAL TOPRAKLAR	69
4.3.1- Kırmızı Renkli Akdeniz Toprakları (Terra- Rosa)	70
4.3.2- Kırmızı Kahverengi Akdeniz Toprakları	70
4.3.3- Kahverengi Orman Toprakları	71
4.3.4- Kireçsiz Kahverengi Topraklar	72
4.3.5- Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları	72
5- DOĞAL BİTKİ ÖRTÜSÜ	78

5.1- Orman Alanları.....	78
5.2- Maki Alanları.....	81
II- SÖKE İLÇESİ'NİN BEŞERİ COĞRAFYASI	85
1-YERLEŞME	85
1.1-Yerleşmenin Evrimi.....	86
1.2- Yerleşmelerin Şekil ve Tip Yönünden Ayrımı	93
1.2.1 Sürekli Yerleşmeler.....	97
1.2.1.1-Söke Şehri	97
1.2.1.2 Kasabalar.....	105
1.2.1.3. Köy ve Mahalle Yerleşmeleri	111
1.2.2 Geçici Yerleşmeler.....	113
1.2.2.1 Damlar	114
1.2.2.2 Çiftlikler.....	116
1.3- Konut ve Konut Tipleri	118
1.3.1. Eski Tip Konutlar.....	119
1.3.2 Yeni Tip Konutlar	123
2- NÜFUS	125
2.1- Nüfusun Gelişimi	126
2.2- Nüfus Dağılışı	141
2.3- Nüfus Yoğunlukları	143

2.3.1- Aritmetik Nüfus Yoğunluğu	144
2.3.2- Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu	150
2.3.3- Tarımsal Nüfus Yoğunlukları	152
2.4- Nüfusun Sosyal Özellikleri.....	154
2.4.1- Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Özellikleri.....	154
2.4.2- Nüfusun Kültürel Özellikleri	161
2.5- Nüfusun Ekonomik Özellikleri.....	163
III- SÖKE İLÇESİ'NİN EKONOMİK COĞRAFYASI	170
1- HAMMADDELER COĞRAFYASI.....	176
1.1-TARIM.....	176
1.1.1-Pamuk.....	178
1.1.2. Buğday.....	184
1.1.3. Ayçiçek.....	187
1.1.4 Arpa	188
1.1.5 Mısır	189
1.1.6 Yem Bitkileri	189
1.1.6.1. Yonca.....	190
1.1.6.2. Fiğ.....	190
1.1.6.3 Sudanotu-Şekerotu	191
1.1.6.4 Yulaf.....	191

1.1.7 Tütün.....	192
1.1.8 Susam.....	192
1.1.9 Yerfıstığı.....	194
1.1.10. Sebze.....	194
1.1.11. Kavun-Karpuz	197
1.1.12 Patates.....	198
1.1.13 Soğan.....	198
1.1.14 Sarmısak.....	199
1.1.15. Zeytin	199
1.1.16. İncir	203
1.1.17. Meyve Bahçeleri	204
1.2- HAYVANCILIK.....	206
1.2.1 Küçükbaş Hayvancılık.....	207
1.2.2. Kümes Hayvancılığı	209
1.2.3 Büyükbaş Hayvancılık.....	209
1.2.4 Arıcılık.....	210
1.2.5 Balıkçılık.....	211
2- SANAYİ COĞRAFYASI	212
2.1 Ev Sanayi.....	214
2.2 Atölye Sanayi.....	214

2.3 Modern Sanayi.....	217
3- HİZMETLER COĞRAFYASI.....	220
3.1. ULAŞIM.....	220
3.2. TİCARET.....	227
3.3. TURİZM	230
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	233
KAYNAKÇA.....	238
FOTOGRAFLAR.....	244

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri.	21
Tablo 2: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık Ortalama Sıcaklık Değerlerinin Mevsimlere Dağılışı.....	22
Tablo 3: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Düşük Sıcaklık Değerleri.	23
Tablo 4: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Yüksek Sıcaklık Değerleri.	24
Tablo 5: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık En Düşük Sıcaklık Değerleri.	25
Tablo 6: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın En Yüksek Sıcaklık Değerleri.	26
Tablo 7: Yüksek Sıcaklığın 30°C ve + Olduğu Ortalama Gün Sayısı.	27
Tablo 8: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Don Olaylı Günler Sayısı.....	29
Tablo 9: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Buhar Basıncı Değerleri (mb).	31
Tablo 10: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Nisbi Nem Değerleri (%).	35
Tablo 11: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Bulutlu Günler Sayısı.	36
Tablo 12: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Sisli Günler Sayısı.	38

Tablo 13: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış Değerleri (mm).....	39
Tablo 14: Aydın Kuşadası, Söke ve Milas'ın Günlük En Yüksek Yağış Miktarlarının Aylık ve Yıllık Değerleri (mm).....	40
Tablo 15: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Yağışın Mevsimlere Dağılışı (mm).....	42
Tablo 16: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış Şiddeti Değerleri.....	44
Tablo 17: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık Ortalama Yağış Şiddetlerinin Mevsimlere Dağılışı	45
Tablo 18: Aydın, Milas, Söke ve Kuşadası'nın Aylık ve Yıllık Ortalama Dolulu Günler Sayısı.....	47
Tablo 19: Aydın, Milas, Söke ve Kuşadası'nın Aylık ve Yıllık Ortalama Kar Yağışlı Günler Sayısı.....	47
Tablo 20: Büyük Menderes Nehri'nin Ortalama Akım Değerlerinin Mevsimlere Dağılışı (1968-1985).....	51
Tablo 21: Büyük Menderes Nehri'nin Ortalama Akım Değerlerinin Aylara Dağılışı (1968-1985).....	52
Tablo 22: Büyük Menderes Nehri'nin Söke Akım İstasyonu'ndaki Debileri	53
Tablo 23: Büyük Menderes Nehri'ne Karışan Yan Derelerin Uzunluğu Yağış Alanı ve 5 Yıllık Debileri.	55
Tablo 24: Söke İlçe'sinin Sayım Yıllarına Göre Nüfusu	130
Tablo 25: Söke İlçe Merkezinin Sayım Yıllarına Göre Nüfusu	131

Tablo 26: Söke İlçesindeki toplam nüfusun sayım yıllarına göre ortalama artış oranları (%).	132
Tablo 27: Söke'de şehir, kasaba ve köy nüfuslarının yıllara göre seyri...	133
Tablo 28: Söke'de, sayım yıllarına göre şehir, kasaba ve köy nüfuslarının oransal gelişimi (%).	134
Tablo 29: Söke'de şehir, kasaba ve köy nüfuslarının yıllık ortalama artış ve azalış oranları (%)	135
Tablo 30: Söke İlçesi'nde sayım yıllarına ve köylere göre nüfus	138
Tablo 31: Söke'de yıllara göre hane halkı büyüklüğünün dağılışı.	140
Tablo 32: Söke'de yıllara göre hane halkı büyüklüğünün şehir, kasaba ve köylere dağılışı	140
Tablo 33: Söke ilçesi'nde, merkez, kasaba ve köylerin yüzölçümleri ile 1940-1965-1990 yıllarına ait Aritmetik Nüfus Yoğunlukları.	144
Tablo 34: Söke ilçesi'nde merkez, kasaba ve köylerin Tarımsal Nüfus Yoğunlukları ile Fizyolojik Nüfus Yoğunlukları (1993).	150
Tablo 35: Söke'de 1940-1965-1990 yıllarına göre kadın, erkek ve toplam nüfusların dağılışı.	155
Tablo 36: Söke'de yıllara göre cinsiyetin şehir, kasaba, köylere dağılışı ve oranları.	157
Tablo 37: Söke İlçe Merkezinde Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılışı (1990).	159
Tablo 38: 1990 yılında Söke'de nüfusun yaş grupları, okuryazarlık durumu ve mezun olduğu öğrenim kurumuna göre dağılışı.	161

Tablo 39: 1990 yılında Söke'de son hafta içinde, iktisaden faal nüfusun yaş gruplarına dağılışı (12 ve yukarı yaştaki nüfus).....	164
Tablo 40: Söke'de İktisaden faal nüfusun sektörel dağılışı (1990).....	165
Tablo 41: Söke'de faal nüfusun cinsiyete göre faaliyet kollarına dağılışı ve oranları (1990).	165
Tablo 42: Söke'de kamu kurum ve kuruluşları ile çalışanların sayısı (1994)167	
Tablo 43: Söke'de faal nüfusun yıllara göre faaliyet kollarına dağılışı ve oranları.	168
Tablo 44: 1990 yılında Söke'de iktisaden faal olmayan nüfusun dağılışı.169	
Tablo 45: Söke İlçesi'nde Araziden Faydalanma Durumu (1993-İlçe Tarım Müdürlüğü Verilerine Göre)	172
Tablo 46: Söke İlçesi'nde Ekili-Dikili Arazinin Dağılışı (1993)	173
Tablo 47: Söke İlçesi'nde Araziden Faydalanma Durumu (1975).....	174
Tablo 48: Söke İlçesi'nde Pamuk ve Buğday Ekim Alanları İle Verim Miktarlarının Durumu (1939-1968).....	180
Tablo 49: Söke İlçesi'nde Pamuk Buğday ve Ayçiçeği Ekim Alanları İle Verim Miktarlarının Durumu (1970-1994)	182
Tablo 50: Söke İlçesi'nde Pamuk ve Mısırın Ekim Alanları İle Üretim Miktarlarının Durumu (1988-1994).....	183
Tablo 51: Söke İlçesi'ndeki Bazı Ürünlerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarlarının Durumu (1940).....	185
Tablo 52: Söke İlçesi'nde Tarım Ürünlerinin Ekim Alanı ve Verimleri (1994)186	

Tablo 53: Söke İlçesi’nde Hayvan Varlığının Durumu (1993)..... 206

Tablo 54: Söke Sanayi Sitesi’ndeki Atölyelerin Meslek Gruplarına Dağılımı
(1975-1996) 216

Tablo 55: Priene ve Milet Şehri’ne Gelen Turistlerin Yıllara Göre Dağılışı
(1985-1994) 231

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerlerinin Seyri.	21
Grafik 2: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Düşük Sıcaklık Değerlerinin Seyri	23
Grafik 3: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Yüksek Sıcaklık Değerlerinin Seyri.	24
Grafik 4: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık En Düşük Sıcaklık Değerlerinin Seyri.	25
Grafik 5: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın En Yüksek Sıcaklık Değerlerinin Seyri.	26
Grafik 6: Yüksek Sıcaklığın 30°C ve + Olduğu Ortalama Gün Sayısının Seyri.....	27
Grafik 7: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Buhar Basıncı Değerlerinin Seyri.	31
Grafik 8: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Nisbi Nem Değerlerinin Seyri.....	35
Grafik 9: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Bulutlu Günler Sayısının Seyri.....	36
Grafik 10: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış Değerlerinin Seyri.	40
Grafik 11: Aydın Kuşadası, Söke ve Milas'ın Günlük En Yüksek Yağış Miktarlarının Aylık ve Yıllık Değerlerinin Seyri.....	41

Grafik 12: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık Ortalama Yağış Değerlerinin Mevsimlere Oransal Dağılışı.	42
Grafik 13: Büyük Menderes Nehri'nin Ortalama Akım Değerlerinin Mevsimlere Göre Seyri (1968-1985).....	51
Grafik 14: Büyük Menderes Nehri'nin Aylık Ortalama Akım Değerlerinin Seyri (1968-1985).....	52
Grafik 15: Söke İlçesi'nin sayım yıllarına göre nüfusunun dağılışı.	130
Grafik 16: Söke İlçe merkezinin sayım yıllarına göre nüfusu.	131
Grafik 17: Söke'de şehir, kasaba ve köy nüfusunun oransal gelişimi.	134
Grafik 18: Söke'de iktisaden faal nüfusun sektörel dağılışı.	165
Grafik 19: Söke'de faal nüfusun faaliyet kollarına dağılışı.	166
Grafik 20: Söke İlçesi'nde Kullanıma Göre Arazinin Bölünüşü (1993-İlçe Tarım Müdürlüğü Verilerine Göre).....	172
Grafik 21: Söke İlçesi'nde Ekili-Dikili Arazinin Bölünüşü (1993).....	173
Grafik 22: Söke İlçesi'nde Kullanıma Göre Arazinin Bölünüşü (1975).....	174
Grafik 23: Söke İlçesi'nde Hayvan Varlığının Durumu (1993)	207

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Milas, Aydın, Kuşadası ve Söke Meteoroloji İstasyonlarının Rüzgâr Gülleri 32

Şekil 2: Arslanyaylası Köyü’nden Tek Katlı Mesken..... 121

Şekil 3: Karaatlı Köyü’nden Tek Katlı Mesken 122

Şekil 4: Söke Şehri’nin Nüfus Piramidi (1990) 158

SÖKE İLÇESİ COĞRAFYASI

Giriş

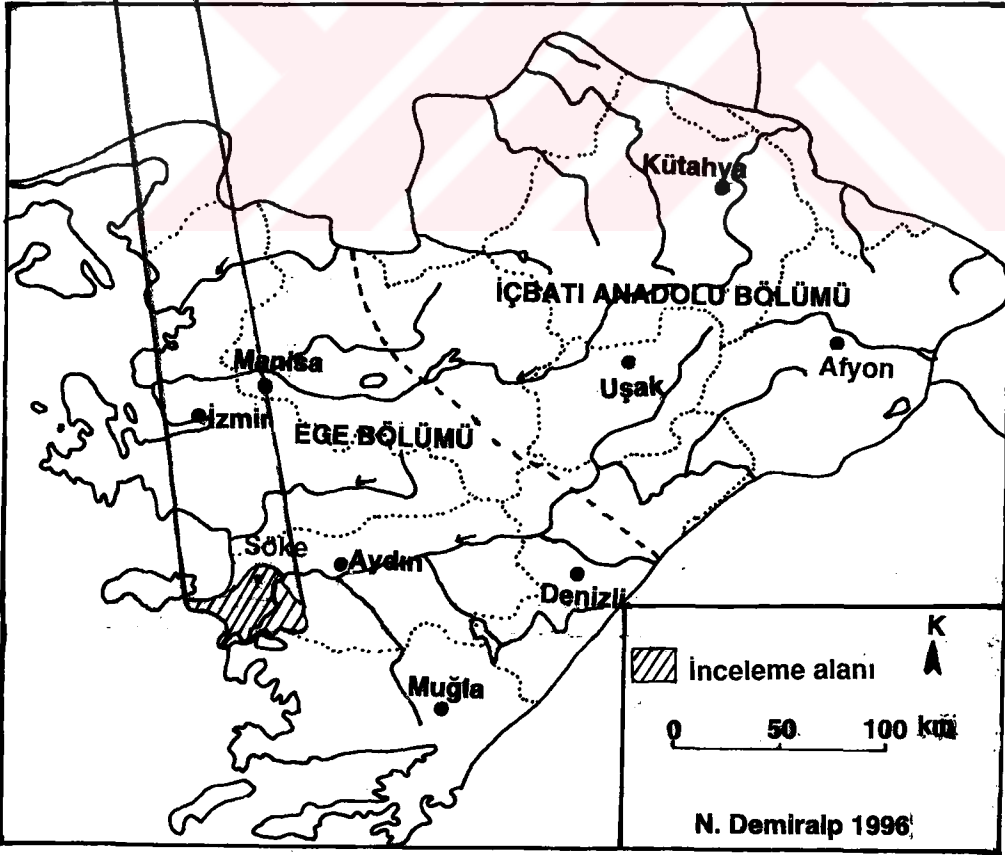
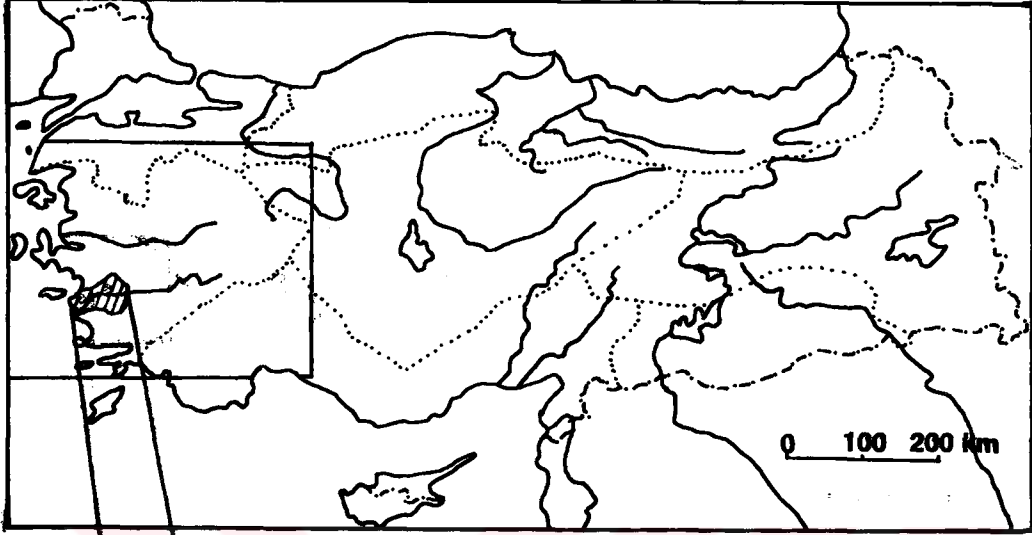
Araştırma konumuzu oluşturan Söke ilçesi, coğrafi bölgelerimizden Ege Bölgesi'nin Ege Bölümü'nde ve Büyük Menderes Nehri'nin aşağı çığrında bulunmaktadır. İdari olarak Aydın İli'ne bağlı olan Söke, ilin batısında yer almaktadır (Harita 1).

1990 yılı B.D.İ.E. verilerine göre Söke'nin yüzölçümü 954 km² dir. İlçe Tarım Müdürlüğü'nün 1993 yılında hazırladığı Köy Bilgi Formları'na göre yüzölçüm 862.4 km² dir. Biz, alanda köy bazında yapılan en kapsamlı çalışma olarak bu verilerden yararlanarak bazı harita, tablo ve grafiklerimizi oluşturduk. Oysa 1/100.000 ölçekli topoğrafya haritaları (M-N, 18-19 paftaları) üzerindeki hesaplamalarımız sonucu Söke'nin yüzölçümü 966 km² olarak saptanmıştır. Söke, Aydın'a bağlı 16 ilçeden nüfus miktarı bakımından Nazilli'den sonra ikinci sırayı almaktadır.* Söke'de 1881 yılında belediye teşkilâtı kurulmuştur. 1996 yılına gelindiğinde Söke'ye bağlı Bağarası, Güllübahçe, Sarıkemer, Sazlıköy, Atburgazı, Savuca ve Yenidoğan olmak üzere toplam yedi belediye bulunmaktadır. 1990 nüfus sayımına göre 5939 nüfuslu Özbaşı ise henüz belediye teşkilatı kurulmayan büyük bir kasabadır. Aynı nüfus sayımına göre 119.750 nüfusa sahip Söke, Türkiye'nin büyük ilçelerinden biri haline gelmiştir. Fakat, özellikle son yıllarda il veya ilçe merkezi haline getirilen yerleşmelerin seçiminde, coğrafi ve ekonomik özellikler dikkate alınmadan, gelişigüzel hareket edilmesi sonucu bazı ilginç durumlar ortaya çıkmaktadır. Yeni il ve ilçe yapılacak yerlerin rasgele, sadece politik bazı amaçlar doğrultusunda seçilmesi nedeniyle buralara bağlı olan köyler ve kasabalar da bazı nedenler için bağlı oldukları ilçeleri ve illeri değiştirir olmuşlardır. Sosyo-ekonomik, politik

* 1990 B.D.İ.E nüfus sayımı sonuçlarına göre

LOKASYON HARİTASI

HARİTA:1

ve diğ er nedenlerle bu hareketlere izin verilmesi nedeniyle bu tür olaylar sürekli olmaktadır. Bu durumun yaşandığı yerlerden biri de araştırma alanımızdır.

20 Mayıs 1990 gün ve 3644 sayılı kanun gereğince daha önce Söke'ye bağlı olan Yenihisar ilçe olmuştur. Bu ilçeye, eskiden Söke'ye bağlı olan Akköy, Akyenik y, Balat, Batıköy ve Yenihisar bağlanmıştır. Böylece Söke 1985 nüfus sayımına göre toplam 11.111 kişinin yaşadığı bir kasabasını ve dört büyük köyünü Yenihisar ilçesi'ne devretmiştir.

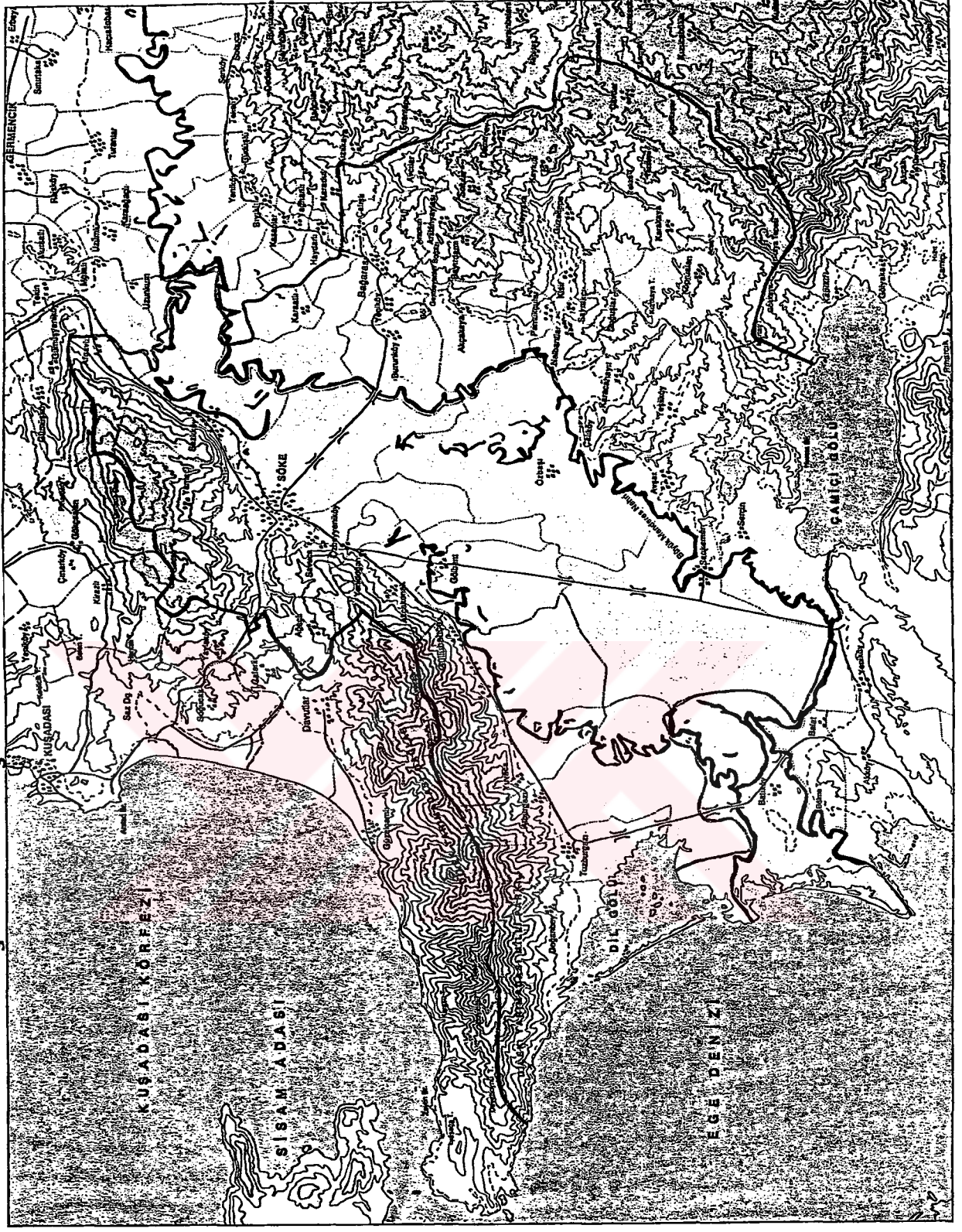
Çalışmalarımız sırasında Söke'nin 1990 yılı idari bölünüşü esas alınarak tablo, grafik ve haritalar hazırlanmıştır. Nüfus konusundaki hesaplamalar, 1990'dan önce Söke'ye ait verilerin tümünün 1990 yılı son idari b l n ş e uyarlanarak yapılmıştır.

Söke ilçesi'nde 1990 nüfus sayıma göre; şehirde 50.866 kişi, sekiz kasabada 40.761 kişi, otuzdört köyde 28.123 kişi olmak üzere toplam 119.750 kişi yaşamaktadır. Bu nüfusu ile ilçe, Aydın ile toplam nüfusunun % 14.6'sını oluşturmaktadır.

Söke'nin sınırlarına bakıldığı zaman fiziki haritada da (Harita 2) görüldüğü gibi genel olarak doğal sınırlardan meydana geldiği açıktır. ş yleki; ilçenin kuzeyini ve batısını doğu-batı doğrultusunda uzanan Durmuş Dağı, Gümüş ve Kemer Dağları ile Dilek Dağı (Samsun Dağları)  evreler. Bu sınırlar bazen Dilek Dağı'nın 1.229 m. ye varan zirvelerinden bazen de güneye inen derelerin su bölümü çizgisini takip ederek çizilmiştir. Doğudaki sınır ise Beşparmak Dağları'nın kuzey yamaçlarındaki su bölümü çizgisinden geçirilmiştir. Güneyde yer alan  amişi Gölü de (Bafa Gölü) doğal sınır oluşturmaktadır. Söke'nin en batı ucunu oluşturan Dil Gölü (Karina Gölü) kıyıları son derece girintili çıkıntılı olup, Ege Denizi ile doğal sınır oluşturmaktadır. Söke Ovası'nın ortasından geçen Büyük Menderes Nehri ise ovayı ikiye ayırarak, doğu-

SÖKE İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN FİZİKİ HARİTASI

HARİTA:2

İŞARETLER

Eğiklikli alanda

Yerleşim yerleri

Yıllık 100m

Yıllık 200m

Yıllık 300m

Yıllık 400m

Yıllık 500m

Yıllık 600m

Yıllık 700m

Yıllık 800m

Yıllık 900m

Yıllık 1000m

Yıllık 1100m

Yıllık 1200m

Yıllık 1300m

Yıllık 1400m

Yıllık 1500m

Yıllık 1600m

Yıllık 1700m

Yıllık 1800m

Yıllık 1900m

Yıllık 2000m

Yıllık 2100m

Yıllık 2200m

Yıllık 2300m

Yıllık 2400m

Yıllık 2500m

K

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 km

Çizim : Nuzun Demirel 1980

Kaynak : Harita Genel Kurumları

batı yönünde ilerler ve Söke'nin güney batısında Ege Denizi'ne ulaşır. İlçenin kuzeydoğusunda Germencik ile olan sınırı herhangi bir doğallığa sahip olmayıp, idari sınırlardan oluşmaktadır.

İdari bakımdan ise ilçenin güneyinde Muğla İli'ne bağlı Milas ilçesi, güneybatısında Aydın'ın Yenihisar ilçesi, kuzeybatısında Kuşadası İlçesi ile doğusunda Koçarlı ilçesi yer almaktadır.

Tarihi belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla çok eski dönemlerden beri insanların yerleşmesine sahne olan bu sahada tarih boyunca yerleşme kesintiye uğramadan devam etmiştir. Burada kurulan yerleşmelerin öneminin artıp azalmasına bağlı olarak sahanın önemi zamanla değişmiştir. Bu alanda özellikle Büyük Menderes Nehri'nin sağladığı imkânlardan yararlanılarak parlak medeniyetler kurulmuş, siyasi, iktisadi ve kültürel bakımdan ünlü birçok yerleşmenin ortaya çıktığı görülmüştür. Çalışma alanımızda kurulmuş olan tarihi şehirlerin halkları deniz ulaşımı ve ticareti yapmış, Akdeniz, Ege ve Marmara ile Karadeniz kıyılarında çeşitli koloniler kurarak doğu ile batı dünyası arasındaki mal değişimini sağlamışlardır. Büyük Menderes Nehri'nin deniz ticareti ve ulaşımına imkan tanıyan doğal şartlarının değişmesi sonucu, alan önemini kaybetmeye başlamış, Ortaçağ sonlarına doğru deltanın alüvyonları buralardaki şehirlerin limanlarını doldurmuştur. Doğu ile batı arasındaki ilişkileri düzenleyen ve iki alem arasındaki kara ve deniz yollarının avantajlarını kullanan bu alan M.Ö III. asırdan itibaren yaklaşık altıyüz sene boyunca Anadolu'nun siyasi ve ekonomik hayatı üzerinde söz sahibi olmuştur.¹

Çalışma alanımızdan bugün de önemli yollar geçmekte ve yurdumuzun pek çok yerine kolaylıkla ulaşım sağlanabilmektedir (Harita 22). Alanda, Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki hamlelerin sonucu olarak da ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı üzerinde etkili olma yolunda her gün ileri adımlar atılmaktadır.

¹ Göney, S. (1975) Büyük Menderes Bölgesi s.6-7

Yapılan bu çalışmanın amacı; Söke İlçesi'nde insan ile doğal çevre arasında meydana gelen karşılıklı etkileşimleri ve sonuçlarını nedensellik, dağılış ve karşılaştırmadan oluşan coğrafi prensiplere uygun olarak sentezci bir yaklaşımla incelemektir. Yeryüzünün herhangi bir yerinde yaşayan insanın, doğal çevre ile karşılıklı etkileşimi ve bunun sonuçları tümüyle coğrafyanın konusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle bir alanın coğrafyasından söz edildiğinde, o alandaki fiziki, beşeri ve ekonomik faaliyetlerin bütünü ele almak gerekir. Bu düşünceden hareket ederek "Söke İlçesi Coğrafyası" adını verdiğimiz bu çalışma, bölgesel coğrafya araştırma yöntemlerine göre monografik bir plan içinde hazırlanmıştır.

Bugüne kadar Söke İlçesi'nin tamamını ele alan bir coğrafi çalışma yapılmamıştır. Binlerce yıldır yerleşmeye sahne olan, önemli tarihi mirası bulunan, Cumhuriyet Türkiye'si'nin önemli ekonomik, kültürel ve sosyal imkanlarına sahip bu alanın coğrafi açıdan bütünüyle incelenmemiş olması bizi bu çalışmaya yönlendirmiştir. Bu çalışma ile alanın potansiyeli incelenecek, bu potansiyelin nasıl değerlendirildiği ele alınacak, yeterince değerlendirilmeyen yönler varsa, neler yapılması gerektiği konusunda öneriler sunulacaktır. İlçede yaşayan insan ile doğal ortamın etkileşimi coğrafya prensiplerine bağlı kalınarak incelenmiş, metin bölümü grafik ve tablolarla desteklenmiş, dağılışı daha iyi gösterebilmek için mümkün olduğu kadar bol harita çizilmesine dikkat edilmiştir. Olayların nedenleri açıklandıktan sonra, karşılaştırma yapılırken hem ilçenin uzun yıllar içindeki durumu karşılaştırılmış hem de ilçe, yeri geldikçe yakın çevresi ve Türkiye geneli ile beraber ele alınmıştır.

Çalışmamız yapılırken ilk önce saha ile ilgili literatür taranmış ve bunların tasnifi yapılmıştır. İkinci aşamada arazi çalışmaları ve harita çizimleri yapılmış, araştırma alanının Türkiye'deki ve bölgedeki yerini sınırlarını göstermek için lokasyon haritası çizilmiştir (Harita 1). Harita

Genel Komutanlığı tarafından hazırlanan 1/100.000 ölçekli Türkiye Topografya Haritası'nın, M-18, M-19, N-18, N-19 paftalarından yararlanılarak fiziki harita hazırlanmıştır (Harita 2). Aynı zamanda bütün haritaların temelini oluşturan bu haritanın üzerine çeşitli bilgiler aktararak diğer haritalar elde edilmiştir. Aslında bütün haritalar 1/100.000 ölçeğinde çalışılmış daha sonra küçültülerek çalışmamız içine yerleştirilmiştir. İdari bölünüş haritası Söke Kaymakam-lığı'ndan temin edilen Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 1/25.000 ölçekli köy sınırlarını gösteren haritalarının küçültülüp, birleştirilmesiyle elde edilmiştir. 1981 yılında Türkiye genelinde hazırlanan köy bazındaki en ayrıntılı bilgileri içeren Köy Envanter Etütleri'nin Söke'ye ait kayıtları Köy hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün arşivlerinde bulunamadığı için köy bazındaki bazı bilgileri elde edemedik. Jeoloji haritamız ise MTA tarafından hazırlanan 1/25.000 ölçekli Aydın Jeoloji Haritası ile, DSİ Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 1/100.000 ölçekli Aşağı Büyük Menderes Havzası Hidrojeoloji Haritaları'nın A paftasından yararlanılarak hazırlanmıştır. Jeomorfoloji haritası ise arazide yaptığımız çalışmalar sonucunda oluşturulmuştur. Beşeri ve ekonomik coğrafya konularını kapsayan diğer haritalar da; B.D.İ.E'nün bilgisayar kayıtları ve çeşitli yıllara ait nüfus sayımı sonuçları, İlçe Tarım Müdürlüğü'nün hazırladığı Köy Bilgi Formları, arazide yaptığımız çalışmalar ile Söke ve Aydın kurum ve kuruluşlarından elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Metin içinde yer alan tablo grafik ve haritalara ilave olarak saha çalışmaları sırasında çektiğimiz birçok fotoğraftan bir kısmı metnin içine yerleştirilerek, sahadan alınan görüntülerle çalışma desteklenmiştir.

I- SÖKE İLÇESİ VE ÇEVRESİ'NİN FİZİKİ COĞRAFYASI

Ege Bölgesi'nin Ege Bölümü'nde yer alan Söke ve çevresi, bulunduğu alanın etkilerini yeryüzü şekillerinde olduğu kadar iklim, doğal bitki örtüsü vb. özelliklerine de yansıtmaktadır. Araştırma alanında yaşayan insanlar da doğal ortam ile karşılıklı etkileşim içinde bulunmaktadır. Bu ortamda insanın beşeri ve ekonomik faaliyetlerini görmeden önce doğal çevreyi ele alarak sözü edilen alanın yerşekilleri, iklimi, doğal bitki örtüsü, hidrografyası ve toprak özellikleri incelenecektir.

1. YER ŞEKİLLERİ

Araştırma sahası olan Söke İlçesi çevresiyle birlikte yeryüzü şekilleri bakımından Ege Bölümü'nün karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Bölümde doğu-batı yönünde ve genel olarak birbirine paralel uzanan dağlar ile bunların arasındaki çöküntü alanları yer alır. Çöküntü alanlarının içinde ise Ege Denizi'ne dökülen akarsular bulunmaktadır. Akarsuların vadi tabanlarında ve ağızlarında alüvyal birikmeler olmuş, genelde akarsuların adını taşıyan ovalar oluşmuştur. Söke'de de bu genel özellikleri görmek mümkündür.

İlçenin batısında doğu-batı yönünde uzanan Dilek Dağı (Samsun Dağı) ile doğu ve güneydoğusunda Beşparmak Dağları'nın kuzey yamaçları uzanmaktadır. Söke'nin en önemli dağlık alanı olan ve halk arasında Samsun Dağı olarak bilinen bu kütle, 1983 yılında çizilen son topografya haritalarında da görüldüğü gibi resmi kaynaklarca "Dilek Yarımadası Dağları" olarak isimlendirilmiştir. Bu dağ uzun bir mesafe boyunca devam etmesine karşın bir dağ silsilesi olmayıp, sıradağ özeliği taşımadığı için coğrafi açıdan bu şekilde isimlendirilmesini uygun bulmamaktayız. Ancak resmi kaynaklara da ters düşmemek için

bu alan tarafımızdan Dilek Dağı olarak bahsedilecektir. İki dağ kütlelerinin arasında, içinden Büyük Menderes Nehri'nin geçtiği çöküntü sahası olan Söke Ovası yer alır. Nehir, doğu-batı yönünde akarak ovayı ikiye ayırmakta, Söke'nin güneybatısındaki Yenihisar ilçesi'nin Balat Köyü'nden Ege Denizi'ne dökülmektedir (Harita 2).

Fiziki haritada görüldüğü gibi Söke ilçesi topografya-sında en alçak kısım Doğanbey köyü sınırları içinde yer alan Dil Gölü (Karina Gölü) kıyılarıdır ki burası Söke'nin Ege Denizi ile olan sınırını oluşturan 0 m . yükseltisine sahiptir. Yüksek kısımlar ise Dilek Dağı'nın (Samsun Dağı) zirveleri olan 1.229m. ile Beşparmak Dağları'nın kuzey yamaçlarında Söke sınırları içinde en fazla yükselti 960 m. ye ulaşır. En alçak kısım olan deniz seviyesi ile en yüksek kısım dağlık alan arasındaki yükselti farkı 1.200m. yi geçmektedir (Harita 2).

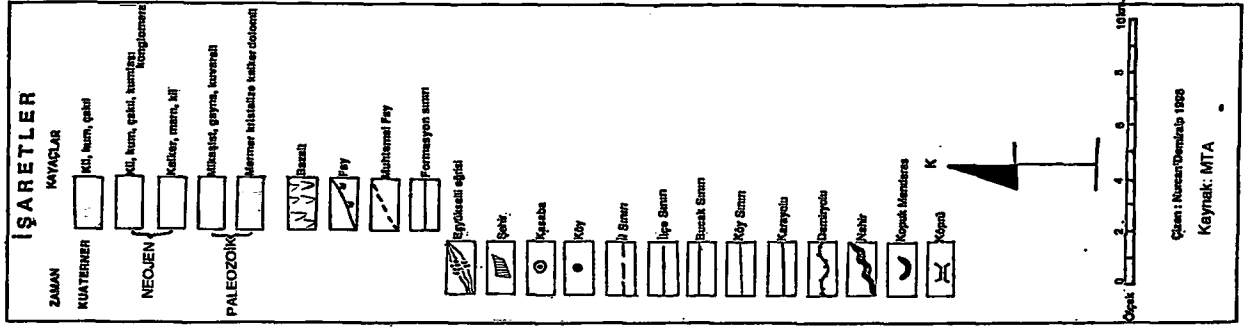
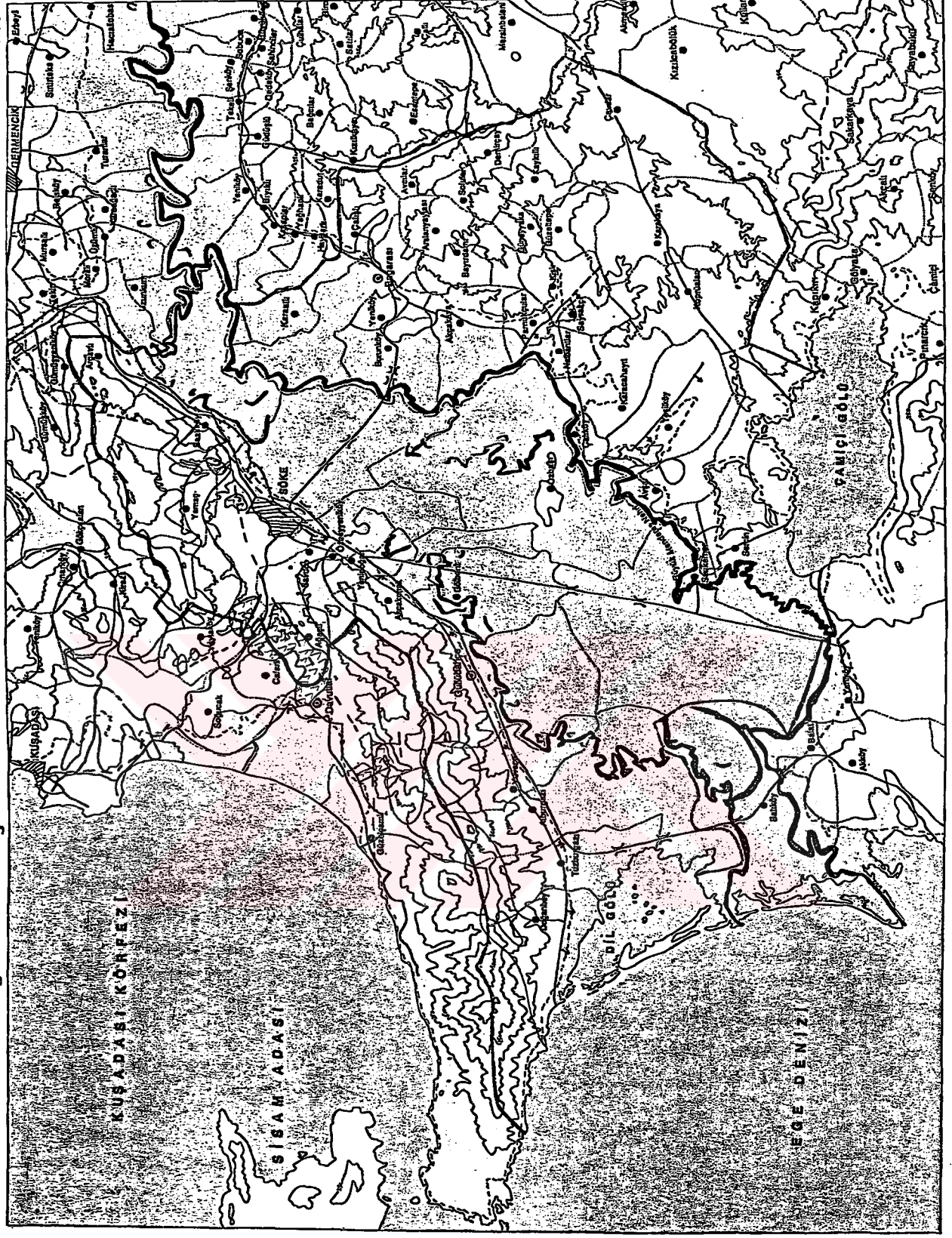
Morfolojik, anlamda çalışma alanı; ortadaki Söke Ovası, onu güney, güneydoğu ve güneybatıdan çevreleyen platolar ile batı ve güneydoğusunda yer alan dağlık alanlar özellikle batıdaki dağlık kütlelerin güney eteklerinde yer alan birikinti konilerinden oluşmaktadır (Harita 4). Söke Ovası'nı çevreleyen platolar üzerinde halkın "dağ köyü" dediği yerleşmeler yer alır. Halkın dağlık alan olarak nitelediği bu kütleler morfolojik anlamda dağ olmayıp, üstleri düz olan plato yüzeyleridir. Bu platolar jeolojik devirlerde aşınarak düzleşmiş, tektonik ve östatik hareketlere bağlı olarak birden fazla basamak şeklinde aşınmışlardır.

"Üçüncü zaman sonlarında meydana gelen yükselme ve alçalmalar, bu alanın topografyasında derin izler bırakmıştır. Bu tektonik hareketler Dördüncü Zaman içinde de devam etmektedir. Alanın şekillenmesinde önemi büyük olan bu tektonik hareketlerde kıvrımlardan çok kırıkların payının fazla olduğu ortaya konulmuştur²" (Harita 3).

² Göney, S. (1975) Büyük Menderes Bölgesi s.30

SÖKE İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN JEOLOJİ HARİTASI

HARITA:3

“Neojen sonlarına doğru meydana gelen dislokasyonlar, tüm Türkiye’de olduğu gibi bu alandaki arazinin şekillenmesinde de büyük rol oynamıştır. Bölgede düz ve geniş alüvyal ovalara tekabül eden kısımlar alçalmış, buna karşın ovaları çevreleyen dağlık kısımlar enblok hareketlerle yükselmiştir. Menderes Masifi’nin kenarlarında oluşan ekayların cephesi daima masife yönelmiştir.”³

Çalışma alanındaki kırık hatlarının sayıları ve yönleri oldukça değişiktir. Özellikle Söke’nin batısında doğu-batı yönünde uzanan kırık hatlarının yanında, ilçenin doğu ve güney doğusundaki kuzey-güney yönünde ilerleyen kırık hatları topografyanın şekillenmesinde etkili olmuşlardır. Ayrıca ilçenin doğu ve güneydoğusunda yer alan kırık hatları, araziye kateden uzun kırık çizgileri şeklinde değil, aynı kuşak üzerinde kısa mesafelerle birbiri ardına ve yanyana dizilmiş şekildedirler (Harita 3). Söke Ovası’ndan platolara doğru arazinin genellikle kademeler halinde yükselmesi de çeşitli aralıklarla yan yana dizilmiş kırık hatlarının sonucudur.

Çalışma alanı aynı zamanda Türkiye’nin I. Derece Deprem Kuşağı içinde bulunmaktadır. 1955 yılında Balat’da meydana gelen depremde arazinin çökmesi sonucunda lagünlerin genişlediği ve kıyı çizgisinin gerilediği burada çalışmalar yapan Süha Göney tarafından tespit edilmiştir. Tarihi dönemlerden itibaren pek çok yer sarsıntısının bu alanda yaşanması fayların varlığından kaynaklanmaktadır. Alanda yer alan sıcaksu ve maden suyu kaynakları kırık hatlarına denk gelmekte, Sazlıköy yakınlarında 40C° sıcaklıkta Gümüş Kaplıcaları’nın varlığı kırık hatlarının derinliği hakkında da fikir vermektedir.

³ J. Wipperf (1964) Menderes Masifinin Alpidik Dağ Teşekkülü İçindeki Durumu MTA Enstitüsü Dergisi sayı 62, s.76

"Kırıkların meydana gelmesi ve bu alanda doğu-batı ve kuzey-güney yönünde geniş olukların oluşmasından sonra, buraya yerleşen yeni akarsu şebekesi, yamaçlarda yataklarını derinleştirmeye tektonik kökenli olukların tabanında ise, taşıdıkları maddeleri yığarak yataklarını yükseltmeye başlamıştır. Çukur sahalarda Büyük Menderes Nehri'nin yatağını doldurması ve yükseltmesi sonucunda içerilere sokulan deniz kolu gittikçe gerilemiş ve küçülmüştür.⁴"

Anadolu karasının temel taşlarını oluşturan masiflerden, Menderes Masifi (Saruhan-Menteşe Masifi) içinde yer alan ve Paleozoik bir temel üzerine oturmuş olan araştırma alanı Üçüncü Zaman sonlarından itibaren dış kuvvetlerin ve iç kuvvetlerin etkisiyle şekillenmeye başlamış zamanla bugünkü görünümünü kazanmıştır. Çalışma alanındaki morfolojik üniteler; dağlık alanlar, platolar ve Söke Ovası olarak üç ana başlık altında ele alınacaktır. Bununla birlikte alanda yeralan birikinti konileri, vadiler ve kıyı şekilleri de kısaca incelenecektir.

1.1- Dağlık Alanlar

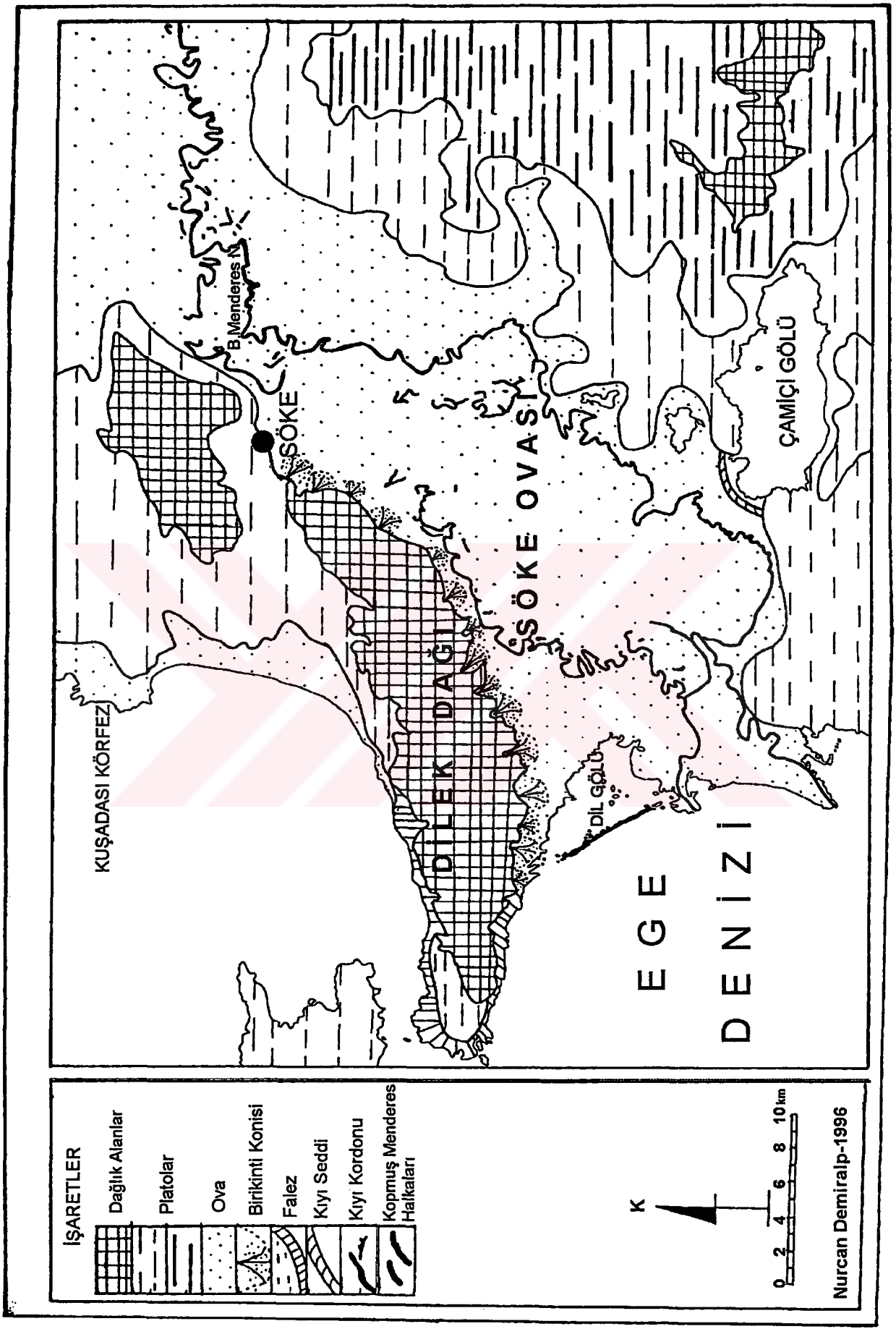
Araştırma sahamızda bulunan dağlık alanların en önemlisi Dilek Dağı ya da halk tarafından bilinen adı ile Samsun Dağı'dır. Bu dağın eski çağlardaki adı Mycale'dir. Dağlık kütle Söke'nin hemen batısında başlamakta ve yükseltisi gittikçe artarak güneybatıya doğru bir kavis çizmektedir (Harita 4). Doğanbey Köyü'nün kuzeyinde yükselti en fazla 1.229 metreye çıkar. Kırölük ve Dayıoğlu (1.209) tepeleri bu dağlık sahanın diğer yüksek noktalarıdır. Dağlık saha doğu-batı uçlarına doğru yavaşça incelen yarı elipsoidi andırmaktadır.

"Dilek Dağı (Samsun Dağı) Paleozoik, hatta bazı kısımları daha eski zamana ait tabakalardan oluşmaktadır. Mikaşistlerin üzerine gri renkli masif kalkerleri gelmektedir. Dağlık arazinin ortasında ve bazı

⁴ Göney, S. (1975) Büyük Menderes Bölgesi s.33

SÖKE İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN MORFOĞRAFYA HARİTASI

HARİTA : 4

kisimlarda faylanmalar sonucunda kalkerler arasından mikaşistler tekrar yüzeye çıkmaktadır. Derin açılmış vadilerin tabanında da yine mikaşistlere rastlanmaktadır. Eğim kalkerlerin yüzeye çıktığı sahalarda, mikaşistlerin bulunduğu alanlara oranla daha fazladır. Bu dağlık kütle bir bütün olarak ele alındığında, kalkerler mikaşistlerden daha geniş sahalara yayılmaktadır. Bu alanın kuzeydoğusunda Neojen'e ait marn, gre (kumtaşı) ve kalkerler, dağlık masifin mikaşist ve kalkerlerini örtmektedir⁵ (Foto 2)."

Dilek Dağı (Samsun Dağları) Ege Bölümü'ndeki diğer dağlık alanlardan farklılık göstermektedir. Deniz seviye-sinden itibaren birden bire yükselmekte, ince ve uzun bir kütle görünümü sergilemekte ve yamaçlardan sonra hemen dağ özelliği göstermektedir (Foto 1). O nedenle burada dağlık sahalara 1.000 m nin çok altında başlamaktadır.

Yaklaşık 20. yy başlarına kadar Dilek Dağı'nın eteklerinden geçen Büyük Menderes Nehri'nin dağın eteğine yaklaşan bükümleri de bazı menderes kalıntılarının meydana gelmesine yol açarak, dağın yamaçları ile Söke Ovası arasındaki kısmın girinti ve çıkıntılarını artırmıştır.

Söke ilçesi sınırları dışında olup, haritalarımızda yer alan (Harita 2,3,4) bir başka dağlık alan ise, Çamiçi Gölü (Bafa Gölü) doğusunda bulunmaktadır. Beşparmak Dağları'nın devamı olan bu alanda en yüksek nokta 1.367 m. olmasına karşın bizim haritalarımız içinde yer alan bu kütleyle ait en yüksek nokta 1.200 m civarındadır. "Paleozoiğe ait mikaşist, gnays ve kuvarsitlerden oluşan alanda granit ve gnayslar üzerinde yükseltinin de etkisiyle meydana gelen mekanik çözülmenin arttığı sivri ve dişli tepeler ile keskin şekillerin ortaya çıktığı görülür. Bu nedenle birkaç patika dışında dağa tırmanmak çok güçtür.

⁵ Göney, S. (1975) Büyük Menderes Bölgesi s.39-40.

“Hristiyanlığın Anadolu’da yayılmaya başladığı zamanlarda Beşparmak Dağı, rahiplerin ve bu dini yaymaya çalışan insanların barınağı olmuştur. Bugünkü ismini de zirve civarında beş parmağa benzeyen aşınma şekillerinden almıştır.”⁶

Bu dağlık alandan birkaç küçük dere Çamiçi (Bafa Gölü) Gölü’ne dökülmekte, kuzeydeki dereler ise Büyük Menderes Nehri’ne karışmaktadır. Arızalı arazideki ormanlar meşe ve makilerle kaplıdır. Yerleşme için uygun şartlar yer almaz.

1.2- Platolar

Söke’nin doğusunda yer alan en önemli morfolojik birim yüksek ve alçak aşınım yüzeylerinden oluşan platolardır. Üzerinde en büyük yerleşme birimi olarak Bağarası’nı gördüğümüz bu plato, alanın en eski arazisini oluşturmaktadır. Gnays, grano-gnays, çeşitli şistler, kalker ve kuvarsitler bu alanda geniş yer kaplamaktadır. Paleozoige ait bu çeşitli kayaçların temelini Saruhan-Menteşe veya Menderes Masifi oluşturmaktadır. İçinde bulunan açık ve koyu renkli minerallerin oranına ve büyüklüğüne göre gnayslar açık veya koyu renkli ince veya iri tanelidir. Gnaysların içinde mikaşist ve kuvarsit anklavlarına fazlaca rastlanmaktadır. Alanda açık renkli gnayslar koyu renkli gnayslara oranla daha geniş yer kaplar. Burada en eski araziye oluşturan grano-gnays ve gnays serisi üzerine, çeşitli şistler gelmektedir. Gnayslar gibi mikaşistler de esmer ve sarı renklidir. Buradaki şistler de birbirine geçişlidir. Dolayısıyla mikaşist, killi şist, grafitli şistlerin münavebelerine şist serisinin her yerinde rastlanır. Şist serisinin üzerinde kuvarsitler bulunur. Kuvarsitler bazen mikaşistlerle münavebelidir ve mikaşistler ile kuvarsit arasında yavaş geçişler bulunur.⁷

⁶ a.g.e s.44

⁷ a.g.e s.9

Alçak ve yüksek aşınım yüzeylerinden oluşan platolar üzerinde, gnays ve mikaşist gibi nispeten geçirimsiz kayalar bulunduğu için buradaki geçici dereler ve onların kolları hayli içerilere sokulmuştur. Buradaki en önemli dereler Sarıçay ve Kisir'dir.

Platolardaki yerleşmeler genellikle ovaya yakın eteklerde ve yamaçlarda kurulmuştur. Buradaki arızalı araziler fıstıkçanı, meşeler ve makilerle kaplanmış ormanlık alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gnays ve mikaşistler gibi silis oranı yüksek kayaların fazla yer kaplaması, yarıma derecesinin fazla olması, geçici derelerin bulunması, verimli ve geniş tarım arazisinin az olması sonucunu yaratmıştır.

Söke'nin batısında yer alan alçak aşınım yüzeyi de Neojen dönemine ait bir platodur. "İçinde linyit ihtiva eden Söke Neojen'i değişik irtifalarda bulunmaktadır. Tabanda detritik bir konglomera seviyesi ile başlamaktadır. Bunların üzerinde tatlı su fosilleri içeren marn ve kalkerler yer almaktadır. Daha üst kısımlarda ise gre ve konglomeralar sıralanır. Neojen arazisi çeşitli faylar tarafından katedilmiştir. Linyitli seviyelere genellikle Neojen formasyonunun kenarlarında rastlanmaktadır. Linyitli serilerin oluşumu Miosen'de olmuştur.⁸" Bu linyitler işletilmektedir.

Bu alan az eğimli olması ve toprak tabakasının uygunluğu nedeniyle zeytin incir gibi ağaçların yetişmesine ve tahıl tarımına uygunluk göstermektedir. Burada gre, marn ve kalkerlerin yani geçirimli malzemenin bulunması su sorununu ortadan kaldırmakta ve yerleşmeye imkan tanımaktadır. Alandaki Kuaterner'e ait alüvyal depolardan sonra halk tarafından en fazla yararlanılan, ekonomik imkanlar sağlayan alan platolardır.

⁸ H. Wedding (1960) Caferli ile Çukurköy (Söke, Aydın) hattının kuzeyindeki Neojen Sahasında Yapılan Harita Etüdü Hakkında Rapor MTA Enstitüsü No:2964 sayı 1.

Haritalarımızda yer almakla birlikte ilçe sınırları dışında kalan diğer bir morfolojik ünite de Akköy Platosu'dur. "Neojen arazisi üzerinde yeralan platonun batı ve güney kenarı Ege Denizi, kuzey kenarı ise Büyük Menderes Nehri ve deltası ile çevrilmiştir. Alan; kalker, marn ve killerden oluşmaktadır. Alanda beyaz ve nispeten az yuvarlanmış kalker çakılları içeren marnlar bulunmakta ve bu serinin kalınlığı 20-25 m. ye ulaşmaktadır. Bunların üzerinde yer yer kalker çimentolu greli seviyelerle ara tabakalı kalkerler bulunmaktadır. Neojen kalkerlerinin sert ve kolay çıkarılabilen tabakalarında taş ocakları bulunmaktadır. Buradan çıkarılan taşlar köy meskenlerin inşasında kullanılmaktadır."⁹

Platoda yükselti batıdan doğuya, güneyden kuzeye doğru artmaktadır. Kuzey kenarda beyaz renkli kalkerlerin yüzeye çıktığı Mengerep Sırtları, yükseltinin en fazla olduğu kısımlardır. Plato alanı sadece kışın su getiren küçük dereler tarafından sık bir şekilde parçalanmıştır. Derelerin bir kısmı sularını Ege Denizi'ne, bir kısmı Çamiçi Gölü'ne (Bafa Gölü), kuzeydeki dereler ise Büyük Menderes Nehri'ne boşaltırlar.

Plato alanı makilerle kaplıdır. Yeniköy'ün güneydoğusunda, kalkerlerin yüzeye çıktığı yerlerde özellikle Gürgen Deresi kollarının plato alanını hafifçe parçaladıkları yerlerde, vadi tabanında birbiri ardınca sıralanmış küçük karstik çukurluklar yer almaktadır.

Söke'nin batısındaki Neojen arazinin bulunduğu alanda yer yer yüzeye çıkan bazaltik volkanizmaya rastlanmaktadır (Harita 3).

"Söke İlçesi'nde Çimento Fabrikası karşısında yeralan bazaltik volkanizma üst pliosen yaşta olup, genç graben hatları boyunca doğu-batı yönünde dizilim göstermektedir. Buradan alınan örnekler ojit, bazalt

⁹ a.g.e s.13-36-37

olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Söke-Kuşadası yolu üzerinde yeralan Hisartepeler ve Küçükhisartepeler’de, Güzelçamlı’da ve Sivritepe’de aynı oluşumlar yer almaktadır.¹⁰

1.3- Söke Ovası

Çalışma alanında önemli yer kaplayan geniş, düz ve alüvyal bir delta ovası olan Söke Ovası ilçe için hayati önem taşımaktadır. Ova, Kuaterner dönemine ait kil, kum ve çakıllardan oluşmaktadır. Alanda Kuaterner formasyonları çok çeşitli şekillerde olup, oluşum zamanları bakımından da Plösten’e kadar inenleri olduğu gibi bugün oluşan çok yeni depolar da bulunmaktadır (Foto 3).

Kuaterner arazisini karasal ve denizel olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. “Karasal Kuaterner formasyonları Büyük Menderes Nehri ve kollarının içinde bulunduğu tektonik çukurluklara denk gelen kısımlarda zamanımıza kadar yığılan flüvyal depolardır. İlçenin Ege Denizi’ne sınırı olan alanda görülen, lagün ve kıyı okları kenarlarındaki kumullar denizle birlikte karasal oluşumun sonucudur. Denizel Kuaterner formasyonlarının bir kısmı da Akköy-Yeniköy Neojen sahasındaki alçak aşınım yüzeylerinin batı kenarlarında yer alır.”¹¹

Süha Göney’in 1975 yılında yaptığı arazi çalışmaları sırasında Özbaşı Kasabası ile Söke Yolu üzerindeki alanda, Akçakaya Köyü’nün doğusunda ve Nalbantlar Köyü’nde Pleistosen’e ait denizel fosiller bulunmuş, fakat bu fosillerin dördüncü zaman sırasında denizin hangi transgresyonu safhasında meydana geldiği tespit edilememiştir.¹²

¹⁰ Ercan, T. - Günay, E. (1981) Söke Yöresindeki Tersiyer Volkanizması ve Bölgesel Yayılımı MTA Dergisi sayı 10, s.119-120

¹¹ Göney, S. (1975) Büyük Menderes Bölgesi s.23-24

¹² a.g.e s.25

Ovanın yükseltisi Sarıkemer'in kuzeyinde 8 m. olmakla birlikte batıya doğru gidildikçe yükselti azalmakta hatta ovanın bazı yerlerinde deniz seviyesine yaklaşılmaktadır. Ovada, yükseliğin 10 m.nin altına indiği yerlerde eğim yok denecek kadar azalmaktadır. "1983 yılında yapılan bir çalışmada ova ve deltanın ortalama eğimi 0,25/1000 olarak verilmiştir."¹³

"Büyük Menderes Nehri'nin deltası deniz içine doğru ilerlemiş bir alüvyal dolgu değildir. Bu yönüyle Yeşilırmak, Kızılırmak, Seyhan, Ceyhan, Göksu hatta Sakarya Nehri'nin deltalarından şekil olarak farklıdır. Büyük Menderes Nehri'nin deltası denize doğru ilerlememiş, ancak nehrin içinde yerleştiği tektonik oluşun, bir körfez halindeki batı kısmını doldurmuştur. Böylece Büyük Menderes Deltası, denize doğru ilerlemiş bir çıkıntı şeklinde değildir."¹⁴

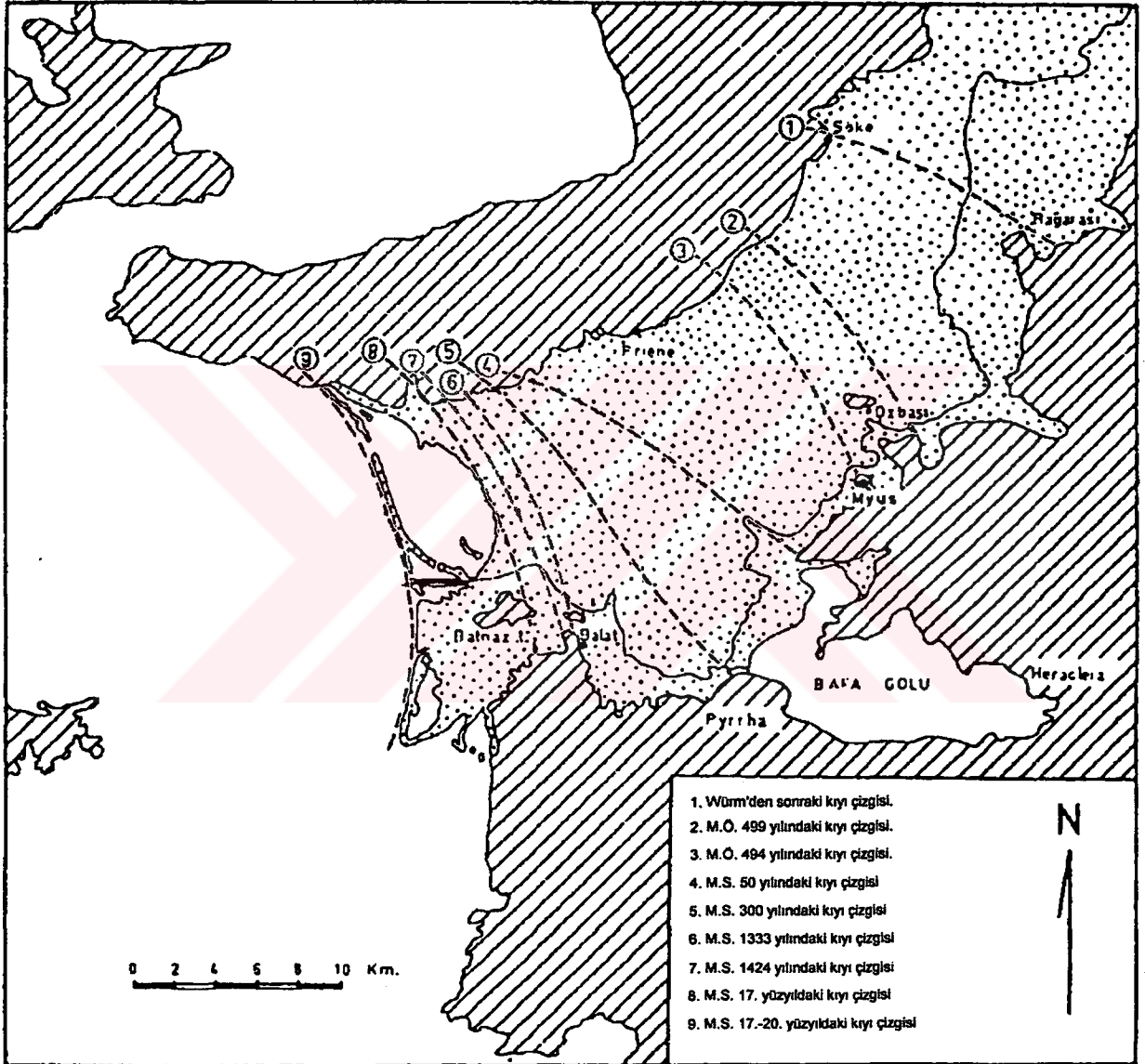
Büyük Menderes Nehri Deltasının gelişimi tarihi kayıtlardan yararlanılarak Süha Göney tarafından şu şekilde açıklanmaktadır (Harita 5).

M.Ö 499 yıllarında Myrus Şehri'nin (Bugünkü Avşar Köyü) önüne kadar körfez uzanmakta ve buraya bir filo demirleyebilmekte, kıyı çizgisi Söke yakınlarından ve Özbaşı'nın doğusundan geçmekteydi. M.Ö 494'de ise kıyı çizgisinin hemen Myrus'un yakınında olduğu tahmin edilmektedir. Strabon'da eski devirlerde deniz kenarında kurulmuş olan Priene Şehri'nin (Bugünkü Güllübahçe) birinci asrın ilk yarısında kıyıdan 7.360 m. içerde kaldığını kaydetmektedir. M.Ö. 494 yılında kıyı çizgisi yakınında bulunan Myrus, bu tarihten 550 sene sonra (M.S. 50) deniz kenarından 5,5 km. içerde kalmıştır. Bu süre içinde Büyük Menderes Nehri'nin taşıdığı malzemenin kıyıda birikmesi ile delta her asır içinde yaklaşık 1 km. yahut kıyı çizgisi her sene 10 m. kadar batıya

¹³ Büyük Menderes Deltası ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi (1983).

BÜYÜK MENDERES NEHRİ DELTASININ GELİŞME SAFHALARI

HARİTA : 5

ilerlemiştir. Strabon'un verdiği bilgilere göre; o devirde kıyı çizgisi kabaca kuzeyde Atburgazı ile güneyde Sarıkemer ve Serçin yakınından geçen bir hat boyunca uzanmaktaydı. Bu dönemde Latmos Körfezi (Bugünkü Çamiçi Gölü) denizle irtibat halinde bir körfezdi. Milet ise; biri donanmanın sığabileceği kadar büyük dört limana sahip önemli bir şehirdi. Büyük Menderes Nehri Milet ile Prien arasından, yani deltanın kuzey tarafına yakın bir yerden denize dökülmekteydi.

M.S 300 yıllarında Büyük Menderes Nehri'nin deltası, üzerinde Milet Şehri'nin kurulduğu adalara doğru yaklaşıyordu. Latmos Körfezi kapanmakta yavaş yavaş göl haline gelmekteydi. Selçukluların Milet'i ele geçirmelerinden önce, delta Milet Adaları'na kadar ilerlemiş; fakat şehrin henüz denizle ilişkisi kesilmemişti. II. Murat 1424 yılında Menteşe Beyliği'ni Osmanlı yönetimine kattığı zaman Balat'ın limanları tamamen dolmuş ve önemini kaybetmişti.

17. Yüzyılın ikinci yarısında Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre Balat denizden (Burada bahsedilen Eski Balat'tır. Eski Balat 1955 yılında meydana gelen depremle tamamen yıkılmış, Yeni Balat yakınına kurulmuştur) 2 km kadar uzakta bulunmaktaydı. Büyük Menderes Nehri Deltası 17. asırdan sonra batıya doğru ilerlemeye devam etti. Bugün delta Batmaz Tepeleri'nden 3-4 km kadar batıya ilerlemiş ve açık denize ulaşmıştır. Büyük ihtimalle delta bu şeklini 19. asrın başlarında almıştır. Bundan sonra deltanın batıya ilerlemesi durmuş gibidir. Bugün Büyük Menderes Nehri Deltası'nın denize doğru ilerlemesi artık durmuş, başka bir deyimle delta bloke olmuş durumdadır.

Latmos Körfezi'nin M.S. 50-300 yılları arasında denizle ilişkisi kesilmiş, nehrin getirdiği malzemeler yaklaşık 16 km uzunluk ve 6 km genişlikteki eski körfezin önünü tıkararak bir set gölünün (alüvyon set

¹⁴ Göney, S. (1975) Büyük Menderes Bölgesi s. 52

gölünün) yani bugünkü Çamiçi Gölü'nün (Bafa Gölü) oluşumuna zemin hazırlamıştır. Yatağını gittikçe ve süratle yükselten Büyük Menderes Nehri levelerini de yükselterek bugünkü Çamiçi Gölü'nün denizden 10 m kadar yükselmesine sebep olmuştur.

Büyük Menderes Nehri Deltası'nın batı kısımlarını oluşturan Söke Ovası yüzyıllardır taşınan malzemenin sonucu olarak bugün ekonomik değeri yüksek, birden fazla ürünün elde edildiği çok verimli bir alandır. Ovadaki üretim ve ekonomiye katkılarını daha sonraki ekonomik coğrafya bölümünde ayrıntılı olarak ele alacağız. Ancak bilinmesi gereken Söke'nin bugünkü gelişmişliğini verimli Söke Ovası'na borçlu olduğudur.

Alandaki birikinti koni ve yelpazeleri genel olarak Dilek Dağı eteklerinde (Harita 4) yer almaktadır. Bu dağdan inen dereler Söke Ovası kenarında taşıdıkları malzemelere uygun olarak irili ufaklı birikinti koni ve yelpazeleri meydana getirmişlerdir. Doğanbey Köyü yakınlarındaki birikinti konisi dar ve dik bir vadi aracılığı ile parçalanmış ve bu birikinti konisinin hemen altında ikinci bir birikinti yelpazesi meydana getirmiştir.

Dilek Dağı'nın deniz kıyısındaki yamaçlarında deniz istilasına uğrayan vadi tabanları küçük koylar haline gelmiştir. Ancak eski vadi yamaçlarına denk gelen kısımlar burunları yüksek ve profili dik falezleri meydana getirmiştir. Bu burunlardaki aktif falezlerde abrazyon çok şiddetlidir ve falezler süratle gerilemektedir. Falezlerin yüksekliği genelde 30 m. yi geçmez. Burunlardan koylara doğru gidildikçe falezlerin yükseltisi azalmakta, yerlerini çakıl veya kumullardan oluşan plajlar almaktadır. Doğanbey Köyü ile Dil Gölü (Karina Gölü) arasında yükseltileri 20 m. yi bulan ve deltanın denize ilerlemesi bugünkü deniz kıyısından uzakta kalan fakat dikliklerini koruyan falezler yer alır.

Alandaki yeryüzü şekillerini kısaca özetleyecek olursak; Dislokasyonların neden olduğu ve genelde doğu-batı doğrultusunda uzanan ve kıyıya dik inen dağlık alanların ilçenin batısında geniş yer kapladığı ve alanın güney eteklerinde geçici derelerin getirdiği malzemelerin eğimin azaldığı yerlerde yığılması sonucu oluşan birikinti konileri hatta yelpazeleri görülür. İlçenin doğu ve güney doğusu kademeli aşınım yüzeylerinin oluşturduğu platolarla çevrilmiştir. İlçenin batısında da Neojen arazisinin ve bazaltların yer aldığı küçük bir alçak aşınım yüzeyi de yer almaktadır. Platoların yükseltisi batıdan doğuya doğru artma göstermektedir. Dağlık alan ve platoların arasında geniş, alüvyal tabanlı, oluk biçimindeki Söke Ovası yer almaktadır. Ovanın ortasından geçen Büyük Menderes Nehri ise Söke'nin güneybatısında Yenihisar İlçesi'nin sınırlarından Ege Denizi'ne dökülmektedir. Söke'nin Ege Denizi'ndeki kıyısı dağlar kıyıya dik uzandığı için son derece girintili çıkıntılıdır. Alçak kıyı özelliği gösteren bu kıyılarda rüzgâr ve dalgaların getirdiği malzemelerin oluşturduğu kıyı kordonları ile kıyı okları yer almakta, bu gelişen kıyı kordonlarının kıyının önünü kapatması ile de lagünler meydana gelmiştir (Foto 4).

2- İKLİM

Geniş bir bölge içinde ve uzun yıllar boyunca değişmeyen ortalama hava koşullarına iklim denir.¹⁵ Araştırma alanının iklim özelliklerini en doğru şekilde ortaya koyabilmek için uzun süreden beri sağlıklı gözlemler yapan meteoroloji istasyonlarının bulunması gerekir. Bir yerin iklimini sıcaklık, rüzgâr, yağış, basınç vs. gibi iklim öğeleri kadar, o alanın enlemi, yükseltisi, yer şekilleri, bitki örtüsü, dağların uzanışı, kara ve denizlerin etkisi gibi iklim faktörleri de etkilemektedir. İklim öğe ve etmenlerinin karşılıklı etkileşimi sonucu oluşan iklimin, araştırma alanımızdaki özelliklerini ve deniz kıyısından iç kısımlara doğru gidildikçe ortaya çıkan değişimleri görmek için Söke çevresinde yer alan Kuşadası, Aydın ve Milas'ın

meteorolojik verilerinden yararlanarak, Söke'deki iklimin neden-sonuç ilişkilerini ortaya koyma ve diğer istasyonlarla sonuçları karşılaştırma imkânı bulacağız.

İklim hem doğal çevreyi hem de insan yaşamını çok yakından etkileyen bir etmendir. İklim, kayaların ufalanmasını, toprak oluşumunu, akarsu tipleri ve rejimlerini bitki örtüsünün dağılışını, insanların nüfuslanma ve yerleşme faaliyetlerini, ekonomik faaliyetlerini hatta ruhsal ve fiziksel özelliklerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.

Türkiye, engebeli yüksek ve ortalama yükseltisi 1100 m. kadar olan, kütleli yapıya sahip bir ülkedir. Ülkenin deniz seviyesine göre yüksek olması, kıyılara paralel dağ sıralarının varlığı, denize yakınlık ve uzaklık gibi coğrafi faktörlerin etkisiyle de iklim özellikleri çok daha çeşitlenir. Konum ve rölyef özelliklerinin ülkenin iklim koşulları üzerinde çok derin etkileri vardır. Her şeyden önce Türkiye, kuzeyde "Batı Rüzgârları Sistemi"nin etkisinde bulunan Orta ve Batı Avrupa'nın her mevsimi yağışlı ılıman iklimi ile, Doğu Avrupa'nın karasal iklimi ve güneyde "Subtropikal Yüksek Basınç Rejimi"nin etkisinde bulunan her mevsimi kurak tropikal bölge arasında bulunan bir geçiş kuşağı üzerinde bulunmaktadır. İklim özellikleri bakımından esaslı farklar gösteren bu kuşak ve bölgeler arasında bulunan Türkiye'nin yıl içinde bu bölgelerdeki yağış ve sıcaklık koşullarını düzenleyen basınç ve rüzgâr rejimlerinin etkileri altında kalacağı açıktır. Dolayısıyla Türkiye'nin kuzey ve güneyindeki iklim kuşaklarına ait özelliklerin yanyana veya birlikte görüldüğü bir geçiş sahası durumunda olması doğaldır. Türkiye yüksek bir ülkedir ve kendine özgü yerşekilleri ile iklim koşullarını etkiler ve bölgesel değişikliklere yolaçar. Bu nedenle Türkiye sınırları içinde çok farklı iklim tipleri meydana gelmiştir.¹⁶

¹⁵ Erol, O. (1984) Genel Klimatoloji s.10

¹⁶ Koçman, A. (1993) Türkiye İklimi S.1-2.

Farklı iklim tiplerinin görüldüğü ülkemizde araştırma alanımız ana hatları ile Akdeniz ikliminin etki alanı içindedir. Bu alan yazın genellikle tropikal kışın ise daha çok polar hava kütlelerinin etkisinde kalmaktadır. Kış döneminde iki hava kütlelerinin karşılaşması ile cepheler oluşmakta, yağışlar meydana gelmektedir.

Araştırma alanımızın genel olarak yazın sıcak, kuraklık yaşanan, bulutsuz ve bol güneşli havanın etkisinde olduğu kışın ise ılık ve yağışlı bir özellik taşıdığı söylenebilir. Bu özellikleri görmek amacıyla kıyıda yer alan Kuşadası, daha iç kısımda bulunan Aydın ve güneyde Milas ile bunların arasında yeralan Söke* meteoroloji istasyonlarının verileri incelenecektir.

2.1- Sıcaklıklar

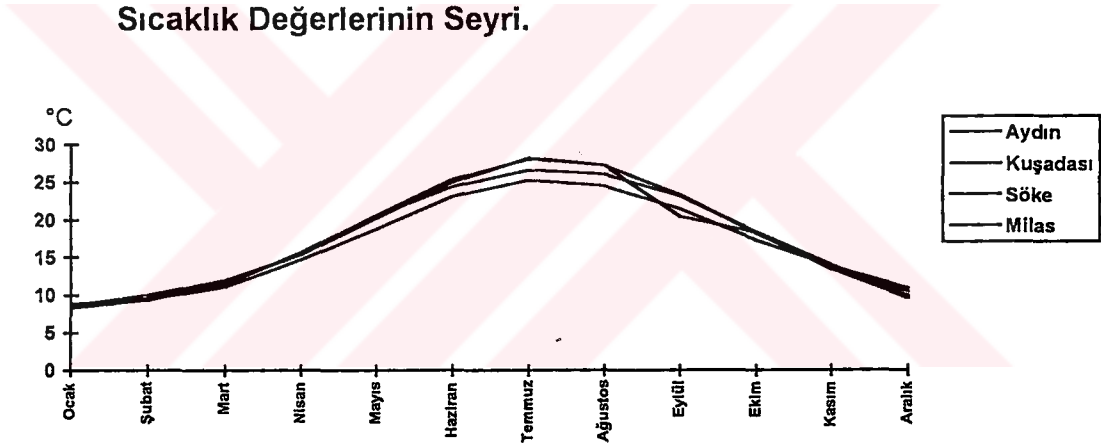
Söke ve çevresindeki meteoroloji istasyonlarının aylık ve yıllık ortalama sıcaklık değerleri incelendiği zaman; (Tablo 1, Grafik 1) Aydın'da 17.5°C, Milas'ta 17.6°C, Söke'de ise 17.4°C olduğu deniz kıyısında yeralan Kuşadası'nın ise ortalama sıcaklık değerinin 16.6°C ile çevresindeki istasyonlara oranla daha düşük değere sahip olduğu görülmektedir. Denizden uzaklaştıkça, kara içlerine gidildikçe yıllık ortalama sıcaklık değerlerinin arttığı görülmektedir. Yıllık ortalama sıcaklıklarda görülen bir başka sonuç ise ortalamanın 15°C'nin altına inmediği, 20°C üstüne çıkmadığıdır. Bu istasyonlarda en düşük değerlerin ocak ayında kaydedildiği, fakat ortalama sıcaklığın hiçbir istasyonda 8.0°C'nin altına inmediği görülmektedir. Ortalama sıcaklıklarda en yüksek değerlerin temmuz ayında meydana geldiği, değerlerin 25°C üstünde bulunduğu görülmektedir.

* Söke meteoroloji istasyonu 1984 yılında kapatılmıştır.

Tablo 1: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	8.0	9.3	11.5	15.7	20.7	25.4	28.1	27.2	23.3	18.1	13.4	9.5	17.5	51
Kuşadası	8.9	9.4	11.1	14.7	18.8	23.1	25.3	24.5	21.4	17.2	13.7	10.8	16.6	32
Söke	8.7	10.1	12.0	15.4	20.6	24.4	26.6	26.0	23.1	18.3	13.9	9.9	17.4	19
Milas	8.7	9.6	11.8	15.4	20.2	25.0	28.2	27.2	20.4	18.2	13.3	10.4	17.6	28

Grafik 1: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerlerinin Seyri.

Tüm istasyonlarda en düşük ortalama sıcaklıkların ocak, en yüksek ortalama değerlerin ise temmuz ayında olduğu söylenebilir. Ayrıca hiçbir istasyonda aylık ortalama sıcaklık değerlerinin 0°'nin altına inmediği gibi, aylık ortalama sıcaklık değerlerinin 30° üstüne de çıkmadığı görülmektedir. Bu durum sonra arazinin kullanımında belirtileceği gibi ürün çeşitliliğinin artmasında ve yüksek sıcaklığa ihtiyaç duyulan sanayi bitkilerinin yetiştirilmesinde olumlu sonuçlar vermektedir.

Tablo 2’de görülen aylık ortalama sıcaklık değerlerinin mevsimlere dağılışında ortaya çıkan sonuç tüm istasyonlarda; yaz ve sonbahar mevsimlerindeki ortalama sıcaklığın (Tablo 1, Grafik 1’de görülen) yıllık ortalama sıcaklıklardan fazla, kış ve ilkbahar mevsimlerine ait sıcaklık ortalamalarının ise yıllık ortalamalardan az olduğudur. Bütün bu istasyonlarda yaz ve kış mevsimi arasındaki sıcaklık farkı oldukça yüksektir. Söke’de yaz ve kış arasındaki sıcaklık farkı 16.1°C , Aydın’da 18°C , Milas’da 17.3°C iken Kuşadası’nda ise 14.6°C dir. Bu durum kıyıda iç kısımlara doğru karasallığın arttığını göstermektedir. Ortalama sıcaklıkların mevsimlere dağılışı tablosunda Kuşadası’nın yaz ortalaması diğer istasyonlara göre birkaç derece az görülmektedir. Nedeni ise, Kuşadası’nın kuzeyden gelen etkilere açık olması ve enlem farkından kaynaklanmaktadır (Aydın’ın enlemi $37^{\circ} 51'$, Kuşadası’nın enlemi $37^{\circ} 50'$, Söke’nin enlemi $37^{\circ} 45'$, Milas’ın enlemi $37^{\circ} 18'$ dir).

Tablo 2: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas’ın Aylık Ortalama Sıcaklık Değerlerinin Mevsimlere Dağılışı.

İstasyonlar	Sonbahar	Kış	İlkbahar	Yaz
Aydın	18.2	8.9	15.9	26.9
Kuşadası	17.4	9.7	14.8	24.3
Söke	18.4	9.5	16	25.6
Milas	17.3	9.5	15.8	26.8

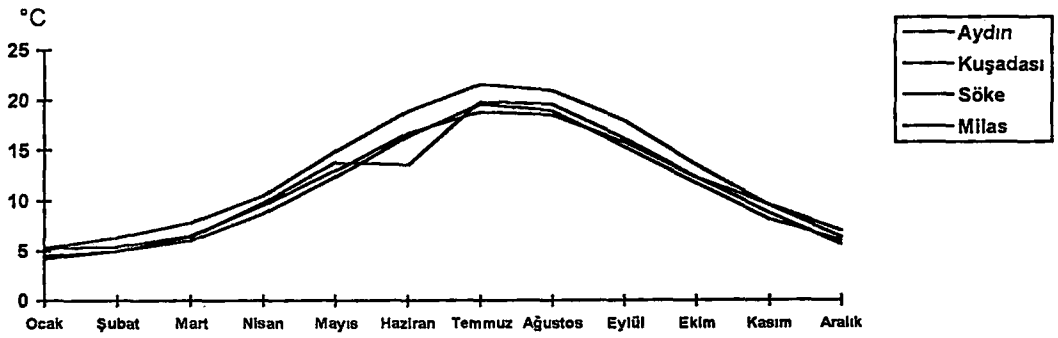
Bütün istasyonlarda ilkbahar sıcaklık ortalaması 10°C ’nin altına düşmezken, sonbahar sıcaklık ortalamaları 20°C ’nin üstüne çıkmaz. Sonbahar sıcaklık ortalamasının ilkbahar sıcaklık ortalamasından fazla olduğu görülmektedir. Mevsimlik ortalama sıcaklıklar bakımından sonbahar, yaz mevsimine, ilkbahardan daha fazla yaklaşan değerler göstermektedir.

Yıllık ve mevsimlik sıcaklık ortalamalarındaki durumu hemen hemen yüksek ve düşük sıcaklık ortalamalarında da görmek mümkündür. Ortalama düşük sıcaklıkların (Tablo 3, Grafik 2) incelenmesinde tüm istasyonlarda düşük sıcaklıkların ocak ayında olup 4°C'nin altına düşmediği, en yüksek değere ulaşılan ayın temmuz olup, 18°C altına inmediği görülmektedir. Burada sıcaklığın Nisan ayından itibaren artmaya başladığı Mayıs ve Haziran ayında artmaya hızla devam ettiği, Temmuz'da en yüksek değere ulaştığı görülür.

Tablo 3: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Düşük Sıcaklık Değerleri.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	4.2	4.9	6.4	9.8	13.8	13.6	19.9	19.6	16.2	12.3	8.8	5.6	11.6	51
Kuşadası	5.2	5.4	6.5	9.5	13.0	16.7	18.8	18.5	15.8	12.4	9.6	7.0	11.5	32
Söke	5.3	6.3	7.8	10.5	14.9	18.9	21.6	21.0	18.0	13.6	9.5	6.3	12.8	19
Milas	4.5	5.0	6.0	8.7	12.4	16.4	19.6	19.0	15.4	11.8	8.1	6.0	11.1	28

Grafik 2: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Düşük Sıcaklık Değerlerinin Seyri .

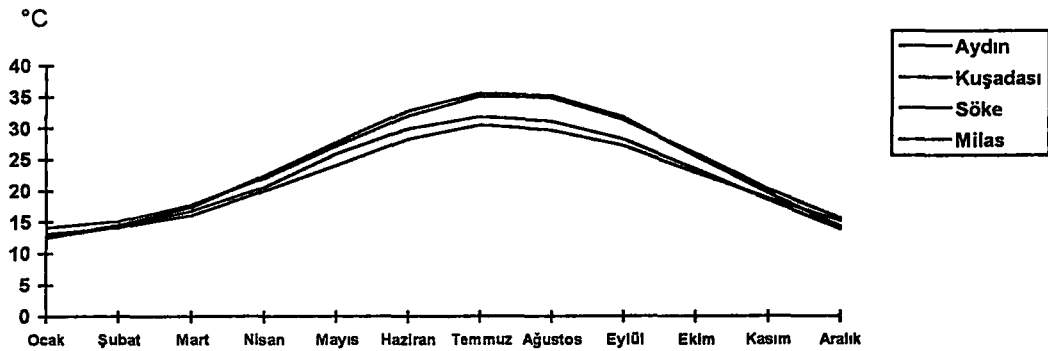
Ortalama yüksek sıcaklık değerleri (Tablo 4, Grafik 3) incelendiğinde, temmuz ayının yüksek değerlere ulaşılan ay olduğu, Kuşadası'nın 29.7°C, Söke'nin 31.2°C, Milas'ın 35.2°C ve Aydın'ın 35.7°C değerler gösterdiği görülür. Bu durum kıydan uzaklaşmanın ve

yükseklik faktörünün sonucudur (Kuşadası'nın yükseltisi 22 m., Söke'nin 38 m., Milas'ın 45 m., Aydın'ın ise 57 m. dir.). Burada da düşük değerlerin ocak ayına denk geldiği görülmekte; fakat ortalama yüksek sıcaklar yine de 12°C'nin altına inmemektedir. Özellikle tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkileyecek değerlerin görülmemesi üretimde verim ve kalitenin yüksek olması sonucunu getirmektedir.

Tablo 4: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Yüksek Sıcaklık Değerleri.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	12.7	14.5	17.4	22.4	27.8	32.8	35.7	35.3	31.8	25.6	19.6	14.3	24.2	51
Kuşadası	13.2	14.1	16.1	20.0	24.0	28.3	30.6	29.7	27.3	23.0	18.8	15.2	21.7	32
Söke	12.5	14.2	16.7	20.6	26.0	29.9	31.9	31.2	28.3	23.6	18.6	13.9	22.3	19
Milas	14.1	15.1	17.8	22.0	27.1	32.0	35.2	34.9	31.3	26.1	20.3	15.7	24.3	28

Grafik 3: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Yüksek Sıcaklık Değerlerinin Seyri.

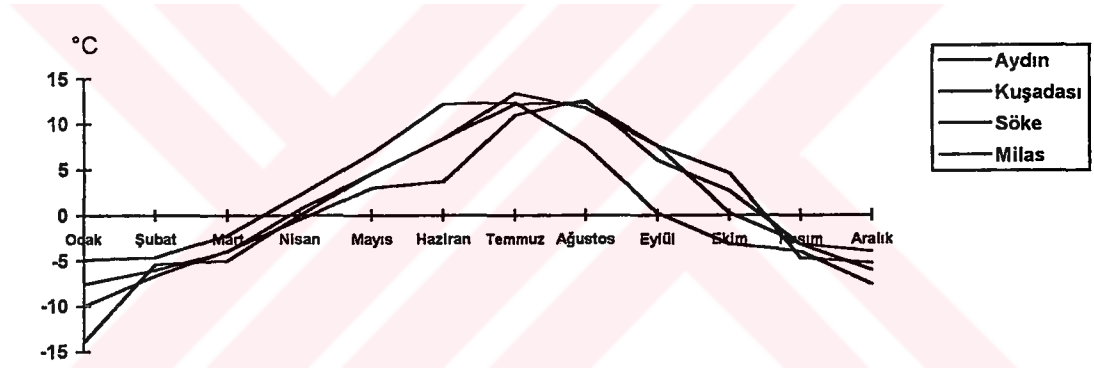

Tüm istasyonların en düşük sıcaklık değerlerinin (Tablo 5, Grafik 4) ocak ayında tespit edildiği görülmektedir. Aydın'da görülen en düşük sıcaklık -14.0° ile 4 Ocak 1942'de kaydedilmiştir. Kuşadası'nda ocak ayı en düşük sıcaklık değeri -10°C ile 3 Ocak 1942'de, Söke'de -4.9°C ile 16 Ocak 1973'de, Milas'da -7.6°C ile 16 Ocak 1973'de kaydedilmiştir.

Tablo 5: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık En Düşük Sıcaklık Değerleri.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	-14.0	-5.4	-5.0	0.0	4.6	8.4	13.4	11.8	7.6	4.6	-4.7	-5.3	-14.0	51
Kuşadası	-10.0	-6.7	-3.9	-0.5	3.0	3.7	11.0	12.6	6.0	2.6	-3.2	-6.0	-10.0	44
Söke	-4.9	-4.6	-2.2	2.2	6.8	12.2	14.5	14.4	9.4	4.0	-0.6	-4.3	-4.9	21
Milas	-7.6	-6.0	-4.0	0.6	4.6	8.4	12.2	12.4	7.6	0.2	-3.2	-4.0	-7.6	28

Grafik 4: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık En Düşük Sıcaklık Değerlerinin Seyri.

En düşük sıcaklık değerlerinin temmuz ayında dahi tüm istasyonlarda 11°C'nin altına inmediği görülür.

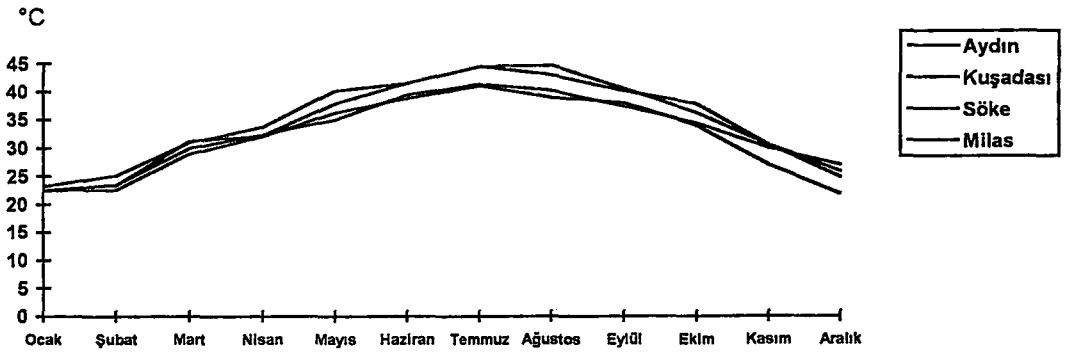
Daha sonra arazi kullanımı konusunda belirteceğimiz gibi zeytin ağacı ortalama +7°C'de ve daha yüksek sıcaklıklarda yaşam faaliyetini sürdürür. +7°C ile -5°C'den arasındaki sıcaklıklarda ise dinlenme dönemine geçer. Zeytin ağacının istediği uygun şartlar Söke'de bulunmaktadır. Yirmi bir yıllık rasat süresi boyunca elde edilen en düşük sıcaklık -4.9°C olmasına rağmen, bu değer bile zeytin bitkisinin yaşamsal faaliyetlerini sürdürmesi için yeterlidir.

Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas istasyonlarında bugüne kadar elde edilen en yüksek sıcaklık (Tablo 6, Grafik 5) değerlerinde temmuz ayında Aydın'da 44.6°C, Milas'da Ağustos ayında 44.8°C ile oldukça yüksek sonuçlar elde edildiği görülür. Söke'de 20 Temmuz 1973'de 41.1°C, 10 Temmuz 1968'de Kuşadası'nda kaydedilen 41.5°C sıcaklık bugüne kadar elde edilmiş en uç değerlerdir.

Tablo 6: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın En Yüksek Sıcaklık Değerleri.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	23.2	25.2	31.0	33.8	40.2	41.7	44.6	43.0	40.2	38.0	30.5	25.9	44.6	51
Kuşadası	22.5	23.6	30.0	32.5	35.0	39.5	41.5	40.4	37.4	34.5	30.0	27.0	41.5	44
Söke	22.4	22.6	29.0	32.0	36.4	38.8	41.1	39.0	38.2	34.0	27.0	21.9	41.1	21
Milas	22.5	23.5	31.3	32.2	38.0	41.7	44.6	44.8	40.7	36.4	21.9	24.8	44.8	28

Grafik 5: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın En Yüksek Sıcaklık Değerlerinin Seyri.

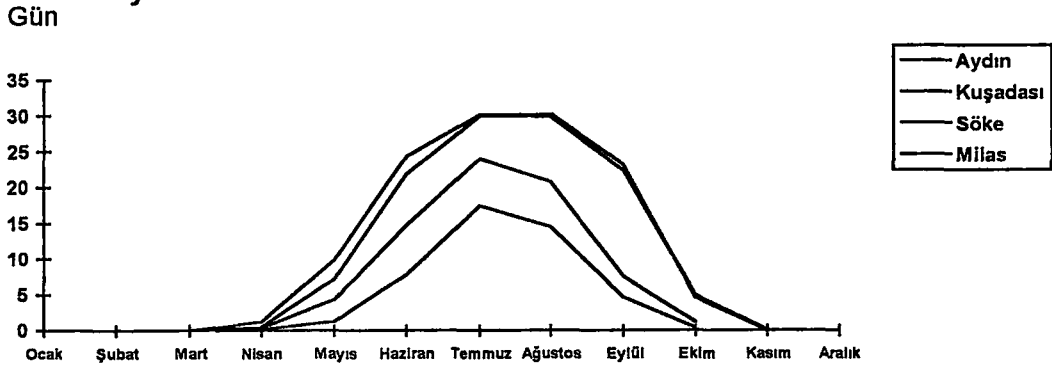

Şimdiye kadar incelediğimiz tablo ve grafiklerde yaz sıcaklığın yüksek olduğunu gördük. Yüksek sıcaklığın 30°C ve daha üstünde olduğu günlerin ortalama olarak sayısına (Tablo 7, Grafik 6) baktığımızda aralık ocak ve şubat aylarında yani, kış dışında diğer tüm mevsimlerde 30°C'nin ve üst sıcaklıkların en az bir kez yaşandığını görmekteyiz. Bu istasyonlarda mart ayından itibaren ısınmanın arttığını, sıcaklık artışının nisanda başladığını ve mayıs ayından itibaren hızla değerlerin yükseldiğini görmekteyiz.

Tablo 7: Yüksek Sıcaklığın 30°C ve + Olduğu Ortalama Gün Sayısı.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	.	.	0.0	1.3	9.9	24.4	30.2	30.4	23.2	4.6	0.0	.	124.0	51
Kuşadası	.	.	0.0	0.2	1.3	7.8	14.5	14.5	4.7	0.4	.	.	46.4	32
Söke	.	.	0.0	0.3	4.3	14.8	20.8	20.8	7.6	1.2	.	.	73.1	19
Milas	.	.	0.0	0.6	7.2	21.9	29.9	29.9	22.4	5.0	0.1	.	117.1	28

Grafik 6: Yüksek Sıcaklığın 30°C ve + Olduğu Ortalama Gün Sayısının Seyri.

Temmuz ve ağustos aylarında ortalama sıcaklığın 30°C'nin üstündeki gün sayısının arttığını görmekteyiz. Bu durum araştırma alanının en önemli gelir kaynaklarından olan pamuk bitkisinin

çiçeklenme dönemine rastlamaktadır. Daha sonra da araziden yararlanma konusunda belirteceğimiz gibi Söke'de pamuğun çiçeklenme dönemi 20 Temmuz'dan itibaren başlamaktadır. Koza oluşumu ise Ağustos ayında olup, hem aylık ve yıllık ortalama sıcaklık (Tablo 1, Grafik 1) değerleri 25°C'yi geçmekte hem de ortalama sıcaklığın 30°C'nin üstündeki gün sayısı (Tablo 7, Grafik 6) yeterli olmaktadır. Pamuk kozasının gelişimi için ortalama sıcaklığın 25° ile 30°C olduğu gözönünde bulundurulursa, çalışma alanımızın bu dönemde pamuk ürünün gelişimi için elverişli sıcaklık değerlerine sahip olduğu görülür.

Çalışma alanımızda yüksek sıcaklığın 30°C'nin üstünde olduğu günlerin sayısının yüksekliği, termik bilançonun hemen her ayda (+) pozitif olması güneş enerjisinin değerlendirilmesi açısından avantajlar sağlayabilir. Kullanımı kolay ve çevre sorunu yaratmayan bu enerjinin; konutların sıcak su ihtiyacını gidermek, ısıtılmasını sağlamak, sera alanlarında yararlanmak gibi uygun kullanım olanaklarının bulunması halinde büyük ekonomik kazançlar sağlayacağı açıkça görülmektedir.

Çalışma alanımızda sıcaklık derecesinin yıl boyunca yüksek olması daha sonra toprak konusunda belirtileceği gibi ana materyalin ayrışmasında, humus oluşumunda ve toprakta biyolojik canlılığın gelişmesinde etkili olmaktadır. Bu durumu da çalışma alanımızda, zonal topraklar grubunda yer alan Kırmızı Renkli Akdeniz Toprakları ile Kahverengi Orman Toprakları'nın (Harita 7) geniş alan kaplaması ile görmekteyiz.

Çalışma alanımızda tarımsal hayat için ortalama sıcaklıklar kadar, sıcaklığın 0°C'nin altına düşmesi ile meydana gelen don olayları ve don olaylı günlerin sayısı, don olayının başlama ve bitiş tarihlerinin bilinmesi de büyük önem taşımaktadır. Don olaylı günlerin durumuna bakıldığında (Tablo 8) genel olarak don ihtimalinin olduğu dönem ancak beş ay (Kasım, Aralık, Ocak, Şubat, Mart) kadardır. Çeşitli istasyonlara ait aylık

ve yıllık ortalama don olaylı günler incelenirse, yıllık ortalama 1.4 gün ile Söke'nin en az, 13.2 gün ile Aydın'ın en fazla don olaylı güne sahip olduğu görülür. Deniz kıyısında bulunan Kuşadası'nda don olaylı gün sayısının Söke'ye oranla yüksek olmasında, Kuşadası'nın kuzeyden gelen soğuk hava kütlelerinin zaman zaman etkisi altına girmesidir. Söke'nin ise kuzeyden dağlık alanlarla kapatılmış olması sonucu don olaylarının yaşandığı süre yıl içinde 40 günü geçmez. Arazi çalışmaları sırasında alanda yaşayanlardan öğrendiğimiz kadarı ile burada don olaylarının genelde Kasım ayının ikinci yarısından itibaren başlayıp, yine ortalama olarak Mart ayının ikinci yarısında son bulduğu şeklindedir. Söke'de don olaylı günlerin ortalaması sayı olarak yüksek olmamakla birlikte alanda zaman zaman olumsuzluklar yaratmaktadır. Arazi çalışmaları sırasında halktan öğrendiğimize göre özellikle sebze ve meyve üretiminde verim ve kalite düşüklüğü yarattığı, özellikle turunçgil üretiminde kaliteyi çok düşürdüğü belirtilmektedir.

Tablo 8: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Don Olaylı Günler Sayısı.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	4.8	3.5	1.4	.	.	.	.	.	.	.	0.7	2.8	13.2	51
Kuşadası	4.2	3.5	1.5	0.0	.	.	.	.	.	.	0.3	1.6	11.1	32
Söke	0.5	0.3	0.3	0.0	0.1	0.0	.	.	.	.	0.2	0.0	1.4	26
Milas	4.6	1.2	1.2	.	.	.	.	.	.	.	0.4	2.1	11.3	28

Söke'de; limon, portakal, mandalina ve altıntop olmak üzere toplam 186.064 ağaç bulunduğu¹⁷ ve yılda 5.648 ton üretim yapıldığı düşünülürse don olaylı günlerin zaman zaman büyük ekonomik

¹⁷ DİE (1993) Meyve Ağaçları ve Meyve Üretimi.

kayıplara yol açabileceği görülmektedir. Ayrıca don olaylı günlerin ve kışların sert geçtiği dönemde zeytin ağaçlarının dallarında bazı hastalıkların oluştuğu da halk tarafından belirtilmektedir.

Don olaylarının halk tarafından belirtilen olumlu etkisi ise incir ağaçlarında gözlenmiştir. İncirde kalite ve verimi düşüren basra zararlısının don olaylarının görüldüğü yıllarda azaldığı kalitenin arttığı belirtilmektedir.

2.2- Basınçlar ve Rüzgârlar

Yeryüzünde farklı sıcaklık değerine sahip yerlerde farklı basınç değerleri görülmektedir. Havanın yoğunluğu ve yükselti ile de ilgili olan basınç, sıcak yerlerde azalırken, soğuk yerlerde artmaktadır. Kış mevsiminde yüksek basınç alanı olan Sibiry'a'dan (cP) Anadolu'ya doğru sokulmalar meydana gelmektedir. Bu nedenle soğuk hava kütlelerinin doldurduğu ve alttan şiddetli bir soğuma eğilimi gösteren Anadolu üzerinde yüksek basınç değerleri görülür. Yaz mevsiminde ise soğuk hava kütlelerinin kuzeye çekilmesiyle onun yerini tropikal hava kütlelerinin (cT, mT) alması, basınç değerlerinin düşmesine ve bir alçak basınç alanının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu defa yüksek basınç sahaları Anadolu'nun kuzey ve güneyindeki denizler üzerinde oluşmakta ve Atlas Okyanusu üzerindeki yüksek basınç sahası kuzeybatıdan sokulmuş bulunmaktadır. Bu yüzden de hava akımları Anadolu'ya doğru cereyan etmektedir.¹⁸

Söke ve yakın çevresindeki meteoroloji istasyonlarının buhar basıncı* değerleri incelendiğinde (Tablo 9, Grafik 7) Ağustos ayında Aydın'da 17.9 mb'a, Kuşadası'nda 22.0 mb'a, Söke'de Temmuz ayında 16.1 mb'a, Milas'da Ağustos ayında 17.3 mb'a ulaşıldığı görülmektedir.

¹⁸ Akyol, İ. H. (1944) "Türkiye'de basınç, rüzgârlar ve yağış rejimi" Türk Coğrafya Dergisi S. 5-6 s.10

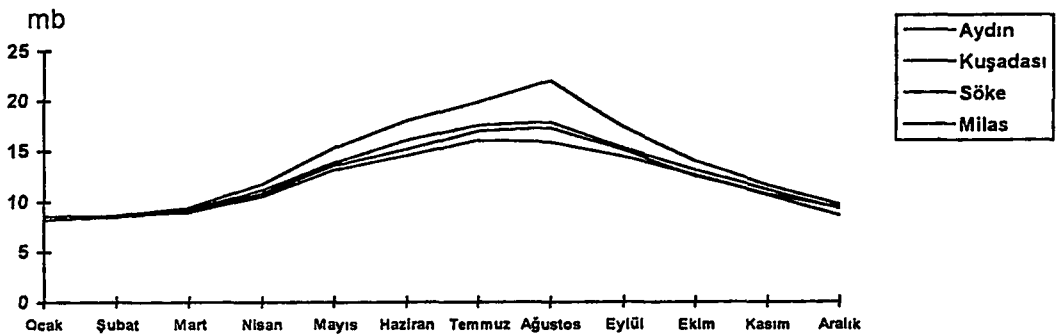
* Söke Meteoroloji İstasyonunun aktüel basınç değerleri olmadığından, buhar basıncına ait değerler alınmıştır.

Sıcaklığın yükselmesine bağlı olarak havanın nem tutma kapasitesi arttığı için sıcak aylarda (Temmuz, Ağustos) su buharı miktarı artış göstermiştir. Buna karşılık sıcaklığın düşmesiyle birlikte özellikle kış aylarında (Aralık, Ocak, Şubat) havadaki su buharı miktarının azaldığı, en düşük aylık sıcaklık ortalamalarının kaydedildiği ocak ayının aynı zamanda en düşük aylık buhar basıncı değerlerin kaydedildiği ay olduğu görülmektedir. Ortalama olarak Nisan ayından başlayarak sıcaklığın artması ile birlikte, buhar basıncı da artar. Temmuz ve Ağustos aylarında en yüksek ortalama değerlere ulaşılır.

Tablo 9: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Buhar Basıncı Değerleri (mb).

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	8.2	8.4	9.2	11.2	13.9	16.1	17.6	17.9	15.4	13.1	11.1	9.2	12.6	51
Kuşadası	8.6	8.7	9.5	11.8	15.3	18.0	19.9	22.0	17.4	14.0	11.6	9.7	13.8	32
Söke	8.2	8.6	8.9	10.5	13.1	14.6	16.1	15.9	14.5	12.6	10.6	8.6	11.8	19
Milas	8.2	8.4	9.1	10.8	13.6	15.2	17.0	17.3	15.1	12.5	10.7	9.3	12.3	28

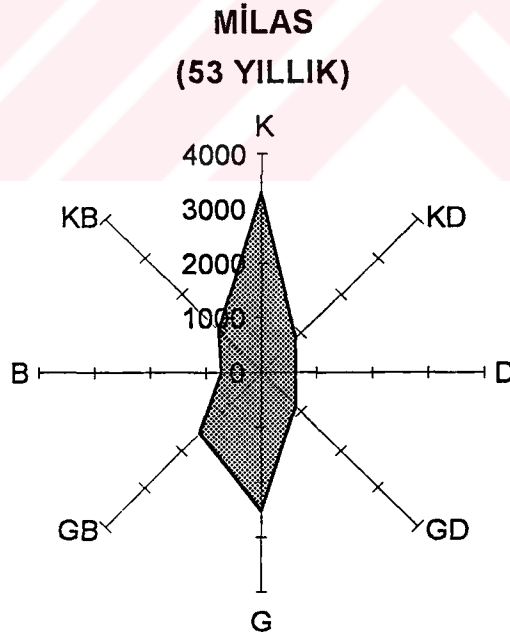
Grafik 7: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Buhar Basıncı Değerlerinin Seyri.

Yıllık buhar basıncı değerlerine bakıldığı zaman en yüksek değerin kıyıdaki Kuşadası'nda olduğu, iç kısımlara gidildikçe basınç değerlerinin azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni; yıl boyunca buharlaşma için sürekli suyun bulunduğu ve sıcaklık şartlarının uygun olduğu kıyıda su buharı basıncının yükselmesi, buna karşın buharlaşma kaynaklarından uzaklaşılması ve yükseltinin artması iç kısımlarda su buharı basıncının azalmasıdır.

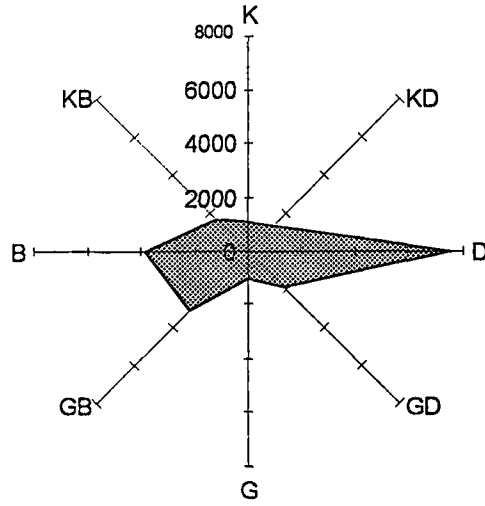
Hakim rüzgâr yönleri ve frekanslarına bakıldığında incelediğimiz istasyonların birbirinden farklı özellik gösterdiğini görmekteyiz. Milas meteoroloji istasyonunda (Şekil 1) hakim rüzgârın güney sektörlü, hakim rüzgâr yönünün ise güney olduğu görülmektedir. Bu istasyonda ikinci yön kuzey, en az rüzgârın estiği yön de doğudur.

Şekil 1: Milas, Aydın, Kuşadası ve Söke Meteoroloji İstasyonlarının Rüzgâr Gülleri

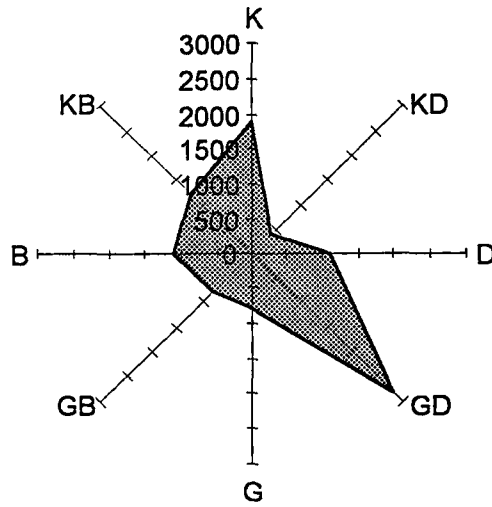
Aydın da rüzgârların doğu-batı yönünde ilerlemesi, Büyük Menderes Nehri'nin doğu-batı doğrultulu uzanışından kaynaklanmaktadır (Şekil 1). Vadiye kanalize olan rüzgârlar topografyaya uyum sağlayarak aynı yönde şekillenmişlerdir.

AYDIN
(61 YILLIK)

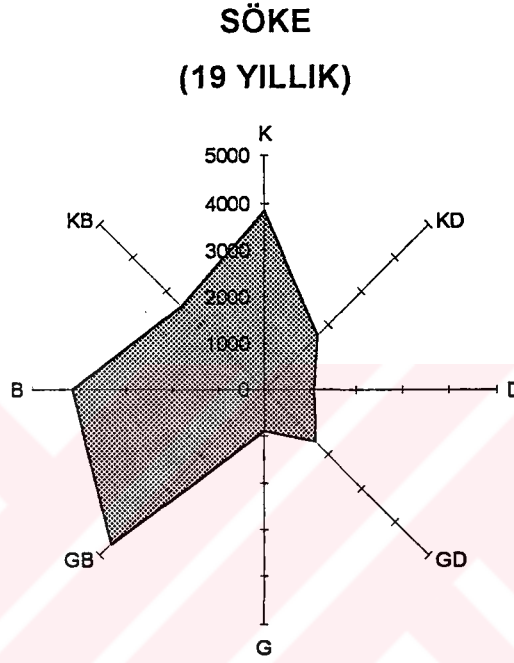

Kuşadası meteoroloji istasyonunda hâkim rüzgâr yönü güneydoğu olup, rüzgârın en çok estiği ikinci yön kuzey, en az rüzgârın estiği yön ise kuzeydoğudur (Şekil 1). Burada dikkat çekici olan bir başka konu da doğu-batı ile kuzeydoğu-güneybatı yönünde esen rüzgârların frekans değerlerinin hemen hemen eşit olmasıdır. Bu durum, deniz kıyısında yeralan Kuşadası'nda, Kara ve denizlerin farklı ısınıp soğuması sonucu ortaya çıkan kara-deniz meltemlerinin oluşumundan kaynaklanmaktadır.

KUŞADASI
(61 YILLIK)

Söke meteoroloji istasyonunda hâkim rüzgâr yönü güneybatı olup, batı sektörlü rüzgârların hakimiyeti görülür (Şekil 1). Bu durum doğu-batı yönündeki Büyük Menderes Oluğu'nun topografik olarak uygun şartlar hazırlamasının sonucudur. Söke, batıdan gelen siklonların doğuya hareketini sağlayan doğal yol üzerindedir.

Söke'de yazın Eteziyen rüzgârları egemendir. Kuzey yönlü olan bu rüzgârlar ve soğuk bölgeden gelip sıcak bölgelere doğru estikleri için nem bakımından fakir ve kurudur. Çalışma alanımızda Nisan ayından Eylül'e kadar etkili olmaktadır. Söke'de bu rüzgârlar yaz döneminde buharlaşmayı ve bitkilerde terlemeyi hızlandırır. Söke istasyonunda ortalama rüzgâr hızının 1.6 olduğu, kışın ise güney batı yönünde rüzgârın hakim olduğunu görmekteyiz. Bu rüzgârlar, denizlere oranla daha fazla soğumuş olan karalar üzerinden geldiği için soğukturlar.

Söke'de, kara ve denizlerin farklı ısınıp soğumalarından oluşan meltemler de görülür. Burada genelde hafif ve orta şiddetteki rüzgârlar görülmekte, bu durum yaz döneminde buharlaşmayı sağlayarak serinletici etki yaratmakta, bunaltıcı durumu ortadan kaldırmaktadır.

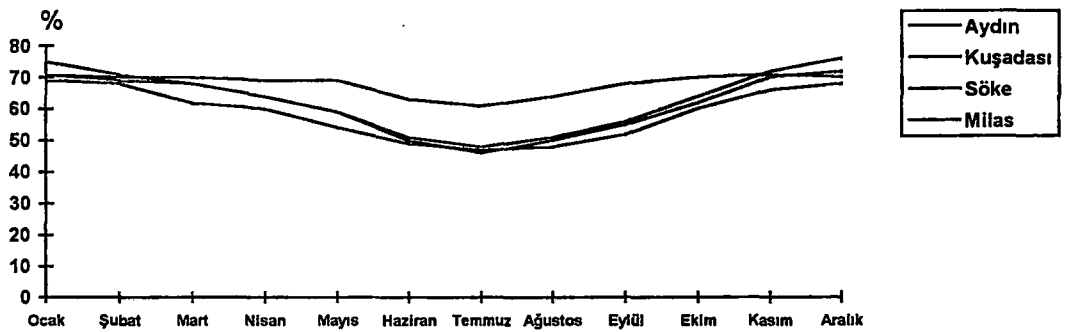
2.3- Nemlilik ve Yağışlar

Havada bulunan su buharı miktarı ile aynı sıcaklıkta havanın doyma noktasına erişmesi için gerekli olan su buharı miktarına oranı nispi nemi vermektedir. İncelenen istasyonlarda (Tablo 10, Grafik 8) en kararlı yer deniz kıyısındaki Kuşadası'dır. Yıllık %68 ortalama ile en nemli istasyon olan Kuşadası'nda, %71 ile ocak en yüksek değeri taşıırken, %61 ile temmuz en düşük değeri taşımaktadır. Diğer istasyonların yıllık nispi nem oranları Kuşadası'na oranla azalmakta, fakat istasyonlar arasında fazla farklı sonuç görülmemektedir.

Tablo 10: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Nisbi Nem Değerleri (%).

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	75	71	68	64	59	51	48	51	56	64	72	76	63	51
Kuşadası	71	70	70	69	69	63	61	64	68	70	71	70	68	32
Söke	69	68	62	60	54	49	47	48	52	60	66	68	58	19
Milas	71	69	68	64	59	50	46	50	55	62	70	72	61	28

Grafik 8: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Nisbi Nem Değerlerinin Seyri.

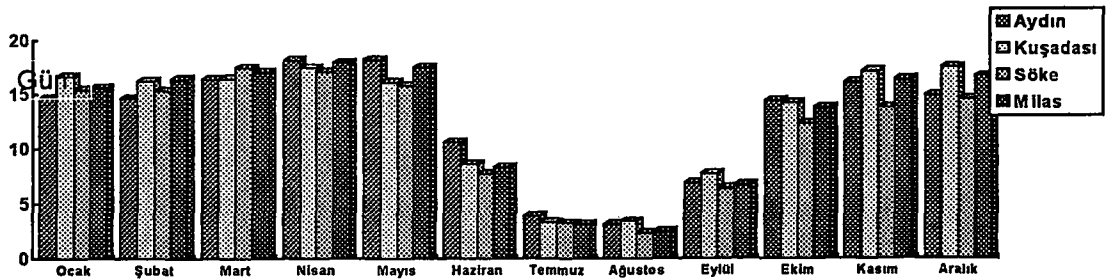

Tüm istasyonlarda, nispi nemin kış aylarında yüksek, yaz aylarında ise düşük olduğu görülmektedir. Sıcaklığın yüksek, toprak yüzeyinin kuru ve bulutluğun son derece az olduğu (Tablo 11, Grafik 9) yaz aylarında nispi nem oranları düşüktür. Buna karşın sıcaklığın düşük, nemli hava akımlarının daha etkili olduğu kış aylarında nispi nem oranı yükselir. Bu durum incelenen istasyonları mevsimlere göre etkileyen ve sıcaklık koşullarını değiştiren hava kütlelerinin, nispi nem oranlarını da etkilemesinin sonucudur.

Tablo 11: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Bulutlu Günler Sayısı.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S
Aydın	14.6	14.6	16.4	18.1	18.2	10.6	3.9	3.1	6.9	14.4	16.1	14.9	151.8	51
Kuşadası	16.6	16.2	16.4	17.4	16.1	8.6	3.3	3.4	7.7	14.2	17.1	17.5	154.6	32
Söke	15.4	15.3	17.4	17.0	15.8	7.7	3.2	2.3	6.4	12.3	13.8	14.6	141.2	19
Milas	15.6	16.4	17.0	17.9	17.5	8.3	3.1	2.5	6.7	13.8	16.4	16.7	151.9	28

Grafik 9: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Bulutlu Günler Sayısının Seyri.

Çalışma alanımızda, sıcaklık ortalamasının arttığı aylarda, yağışla birlikte nispi nemin de azaldığını görmekteyiz. Bu durum; kuraklığa, bitkilerin terleme yolu ile su kayıplarının artmasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak narenciye, pamuk ve sebze gibi üretimlerde sulama sayısı artar, iki sulama dönemi arasında zaman kısalır.

Söke ve çevresinde arazi çalışmaları sırasında elde ettiğimiz bilgilere göre Temmuz ve Ağustos ayında görülen düşük nispi nem oranları, pamuk bitkisinin kozasına büyük zarar veren kurtların üremesini önlemekte verimi ve kaliteyi arttırmaktadır.

Daha sonra arazi kullanımı konusunda belirteceğimiz gibi bu alandaki önemli üretimlerden olan incirin kurutma dönemi, ağustos ayının sonu ile eylül ayına denk gelmektedir. Bu dönemde nispi nemin %50'yi aşmaması gerekir. Söke'de ağustos ayında %48, eylül ayında %52 nispi nem görülmekte genel olarak incirin kurutulması için uygun şartlar oluşturmaktadır.

Nemlilik yanında bulutlu günler (Tablo 11, Grafik 9) ve sisli günlerin (Tablo 12) dağılışına bakıldığında, denize yakınlık, topografya, yükselti gibi fiziki faktörlerin etkileri görülmektedir. Tüm istasyonlarda ortalama bulutlu gün sayısı incelendiğinde genel olarak kasım ayından nisan ayı sonuna kadar süren dönemde bulutluluk oranları artış göstermektedir. Bu dönem yağışların arttığı nispi nem oranlarının yüksek olduğu aylara rastlamaktadır. Aylık ortalamalar bakımından en düşük değere kıyıdaki Kuşadası'nda temmuz ayında, diğer istasyonlar da ise ağustos ayında rastlanır. Gökyüzünün tamamen açık olduğu bu durum kararlı yaz sirkülasyon koşullarının egemen olması ile ilgilidir. Bu alanda, yaz koşullarında cephe oluşumu ihtimali son derece zayıftır. Yüksek sıcaklık koşulları nedeniyle havadaki nem yoğunlaşma derecesinden uzak, doyma açığı fazla ve dolayısıyla bulut oluşumu ve yağış ihtimali zayıftır.

Tablo 12: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Sisli Günler Sayısı.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	0.2	0.2	0.1	0.0	0.0	.	.	0.0	0.0	0.0	0.1	0.3	1.1	58
Kuşadası	.	0.0	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2	0.1	0.0	.	0.6	48
Söke	0.2	.	0.0	0.0	.	0.0	.	.	.	.	.	.	0.3	26
Milas	2.0	1.7	1.1	0.3	0.2	0.1	.	0.2	0.1	1.0	1.6	2.0	10.5	48

* Söke ve Kuşadası istasyonlardaki ortalama buharlaşma (mm) ve günlük en çok buharlaşma (mm) değerleri bulunmamaktadır.

Çalışma alanındaki ortalama sisli günler (Tablo 12) sayısının genel olarak büyük bir değer taşımadığı görülmektedir. Aylık ortalama sisli gün sayısının en fazla olduğu değerlere, Kuşadası hariç, aralık ve ocak aylarında rastlanılmaktadır. Kış döneminde Ege Denizi'ne oranla daha fazla soğuyan iç kesimlerdeki istasyonlarda batıdan gelen nemli ve nispeten sıcak hava kütleleri alttan soğuyarak sis oluşumuna yol açabilirler. Yaz döneminde bu sistemin tersine işlemesi ile bu kez denizlere göre daha sıcak olan karalar üzerinden gelen sıcak hava kütleleri deniz kıyısına (Kuşadası'na) ulaştığında alt kısımdan soğuyarak ve denizin nemini alarak neme doymun hale gelmekte ve Kuşadası'nda yaz döneminde görülen sisleri oluşturmaktadır.

Batı-doğu doğrultulu Ege Ovaları'nda sirkülasyon koşullarının daha çok batı sektöründen esen rüzgârlara neden olduğu dönemlerde dağların uzanışına paralel hareket eden nemli havanın orografik yükselmesi yavaş cereyan eder. Bu şekilde yükselen havanın iç kesimlerde hafifçe soğuması zaman zaman yamaçlarda sis oluşumuna yol açar.¹⁹ Bu durum çalışma alanımızda da gözlenmiştir.

Araştırma alanımızın ekonomik özelliklerinde belirtileceği gibi Söke'de önemli gelirler sağlanan tarımsal üretimin ve tarıma dayanan sanayinin geliştiği görülmektedir. Tarımdan istenilen verimin ve kalitenin elde edilmesinde en önemli iklim unsuru hiç kuşkusuz yağıştır.

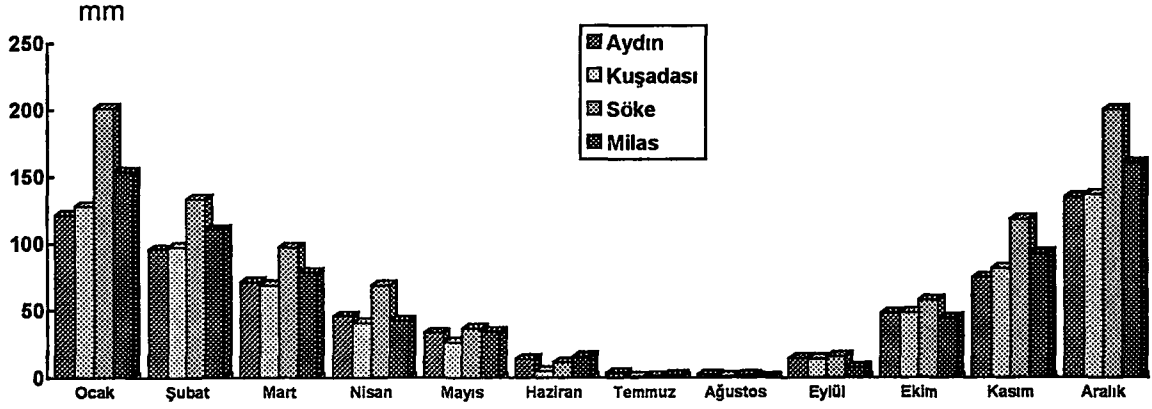
¹⁹ Koçman, A. (1989) Uygulamalı Fiziki Coğrafya Çalışmaları ve İzmir Bozdağlar Yöresi Üzerinde Araştırmalar Ege Üniv. Ed. Fak. Yay. 49. İzmir.

Yağışın, aylık ve yıllık ortalama değerleri (Tablo 13, Grafik 10) incelendiğinde kıyıda bulunan Kuşadası'ndan içerilere gidildikçe Aydın ve Milas'da yağış yavaşça artmakta, Söke'ye gelindiğinde artışın diğer istasyonlara oranla yüksek olduğu görülmektedir. Söke'deki yağış artışı topografya şartları ile açıklanabilir. Söke'nin kuzeyinde 1000 m. yi aşan yükseltiye sahip Gümüş Dağı yer almaktadır. Hava kütlelerinin çok kısa bir mesafede hızla yükselmesi orografik yağışları artırmış ve aylık ortalama yağış miktarları yükselmiştir. Yağış miktarını artıran bir başka sebep de rüzgârlar konusunda belirtildiği gibi Söke'nin batı, güneybatı ve güneyden Büyük Menderes Oluğu'na yerleşen rüzgârların üzerinde bulunmasıdır. Bu nedenle Söke'de batı sektörlü rüzgârların hâkim olduğunu, en çok esen rüzgâr yönünün güneybatı (Şekil 1) olduğunu görmüştük. Dilek Dağı (Samsun Dağları) ile Gümüş Dağı arasındaki oluktan ve güneybatıdan Büyük Menderes Oluğuna sokulan depresyonlar Söke'ye ulaşmakta, yağış bırakmakta ve Söke'nin yıllık ortalama yağış miktarını 943 mm.ye yükseltebilmektedir.

Tablo 13: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış Değerleri (mm).

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	121.0	95.5	71.1	45.5	33.5	14.0	3.5	2.2	14.4	47.5	74.4	135.1	657.7	62
Kuşadası	127.2	97.1	68.6	40.6	26.6	5.0	0.8	0.9	13.9	48.0	81.3	137.1	627.1	49
Söke	200.8	133.3	97.1	68.6	36.6	11.4	1.3	1.4	15.8	57.8	118.4	200.5	943	42
Milas	153.3	110.3	78.6	42.3	34.2	15.9	1.9	0.8	8.0	44.5	92.7	160.4	742.9	51

Grafik 10: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış Değerlerinin Seyri.

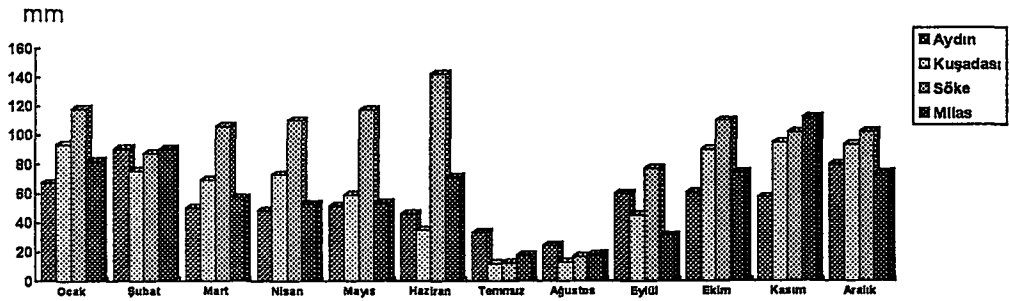
Tüm istasyonlarda, aylık ortalama yağışların aralık-ocak aylarında en yüksek miktarlara ulaştığı Temmuz-Ağustos aylarında ise en düşük değerlere indiği görülmektedir.

Günlük en yüksek yağış miktarlarının incelenmesi ile (Tablo 14, Grafik 11) araştırma alanımızda hüküm süren yağış rejimine uygun olarak kış aylarında yüksek, yaz aylarında ise değişik değerler görülmektedir. Kasım ayından itibaren marta kadar günlük maksimum yağışlar yüksek düzeydedir.

Tablo 14: Aydın Kuşadası, Söke ve Milas'ın Günlük En Yüksek Yağış Miktarlarının Aylık ve Yıllık Değerleri (mm).

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	67.0	90.5	50.0	48.2	51.3	46.0	33.2	24.4	60.0	60.6	57.3	80.2	90.5	62
Kuşadası	93.7	75.5	68.9	72.8	58.8	34.8	11.7	12.7	45.0	89.9	95.0	93.4	95.0	50
Söke	118.5	87.2	106.0	110.0	117.5	142.1	12.5	16.5	77.0	110.0	102.0	102.2	142.1	56
Milas	82.1	90.4	57.4	52.6	53.3	71.2	17.5	18.3	31.2	74.4	112.5	73.7	112.5	53

Grafik 11: Aydın Kuşadası, Söke ve Milas'ın Günlük En Yüksek Yağış Miktarlarının Aylık ve Yıllık Değerlerinin Seyri.

Söke istasyonuna ait veriler incelendiği zaman, en yüksek yağışın 8 Haziran 1975'de kaydedilen, 142.1 mm.lik yağış olduğu görülür. Yıllık ortalama yağışlara bakıldığından en az yağışın yaz mevsiminde alınması bu değer bir anomali olduğunu düşünmemize yolaçtı. İncelememiz sonucu* 6 Haziran'da başlayan yağışın 7 haziranda sürekli sağanak yağış ve orajlı bir durum aldığı 8 Haziran'da özellikle öğle saatlerinde çok şiddetli olduğu görülmektedir (Yağış miktarlarının, bir gün öncesinin saat 14.00 ve 21.00 de yapılan ölçüm değerleri ile içinde bulunan günün saat 07.00'de yapılan ölçüm değerlerinin toplamı olduğu unutulmamalıdır).

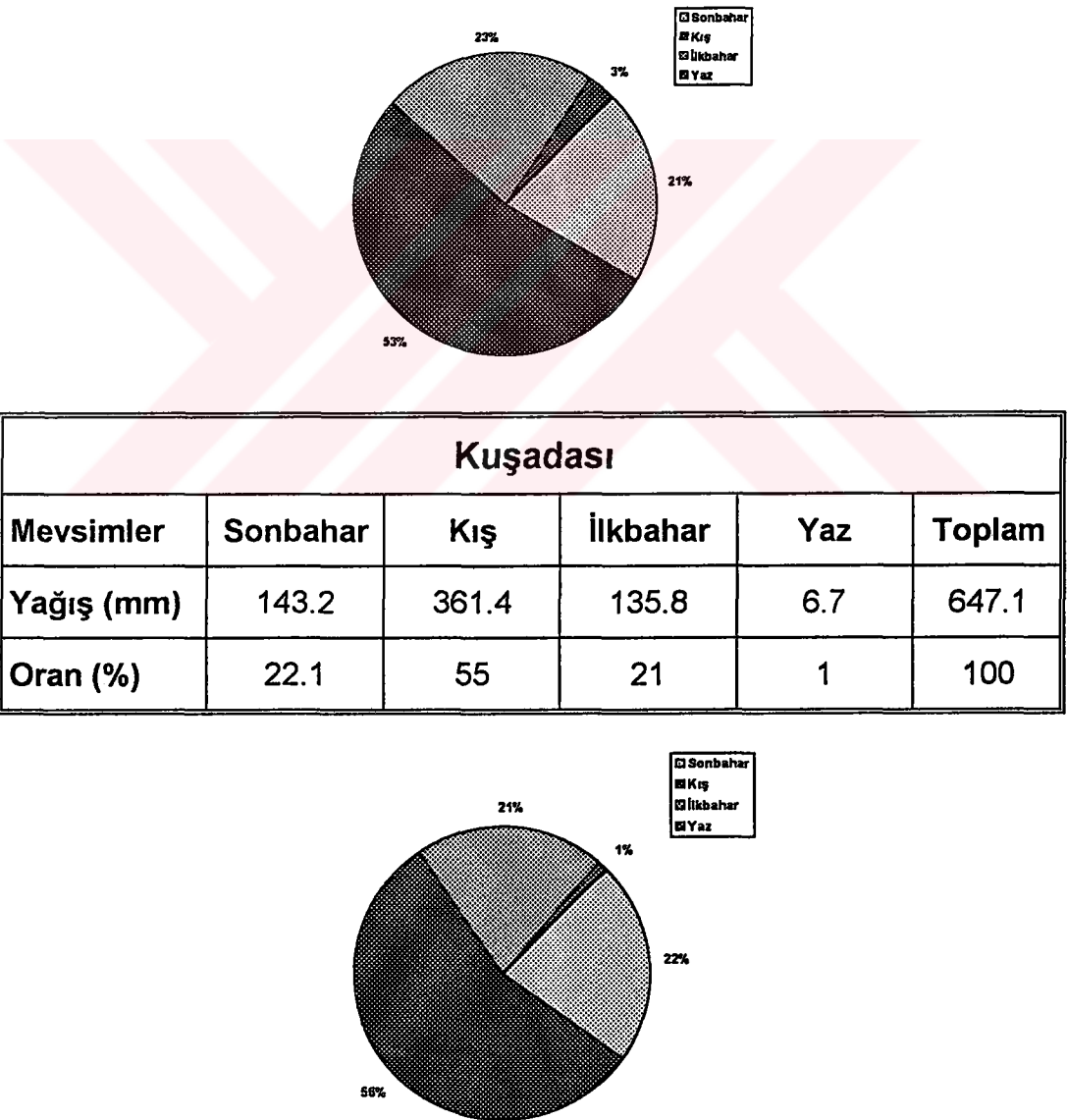
Ortalama aylık ve yıllık yağışın mevsimlere göre dağılışı oranları (Tablo 15, Grafik 12) göstermektedir ki, tüm istasyonlarda en az yaz, en fazla kış mevsimi yağış alınmaktadır. Böylece Akdeniz ikliminin genel özelliklerinden biri olan kış mevsiminde yağış fazlalığı, yaz aylarında yağış azlığı bütün istasyonlarda bariz olarak gösterilmiştir.

* Söke'nin 1975 yılı Haziran ayı Rasat Cetveli incelenmiştir.

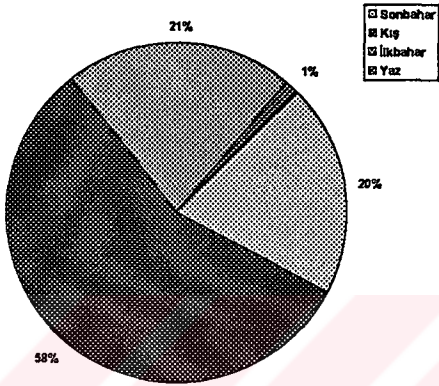
Tablo 15: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Yağışın Mevsimlere Dağılışı (mm).

Aydın					
Mevsimler	Sonbahar	Kış	İlkbahar	Yaz	Toplam
Yağış (mm)	136.3	351.6	150.1	19.7	657.7
Oran (%)	20.7	53.5	22.8	3	100

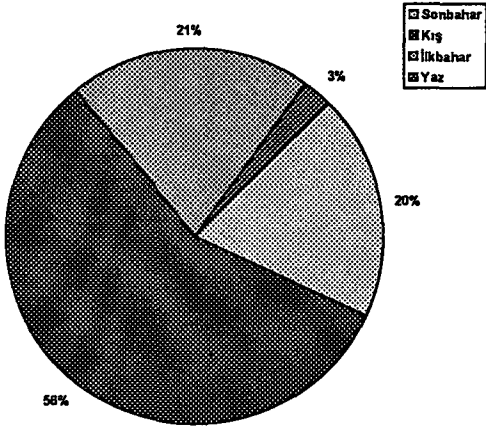
Grafik 12: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık Ortalama Yağış Değerlerinin Mevsimlere Oransal Dağılışı.

Söke					
Mevsimler	Sonbahar	Kış	İlkbahar	Yaz	Toplam
Yağış (mm)	192	534.6	202.3	14.1	943
Oran (%)	20.3	56.7	21.5	1.5	100

Milas					
Mevsimler	Sonbahar	Kış	İlkbahar	Yaz	Toplam
Yağış (mm)	145.2	424	155.1	18.6	742.9
Oran (%)	19.5	57.1	20.9	2.5	100

Aydın, Kuşadası ve Söke istasyonlarında, ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde paylarına düşen yağış miktarlarının arasındaki oran hemen hemen birbirine yakındır. Milas'da ise, ilkbahar mevsimine düşen ortalama yağış miktarı sonbaharınkinden daha fazladır. Tüm istasyonlar genel olarak Akdeniz ikliminin genel özelliklerini taşımakla birlikte depresyon güzergâhlarına göre konumları, yükselti, bakı gibi özellikler nedeniyle yıllık ve mevsimlik ortalama yağış miktarlarında ve bunların dağılışı oranlarında farklılıklar görülebilmektedir.

Araştırma alanımızda, yağışın kış mevsimi ve etrafında toplanmasının yararları görülmektedir. Kış mevsimi buharlaşmanın* azaldığı döneme denk gelmektedir. Böylece buharlaşmanın fazla yağışın az olduğu yaz mevsiminde, toprakta korunmuş olan nemden yararlanılmaktadır. Sulama imkânının olmadığı ya da kuru tarımın yapıldığı yerlerde amaç; kış mevsiminde yağışın mümkün olduğu kadar çok toprağa nüfuz etmesi, yaz mevsiminde suyun topraktan buharlaşarak kaybedilmesinin en aza indirilmesidir.

Aylık veya yıllık ortalama yağışların, ortalama yağışlı günler sayısına bölünmesi ile (Tablo 16) elde edilen yağış şiddetinin çalışma alanımızdaki durumu incelenirse; genel hatları ile ortalama yıllık yağış şiddeti, yıllık yağış ortalaması ile uygunluk göstermektedir.

Tablo 16: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas'ın Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış Şiddeti Değerleri

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	9.2	9.0	7.8	5.6	5.8	5.8	5.0	4.4	8.0	8.6	9.0	10.0	8.3	62
Kuşadası	10.2	9.6	7.9	5.8	6.6	3.5	2.0	4.5	8.6	9.7	9.9	10.7	8.9	49
Söke	16.4	14.0	12.1	11.0	9.6	8.1	3.2	7.0	12.1	12.8	15.5	15.5	13.8	42
Milas	12.8	11.6	9.4	7.0	7.1	7.5	6.3	4.0	6.1	9.2	12.5	12.5	10.6	51

* Söke ve Kuşadası Meteoroloji istasyonlarında buharlaşma rasatı yapılmadığından tablo oluşturulamamıştır.

Söke’de yıllık ortalama yağış şiddetinin diğer istasyonlara oranla yüksek olmasının nedeni yıllık yağış ortalamalarına etki eden faktörlerdir. Tüm istasyonlarda, ortalama maksimum günlük yağış şiddeti değerlerinin kış aylarına, minimum değerlerin ise yaz aylarına rastladığı görülmektedir.

Çalışma alanımız ve çevresindeki istasyonların mevsimlik ortalama yağış şiddetleri (Tablo 17) incelendiğinde; yağış şiddetinin en fazla olduğu mevsim kış, en az olduğu mevsim ise yazıya denk gelmektedir. Bu bakımdan mevsimlik yağış ortalamaları ile yağış şiddeti arasında bir benzerlik görülmektedir. Yağışın en şiddetli olduğu mevsimde yağış miktarı da en büyük değerine ulaşmaktadır. Sonbahar mevsiminin ortalama yağış şiddetinin de ilkbahar mevsiminden daha fazla olduğu görülmektedir. Yaz aylarının yüksek görünen ortalama yağış şiddeti değerleri ise, bu mevsimde bir günü bile bulmayan yağışlı gün sayısının küçük değerlerinden kaynaklanmaktadır (Söke’de 42 yıllık rasat süresi boyunca yağışlı gün sayısı Temmuz ayında 0.4, Ağustos ayında 0.2 dir.)

Tablo 17: Aydın, Kuşadası, Söke ve Milas’ın Aylık Ortalama Yağış Şiddetlerinin Mevsimlere Dağılışı

İstasyonlar	Sonbahar	Kış	İlkbahar	Yaz
Aydın	25.6	28.2	19.2	15.2
Kuşadası	28.2	30.5	20.3	10.0
Söke	40.4	45.9	32.7	18.3
Milas	27.8	36.9	23.5	17.8

Çalışma alanımızın yağış durumu konusunda belirtmemiz gereken en önemli konu, yağışların genellikle sağnak yağış şeklinde olduğudur. Aylık ortalamalar halinde verilen yağışların büyük bir kısmı gerçekte bir günde, birkaç saatte hatta birkaç dakikada kaydedilmiş olabilir. Çünkü buradaki yağışlar genellikle çok kısa bir süre içinde ve şiddetle boşalır.

Sağnak yağışların en önemli zararı bitkiler üzerinde olmaktadır. Zaman zaman çeşitli ürünlerin çiçekleri dökülmekte, meyve üretiminde ve pamuk kozalarında kalite düşmektedir. Eğer yağışlar buğday harmanı, üzüm ve incir kurutulması, pamuğun toplanması gibi dönemlere denk gelirse tüm ürünün mahvolmasına yolaçmaktadır. Bazı dönemlerde pamuğun ekim dönemine kadar Söke Ovası'nda suyun çekilmediği görülür. Bu durumda pamuk yerine yetiştirme dönemi daha kısa olan buğday gibi ürünler ekilmektedir. Eğer sağanak yağışlar pamuk tohumunun ekiminden sonra meydana gelirse tohum çürür. Tarlanın yeniden hazırlanması ve tohumun tekrar atılması gerekir. Pamuk üreticisinin nisan-mayıs aylarında iki hatta üç kez tohum ektiği olur. Bu da pamuk maliyetinin artmasına ve ekonomide büyük kayıpların oluşmasına sebep verir.

Şiddetli sağanakların toprak erozyonunu da artırdığı görülmektedir. Çok kısa sürede şiddetle boşalan yağmurlar, suyun toprağa nüfuz etmesine imkân tanımadan sel ve dere yataklarında suların yükselmesine sebep olur. Son yıllarda çıkan orman yangınları ile Söke ve çevresinde büyük bir orman kaybı yaşanmış, bu durum da taşkınları ve toprak erozyonunu artırmıştır.

Tarım hayatı için oldukça tehlikeli olan dolulu günlerin (Tablo 18) seyrine bakıldığında, yıllık ortalama değerlerin yüksek olmadığı görülmektedir. Dolulu günlerin en fazla Ocak ayına, en az da Temmuz ayına denk geldiği görülmektedir. Dolunun en önemli zararı bitki üzerinde olmakta çiçeklerin dökülmesine, dalların kırılmasına, meyvelerin yara almasına kısaca verimin ve kalitenin düşmesine sebebiyet vermektedir.

Tablo 18: Aydın, Milas, Söke ve Kuşadası'nın Aylık ve Yıllık Ortalama Dolulu Günler Sayısı.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2	0.0	.	0.0	0.0	0.1	0.1	0.1	1.4	59
Kuşadası	0.5	0.3	0.2	0.0	0.0	.	.	.	0.0	.	0.1	0.3	1.5	49
Söke	0.5	0.3	0.3	0.0	0.1	0.0	.	.	.	.	0.2	0.0	1.5	20
Milas	0.5	0.7	0.6	0.2	0.2	0.1	.	.	0.0	0.0	0.2	0.2	2.8	48

Çalışma alanımızda, ortalama kar yağışlı günlerin sayısı (Tablo 19) incelendiğinde kar yağışının son derece seyrek olarak meydana geldiği, yıllık ortalamanın bir gün veya bir günden az olduğu görülmektedir. Kar yağışı soğuk hava kütlelerinin etkili olduğu kış aylarında meydana gelse bile yerde örtü oluşturmayacak kadar kısa sürelidir.

Tablo 19: Aydın, Milas, Söke ve Kuşadası'nın Aylık ve Yıllık Ortalama Kar Yağışlı Günler Sayısı.

İstasyonlar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık	R.S.
Aydın	0.0	0.0	0.0	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0.0	35
Kuşadası	.	0.1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0.1	32
Söke	.	0.1	0.0	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0.1	26
Milas	.	0.0	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0.0	34

Buraya kadar yaptığımız çalışmaların genel hatları, tüm tablo, grafik ve şekiller Söke'deki ve yakın çevresindeki istasyonlarda Akdeniz ikliminin yaşandığını ortaya koymaktadır. Söke'nin iklim özellikleri; konum, dağ sıralarının durumu rölyef, yükselti ve karasallık gibi nedenlerle kıyıdaki Kuşadası ile iç kısımdaki Aydın ve Milas'dan bazı farklılıklar oluşturmakla birlikte insan ve bitki hayatı için çok olumlu şartlar göstermektedir.

İklim konusu ile ilgili Ege Ovaları'nda çalışmalar olan Koçman, burada yarı nemli Akdeniz ikliminin yaşandığını belirtmektedir.²⁰

3- HİDROGRAFYA

Söke ve yakın çevresinin hidrografik elemanlarını akarsular, yeraltı suları ve kaynaklar ile göller oluşturmaktadır. Bu elemanlar iklim, jeolojik yapı, toprak şartları, doğal bitki örtüsü ve beşeri şartlara bağlı olarak gelişen, yeryüzünü şekillendiren dış kuvvetlerdir. Aynı zamanda hidrografya o yörede yaşayan insanların beşeri ve ekonomik faaliyetlerini de etkilemektedir. Ülkemizin önemli akarsularından olan Büyük Menderes Nehri'nin Ege Denizi'ne dökülmek üzere olduğu boşalım alanı veya aşağı çığrında yeralan Söke, çok güçlü olmamak kaydıyla yeraltı suları ve kaynak suları ile göllere sahiptir.

3.1- Akarsular

Çalışma alanında en önemli akarsu Büyük Menderes Nehri'dir. Diğer büyük küçük tüm akarsular Büyük Menderes Nehri'nin yan kolları şeklinde onun su toplama havzası içindedirler. Bu kısımda Büyük Menderes Nehri'nin özellikleri, önemi ve etkileri ele alındıktan sonra kısaca diğer yan derelere değinilecektir.

3.1.1- Büyük Menderes Nehri

Büyük Menderes Nehri kaynaklarını içbatı Anadolu'daki yüksek eşik sahasında bulunan yayla, dağ ve havzalardan almaktadır. Nehrin yukarı kolları Afyon, Dinar, Sandıklı ve Uşak civarında oldukça geniş bir sahaya yayılmaktadır. Buralardaki Murat dağı, Bozdağ, Kumalar Dağı gibi dağlar ile Sandıklı, Çal ve Çivril gibi nispeten geniş havzalardaki bazı büyük karstik kaynaklar ve kapalı havza (Dinar'ın doğusundaki

²⁰ Koçman, A. (1993) Türkiye İklimi s.77.

Karakuyu ve Dombaylı Havzası)'sından beslenmektedir (Foto 6). Nehir kaynak kısımlarında Tersiyer ortalarından itibaren şiddeti gittikçe artan ve genellikle kuzeydoğu-güneybatı ile güneydoğu-kuzeybatı yönündeki kırılmalara uğrayan iç batı Anadolu'nun etrafı yüksek yaylalarla çevrilmiş kapalı havzalarında, taban seviyesi yüksek olanından alçak olanına sularını boşaltarak derin ve dik yamaçlı boğazları aşarak sularını Akköy'ün güneyinde Ege Denizi'ne ulaştırır.

Ege Denizi'ne dökülen diğer nehirler gibi Büyük Menderes Nehri'nin de orta ve aşağı çığırında eğim son derece azalmakta, Söke Ovası'nda eğim % 0-0.5'e düşmektedir. Eğimin iyice azaldığı bu alanlarda nehir salınımlar yaparak, büklümler oluşturarak akmakta adını aldığı menderesleri meydana getirmektedir (Foto 7). Bu alanlarda Eğimin yetersizliğinden dolayı tarihi dönemlerden bu yana nehrin sık sık yatak değiştirdiği, halkın "azmak" adını verdiği eski nehir yatakları ve kopuk mendereslerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Söke Ovası'na Aydın-Çine yolundan giren Büyük Menderes Nehri, Kalcık ve Sazlıköy civarına kadar doğu-batı yönünde ilerler, bu kısımdan Nalbantlar Köyü'ne kadar kuzey-güney daha sonra yine doğu-güneybatı takip ederek Ege Denizi'ne ulaşır.

Nehir, genellikle Özbaşı Kasabası ve Nalbantlar Köyü civarına kadar ovanın kısımlarından, Nalbantlar'dan denize kadar olan sahalarda da güneydeki tepelerin eteğini takip etmektedir. Bugünkü güzergâhı böyle olan nehir, daha önce ovanın diğer kısımlarından da geçmiş ve bu sahaları getirdiği alüvyonlarla doldurmuştur. Nehir bugün ovanın en az eğime sahip kısımlarından geçmektedir. Ancak taşkınlarla yatak değiştirdiği, her yıl kış ve ilkbahar yağışlarıyla Söke Ovası'nın su altında kaldığı ve çeşitli problemler yaşandığı görülmektedir.

Büyük Menderes Nehri denize döküleceği alana doğru su toplama havzasının genişlemesine ve yıllık yağış ortalamasının artmasına bağlı olarak Söke Ovası'ndan geçerken yatağından geçen su miktarı iyice artmıştır. Nehir az yağış alan bir alanda doğduğu halde denize döküleceği yere doğru gelindikçe yıllık yağış miktarı ve buna bağlı olarak debisi artmaktadır. Nehrin doğuş yerine çok yakın olan Çal'da yılda ortalama 12.1 milyon m³ su geçerken, Söke'de yılda ortalama 191,4 milyon m³ su geçmektedir. Söke'de özellikle Dilek Dağı'ndan inen ve çoğu alüvyonlar arasında kaybolan küçük dereler ile Çamiçi Gölü'nden az miktarda su kazanan nehir debisi iyice artmış olarak Karina Gölü'nün güneyinde denize dökülür. Büyük Menderes Nehri Çine ve Akçay kollarını aldıktan sonra Söke'nin güneyinde, nehir yatağından geçen yıllık ortalama su miktarının yaklaşık yarısını elde etmektedir.

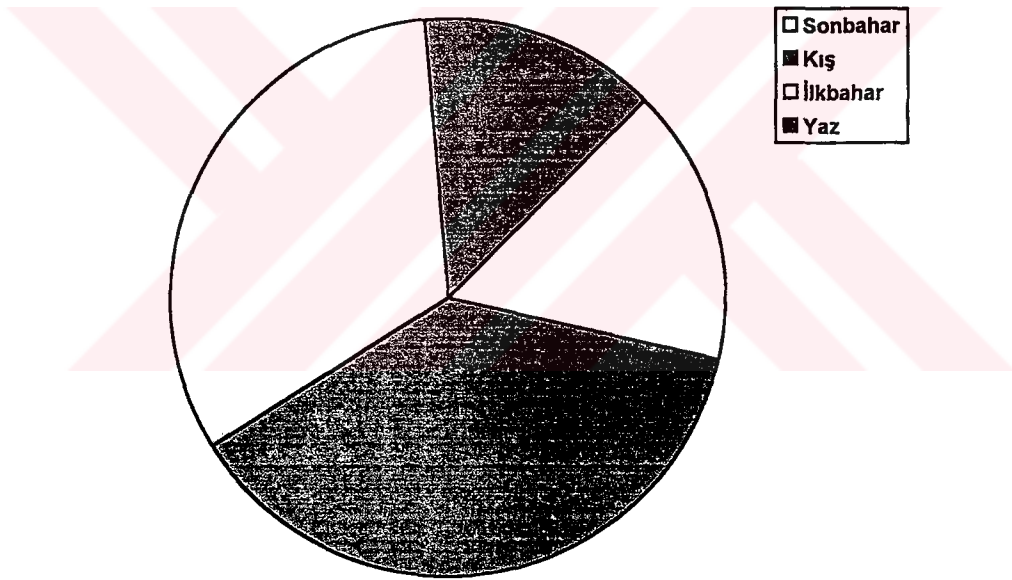
Büyük Menderes Nehri'nin Söke istasyonunda ortalama su miktarının mevsimlere dağılışının (1968-1985) 17 yıllık verileri incelendiğinde, ortalama akımın en düşük olduğu mevsim 443.8 milyon m³ ile yaz mevsimi olarak (Tablo 20, Grafik 13) karşımıza çıkmaktadır. Kış mevsimi, Söke akım istasyonunda 1203.4 milyon m³ ile en fazla su geçen mevsim özelliği taşımaktadır.²¹ Bu durum yaz kuraklığının ve kış yağışlarının yaşandığı Akdeniz iklimi'nin, Söke Akım istasyonuna da yansıdığını göstermektedir. Söke'de ilkbaharda geçen su miktarının sonbahardakinden fazla oluşu, suların bol olduğu kış mevsiminde istasyondan geçen ortalama su miktarı ile, az olduğu yaz yani çekik mevsimi arasındaki farkın fazlalığı dikkat çekicidir.

²¹D.S.İ. 1988 Akım Gözlem Yıllığı

Tablo 20: Büyük Menderes Nehri'nin Ortalama Akım Değerlerinin Mevsimlere Dağılışı (1968-1985)

Mevsimler	Sonbahar	Kış	İlkbahar	Yaz	Toplam
Ortalama Akım (milyon/m ³)	512.7	1203.4	1045	443.8	3204.9
Oran (%)	16	37.5	32.6	13.9	100

Grafik 13: Büyük Menderes Nehri'nin Ortalama Akım Değerlerinin Mevsimlere Göre Seyri (1968-1985)

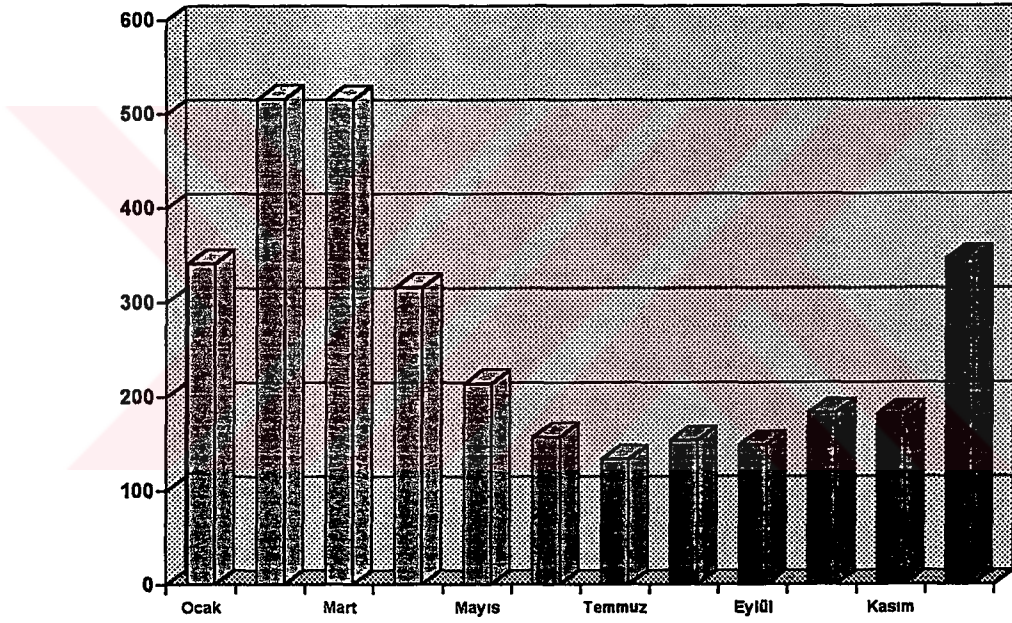

Söke'den geçen aylık ortalama su miktarları ve rejimleri incelendiğinde (Tablo 21, Grafik 14) aylık ortalama maksimum akım Şubat ayına, aylık ortalama minimum akım ise temmuz ayına rastlanmaktadır. Temmuz, ağustos ve eylül aylarının çok az farklarla suların en çok azaldığı aylar olduğu dikkat çekmektedir (Foto 8). Söke Akım İstasyonunun rejimi de, Akdeniz yağış rejimi özelliği taşımaktadır.

Tablo 21: Büyük Menderes Nehri'nin Ortalama Akım Değerlerinin Aylara Dağılışı (1968-1985)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Ortalama Akım (milyon/m³)	341.3	516.2	515.5	315.5	214.0	157.1	133.5	153.2	148.7	182.6	181.4	345.9

Grafik 14: Büyük Menderes Nehri'nin Aylık Ortalama Akım Değerlerinin Seyri (1968-1985)

Türkiye'de Akdeniz İklimi'nin yaşandığı diğer sahalardaki nehirlerde görüldüğü gibi Büyük Menderes Nehri'nin Söke'deki Akım istasyonu'nda da ortalama, maksimum debiler (Tablo 22) arasındaki farkın fazla olduğu görülmektedir. Bu fark alanda özellikle kış mevsiminde taşkın olaylarının yaşanma nedenini ortaya koymaktadır. İklim konusunda da belirtildiği gibi alanda en fazla yağış kış mevsiminde ve sağanak yağmurlar şeklinde alınmakta bu durum drenaj

kanallarının yeterli olmadığı ovada taşkınlara yol açmaktadır. "Taşkınlardan korunmak amacıyla Sarıkemer'de Koştur mevki kuzeyinden İmamoğlu ve Yapıcıoğlu Azmakları'nın ara yerine kadar olan kısımlarda, 2-3 km uzunlukta sette inşa edilmiş olmasına rağmen yeterli olmamaktadır."²² Geçmişte can kayıplarına da yolaçmış olan taşkınlar, bugün ovadaki ekonomik kayıpların en önemli nedenidir. Bu durumu önlemek için nehri kontrol altına almak ve ihtiyaç duyulan alanlara drenaj sistemini kurmak gerekmektedir.

Tablo 22: Büyük Menderes Nehri'nin Söke Akım İstasyonu'ndaki Debileri

Akım İstasyonu	Ortalama Debi (m ³ /sn)	Maksimum Debi (m ³ /sn)	Minimum Debi (m ³ /sn)
Söke	81.1	632	0

3.1.2- Büyük Menderes Nehri'ne Karışan Yan Dereler

Söke'deki yan derelerin hepsinin akış yönleri Büyük Menderes Nehri'ne doğrudur, bazıları nehirle birleşmekte birçoğu da taban arazilerde dağılmaktadır.

Yan derelerin çoğu yaz aylarında kurumakta, yağışlı mevsimlerde ise getirdikleri suları ve malzemeleri ovaya bırakmaktadırlar. Kış ve ilkbahar aylarında yan derelerin getirdikleri sular, Büyük Menderes Nehri'ne kadar tahliye olamadığından ve aynı zamanda bu dönemde nehrin su seviyesi de yüksek olduğundan ovada ve çukur alanlarda uzun süre kalmakta, araziye yüzeyi ekim zamanına kadar ıslak olduğundan ekim yapılması zorlaşmaktadır.

²² Çine -Menderes Projesi Aydın- Söke Ovası Sağ Sahil Detaylı Drenaj Raporu (1970)

Alanda çeşitli etkileri olan yan derelerin en büyüğü, Söke Şehri'nin de ortasından geçen Söke Çayı'dır. Söke'nin kuzeyindeki dağlık arazilerden doğmaktadır, ve yağış alanı 39.5 km^2 dir. Şehrin içinden geçerek ovaya dahil olan Söke Çayı belirli bir yatakla Karakovalık Mevkii'nin kuzeyinde tahliye kanalına bağlanır. Ancak yatağı yetersiz olduğundan Söke-Bağarası yolu civarındaki arazilerde bilhassa Karakovalık Mevkii arazilerinde taşkın problemleri yaratmaktadır. 1960 yılında $40 \text{ m}^3/\text{sn}$.lik bir azami taşkın değeri ölçülmüş buna karşın 1965'de $2.763 \text{ m}^3/\text{sn}$, 1966 yılında $2.276 \text{ m}^3/\text{sn}$, 1966 yılında $4.068 \text{ m}^3/\text{sn}$ lik azami akım değerleri saptanmıştır. Söke Çayı ana tahliye kanalı açılmadan önce Büyük Menderes Nehri'ne kadar yer alan arazilerde feyezanlar meydana getirmekte hatta can kaybına yol açmaktaydı. Söke Çayı çok eğimli ve genel olarak çıplak arazilerin yüzey sularını topladığından çok ani ve şiddetli taşkınlara yol açmakta bunun sonucunda yüzey suyu, taban suyu artmakta erozyon ve tuzluluk problemleri meydana çıkmaktadır. Problemlerin çoğu arazi eğiminin az olduğu taban arazilerde yaşanmaktadır.

Alandaki diğer önemli yan dere de Sarıçay'dır. "Bağarası'nın güneydoğusundaki birçok yan dereleri toplayarak, Toplar Sırtı batısı ve Bağarası doğusundan ovaya girmektedir. Haydarlı Köyü batısından, Kalçık ve Karaatlı Köyleri'nin içinden geçerek batıda Büyük Menderes Nehri'ne dökülürken zamanla yatağını değiştirmiştir. Bu köylerin güneyindeki sahadan geçip, Söke-Bağarası Yolu'ndaki Menderes Nehri Köprüsü'nün 1 km kuzeyinde nehre karışmaya başlamıştır. Sarıçay'ın çok sayıdaki eski yatak sahaları (halk arasındaki adı "azmak" dir.) Karaatlı ve Kalcık ile Burunköy'ün kuzey ve batısındaki alanlarda mevcuttur. Taşkınlarla özellikle kışın ve ilkbahar mevsimlerinde gelen sular, yaz aylarına kadar bu azmaklarda kalmaktadır. Çalışlı Köyü

civarındaki akım rasatlarına göre Sarıçay'ın getirdiği su miktarı en az $0.190\text{m}^3/\text{sn}$ en yüksek $17.964\text{ m}^3/\text{sn}$ olarak saptanmıştır. Suyu tarla ve bahçe sulamasına elverişlidir.²³ " 191 km^2 'lik drenaj alanına sahip Sarıçay'ın ortalama debisi $4.5\text{m}^3/\text{sn}$. dir.²⁴"

Çalışma alanında yeralan diğer yan derelerin bazı özellikleri ve Monkus Metoduna göre saptanmış 5 yıllık debileri şöyledir (Tablo 23).

Tablo 23: Büyük Menderes Nehri'ne Karışan Yan Derelerin Uzunluğu Yağış Alanı ve 5 Yıllık Debileri.

Akarsular	Akarsu Uzunluğu (m)	Yağış Alanı (km^2)	5 Yıllık Debisi (m^3/sn)
Söke Çayı	11.500	39.5	43.0
Kocataş	3.300	3.70	7.2
Kocaçeşme	1.900	2.08	5.4
Aktaşlık	2.400	2.70	6.10
Öküzölen	2.900	2.12	5.85
Akçekavak	3.800	3.66	10.2
Mersinlipınar	1.800	3.19	11.2
Yanıklı	2.850	2.11	5.8
Patlangeç	2.500	2.47	7.3
Karakol	4.100	3.65	9.7
Çamlı	2.500	2.68	7.85
Kale	2.600	2.32	5.1
Taşpınar	3.700	2.69	5.8
Boynak	4.900	8.70	15.7
Yuvacık	3.500	4.95	9.35
Değirmen	4.000	6.60	13.2
Manastır	-	4.04	10.9

²³ Çine- Menderes Projesi Aydın- Söke Ovası Sağ Sahil Detaylı Drenaj Raporu 1970

²⁴ D.S.İ. Genel Müdürlüğü (1975) Aşağı Büyük Menderes Havzası Hidrojeolojik Etüt Raporu s. 36

İklim konusunda da belirtildiği gibi alanda en fazla yağış kış ve ilkbahar aylarında düşmektedir. Yıllık yağışların % 56.7'si kışın, % 21.5'i (Tablo 15, Grafik 12) ilkbaharda düştüğüne göre Büyük Menderes Nehri'ne dökülen tüm yan derelerin sularının niçin bu mevsimlerde arttığı anlaşılır. Tüm yan derelerde debi en düşük seviyesine temmuz ağustos aylarında inmektedir. Yıllık yağışların % 1.5 düştüğü yaz mevsiminde sıcaklığın da fazla olması nedeniyle iyice artan evapotranspirasyon ve tarla bahçe sulamaları (alanda sulamalar haziran-eylül döneminde yapılmaktadır.) ile Büyük Menderes Nehri'nin akım değerleri iyice düşmektedir. Söke-Bağarası Köprüsü'nde (3.4.1950-30.9 1970) rasat süresince ortalama akım değeri 96.554 m³/sn., azami akım değeri 63.200 m³/sn, asgari akım değeri ise 0.00m³/sn. olarak saptanmıştır. Büyük Menderes Nehri, Söke ve yakın çevresinde kış ve ilkbaharda yağın yağmurlarla suyu artan, yaz mevsiminde ise sıcaklık ve beşeri faktörler nedeniyle suyu azalan bir akarsudur. Bu durumda alandaki akarsuların rejimleri büyük çoğunlukla yağışlara ve sıcaklığa bağlı olan yağmur rejimli akarsulardır.

3. 2- Yeraltı Suları ve Kaynaklar

Topraklar konusunda da belirtileceği gibi alüvyon topraklardan oluşan Söke Ovası'nda alüvyon kalınlığı 15-50 m. arasındadır. Ovanın ortasından geçen Büyük Menderes Nehri ve onu besleyen kollar yeraltı suyu bakımından fakir değildir." Söke-Bağarası Yolu üzerindeki Büyük Menderes Köprüsü'nden ölçülen değerlere göre nehrin yeraltı suyundan beslenme miktarı 218.0×10^6 m³/yıl dır.²⁵ Alanda hidrolik eğimin eteklerde fazla, Büyük Menderes Nehri'ne doğru ise azaldığı saptanmıştır. Buna bağlı olarak eteklerde yeralan birikinti konilerinde yağışın %45'i, alüvyonlu arazilerde ise %20'si yeraltına süzölmektedir. Alanda yeraltı suyu rezervleri birikinti konilerinde, alüvyonlu topraklarda ve Neojenin kumlu, çakıllı seviyelerinde oluşmuştur.

“Sazlıköy, Söke, Yenidoğan, Akçakonak ve Güllübahçe güneyinde yapılan çalışmada yeraltı su rezervi $48,0 \times 10^6 \text{ m}^3/\text{yıl}$ olarak saptanmıştır. Halen çekilen yeraltı suyunun dışında da bu alandan yaklaşık olarak $30 \times 10^6 \text{ m}^3/\text{yıl}$ su çekilebileceği sanılmaktadır.²⁶ “

Çalışma alanındaki arazi sulamalarının büyük bölümü Büyük Menderes Nehri’nden yapılmaktadır. Sulama yapılan alanlarda, sulamanın devam ettiği süre boyunca buharlaşma ve terleme yolu ile yeraltı suyu kaybı görülmemektedir. Çünkü Büyük Menderes Nehri’nin geçtiği ovalarda su rezervinin yüzeyden itibaren 0-2 m. derinlikte olduğu alan mayıs ayında 1.115 km^2 , ekim ayında ise 685 km^2 , bu derinlikte su rezervine sahip ortalama alan ise 900 km^2 dir. Büyük Menderes Nehri’nin oluşturduğu ve alüvyon topraklardan meydana gelen bir delta olan Söke Ovası’nda, genel olarak pamuk ekimi yapılmaktadır. Pamuk bitkisi haziran ayından ağustos ayı sonuna kadar sulanmakta, sulama işlemi bittikten sonra eylül ayından itibaren buharlaşma ve terleme ile yeraltı suyu kaybı olmaktadır.

Alandaki tarım arazilerinin en büyük sorununu oluşturan tuzlanmaya neden olan taban suyu seviyesinin yüksekliği burada kısaca ele alınacaktır. Yapılan çalışmalarda taban suyu seviyesi dalgalanma gösterdiği için tam olarak tespit edilememiştir. Söke Ovası’ndaki en önemli sorunu oluşturan taban suyu seviyesinin yüksekliği ve drenaj kanallarının yapılmasını zorunlu hale getiren faktörler şöyle sıralanır.

a) “Ovada taban suyunu artıran en önemli neden özellikle kış ve ilkbahar mevsimlerinde alınan yağışlarla gelen sudur. Alanda yapılan rasatlarda yıllık ortalama yağış miktarı 673 mm ile 982 mm arasında değişmektedir. Yağışla gelen suların tümü dereler aracılığıyla nehre akmayıp, toprak içine nüfuz ederek taban suyunu oluşturmaktadır.

²⁵ D.S.I Genel Müdürlüğü (1975) Aşağı Büyük Menderes Havzası Hidrojeolojik Etüt Raporu s. 46

²⁶ a.g.e s.52

b) Taşkınlarla arazi yüzeyine yayılan nehir suları toprakların su ile doygun hale gelmesine sebep olur. Nehir suları arazinin çukur kısımlarında uzun süre göllenip kalarak taban suyunu besler. Aynı zamanda yan derelerden gelen sel suları da ovanın çukur kısımlarında (özellikle eski nehir yataklarında veya azmaklarında) uzun süre kalır birikip ve bu nedenle yaş sahalar meydana gelmesine yolaçar.

c) Nehir yatağında su seviyesinin yüksek olduğu zamanlarda bu alanlara yakın toprakların alt katmanlarına doğru bir sızıntının olması ve bu yolla taban sularının beslenmesi kuvvetle muhtemeldir.

d) Ovada taban suyunu oluşturan faktörlerden biri de bilinçsiz olarak yapılan sulamadır. Tarlalarda tesviye olmadığından tava usulünde toprağa fazla miktarda su verilmekte, drenaj sistemleri de yeterli olmadığından verilen fazla su nedeniyle taban suyu seviyesi yükselmektedir.²⁷

Ovadaki taban suyu örneklerinin tahlili sonucu, taban sularının genellikle çok tuzlu olduğu, drenaj sistemleri kurulup, taban suyu seviyesi düşürülmedikçe ova topraklarındaki tuzlanmanın artarak devam edeceği belirlenmiştir.

Çalışma alanının bazı yerlerinde fazla gür olmayan kaynaklar da yer almaktadır. Bunlar, taban suyu seviyesi ile topografya yüzeyinin kesişmesi ile oluşmuş ve daha çok yağışlara bağlı olarak azalıp çoğalan kaynaklardır. Yuvaca Köyü'nün 1.5 km doğusunda Paleozoik kalkerler arasından çıkan Akçapınar 70 lt/sn. debiye, 8 m derinliğe sahiptir. Kaynak, Toprak-Su tarafından sulamaya verilmiştir. 300 m. derinlikten gelen ve Güllübahçe Kasabası'nın Priene Harabeleri civarından, Paleozoik kalkerlerden çıkan Değirmendere Kaynağı 18-20° sıcaklığa sahiptir. Debisi 50lt/sn olan kaynak, sulamada kullanılmaktadır. Söke'nin kuzeybatısındaki Ağaçlı Köyü civarında, 100-110m. derinlikten

²⁷ Söke-Koçarlı Ovası Arazi Tasnif Raporu (1960) s.55

ve Neojen kalkerlerinden yeryüzüne çıkan Tırha Suyu (Ağaçlı Köyü'nün eski adı Tırha'dır.) 18-20° sıcaklığa ve 10 lt/sn. debiye sahiptir. Sazlıköy'ün batısında ve Paleozoik kalkerlerden yeryüzüne çıkan Şarлак, diğer kaynaklar gibi kış döneminde yağışlara bağlı olarak suyu artan kaynaklardandır. 25 m. derinlikten gelen Şarлак 24-26° sıcaklığa 150 lt/sn debiye sahiptir. Etrafındaki doğal güzelliklerden dolayı uzun süre Söke'nin dinlenme ve piknik alanlarından olan Şarлак, zamanla bu özelliğini yitirmiştir (Foto 9).

Alanda az sayıda da olsa sığ kuyular yer almaktadır. Ancak bunların derinliğinin 150-200m. olması gerekmektedir. Çünkü 50-70m. derinliklerde turba yer aldığı ve su kalitesinin bozulmaması için bu kısımların tecridi gerekmektedir. Kuyu verimleri genel olarak 20-60lt/sn. arasındadır.

Söke ve yakın çevresinde açılan sığ kuyuların (Söke-Arnavut damları arasındaki ve Söke-Özbaşı kuyusu gibi) suları genelde çok tuzludur (Foto 10). Sazlıköy civarındaki bazı kuyularda da normal değerin üzerinde bor tespit edilmiştir. O nedenle açılan kuyuların suları iyice tahlil edilmeden kullanılmamalıdır. Çünkü bu tür kuyular tarım alanlarında tuzluluğu artırmakta, üretimi ve verimi düşürmektedir.

3. 3- Göller

Alandaki göllerin tamamı Burunköy-Dalyan arasında ve Büyük Menderes Nehri ile güneydeki tepelerin ara yerlerindeki çukurlarda yer almaktadır. Bu göllerin bazıları geçici göller şeklinde olup, yazın kurumakta kışın ise canlanıp göl halini almaktadır.

Alandaki göllerin kaynaklarını güney yamaçlardan inen yan dere ve kaynak sularıyla, Büyük Menderes Nehri'nin kış aylarındaki artan suları ve taşkın suları oluşturmaktadır. Ayrıca yaz aylarında Büyük Menderes Nehri'ne doğru göllerden sızma olduğu D.S.İ 'nin yaptığı piezometrik çalışmalarda saptanmıştır.

Alandaki göller; Akçakaya Gölü, Sülüklü Göl, Azap Gölü, Avşar Gölü ve Dil Gölü (Karina Gölü) olarak ele alınacaktır. Ancak Söke'nin Yenihisar ile olan doğal sınırını oluşturan Çamiçi Gölü (Eski adı Bafa Gölü) alanda son derece önemli etkilere sebep olduğu için genel hatları ile incelenecektir. Oluşumunu açıklamaya çalışacağımız Çamiçi Gölü ile bağlantısı bir alüvyon setti ile kesilen Serçin'deki göl, tarafımızdan Serçin Gölü olarak adlandırılarak ele alınacaktır.

Akçakaya Köyü'nün hemen batısında, Çalık Burnu'na kadar bir şerit halinde uzanan Akçakaya Gölü yer almaktadır. Çalık Burnu yakınından Büyük Menderes Nehri'ne bir tahliye kanalıyla bağlanmış olan göl suları, kış ve ilkbahar mevsimlerinde Sarıçay ve diğer yan derelerden gelen sularla artmaktadır. Büyük Menderes Nehri'nin taşkın suları ve etrafından gelen tüm sular gölde toplandığından, nehir ile göl arasındaki alanları doldurduğundan, tahliye kanalları yetersiz kalmaktadır. Su seviyesi düştüğünde kanal gölün sularını tahliye etmektedir. Bazı yıllarda (1964 yılı gibi) göl alanı tamamen kurumakta ve üzerinde tarım (pamuk tarımı) yapılmaktadır. Etrafındaki akarsuların ve Büyük Menderes Nehri'nin getirdiği malzemelerle gölün batı, kuzey ve güney kısımları doldurulmuştur. Akçakaya Köyü'nün batısındaki kısımlar bir şerit halinde çukurluk oluşturmakta, gelen sular burada toplanarak gölü meydana getirmektedir.

Sülüklü Göl, Çalıköy-Nalbantlar Köyü ile Büyük Menderes Nehri güneyindeki Kısık Sırt-Sıtma Suyu Tepesi arasındaki çukur sahada yer alır. Genellikle yaz döneminde kurumaktadır. Böyle yıllarda göl alanı pamuk ekimine açılmakta, kaliteli üretim yapılmaktadır. Göl alanı 240 hektardır. Göl sularının kaynağını etrafındaki tepelerden gelen küçük yan dereler, Garkın Çayı ve Büyük Menderes Nehri'nin taşkınlarla getirdiği sular oluşturmaktadır. Büyük Menderes Nehri'nin su seviyesi azaldığında göldeki sular nehre tahliye olmaktadır. Fiziki haritasında da yer alan Azap Gölü, Yağbasan Dağı ile Kırca Tepesi ve Karaburun

arasındaki çukur sahada yer almaktadır. Göl ile Büyük Menderes Nehri arasında 80 hektarlık bir ziraat alanı bulunmaktadır. Bu alan kış ve ilkbahar mevsimlerinde göl suları ve nehrin taşkın suları altında kalmaktadır. Yapılan çalışmalar sırasında yazın gölden nehre doğru sızma olduğu saptanmıştır. Göl sularının kaynağını etraftaki tepelerden gelen yan derelerin suları, kaynak suları ve nehrin taşkın suları oluşturmaktadır. Göl suları Sapakışla Tepesi yakınında açılmış bir kanalla Büyük Menderes Nehri'ne devamlı olarak tahliye edilmekte, yazın da gölde su bulunmaktadır.

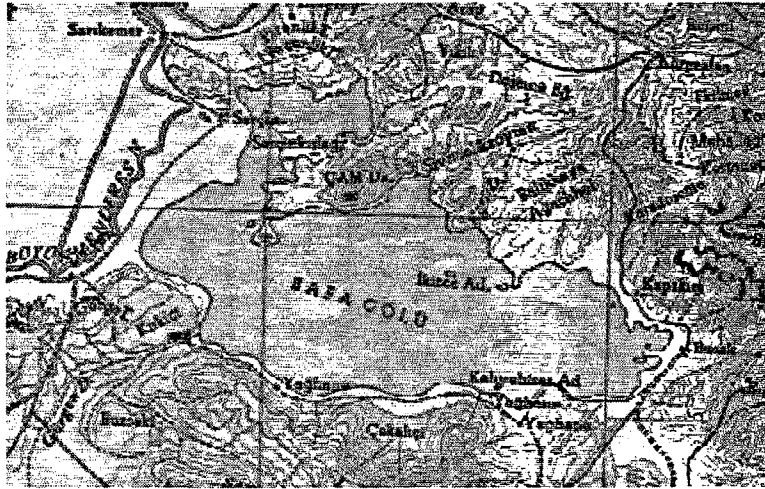
Alanda yeralan göllerden biri de Avşar Köyü kuzeyindeki çukur sahaya Büyük Menderes Nehri'nin taşkın suları ile yan derelerin sularının toplanması ile meydana gelen Avşar Gölü'dür. Göl, 167 hektarlık sahayı kaplamakta, tamamıyla Menderes Nehri'nin etkisi altında kalmakta, diğer göllerimizdeki gibi yaz aylarında gölden nehre sızmalar olmaktadır. Yazın buharlaşmanın da etkisiyle sular çekilmekte göl sahası küçülmekte ve 14 hektarlık bir alanla sınırlanmaktadır. Suların çekildiği alanlarda pamuk ve mısır tarımı yapılmaktadır.

Söke'nin Yenihisar ilçesi ile doğal sınırını oluşturan Çamiçi Gölü halk arasında Bafa Gölü olarak bilinmektedir. Söke Ovası ile ilişkisi Serçin Köyü ve Özbaşı Dalyanı arasında uzun yıllar devam etmiş olan göl, alandaki etkileri bakımından son derece önemlidir.

Harita 6'da da görüldüğü gibi 1946 yılında Harita Genel Komutanlığı'nın hazırladığı 1/200.000 ölçekli Harita 6.a'da gölün adının Bafa olduğu, Göl ile Serçin arasında bağlantı olduğu açıkça görülmektedir. Bu yıllarda göl ile menderes Nehri arasındaki arazilerin tamamıyla Bafa Gölü etkisinde kaldığı, ilkbahar ve yaz mevsimlerinde nehrin taşkın suları ile göl sularının bu sahaları tamamen Çamiçi Gölü ile Büyük Menderes Nehri'nin birleştiği bilinmektedir. Aynı yıllarda gölün besleyen yan dereler ile kaynak sularının göldeki su seviyesini

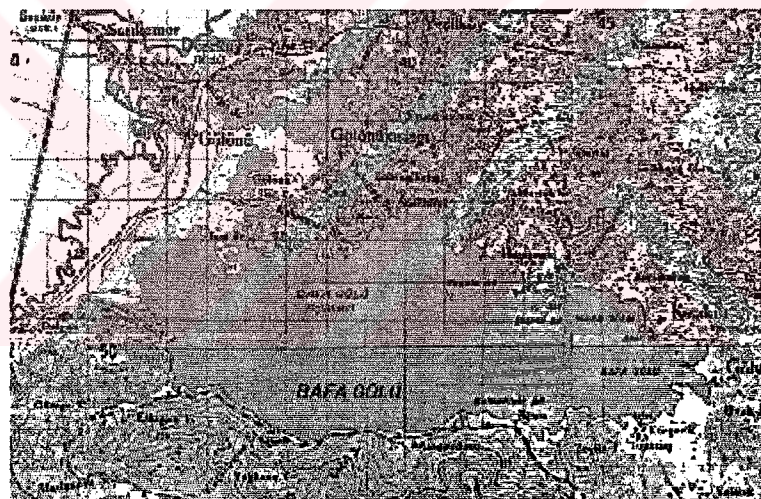
ÇAMIÇI GÖLÜNDEKİ MORFOLOJİK GELİŞMELER VE SERÇİN GÖLÜNÜN OLUŞUMU

HARÍTA : 6

a) Çamiçi Gölü'nün (Bafa) 1946 Yılındaki Durumu.

Kaynak : HGK 1/200.000 Ölçekli Topografya Haritası

b) Çamiçi Gölü'nün (Bafa) 1969 Yılındaki Durumu.

Kaynak : HGK 1/200.000 Ölçekli Topografya Haritası

c) Çamiçi Gölü'nün (Bafa) 1983 Yılındaki Durumu.

Kaynak : HGK 1/100.000 Ölçekli Topografya Haritası

yükselttiği, gerek gölün su seviyesinin gerekse nehrin akımının yağışlara bağlı olarak azalıp çoğaldığı tespit edilmiştir. Harita 6.b 1969 yılında Harita Genel Komutanlığı'nca 1/200.000 ölçekli topografya haritası (Harita 6.c) olarak hazırlanmıştır. Bu dönemde nehrin getirdiği alüvyonların Bafa Gölü ile Serçin Köyü arasındaki bağlantıyı azalttığı, bu alanların batısında tahliye kanallarının arttığı görülmektedir. Kanallar aracılığıyla arazilerin drene edildiği ve tarım alanı olarak değerlendirildiği bilinmektedir. Yine de nehir ile göl arasındaki ilişki aynen 1946 daki durumunu korumaya, yaz aylarında gölden nehre doğru sızmaların devam ettiği görülmektedir. Ancak 1983 yılında aynı alanda aynı kurum tarafından hazırlanan 1/100.000 ölçekli topografya haritasında alanda değişimler olduğu görülmektedir. Bu dönemde gölün adı Çamiçi olarak değiştirilmiş tahliye kanalları nehir ile göl arasındaki arazileri adeta bir ağ gibi sarmıştır. Drenaj sisteminin gelişmesine bağlı olarak kazanılan alanlar haritada da görüldüğü gibi parsellenmiştir. Gerek drenaj sisteminin gelişip fazla suyun alandan çekilmesi, gerekse Büyük Menderes Nehri'nin ve yan derelerin getirdiği malzeme ile oluşan alüvyon setti (Harita 4) nedeniyle Çamiçi Gölü ile Serçin'in bağlantısı kesilmiştir. Serçin Köyü'nün alanda oluşan bu yeni göle, en yakın yerleşme ünitesi olmasından esinlenerek Serçin Gölü adını vermeyi uygun bulduk.

Dilek Dağı etekleri ile Menderes Deltası'nın ayırım yerinde yeralan Dil Gölü halk arasında Karina Gölü olarak bilinir (Foto 4). Söke'nin batıda denizle doğal sınırını oluşturan gölün alanı 4 km² dir.

4- TOPRAK

"Dünyamızın kara alanlarını oluşturan çeşitli bileşim ve renkte bulunan tortul, volkanik ve metamorfik kayalar dış etkenlerin tesiri ile çözülmeye uğramaktadır. Kayalar ve depolar üzerinde en az birkaç milimetre en fazla birkaç metreye kadar ulaşan çözülmüş veya ayrılmış

zon, ya dış kuvvetler tarafından devamlı olarak süpürülmekte ya da oldukları yerde kalmaktadır. Çeşitli etkenler tarafından kaya ve pekişmemiş çökeller üzerinde çözülen bu yerli zona toprak katı veya toprak tabakası denilmektedir.”²⁸

İnsanlar ve doğadaki tüm canlıların yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmeleri için toprağa ihtiyaçları vardır. Çok uzun yıllar boyunca jeolojik yapı, ana kaya, iklim, topografya ve canlıların etkisiyle oluşan toprak bu faktörlerin farklı özellikler gösterdiği alanlarda farklı sonuçlar göstermektedir. Oluşumu binlerce yıl süren toprak; erozyon, yanlış arazi kullanımı, bitki örtüsünün tahribi gibi olumsuzluklar sonucu ya kısa sürede tamamen yok olmakta ya da istenilen verimi göstermemektedir.

1973 yılında Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Aydın, İzmir ve Muğla illeri Toprak Kaynağı Envanterleri’nden yararlanarak hazırladığımız toprak haritasında görüldüğü gibi ilçede yeralan topraklar; azonal topraklar, zonal topraklar ve intrazonal topraklar olmak üzere üç büyük grup altında incelenecektir (Harita 7).

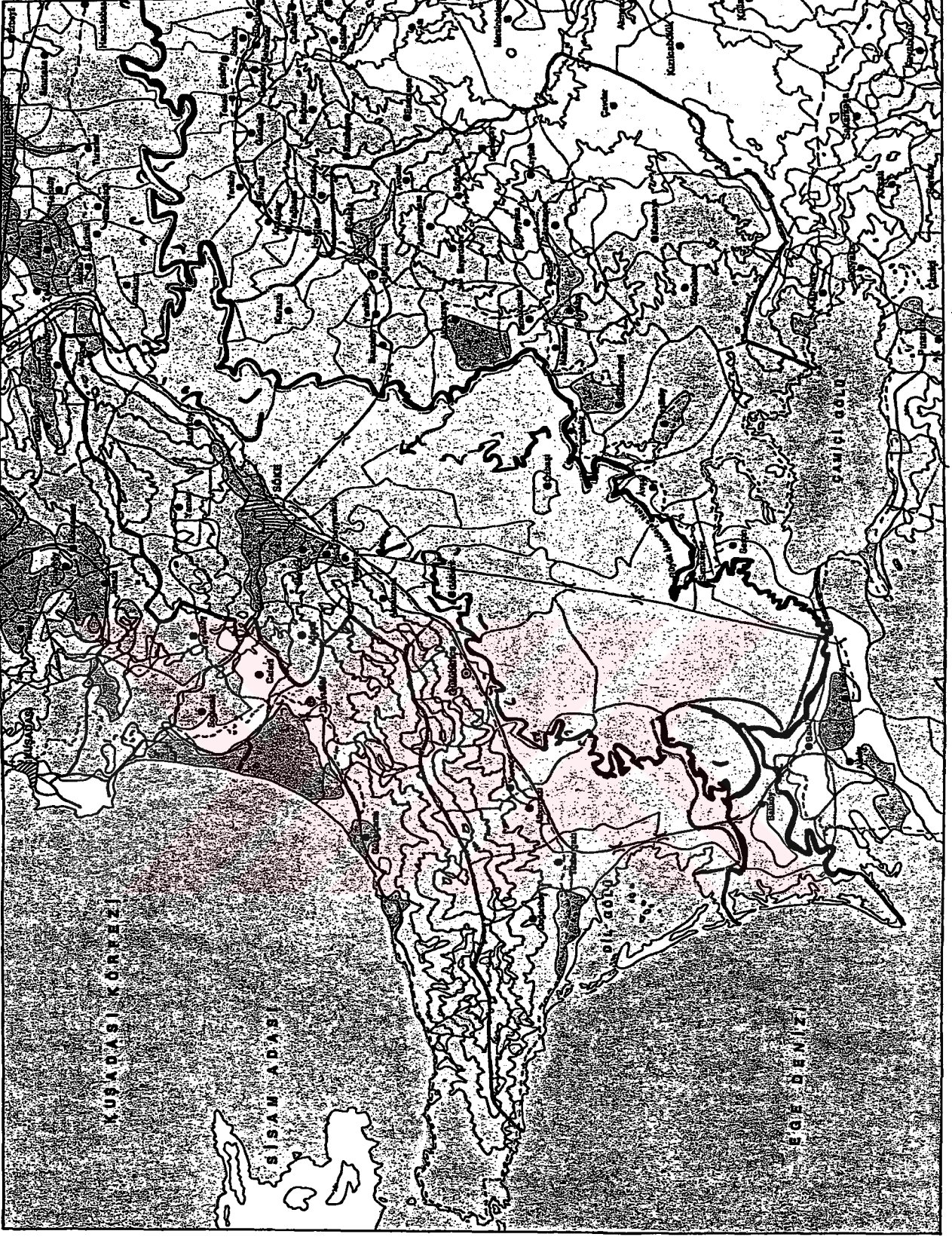
Çalışma alanımızda yeralan topraklar arasındaki fark sadece oluşum mekanizmalarındaki farklılıktan veya birbirlerine göre uzun yıllarda veya kısa sürede oluşmalarından ileri gelmez. Yükselti ve özellikle eğim, yetiştirilen ürünler, uygulanan tarımsal yöntemler ve verimlilik açısından azonal, zonal ve intrazonal topraklar arasında önemli farklılıklar görülür.

Söke Ovası ile yamaçlar arasında görülen coğrafi farklılıkların sebeplerinden biri de ova ile yamaçlardaki toprakların farklı özellikler taşımalarıdır. Yamaçlarda genellikle zonal ve intrazonal topraklar, buna

²⁸ Atalay, İ. (1989) Toprak Coğrafyası s.1

SÖKE İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN TOPRAK HARİTASI

HARİTA:7

İŞARETLER

AZDAL TOPRAKLAR

Adıyeli Topraklar

Köknorlu Adıyeli Topraklar

Köknorlu

Köknorlu Topraklar

Seğirler

ZONAL TOPRAKLAR

Kırmızı Renkli Alüvyal Topraklar

Kırmızı Kahverengi Alüvyal Topraklar

Kahverengi Orman Toprakları

Kırmızı Kahverengi Topraklar

Kırmızı Kahverengi Orman Toprakları

INTRAZONAL TOPRAKLAR

İklim

Çay Kaya ve Mıcır

Eğilimli eğil

Çay

Kayaba

Kay

Çay

Çay

Çay

Çay

Çay

Çay

Çay

Çay

Çay

Çay

Çay

Çizim : Nurettin Dündar 1994

Kaynak : Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

karşın düz ve geniş alüvyal Söke Ovası'nda azonal topraklar yer almakta bu topraklar tarımsal üretim bakımından daha elverişli imkanlar sunmaktadır.

Alanda yer alan büyük toprak grupları, dağılışı, dağılışı nedenleri, sonuçları ve alandaki insanın yaşamındaki yeri ele alınacaktır.

4.1- AZONAL TOPRAKLAR

Toprak oluşumunu sağlayan faktörlerin nispeten etkisi dışında meydana gelen topraklardır. Eğimli yamaçlarda, devamlı taşkın ve millenmeye uğrayan taşkın ovalarında, genç alüviyal ve volkanik depolar üzerinde yer alırlar. Bir taraftan erozyon diğer taraftan birikme toprakların horizonlaşması için yeterli zaman geçmesine imkan vermediğinden horizonlaşma olmamıştır. Bu topraklar gerçek anlamda horizonlaşma göstermeyen genç topraklardır. Çalışma alanımızda yer alan azonal topraklar; 1- Alüviyal Topraklar, 2- Hidromorfik Alüviyal Topraklar, 3- Koluviyal Topraklar, 4- Regosoller'dir.

4. 1.1- Alüviyal Topraklar

Çalışma alanımızdaki alüviyal topraklar, Büyük Menderes çöküntü sahasında yer alan nehir ve kollarının uzun yıllardır taşıdığı malzemeleri biriktirmesiyle ortaya çıkan alüvyonlardan oluşan Söke Ovası'nda yer alır. Nehrin tarihi devirler içinde Söke ile Bağarası'nın batısındaki kısmı doldurduğunu daha önceki konularımızda açıklamıştık. Ayrıca burası bugün dahi Büyük Menderes Nehri'nin taşkınları ve mecrası değiştirmeleri ile doldurulmaya devam etmektedir. Örneğin bugünkü Sarıkemer Köprüsü'nün biraz doğusundaki Eski Sarıkemer Köprüsü'nün Büyük Menderes Nehri alüvyonlarının yaklaşık 3-4 m. altında kaldığı görülür (Foto 5).

Büyük Menderes Nehri tarih öncesinin ve tarihin çok eski zamanlarından bu yana getirdiği malzemelerle çalışma alanımızı hem doldurmakta hem de taşkınlar ve mecra değişiklikleri yolu ile yükseltmektedir. Böylece Söke Ovası'nı meydana getiren alüvyon topraklar oluşmaktadır (Foto 11). Bu toprakların fiziksel ve kimyasal özellikleri ana materyalin özelliğine, taşınma ve birikme sırasında meydana gelen değişmelere bağlıdır. Bu topraklar taşınma sonucu oluştuklarından mineral bakımından zengindir ve hemen her tür tarımsal üretime uygundur. Özellikle kum, kil ve çakıl içerdiklerinden renkleri gri ve tonlarındadır.

Söke Ovası'nda, Büyük Menderes Nehri'nin eski ve yeni yataklarına ait doğal setler kumlu ve tınlı topraklardan meydana gelmektedir. Azmakların bulunduğu kısımlar alçak sahaları oluşturduğundan buradaki topraklar genellikle tuzludur. Menderes Nehri'nin eski yataklarının alçak kısımları sert kara topraklardan, daha yüksek kısımları yumuşak kara topraklardan, kıyı okları ve kordonları ise kumullardan oluşmaktadır.

Çalışma alanımızdaki kumlu topraklarda kil ve mil gibi unsurlar az olduğu ve bu topraklar ovada genellikle yüksek alanlarda bulunduğundan sular toprağın derinliklerine hızla sızar. Bu nedenle pulluk toprağa yapışmadığından tarlalarda kolaylıkla sürüm yapılmaktadır. Toprak suyu kolaylıkla geçirdiğinden ve suda eriyen tuzlar derinde bulunduğundan bu topraklarda diğerlerine oranla daha derin sürüm yapılmaktadır. Kumlu topraklarda üretilen ürünlerin kökleri kolaylıkla derinlere inmektedir. Su tutma kapasiteleri az olan bu topraklar erken sürüme hazır hale geldiği, çabuk ısındığı ve bu nedenle erken tarıma elverişli olduğu için ürün hasadının erken yapılmasına kolay ve iyi fiyatla satış yapılmasına olanak sağlar. Kumlu toprakların derin kısımlarında suyu az geçiren killi veya tınlı kısım bulunmazsa bu

alanlarda ekilen pamuğun sık sulanması gerekir. Ayrıca bu topraklar azot bakımından fakir oldukları için azotlu gübrelerin kullanılması gerekir.

Söke Ovası'nda; sulama imkanlarının artması, modern tarım alet ve tekniklerinin kullanılması, pamuğun iç ve dış piyasalarda iyi fiyatla alıcı bulması sonucu kumlu topraklarda genellikle pamuk üretiminin yapıldığı görülmektedir.

Çalışma alanımızdaki Avşar Köyü ve Azap Gölü yakınlarında killi kara topraklar yer almaktadır. Bu topraklar yaz kuraklığının yaşandığı aylarda dahi az miktarda da olsa su tutma kapasitesine sahiptir. Alçak sahalarda yer aldıkları için uzun süre kurumazlar ve ilk baharda geç sürüme hazır hale gelirler. Kil oranları yüksek olduğu için sürüm sırasında pulluğa yapışırlar, sürümü güçleştirirler. Bu topraklara tohum erken ekildiğinde nem fazlalığından çürüme, geç ekildiğinde ise ürünün kalite ve veriminin düşmesi sorunu ile karşılaşmaktadır. Nemli, havasız ve soğuk olan bu topraklarda erken ziraat pek mümkün değildir. Drenaj kanallarının açıldığı, topraktaki fazla suyun akıtıldığı, tuzlanmanın ortadan kaldırıldığı kara topraklarda pamuk üretimi yapılabilmektedir.

Söke Ovası'nda yer alan toprakların bir bölümü de tuzlu topraklardır. Çeşitli sebeplerle tuzlanmış veya tuzlanmakta olan topraklar hem çalışma alanımız hem de ülkemiz için önemli bir ekonomik kayıptır. Bu topraklardaki tuz, hava ve suyun toprağa geçmesine engel olduğundan topraklar sulandıklarında sular toprağın içine sızmayıp uzun süre toprağın yüzeyinde kalır ve suyun büyük bir bölümü buharlaşır, sulamadan istenilen sonuç alınamaz. Sular uzun süre yüzeyde kaldığında toprağın hava alması engellendiğinden bitkilerin gelişmediği görülür.

Dilek Dağı'ndan (Samsun Dağları) inen geçici derelerin getirdiği malzemelerin, eğimin ve taşıma gücünün azaldığı ova kenarında biriktirilmesi sonucu gelişen birikinti yelpazelerindeki çakıl, kum ve kil gibi unsurlar mercekler halinde birbiriyle geçişlidir.

Ovadan ve Büyük Menderes Nehri'nden oldukça yüksekte bulunan kum ve çakıllı topraklar, çok geçirimli ve yeraltı suyu derinlerde olduğundan sulama imkanı pek mümkün olmamaktadır. O nedenle bu topraklarda çok eskiden beri bağ, zeytin, incir, biraz da narenciye yetiştirilmektedir. Ovaya yakın olan kısımlarda narenciye ve incir, yükseklerle doğru bağların ve zeytin ağaçlarının yoğun olduğu görülür.

Çalışma alanımızdaki genç alüviyal topraklar üzerinde binlerce yıldır sürdürülen tarımsal üretim topraktaki bazı organik maddelerin azalmasına yol açmıştır. Bu durumu önlemek amacıyla gübre kullanımının yanı sıra pamuk, buğday, ayçiçeği gibi ürünlerin münavebeli olarak ekimi yapılmaktadır.

4.1.2- Hidromorfik Alüviyal Topraklar

İlçenin güneybatısında, Ege Denizi kıyılarına yakın alanlarda alüviyal toprakların bulunduğu sahalarda drenaj şartlarının iyi olmadığı, tabansuyu seviyesinin yüksek olduğu yerlerde hidromorfik alüviyal topraklar yer almaktadır. Bu araziler, içinde devamlı su duran, su sızan veya etraftan sık sık su alan uzun süre yaş kalan alüviyal alanlar özelliğindedir.

Bugün bu topraklar drenaj tedbirleri sayesinde hayvancılık için büyük önem taşıyan çayır ve mera alanları, su seven ağaçların özellikle okaliptusların dikildiği, bazı yem bitkilerinin yetiştirildiği sahalara olarak değerlendirilmektedir.

4.1.3- Koluvial Topraklar

Çalışma alanında Dilek Dağı'nın (Samsun Dağları) eteklerinde ve aşınım yüzeylerinden Söke Ovası'na geçiş alanlarında koluvial topraklar yer alır. Bu topraklar dağ eteklerinde, yamaçlarda gerek yer çekiminin etkisi gerekse yüzeysel akıma geçen suların etkisi ile taşınmış, eğimin ve taşıma gücünün azaldığı yerlerde depo edilmiş materyallerden meydana geldikleri için genç profillidir. Koluvial topraklarda sık sık gerek renk gerekse malzeme boyutunda değişimler görülmesi yamaçlardaki aşınmanın etkisini açıkça yansıtmaktadır. Bu topraklardaki kaba elemanlı seviyeler şiddetli erozyonu, ince elemanlı ve koyu renkli seviyeler ise aşınmanın yavaş olduğunu yansıtmaktadır. Koluvial toprakların bulunduğu alanlarda %2'den fazla olmamak koşulu ile mutlaka eğim söz konusudur.

Çalışma alanımızda özellikle kalkerlerden oluşan dağlardan inen malzemelerin oluşturduğu birikinti yelpazelerinde, suda erimiş haldeki kalker, kum ve çakılların çimentolaşmasına yol açtığından buralardaki tarlalar zor işlenmektedir. Doğanbey Köyü'nün güneyindeki alanlar toprağı daha az işleyerek yetiştirilebilen zeytin ve meyve bahçelerine ayrılmıştır.

4.1.4- Regosoller

Bu topraklar ilçe sınırları dışındaki Morali Köyü ve yakınlarında yer almaktadır. Bütün özelliklerini ana materyalden alan azonal topraklardandır. Bu topraklar kalkerli ve kalkersiz kayalardan oluşan kaba bünyeli yumuşak sedimentlerden veya bağıntısız sertleşmemiş depozitlerden oluşur. A horizonu esas olarak mineraldir, zayıf teşekkül etmiş olup, sıg veya orta derinliktedir, C horizonuna bariz bir geçiş yapmaz ve taşlı değildir.

4.2- İNTRAZONAL TOPRAKLAR

Bu topraklar azonal topraklara göre yaşı, zonal topraklara göre ise genç topraklardır. Eğimli alanlarda ana materyalin özelliklerini, taşkın ve millenmeye uğrayan alanlarda ise drenaj ve birikme şartlarının etkisini yansıtırlar. Bu topraklar çalışma alanımızın sınırları dışında olup, toprak haritamızda yer almaktadır (Harita 7). Söke'nin batısındaki Kuşadası sınırında eğimin arttığı alanlarda ve Yenihisar ilçesi'nin Ege Denizi'ne yakın az eğimli alanlarında intrazonal topraklar grubuna dahil olan rendzinalar uzanır.

4.2.1- Rendzinalar

Rendzina topraklar, yumuşak killi kireçtaşı ve marnlardan oluşan araziler üzerinde görülmektedir. Haritamızda Neojen havzalarında çökelmiş olan killi kireçtaşı, kumlu kireçtaşı ve marn depoları üzerinde yer alır. Rendzinaların kalınlığı yer yer değişen A horizonu organik madde birikiminde dolayı genellikle koyu renklidir ve çoğu kez granüler yapıdadır. Kireçtaşlarının parçalanmasından dolayı taşlıdır üzerinde tarımsal faaliyetler yapılabilir.

4.3- ZONAL TOPRAKLAR

Toprak oluşumunda rol oynayan iklim, jeolojik yapı, bitki örtüsü, zaman gibi faktörlerin etkisi altında meydana gelmiş topraklar zonal toprak grubuna dahil edilir. Oluşum zamanları bakımından en genç topraklar azonaller iken en eski topraklar zonallerdir. İntrazonaller ise iki toprak grubu arasında yer almaktadırlar.

Çalışma alanımızda yer alan zonal topraklar, dağılışı ve özellikleri şöyledir:

4.3.1- Kırmızı Renkli Akdeniz Toprakları (Terra- Rosa)

Bu topraklar, kalker, marnlı kalker gibi çok çeşitli ana kaya üzerinde meydana gelebilen lizezoik topraklardır. Çalışma alanımızda bu topraklar yeralmamakla birlikte haritamızda görülen Kuşadası İlçesi'nin Yeniköy ve Kirazlı köylerinin sınırları içinde yeralmaktadır. Kireçtaşlarının çatlaklı olması hava ve su dolaşımının mükemmel şekilde sağlanmasından dolayı bu kayalar üzerinde diğerlerine nazaran daha kırmızımsı veya kızıl renkli topraklar ortaya çıkmaktadır. Bu toprakların gelişiminde iklim şartları da çok önemlidir. Yıllık ortalama sıcaklığın 14°C üzerinde, yıllık yağışın 500mm. den fazla olduğu, Akdeniz iklimi'nin yaşandığı alanlarda geliştiği görülür.

Bu topraklar üzerinde doğal bitki örtüsü seyrek veya az seyrek ot, çalı, maki ve seyrek ağaçlardan ibarettir. Eğimli kısımlarda erozyon nedeniyle yerli kaya yüzeye çıkmıştır. Tarıma pek uygun olmadığı gibi mera değeri de zayıftır. Bu alanlarda tahrip edilen ormanların yeniden oluşturulması ise son derece güçtür. Alınan önlemlerle bu toprakların mera değeri yükseltilerek küçükbaş hayvanları otlatmak mümkün olmaktadır. Eğimin azaldığı ve toprak erozyonunun azaldığı yerlerde zeytin ve incir ağacı dikilmekte, tütün ve tahıl üretimi yapılmakta genellikle orta derecede verim elde edilmektedir.

4.3.2- Kırmızı Kahverengi Akdeniz Toprakları

Söke'de en geniş yer tutan topraklardır. Dilek Dağı (Samsun Dağları), Akköy Platosu ve Söke'nin kuzeyindeki dağlık alanda yer alır. Bu toprakların yayıldığı alanlar Akdeniz iklimine uyum sağlamış her tür bitkinin gelişmesine orman yetiştirmeye uygundur. Burada toprak oluşumunu etkileyen en önemli faktör yeryüzü şeklidir. Yamaçlarda oldukça yüksek olan eğim toprak erozyonunu şiddetlendirmekte ve toprağın normal profili oluşmamaktadır.

Bu topraklarda A horizonu iyi gelişmiştir. Orta derecede organik maddeye sahip olan bu topraklarda organik madde mineral madde ile karışmış durumdadır. Toprakların genellikle killi olması kireçtaşlarındaki karbonatların yağmurlarla yıkanarak uzaklaşması ve geriye kilin kalması ile ilgilidir.

Dilek Dağı'nın (Samsun Dağları) Paleozoik kalkerleri ile Akköy, Yeniköy ve Balat'ın bulunduğu Neojen marn kalkerleri üzerinde gelişme imkanı bulan bu topraklarda ormanın tahrip edildiği bazı yerlerde zeytincilik yapılmaktadır. Akköy civarında ise tütün ve tahıl ziraatı daha yoğundur.

4.3.3- Kahverengi Orman Toprakları

Bu topraklar, Söke'nin batısında, Kuşadası'nın merkezi ile güneyinde, çok az da Akköy civarında daha önce geniş yer kaplayan ormanların bulunduğu sahalarda yer almaktadır. Bu toprakların oluşumunda iklimin dışında ana materyal ve eğim de önemli rol oynamaktadır. Kalsimorfik gruba dahil olan bu toprakların genel özelliği yüksek miktarda kireç içeren ana kaya üzerinde gelişmeleridir. Anakayanın özelliğine bağlı olarak bünyelerinde bol miktarda kireç ve kil bulunmaktadır.

Bu toprakların ABC horizonları bulunup, bunlar birbirlerine tedrici olarak geçiş yapar. A horizonu gözenekli veya granüler yapı gösterir. Renkleri koyu kahverengi olabildiği gibi koyu grimsi kahverengi ve sığ da olabilir. Humus miktarı %3-%10 arasında değişmektedir. pH 6 civarındadır, baz saturasyonu ise %50 dolayındadır. B horizonu nötraldir, kahverengidir ve kalınlığı 30-60 cm arasındadır. B horizonundaki serbest demir miktarı C veya A horizonuna oranla biraz daha fazladır. Toprak oluşumu ilerledikçe B horizonunun rengi açılmaktadır.

Ormanların açılması ile ortaya çıkan bu topraklar, genellikle yaprağını döken ağaç türleri altında oluşur. Üzerlerinde daha çok tarla tarımı yapılmaktadır.

4.3.4- Kireçsiz Kahverengi Topraklar

Çalışma alanımızda geniş yer kaplayan topraklardandır. Bağarası'nın doğusu ve güneydoğusundaki aşınım yüzeylerinde, mikaşist, gnays ve kuvarsitler üzerinde gelişme imkanı bulmuşlardır.

Bu topraklar, kahverengi toprakların bulunduğu alanlarda fakat yıllık ortalama yağış miktarının biraz daha arttığı (400-600mm) kısımlarda yeralırlar. Ana materyalin kireçsiz oluşu, özellikle toprakta kalsiyumun bulunmaması veya eksikliği bu topraklarda kil birikimini kolaylaştırmıştır.

ABC katına topraklardır. A horizonu orta ve kaba granüler yapıda olup, kireç içermemekte, genellikle nötr, nadiren de alkali reaksiyon göstermektedir. B horizonunda kil birikimi görülür, burada kil birikimi A horizonuna oranla en az %20 daha fazladır, kireç yoktur ya da eser halde bulunmaktadır. C horizonu kuvarsit ve mikaşistlerin çözülmesinden oluşmuş kaya parçaları içermektedir.

Söke'nin doğusunda bu toprakların yer aldığı alanlarda tarla tarımı yapılmakta olup, çeşitli ürünler yetiştirilmektedir. İlçenin güney ve güneydoğusundaki kireçsiz kahverengi topraklar üzerinde zeytinlikler geniş alan kaplamaktadır.

4.3.5- Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları

Çalışma alanımızın doğu ve güneydoğusundaki plato ve dağlık alanlarda, Çamiçi Gölü'nün (Bafa Gölü) güneyindeki küçük bir alanda Paleozoige ait mikaşist, gnays ve kuvarsitler üzerinde kireçsiz kahverengi orman toprakları geniş yer kaplamaktadır.

Sahanın eğimli olmasından dolayı topraklar her yerde olgun profil yapısı göstermezler. Genellikle A, B ve C katına sahip olup, A horizonu iyi gelişmiş, gözenekli yapı gösterir. A horizonundaki organik madde genellikle asit karakterlidir. B horizonu tam manasıyla teşekkül etmemiştir, taşınma azdır, koyu kahverenginde granüler veya yuvarlak köşeli blok yapıdadır. Bu horizona kil birikimi yok veya pek azdır. Zonun aşağılarına doğru gidildikçe pH 6 dan daha düşüktür veya yüzeyde daha düşüktür. Baz saturasyonu %60'dan azdır ve derinliği 40-70 cm arasındadır.

Ülkemizde genel olarak orman örtüsünün bulunduğu alanlarda organik maddenin toprakta birikmesinden dolayı renk kahverengine dönüşmektedir. Bu toprakların bulunduğu sahalarda yaklaşık 500 m yükseltiye kadar yer yer maki daha yukarılarda ise Kızılçam, Karaçam, Fıstık Çamı görülmektedir.

Bu tip topraklarda arazi orman yetiştirmeye elverişlidir. Ağaçların kesilmesi, yangınlar, hayvan otlatılması sonucu orman örtüsü yer yer ortadan kaldırılmış ve tarım alanına çevrilmiştir. Bu alanlarda genellikle zeytin ağacı yetiştirilmekte, tahıl ve bakliyat üretimi yapılmakta iyi ürün alınmaktadır.

Çalışma alanımızda lekeler halinde yer alan çıplak kaya ve molozlar üzerinde toprak katı bulunmadığı için buraları herhangi bir toprak grubuna dahil olmayıp arazi tipidir. Bu alanlar parçalanmamış veya kısmen parçalanmış sert kaya ve taşlarla kaplıdır. Kaya ve taşlar kalkerli ve kalkersiz, jipsli ve tuzlu olabildiği gibi volkanik tortul ve metamorfik kökenli de olabilmektedir. Bu alanlarda taşların ve kayaların çatlaklarındaki topraklara tutunarak gelişen çok seyrek ağaç, ot ve çalılar bulunmakta fakat genellikle vejetasyon gelişmemektedir. Buraları av sahası ve taş ocağı olarak değerlendirmektedir.

Kumullar

Alanda kıyı kordonları ve kıyı okları üzerinde tam olarak gelişmiş bir toprak tabakası bulunmayan ve bu nedenle de daha çok arazi tipi olarak ifade edebileceğimiz kumullar yer almaktadır (Foto 4). Ege Denizi ile Dil Gölü (Karina Gölü) arasındaki kıyı okları ve kıyı kordonları üzerindeki kumullar rüzgârın kısmen de dalga hareketinin sonucu olarak belirli alanlarda depo edilmiş kumlardan ibarettir. Rüzgârın etkisiyle kumlar hareket halinde olduğundan genellikle bu alanlarda vejetasyon yer almaz.

Çalışma alanındaki toprak gruplarını dağılışı ve özelliklerini tanıdıktan sonra, toprakla ilgili problemleri de şöyle sıralayabiliriz:

Söke Ovası'nda çeşitli sebeplerle topraklardaki tuzluluk oranının artmasıyla ortaya çıkan tuzlu ve alkali topraklar tarımı olumsuz yönde etkileyen önemli bir sorundur. Topraklardaki tuzlanma, toprağın su geçirme özelliğini ve havalanmasını zayıflattığı gibi bitkilerin kökleri ile suyu çekmesini önlemekte ürünlerdeki gelişmeyi ve verimi düşürmektedir. Alandaki tuzlanma doğa etkisi ile ortaya çıktığı gibi tarımda uygulanan yanlış yöntemler de bu durumu artırmaktadır.

Söke Ovası'nda tuzlamanın yoğun olduğu alanlar genellikle sulama yolu ile pamuk yetiştirilen tarlalardır. Pamuk tuza karşı toleranslı bir bitki olduğundan ova topraklarında tuzlanmanın olumsuz etkileri, topraktaki tuz oranı çok yükselinceye kadar pek hissedilmemekle böylece konunun önemi uzun süre anlaşılmamakta ve çiftçiler tarafından tuzluluğu önleyecek tedbirler alınmamaktadır. Alanda, drenaj kanalları açılmadan yapılan zamansız, ölçüsüz ve bilinçsiz sulamalar, münavebeli ekim yapılmaması tuzluluğu artıran ve büyük kayıplara yolaçan başlıca etkenlerdir.

Alanda tuzlanmayı artıran etkenler şunlardır: a) Ovanın bazı kısımlarında yeraltı su seviyesi toprak yüzeyine yakındır. Akdeniz iklimi'nin yaşandığı, Ege Denizi ve Çamiçi Gölü (Bafa Gölü) ile sınırı olan ilçede yer altı suyunun yüksek miktarda tuz içerdiği, suyun yüzeye yakın olduğu alanlarda toprak yüzüne erişen suların buharlaşması ile tuzların toprakta kaldığı, bu durumun tekrarlanması ile topraktaki tuzlanmanın arttığı görülmektedir. b) Alanda sulama suyu olarak kullanılan en önemli kaynak Büyük Menderes Nehri'dir. Nehrin çok uzun bir yol alarak ilerlediği, geçtiği alanlarda sulama suyu olarak kullanıldığı, aşağı çığrına doğru nehir sularında tuz oranının arttığı bilinmektedir. Yani Büyük Menderes Nehri, Söke Ovası'nda geçerken tuz miktarı yüksek olduğundan, bu sular ile sulanan tarlalarda tuzlanmayı artırmaktadır. c) Ovanın oluşumundaki malzemelerde tuzlanmayı artırmaktadır. Pleistosen'de hatta tarihi zamanlarda Ege Denizi Büyük Menderes alüviyal ovaları içine bir kol şeklinde sokulmaktaydı. Daha sonra nehrin getirdiği malzemelerin birikimi sonucu kıyı çizgisi batıya doğru yavaşça ilerlemiştir. Söke Ovası'nın çok büyük bir kısmının tarihi devirler içinde Büyük Menderes Nehri'nin alüvyonları ile dolduğu bir gerçektir. Böylece batıya doğru yavaşça ilerleyen eski kıyılar boyunca lagünlerin, tuzlu bataklıkların dolması yolu ile denizden kazanılan bu topraklarda, tuz oranının fazlalığı doğaldır. Bugün denizden ayrılmış bulunan Çamiçi Gölü (Bafa Gölü) de, Söke civarındaki topraklarda tuzluluğu artıran bir su deposudur.²⁹ d) Sulamalı tarım yapılan alanlarda, sulama zamanının, sulama aralıklarının, sulama miktarlarının, sulama yöntemlerinin bilinçsizce ve bazı alanlarda drenaj kanalları açılmadan sulama yapılması, yeraltı su seviyesinin yükselmesine ve toprakta tuz oranının artmasına hız kazandırmaktadır. e) Tuzlu su kaynaklarının bulunduğu bazı kısımlar

²⁹ Göney, S. (1975) Büyük Menderes Bölgesi s.198

civarında topraklar gün geçtikçe tuzlanmaktadır. Tuzburgazı Köyü yakınlarındaki bir kaynaktan çıkan tuzlu sular veya Söke'nin doğusunda Morali Çayı'nın tuzlu suları ovalarda oldukça geniş sahalara yayılarak topraktan yararlanmayı imkansız kılmaktadır.³⁰

Söke Ovası'ndaki tuzlanmayı önlemek amacıyla alınacak en önemli tedbir, sulu tarıma açılmış alanlarda sulama sistemleri ile drenaj sistemlerinin birlikte kurulmasını sağlamak, sulama suyu ile topraktan yıkanan tuzların drenaj sistemleri ile topraktan uzaklaştırılmasını mümkün hale getirmektir. Özellikle pamuk üretimi yapılan alanlarda münavebeli olarak mısır, buğday, ayçiçeği, yerbıstığı gibi ürünler yetiştirilerek verim artırılacağı gibi tuzlanma da azaltılabilir.

Çalışma alanında tuzlanmayı önlemek amacıyla alınan tedbirler hem tarım alanlarının genişlemesini hem de verimin artırılmasını sağlayacağı için ilçe açısından hayati önem taşımaktadır.

Söke'de toprakla ilgili sorunlardan biri de erozyondur. Özellikle dağlık alanlarda, şiddetli sağanak yağışların yaşandığı ocak ve şubat aylarında hızla inen sellerin meydana getirdiği yarıntılar sonucu büyük ölçüde toprak aşınmakta ve verimsiz hale gelmektedir. Yüksek kütlelerin yer aldığı alanların litolojik yapısında kilin bulunması, bol yağış alınan kış aylarında suyla doygun hale gelen toprağın, yamaçlardan aşağı inmesine yani heyelana sebep olduğu ve önemli toprak kayıplarının yaşandığı bilinmektedir. Alanda toprak kaybına yol açan bir başka etken de, meraların tarlaya çevrilmesi ve ormanların yanması sonucu bitki örtüsünün tehlikeli boyutlarda tahrip edilmiş olmasıdır. 27 Temmuz 1996 da çıkan orman yangını ile Dilek Milli

³⁰ a.g.e s.199

Parkı'nın önemli bir bölümünü oluşturan Dilek Dağı (Samsun Dağları) üzerindeki bin hektardan fazla ormanın yanması gelecek yıllarda daha büyük toprak kayıplarının yaşanacağını göstermektedir.

Alanda meydana gelen erozyon nedeniyle aşınan toprakların bir bölümü Büyük Menderes Nehri yolu ile Ege Denizi'ne ulaşır. Nehrin geçtiği alanlardan taşıyarak getirdiği malzemenin de çokluğu göz önünde bulundurulursa dalyan balıkçılığı yapılan alanlarının her yıl biraz daha dolduğu ve daraldığı görülür. Bu da ülkemizin ve ilçemizin doğal ve ekonomik zenginlerinin yok olması anlamına gelmektedir.

Alanda geniş yer kaplayan tuzlu topraklarda verimi artırmak amacıyla azotlu gübreler kullanılmaktadır. Son yıllarda özellikle pamuk üretimi yapılan tarlalarda, çiftçilerin toprak tahlili yaptırmadan, bilinçsizce yüksek miktarda azotlu gübre kullanımı yeraltı ve yerüstü sularının kirlenmesine, özellikle av hayvanlarının zehirlenmesine, ürün maliyetinin yükselmesine ve toprak veriminin düşmesine sebep olmaktadır.

Sanayileşmekte olan ilçede henüz Organize Sanayi Sitesi'nin kurulmamış olması, büyük sanayi tesislerinin verimli tarım toprakları üzerine ve arıtma tesisleri kurulmadan inşa edilmesi önemli bir toprak sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yurdumuzda üretilen ürünlerin büyük bir bölümünü yetiştirebilerek yüksek verime sahip bu tarım topraklarındaki sorunların yakın zamanda çözümlenmemesi ileriki yıllarda tarım alanlarının daralması hatta elden çıkması sonucunu yaratacaktır.

5- DOĞAL BİTKİ ÖRTÜSÜ

Yeryüzündeki herhangi bir alanda doğal bitki örtüsünün özellikleri; iklim, yükselti, toprak şartları, su durumu, beşeri faktörler gibi unsurların etkilerini taşır. Bitkilerin gelişebilmeleri için uygun şartların bulunduğu alanlarda sık ve gür bitki örtüsü yeralırken, elverişli imkânların bulunmadığı sahalarda bitki örtüsünün cılız olduğu hatta ortadan kalktığı görülür. Çalışma alanımız tarihi dönemlerden itibaren büyük medeniyetlere sahne olan bir alanda yer aldığı için bitki örtüsü bakımından büyük tahribata uğramış ormanlar, yerleşme ve tarım alanlarından uzağa ve yükseklerle çekilmişlerdir. İklim konusunda da görüldüğü gibi çalışma alanı, iklim şartları bakımından (özellikle sıcaklık ve yağış) doğal olarak ağaç yetişmesine uygundur. Bu nedenle alanda, insanın etkisi olmadan önce hemen her yerin çeşitli cins ve özellikteki ağaçlardan oluşan ormanlarla kaplı olması ihtimal dahilindedir. Bugün alanda yer alan doğal bitki örtüsünü orman ve maki alanları olarak iki grup halinde incelemek mümkündür.

5.1- Orman Alanları

Söke ilçesindeki orman alanları, araziden yararlanma haritasında da görüldüğü (Harita 8) gibi alanın doğu sınırını oluşturan yüksek aşınım yüzeyleri ile batıda Ege Denizi'ne kadar uzanan Dilek Dağı (Samsun Dağları) üzerinde bulunmaktadır.

Çalışma alanı ve yakın çevresindeki ormanlar; Orman İşletme Şefliği tarafından Karine Serisi, Çallı Serisi, Gülbe Serisi, Yoran Serisi ve Akdere Serisi adı altında çeşitli serilere (bölümlere) ayrılmış, bozuk baltalık ormanlar ve korular şeklindedir.

İlçenin doğusunda ve güneydoğusunda Çamiçi Gölü (Bafa Gölü) sınırına kadar uzanan Bağarası, Karaatlı, Burunköy, Arslanyaylası, Bayırdamı, Sofular, Avcılar, Çalışlı köylerini kapsayan Çallı Serisi ile;

içine Burunköy'ün bir kısmı, Akçakaya, Kisir, Kaygılı, Demirçay, Nalbantlar, Sayrakçı, Çavdar, Karakaya, Avşar, Sarıkemer köylerini alan Gülbe serisinde asli ağaç türü Kızılçam (*Pinus brutia*) ve Fıstık Çamı (*Pinus pinea*) dır. "Bu ormanları oluşturan ağaçların artım gücü orta derecede, çap ve boy oranları normalden düşüktür, alanda her tür haşere ve hastalığa rastlanmaktadır".³¹

Beşparmak Dağı'nın zirvelerinde katran Ardıcı (*Juniperus oxycedrus*) ve Kızılçam (*Pinus brutia*) ağaçları hakimdir. Dağın zirvelerinden kuzeybatı yönüne inildiğinde Fıstık Çamı (*Pinus pinea*) ormanı hakimiyet kazanır. "Fıstık çamları 10-15 m. yüksekliğinde gençliğinde yuvarlak, yaşlanınca şemsiye gibi dağınık tepeye sahip bir ağaçtır."³² Beşparmak Dağları ile Bağarası'nın kuzey ve doğusundaki Çavdar, Kaygılı, Demirçay, Sofular, Bayırdamı, Arslanyaylası, Karakaya, Köprüalan Köyleri'nde fıstık çamlarının oldukça geniş bir alanda Menderes Masifi'ne ait gnayslar üzerinde yayıldığı görülmektedir. "1975 yılında bu köylerde yaklaşık 77.000 fıstık çamı (*Pinus pinea*) ağacının bulunduğu"³³ belirtilmektedir.

Söke'nin bu kesiminde fıstık çamları (*Pinus pinea*) 100-950 m yükseltileri arasında bulunmakta, 400-600 m ler arasında yoğunluk kazanmaktadır (Foto 12). Fıstık çamı (*Pinus pinea*) ormanlarının yayıldığı alanda az miktarda Kızılçamlara (*Pinus brutia*), 450 m yükseltisinde nadir de olsa Ardıçlara (*Juniperus oxycedrus*) rastlanmaktadır. Fıstık çamı ormanları, Çamiçi Gölü (Bafa Gölü) kıyılarında yaklaşık 350 m yükseltisinden sonra önemini kaybetmektedir.

Çalışma alanında geniş alan kaplayan Söke Ovası genel olarak ağaçtan yoksundur. Ovada, yeraltı su seviyesinin yüzeye yakın olduğu ve toprakların tuzluluk derecesinin arttığı kısımlarda ağaçlardan çok bazı holofil çalılar ve otlar yetişir. Delta Ovası'nda Ilgın'lara (*Tamarisk*)

³¹ Muğla Orman Başmüdürlüğü, Aydın Orman İşletme Müdürlüğü Çalı ve Gülbe Serisi Amenajman Planı (1966-1975).

³² Kayancık, H. (1965) Orman ve Park Ağaçlarının Özel Sistematigi I. Cilt.

hemen hemen her yerde rastlanmaktadır. Büyük Menderes Nehri'nin bugünkü ve geçmişteki menderesleri boyunca söğütler, (salix) ve Okalıptus'ları (Eucalyptus) görmek mümkündür.

Çalışma alanında en önemli orman varlığı, Paleozoiğe ait Şist ve kalkerlerden oluşan Dilek Dağı (Samsun Dağları) üzerinde çok iyi gelişmiş Kızılçam (Pinus brutia) ormanlarıdır (Foto 14). Buradaki ormanın büyük bir bölümü Dilek Milli Parkı'na dahil edilmiştir. Ormanın güneybatı yamaçlarındaki Kızılçamlar (Pinus brutia) hiç kesintiye uğramadan deniz kıyısına kadar uzanmakta, alanda 1000 metreden sonra Karaçam (Pinus nigra) korularına geçilmektedir. Ormanın güney sınırlarını oluşturan Karaçamlar kuzey rüzgarı aldıkları için dallı budaklı ve tepeleri kırık bir görüntü oluştururlar. Ayrıca alanda meşe ile karışık kızılçamlar, dere içlerinde Çınar (Platanus) Kestane (Castanea) ve Servi (Cupressus) ağaçları yer almaktadır.

Sahada orman varlığının karşılaştığı en büyük tehlike özellikle yaz kuraklığında yaşanan orman yangınlarıdır. "Buradaki ormanlar birinci derecede yangına hassas alan olarak ilan edilmiş, 1986-1991 yılları arasında yanan alanlar şöyle belirlenmiştir: Alanda 1986 yılında orman yangını yaşanmamış, 1987 yılında Yoran Serisi'nde 10 dekar, 1988 yılında Karina Serisi'nde 4.000 dekar, 1989 yılında Yoran serisinde 13 dekar, 1990 yılında Gülbe Serisinde 400 dekar, Karina Serisinde 100 dekar olmak üzere toplam 500 dekar orman yanmış, 1991'de orman yangını yaşanmamıştır. 1996 yılında ise Akçakonak Köyü'nde 10 hektar, Doğanbey Köyü'nde 1 hektar, Yuvaca Köyü'nde 0.3 hektar alan yanmıştır. Son yılların en büyük yangını ise 27.7.1996'da başlayıp dört gün süren; 900 hektar orman, 400 hektar tarım arazisi olmak üzere toplam 1300 hektar alanın yandığı Dilek Milli Parkı yangınıdır.³⁴ⁿ

³³ Köseli, İ.H. (1975) Tarımsal Yönüyle Söke s.162.

³⁴ Orman Genel Müdürlüğü Yangın Dairesi Kayıtları

Alanda yaşanan orman yangınları ile pek çok hayvan ve bitki türü ortadan kalkmakta, erozyon şiddetlenmekte, verimli topraklar denize taşınmakta kısaca ekolojik denge bozulmaktadır.

Söke'nin doğusundaki "dağ köyleri" için önemli bir ekonomik değer olan Fıstık çamı (*Pinus pinea*) alanlarında halkın "küner" dediği iç fıstık ya da tohum üretimi gerçekleştirilmektedir. "Bu ağaçlar, 15-20 yaşından itibaren ekonomik anlamda meyve vermeye başlamakta, 30-60 yaşları arasında en yüksek verime ulaşmakta, 80-100 yaşından sonra ekonomik değerini kaybetmektedir. Genel olarak 4.800 kg kabuklu fıstıktan 1 kg iç fıstık elde edilmektedir."³⁵

Alandaki köyler için gelir kaynağı olan Fıstık Çamları muhtarlıklarca köylülere dağıtılmıştır. Bu şekilde Söke Orman İşletme Şefliği'nin ağaçlara uyguladığı bakım ve gençleştirme çalışmaları engellendiğinden her geçen gün alandaki ağaçların Fıstık çamı tohumu verme gücü azalmakta, hatta bazı alanlarda tamamen durma noktasına gelmektedir. Arazi çalışmalarımız sırada Sofular Köyü'ndeki Köy Odası'nın 1995 yılında Fıstık Çamı tohumdan üçyüzyirmibeş milyon lira gelir elde ettiği, hane başına da oniki ağacın dağıtıldığı saptanmıştır. Bu gelirlerin sürekli olması için, halk ile Orman İşletme Şefliği'nin beraber hareket etmesi ağaçların her türlü bakımının yapılması gerekmektedir.

Söke'deki ormanların büyük bir bölümü gerçek anlamda orman olmayıp, koru niteliğindedir ve uzun yıllardır tahrip edildiğinden tahrip alanlarına makiler ve garigler yerleşmişlerdir.

5.2- Maki Alanları

Akdeniz iklim özelliklerinin görüldüğü alanlarda asli orman örtüsünün tahribinden sonra özellikle kıyı bölgelerinde gelişmiş, 1-2 m yüksekliğinde, ince gövdeli, daima yeşil yapraklı türlerden meydana gelmiş bitki topluluğuna maki formasyonu denir.³⁶

³⁵ Orman Genel Müdürlüğü 6.15.1996 tarih ve 449017 sayılı Fıstık Çamı Hakkında Rapor.

³⁶ Dönmez, Y. (1985) Bitki Coğrafyası s.121

Alanda, ormanın tahrip edildiği alçak aşınım yüzeyleri ile yamaçlardaki birikinti konileri üzerinde ve Söke sınırları dışındaki Çamiçi Gölü'nün (Bafa Gölü) batısındaki Akköy Neojen Platosu üzerinde zeytin ağaçları arasında maki formasyonlarının geliştiği görülmektedir (Harita 8).

Uzun yıllar boyunca devam eden çeşitli tahripler sonucu doğal bitki örtüsü dağların eteklerinde ve ovada ortadan kaldırılmış, yerlerine tarlalar, incir, zeytin ve narenciye bahçeleri ile sebze-meyve bahçeleri yerleşmiştir.

Alanda geniş yer kaplayan maki formasyonuna ait bitkilerin yaprakları yaz kuraklığına karşı koyabilecek özellikte, küçük, kalın ve parlaktır. Bazı türlerin yaprakları dikenli ve tüylüdür. Kök kısımları derinlerde bulunurken, gövde hemen toprak üstüne çıktığı yerden başlayarak sık bir şekilde dallara ayrılmaktadır. Bu yapı sıcak ve kurak geçen yaz mevsiminde suyu mümkün olduğu kadar fazla almak ve buharlaşma yolu ile kaybetmemek amacı ile geliştirilmiştir. Alandaki makilerin boyları en fazla 1-1.5 m. ye ulaşır. Geçirimli kayalardan oluşan birikinti konileri üzerinde ise makilerin boyları yarım metre kadardır. Sahadaki formasyonları içinde Pırnal Meşesi (*Quercus coccifera*), Sandal (*arbutus andrahne*), Delice veya yabani zeytin (*olea europea*), Sakız (*Pistacia terebintus*), Akçakesme (*Phillyrea media*), Defne (*Laurus nobilis*), Kocayemiş (*Arbutus unedo*), Laden (*Cistus*), Mersin (*Myrtus communis*), Tespih (*Styrax officinalis*), Keçiboynuzu (*ceretonia siliqua*), Katır Tırnağı (*spartium sunceum*), Zakkum (*Nerium oleander*) gibi elemanlar yer almaktadır.

Alanda bitki örtüsü ovadan dağlara doğru çeşitli yükseltiler halindedir. Genel olarak maki ve garig alanları 500-600 m yükseltiye kadar çıkarlar (Foto 15). Güneye bakan yamaçlardaki bitki örtüsü, kuzeye bakan yamaçlardaki bitki örtüsüne oranla daha yükseklerle çıkmaktadır.

Söke'nin doğu ve güneydoğusundaki alanlar ile Çamiçi Gölü (Bafa Gölü) kıyılarında maki elemanlarından "Defne 300 m, Sandal 60-450 m, Kocayemiş 500 m, Mersin 250-300 m, Akçakesme 600 m, Kermez Meşesi 800 m, Pırnal Meşesi 600 m yüksekliğe kadar çıkmaktadır. Böylece Çamiçi Gölü kıyılarından Beşparmak Dağı'na çıkarken maki elemanlarından, önce Mersin sonra Defne en son da Kermez Meşesi kaybolmaktadır.³⁷" Beşparmak Dağları'nın kuzey yamaçlarında ve Çavdar Köyü civarında çeşitli çayır otlarına, deve dikenlerine ve nemli topraklarda böğürtlenlere rastlanmaktadır.

Çalışma alanında tüm elemanları ile birlikte güçlü bir şekilde gelişmiş makiler yer almaktadır. Özellikle Dilek Dağı (Samsun Dağları) üzerinde Kızılçamlardan (*Pinus brutia*) oluşan ormanın Ege Denizi'ne kadar kesintisiz devam etmesi bu alanda asıl bitki örtüsünün Kızılçamlar olduğunu, tahripler sonucu onların yerini makilerin aldığını, tahribin şiddetlendiği alanlarda ise garig formasyonlarının geliştiğini göstermektedir. Tahripler ve erozyon sonucu; toprağın incilmesi zaman zaman ortadan kalkması, su tutma gücünün azalması, bitki-toprak-su dengesinin bozulması bu alanlar üzerinde kısa bir süre sonra makilerin yerleşmesine ve 500 m yükseltiye kadar çıkmalarına adeta zemin hazırlamıştır. Bu dağların eteklerindeki birikinti konileri üzerinde Mersin, Defne, Kocayemiş, Böğürtlen, yer yer Meşeler, Yabani zeytin ve Kadın Tuzluğu (*Berberis vulgaris*) yer almaktadır. Dağın güney yamaçlarında Mersin 350 metreye, Defne 400 metreye kadar yükselmektedir. Böylece güneye bakan yamaçlarda maki elemanlarından Mersin ve Defne 50 m, Kocayemiş 100 m, Yabani Zeytin (*Delice*) 150 m kadar kuzeye bakan yamaçlardan daha yükseğe çıkmaktadır.

³⁷ Uslu, T. (1985) Aydın'ın Batısındaki Küçük ve Büyük Menderes Nehirleri Arasında Kalan Bölge Vegetasyonunun Bitki Ekoloji ve Sosyolojisi Yönünden Araştırılması.

Büyük Menderes Nehri'nin eski yataklarında sazlık (Özellikle Sazlıköy'de) ve kamışlara, "Kovalık" adı verilen diken şeklinde otlara rastlanmakta özellikle sazlıklar av alanı olarak kullanılmaktadır. Söke Ovası'nda, kışın Meyan Kökü halk arasındaki adı ile "Pıyan" önemli yer tutar. Ekonomik değer taşıyan meyanın kökleri çıkarılarak özellikle tıpta ve meyan balı üretiminde kullanılır. Alanda meyan kökü üretimi oldukça eskiye dayanmaktadır. "Meyankökü kazanın (Söke'nin) belli başlı üretimlerindendir. Söke'de 1860 tarihinde Macandreus adlı bir İngiliz tarafından Meyan kökünü işleyen fabrika kurulmuştur. Daha sonra yönetimi Amerikalılara geçen fabrikanın icar altındaki tarlalarda Meyan kökü üretimi yapılmış ve buralarda her yıl yüzlerce işçi kök çıkarımı için çalışmıştır. Senede 5.000.000 kilo Meyankökü üretilir, burada işlenerek Meyan Balı haline getirilir, Amerika ve Avrupa'ya satılır. Tıpta ve ilaç yapımında kullanılan bu ürün, İsveç, Norveç, Danimarka gibi soğuk ülkelere yiyecek olarak satılır.³⁸

Bitki örtüsünü genel olarak gördüğümüz alanın dere yataklarında Zakkum (*Nerium Oleander*) ve dağlık alanlarında da güzel kokulu Kekik (*Thymus*) yeralır.

³⁸ Gün, İ.-Özdemir, A. (1941) Söke Tarihi ve Coğrafyası s.27-28

II- SÖKE İLÇESİ'NİN BEŞERİ COĞRAFYASI

İnsanlar kendileri için uygun şartlara sahip alanlara yerleşerek, beşeri ve ekonomik faaliyetlerde bulunurlar. Bu bölümde çalışma alanının yerleşme ve nüfus özellikleri araştırılarak alana niçin yerleşildiği, geçmişteki ve günümüzdeki durumu, yerleşmelerdeki konutların ve burada yaşayan nüfusun özellikleri incelenecektir. Çalışma alanındaki beşeri coğrafya faaliyetlerinden ilki sahadaki yerleşme özellikleridir.

1-YERLEŞME

“En geniş anlamıyla yerleşme, insanların oturduğu faydalandığı bölgedir. Dar anlamıyla yerleşme, oturulan yerlerle bunların hemen çevresindeki topraklardır.”³⁹ İnsanlar yeryüzünde varoldukları andan itibaren barınacakları yer bulma gayreti içine girmişlerdir. İlk insanlar ağaç kovuklarını ve mağaraları herhangi bir değişime uğratmadan ev olarak doğal barınak şeklinde yararlanmışlar, daha sonra emek ve zekalarını kullanarak yerleşmeler bakımından büyük gelişmeler göstermişlerdir. İnsanlar doğal barınaklardan basit evlere (kulübelere) yerleşmişler, daha sonra coğrafi ortamın özelliklerine göre de evler ve yerleşme yerleri kurmuşlardır.

Bugün yerleşmeler şekil ve tip olarak iki şekilde incelenir. Yerleşme şekli; yerleşmeyi oluşturan konutların saha üzerindeki dağılışı düzenidir. Diğer bir ifade ile meskenlerin bir araya gelerek meydana getirdikleri görünüm yerleşme şekli olarak nitelendirilmektedir. Yerleşmeleri şekil olarak toplu yerleşmeler, dağınık yerleşmeler, yarı dağınık yerleşmeler ve yol boyu yerleşmeleri olarak dört grup altında toplayabiliriz.

³⁹ İzbirak,R.(1986)CoğrafyaTerimleri Sözlüğü s. 352.

Yerleşmelerin fonksiyonel özellikleri dikkate alındığında yerleşme tipleri ortaya çıkmaktadır. İnsanların bir yerde bütün yıl faaliyette olmaları sürekli yerleşme tiplerini, belli bir süre faal olmaları da geçici yerleşme tiplerini oluşturmaktadır. Yerleşmelerin fonksiyonel olarak ayrımı ise; şehir, kasaba, köy ve köyleri oluşturan mahalleler şeklindedir. Özellikle kırsal kesimde geçim kaynaklarına bağlı olarak yılın belli bir bölümünde kullanılan ve daha sonra terk edilen yerleşmeler ise yayla (yaylak), kışlak, oba, dam, ağıl vs. gibi yerleşmelerden oluşmaktadır.

Yerleşmeler, insanların geçimlerini sağlamak için yaptıkları ekonomik faaliyetlere uygun ortamlar buldukları alanlara kurulmuştur. Ekonomik faaliyetler farklı doğal ortamlarda farklı karakterler kazanmış, coğrafi, çevrenin, beşeri ve tarihi faktörlerin etkisi altında kalmış bu durum da yerleşmelere yansımıştır (Foto 20). Medeniyet seviyesi yükseldikçe insanoğlunun doğaya bağlılık oranı azalmış, bu durum özellikle şehirlerde belirgin bir nitelik kazanmıştır. Çalışma alanı çok eski zamanlardan itibaren üzerinde çeşitli milletler ve medeniyetler barındırmış, devletler arasında daima mücadele konusu olmuştur. Yerleşme açısından çok uygun yer şekilleri, yükselti, iklim, ulaşım ve doğal bitki örtüsü imkanlarına sahip alanda yerleşmelerin kuruluşu ve evrimi kısaca incelenecektir.

1.1-Yerleşmenin Evrimi

Yerleşmelerin kurulup gelişmelerinde bir takım unsurlar etkilidir. Bunlar; yerşekilleri, su imkanları, iklim, yükselti, ulaşım kolaylığı, can güvenliğinin sağlanması gibi sıralanır. Her dönemde yerleşme coğrafi şartların etkisi altında kalmıştır. “İnsanlar ister devamlı, ister geçici, ister münferit, ister toplu bir halde; ne şekilde yerleşmiş bulunurlarsa bulunsun; içecek, yiyecek ve diğer ihtiyaçları zoruyla daima yerleştikleri ve ihtiyaçlarını karşılayan yere ve çevresine az çok bağlıdır ve inşa

ettikleri mesken şekillerinde olduğu kadar, yerleşme yerinin seçilmesinde, yerleşmenin teşekkülünde, şeklinde ve gelişmesinde bu yer ve çevre coğrafi şartların etkisi altındadır.⁴⁰

Yerleşme için uygun olanaklara sahip çalışma alanı, bu nedenle binlerce yıl önce yerleşme alanı olarak seçilmiştir. Bu durumun en iyi tanıkları Söke ve yakın çevresinde deniz kıyısından iç kısımlara doğru sıralanan tarihi Miletos (Balat), Priene (Güllübahçe), Myrus (Avşar), Heracleia (Kapıkırı) ve Magnesia (Tekin) şehirleridir. Bugün, bu tarihi yerleşmelerden Avşar Köyü'ndeki Myrus ile Güllübahçe Kasabası'ndaki Priene Söke ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. 1990 yılındaki son idari bölünüşe göre Söke sınırları dışında kalan ve dünyanın en önemli medeniyet merkezlerinden olan Miletos, Söke'ye yakınlığı, uzun yıllar idari bağlılığı, Söke'deki yerleşmelerin gelişimini etkilemesi bakımından genel özellikleri ile incelenecek daha sonra da sınırlarımız içindeki diğer yerleşmelerin özelliklerine geçilecektir.

Miletos: İyon şehirleri arasında ayrı bir yeri vardır. Milet, Truva ve Yunanlılara karşı savaşan Karyalılar'ın şehridir. Şehrin kuruluş tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte İyonlar'ın batıya göçleri ve koloni kurdukları dönemlerde burada Lelejliler'in bulunduğu ve şehre Leleceis dendiği biliniyor.

"Milet'de 1909 yılında yapılan kazılar sonucu M.Ö.3.000 yılına ait çeşitli taş baltalar, çeşitli şekil ve büyüklükte baltalar ve okları ile kaplar bulunmuştur. Bugünkü Milet Harabeleri'nin güneyindeki Kalabak Tepe'de ise M.Ö. 600 yıllarına ait eserler ortaya çıkarılmıştır.⁴¹" ilk kurulduğu döneme ait eserlerden Milet'in önceleri Girit Adası'nda ticaret yolunun üzerindeki bir

⁴⁰ Tanoğlu, A. (1996) Nüfusve Yerleşme s.212

⁴¹ Gültekin, H. (1961) Miletos s.1.

uğrak yeri olduğu yani transit liman görevi yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak iyonların Batı Anadolu'da yerleşmeleri, bir çok şehir kurmaları, bu şehirlere dayanarak ticareti ellerine geçirmeleri ve gelişmeleri sonucunda Milet de Efes ve Foça gibi kıyıdaki diğer şehirlerle birlikte gelişmeye başladı ve şehir bundan sonra önem kazandı.

Milet'in oldukça eski tarihlere kadar inen yerleşmelerden olmasının nedeni coğrafi konumu ve yerleşme için uygun şartlar taşımasıdır. Milet, korunaklı ve kolay savunulabilen adalar üzerinde, doğu batı doğrultulu Büyük Menderes Oluğu ile Anadolu ortalarına, kuzey güney yönlü Bafa-Milas çukurluğu ile güneydeki yüksek platolar ve dağlık alanlara sokulan büyük ve doğal yolların kesiştiği önemli bir alanda kurulmuştur. Milet, yerşekillerinin, iklimin, doğal bitki örtüsünün, ulaşım imkanlarının, su varlığının ve savunma kolaylığının olumlu etkilerinden sonuna kadar yararlanan bir şehir olmuştur.

"Girit Adası'ndan gelen Karyalılar, Milet civarında yerleşen komutanlarına izafeten "Miletos" adını verdikleri bir şehir kurdular. M.Ö. XI. asırda iyon göçü sırasında Batı Anadolu kıyılarına gelenler Kabalak Tepe'ye yerleştiler. İyonyalıların kurduğu Milet kısa zamanda gelişti ve bir şehir haline geldi. Miletliler, yerleşmeye uygun şartları ve Atinalılar'dan aldıkları imtiyazları birleştirerek kısa sürede deniz ticaretini ellerine geçirdiler. M.Ö. sekizinci ve özellikle yedinci yüzyılda Karadeniz, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı kıyılarında sayısı doksanı geçen koloniler kurdular. Çeşitli ülkelerden getirilen mallar Milet'de toplanıp, başka yerlere (özellikle iç kesimlerdeki yerleşmelere) dağıtılıyordu. Milet, doğu ile batı,

kuzey ile güneyinde kalan ülkelerin ticari ilişkilerini kanaliz eden, farklı alanların değişik ihtiyaçlarından doğan mal değişimini düzenleyen bir şehirdi ve Azak Denizi kıyılarından Akdeniz'in batı ucuna kadar bir çok yerde koloni ve pazarlar kurmuştu. Denizlerdeki ticari üstünlük ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta da Milet'i ön plana çıkarmıştı.

Milet, M.Ö. 494 yılında Persler'in egemenliğine girdi ve baştan başa harap oldu. M.Ö. 479'a kadar çok karanlık günler geçiren kent, M.Ö. 477 yılından itibaren bazen Ispartalılar'la birlik olmuş bazen de Persler'e boyun eğmiştir. Bu durum M.Ö. 334 yılına kadar sürdü. Bu tarihteki zorlu bir savaştan sonra şehir İskender'in hakimiyetine girdi. Bundan sonra Milet'de büyük bir kalkınma görüldü.⁴²

M.Ö. 133 yılında Milet, Roma İmparatorluğu'nun idaresi altına girdi. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra şehir, Bizans İmparatorluğu toprakları içinde kaldı. M.S. 300 yılında Büyük Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlar sonucu kıyı çizgisi şehrin bulunduğu adalara doğru yaklaşmış, Latmos Körfezi kapanmış ve göl haline gelmişti. Aynı durum Myrus'da da yaşandığından Myrus da kara içinde kalmıştı. Büyük Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlarla Milet'in iki limanı dolmuş, denizle kesilen bağlantı yanında meydana gelen göl ve bataklıkların sivrisineklerin çoğalmasına yol açmasından dolayı malarya tehlikesi şehri tehdit etmeye başlamıştı. Bu durum şehrin zamanla denizcilikteki üstünlüğünü ve önemini kaybetmesine yolaçmış nüfus kaybı yaşanmıştır. Milet ve civarı onbirinci asrın sonlarına kadar bir ailenin mülkü olarak kaldı. Bu asrın sonlarında Selçuklular Milet'e geldi.

⁴² Baran, M.(1965) Milet Kılavuzu s.11.

Şehir uzun süre Bizanslılar ve Türk boyları arasında mücadele konusu oldu. Kısa süre sonra Türklerin eline geçti. 1333 yılında Menteşe Beylerinden Orhan Bey Milet'de kendi adına para bastırdı. Menteşe Oğulları Milet ve civarını yeniden kalkındırmak için çalışmalar yaptılar ve Venediklilerle ticari antlaşma imzaladılar. Şehir, Menteşeoğulları zamanında Balat adını almıştır. 1424 yılında II. Murat, Menteşe Beyliği'ni ele geçirdiği zaman, limanları alüvyonlarla dolmuş olan şehir önemini büyük ölçüde kaybetmişti. Ancak küçük gemi ve kayıklarla nehirden içeri girerek Balat'dan Milet Şehri'ne kadar yaklaşılabiliyordu. Milet gibi Balat da 17. yy'dan itibaren küçülmüş ve önemini yitirmiştir.

Sahada 1955 yılında meydana gelen depremde Eski Balat yıkılmış, Yeni Balat Eski Balat'ın 1 km kadar güneydoğusundaki tepelerin eteğine kurulmuştur.

Milet'de deniz ticaretinden elde edilen zenginlikle birlikte bilimsel ve kültürel alanda da önemli çalışmalar yapılmıştır. Burada yaşamış ünlü bilim adamlarına; matematik ve astronomi alanlarında önemli çalışmalar yapan Thales, coğrafi çalışmaları ve ilk dünya haritasının çizimi ile tanınan Anaksimandros, Ay tutulmasını doğru olarak açıklayan ilk bilim adamı Anaksimenes, Atina ve Milet şehirleri'nin imar planlarını ve İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi'nin planlarını yapan şehir mimarisinin ünlü ismi Hippodamos sayılabilir.

Tarihi Milet şehri'nde yerleşmenin kurulması ve gelişmesi için çok uygun şartlar hazırlayan doğa, daha sonra Büyük Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlarla durumu tersine çevirmiş ve şehrin önemini kaybetmesine yol açmıştır.

Priene: Söke sınırları içinde yeralan tarihi şehirlerden biri de Priene'dir (Foto 18). Güllübahçe Kasabası'ndaki Dilek Dağı (Mycak veya halk arasındaki adı ile Samsun Dağı) yamaçlarında kurulan şehrin burada kurulan ilk Priene Şehri olmadığı sanılmaktadır. İlk şehrin Karya, Lelej ve Lidyalılar tarafından kurulduğu; fakat Büyük Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonların altında kaldığı için bugüne herhangi bir izini ulaşmadığı kabul edilmektedir. "Muhtemelen daha doğuda bulunması gereken ilk şehrin yeri Büyük Menderes Nehri'nin alüvyonları tarafından örtülmüş ve bu yönden ilk şehrin deniz ile irtibatı kesilmiştir. Bu duruma, bataklıklar ve malarya tehdidi de katılınca ilk şehrin terk edilmesinin sebepleri ortaya çıkmaktadır."⁴³

İyoniyenlerin sonradan Priene ve Myrus'a yerleştiği ve ilk yerleşmenin M.Ö.11 asırda gerçekleştiği kabul edilir. Priene Şehri daha çok dini merkez olarak ünlendi ve daima İyonlular'a bağlı kaldı. Büyük Menderes Nehri Deltası'nın batıya doğru ilerlemesi sonucu şehrin iki limanı denizden ayrıldı. Kara içinde kalması şehrin nüfusunu hayli azalttı fakat halkın tamamen dağılması Hristiyanlığın yayılmasından ve bu şehrin dini bir merkez olma özelliğini kaybetmesinden sonradır. Bugünkü Priene Harabeleri'nden şehrin bir deprem sonucu yıkıldığı, zaten azalmış olan nüfusun bu olaydan sonra İzmir (Symirna) ve Selçuk'a (Ephesos) dağıldığı ve şehrin kendi haline terkedildiği bilinmektedir.

Priene, dini bir merkez olmaktan çok mabedler şehridir. Atene Mabedi, Zeus Mabedi, Demeter Mabedi ve Mısır Tanrılarının bulunduğu kısım bu mabedlerin başlıcalarıdır.

Şehirdeki halk meclisi en iyi korunmuş eserlerdendir. Yaklaşık 650 kişiyi alabilecek bir tiyatroya benzeyen halk meclisinde, halk yılda bir kez toplanarak yöneticilerini seçerdi. Tiyatro şehre hakim bir yerde kurulmuş ve oldukça iyi korunmuştur (Foto 17).

⁴³ Göney S.(1975) Büyük Menderes Bölgesi s.324.

Priene evlerinin kapıları ana caddeye değil, yan sokaklara açılmaktaydı. Evlerin ana caddeye bakan kısımlarında pencere bulunmazdı. Pek çok evde zemin içinde açılmış mahzen ve dehlizler bulunurdu.

Selçuklular 1230 yılında Priene önlerine geldiklerinde şehir tamamen sönmüş durumdaydı.

Myrus: Çalışma alanındaki tarihi şehirlerden olan Myrus, Avşar Köyü yakınında ve Özbaşı Kasabası'nın güneyinde bulunmaktadır.

Myrus İyon Birliği'ne bağlı 20 şehirden biri olmasına rağmen bu şehirlerin en fakiri ve önemsizi idi. M.Ö. 201 yılında Makedonyalı V. Filip'in eline geçti ve daha sonra M.Ö. ikinci asrın başlarında Milet'e bağlandı. Büyük Menderes Deltası'nın hızla batıya ilerlemesi ve Milet'le yaptığı siyasi antlaşma içinde kaybolmaya mahkum bir şehirdi. Deltanın ilerlemesi sonucu küçük bir körfezle denize birleşirken zamanla körfezin dolması sonucu sıtma hastalığına yolaçan malarya tehlikesi ortaya çıkmış ve halk Milet'e taşınarak şehri terketmiştir.

Çalışma alanı ve yakın çevresindeki şehirlerin hepsi savunma kolaylığı olan, çevreye hakim yamaç ve tepelere kurulmuş, önemli deniz ve karayollarına daima hakim olmuşlardır. Bu şehirler, önemli ticaret yollarına sahip olmaları nedeniyle transit ticareti geliştirmişler, ekonomik gelişmeler sağlamışlar bilim ve kültür alanında önemli çalışmalar yapmışlardır. Zamanla coğrafi şartların bir kısmında meydana gelen değişmelere ayak uyduramayarak sönmüş ve terk edilmişlerdir.

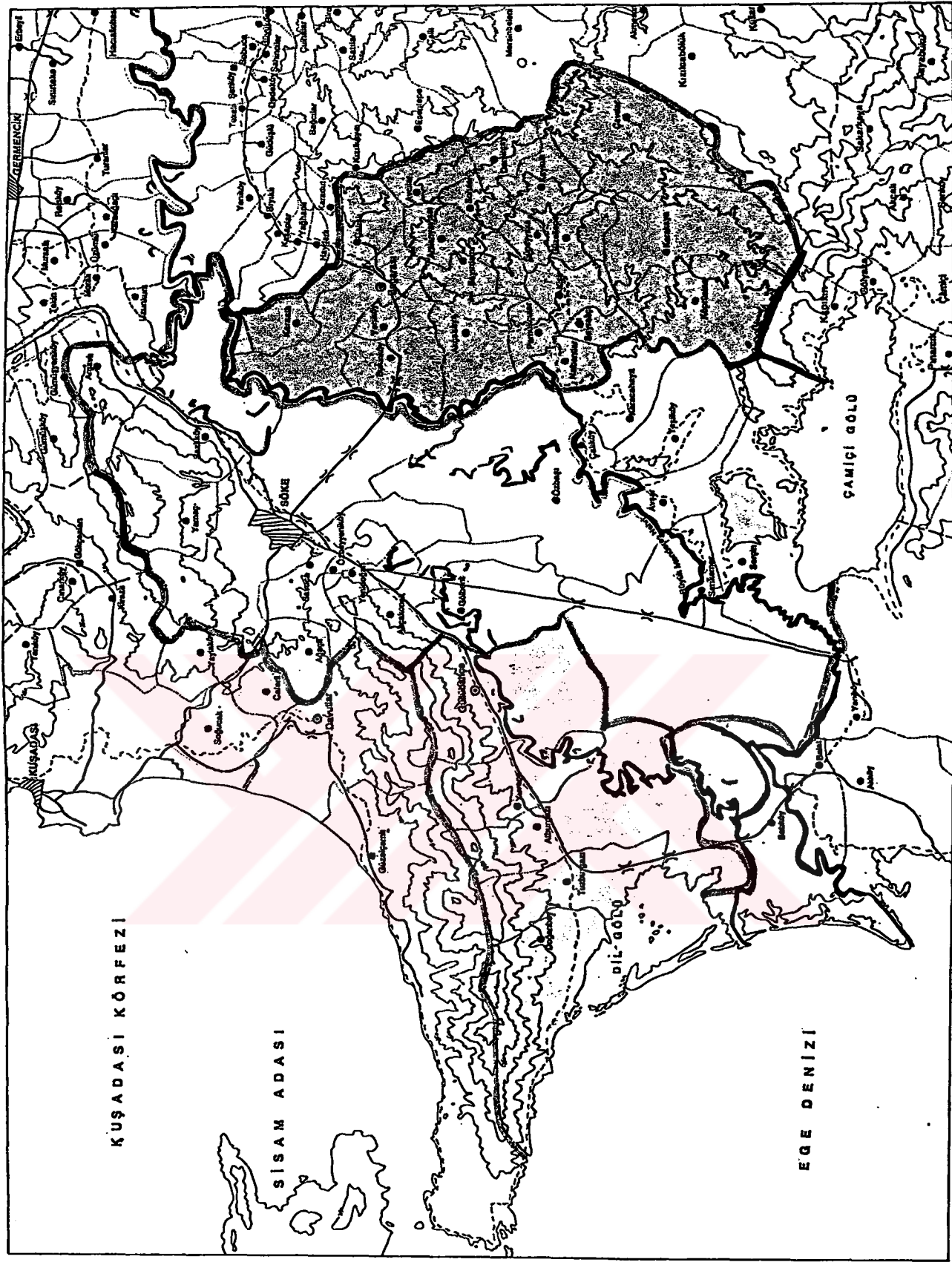
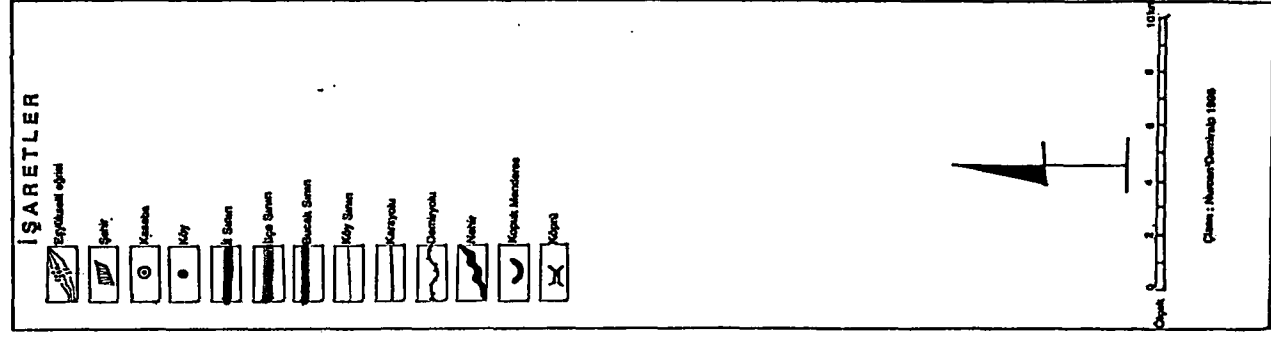
Çalışma alanı ve yakın çevresinde antik şehirler bulunmasına rağmen Söke Şehri, Türkler'in bölgeyi egemenlikleri altına almalarından sonra kurulmuştur. Söke'nin kuruluşundan itibaren geçirdiği evreler

daha sonra Söke Şehri bölümünde anlatılacaktır. Ancak Söke'nin 1881 yılından itibaren belediye teşkilâtına sahip olduğunu ve idari sınırlarının ve idari bölünüşünün zaman zaman değişikliğe uğradığını belirtmeliyiz. Söke 20 Mayıs 1990'da yapılan son idari bölünüşe göre yaklaşık 390 km² alanını yeni kurulan Yenihisar İlçesi'ne devretmiştir. Çalışmaların tamamı bu idari bölünüş esas alınarak hazırlanmıştır.

1.2- Yerleşmelerin Şekil ve Tip Yönünden Ayrımı

Söke ilçesi'ndeki yerleşmelerin şekil yönünden en önemli özelliği toplu yerleşmelerin hakim olmasıdır. Köylerde yerleşme merkezlerini oluşturan evler genel olarak cami veya çeşme etrafında kümelenmişlerdir. Sokaklar dar ve düzensiz olup, genellikle köyün ortasındaki cami veya geçmişte kullanılan köy çeşmelerine çıkmaktadır. Söke şehri ise modern binaları ve planlı şehirleşmesi ile her geçen yıl yerleşim alanları bakımından gelişme göstermektedir.

1996 yılında ilçe sınırları içinde idari birim olarak; biri ilçe merkezi, üç bucak (Merkez Bucağı, Bağarası Bucağı ve Güllübahçe Bucağı) ve bu bucaklara bağlı 40 köy (Merkez Bucağına bağlı 16 köy, Bağarası Bucağı'na bağlı 20 köy, Güllübahçe Bucağına bağlı 40 köy) olmak üzere toplam 44 ayrı birim yer almaktadır (Harita 9). Girişte de belirtildiği gibi Türkiye'de özellikle son yıllarda yeni il ve ilçeler oluşturulurken coğrafi şartlar ve ekonomik durum göz önünde bulundurulmadan ve yerinde araştırma yapılmadan sadece politik çıkarlar dikkate alınmaktadır. Türkiye'de bu durumu yaşayan ilçelerden biri de Söke olmuştur. 20 Mayıs 1990 tarihinde alınan kararla Yenihisar ilçe olmuş, daha önce Söke'ye bağlı olan Akköy Bucağı ve dört köyü (Balat, Batıköy, Yenihisar, Yeniköy) idari olarak Yenihisar ilçesi'ne bağlanmıştır. Böylece Söke beş idari birimini ve 1985 nüfus sayımına göre 11.111 nüfusunu kaybetmiştir. Bugün Yenihisar ilçesi'ne idari yönden bağlı olan bu birimler Söke ile çok yakın ilişkiler içinde olup,

pek çok ihtiyaçlarını Söke'den karşılamaktadır. Örneğın: Balat'a Söke'den her onbeş dakikada sefer yapan ulaşım araçlarının olması, Bu köylerde geniş arazileri olan pek çok çiftçinin Söke'de ikamet etmesi ve günöbirlik olarak arazilerine gidip gelmeleri bu birimlerin hâla Söke'nin etki alanı içinde olduğunu göstermektedir. Bu durum siyasi amaçlarla çizilen idari sınırların o alanda yaşayan insanların ihtiyaçlarına cevap vermekten son derece uzak olduğunu ortaya koymaktadır.

1996'da ilçede yerleşme birimi olarak aynı zamanda ilçenin merkezi olan Söke şehri, yedisinde belediye teşkilatının bulunduğu 8 kasaba, 34 köy ve 27 mahalle olmak üzere toplam 70 birim bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin tamamı bütün yıl boyunca yerleşmenin olduğu sürekli yerleşmelerdir. İnsanların bir alanda sürekli yerleşmeler kurmalarının nedeni toprağın işlenmesidir. "Büyük Menderes Bölgesi yakın zamanlara kadar göçebe hayatı sürdüren insanların toprağa bağlandığı bir sahadır. Göçebe toplulukları toprağa bağlanacakları zaman, genellikle kışladıkları sahaları seçmektedirler. Bu bakımdan yörüklerin yerleşik hayata geçişlerinde kurdukları köyler, genellikle kışlak sahalarına tekaböl etmektedir. Söke'ye bağlı Avşar, Serçin ve Sarıkemer'in bulunduğu yerler, eski göçebelerin kışlak alanlarıdır. Aynı şekilde göçebelerin toprağa bağlanması ve hayvancılığın ziraat karşısında gerilemesinden sonra boş kalan yaylaların devamlı yerleşmeye elverişli kısımlarında, artan nüfus nedeniyle birçok mahalle ve köyler kurulmuştur.⁴⁴" Alanda göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçilirken, su kaynaklarının bulunduğu, geniş tarım alanlarının yakınları ve soğuktan korunulacak yerler seçilmiştir.

Çalışma alanında geçici yerleşmeleri de görmek mümkündür. İleride geniş bir şekilde ele alacağımız bu yerleşmeler; özellikle zeytin ve incir bahçelerinin bulunduğu sahalarda yer alan damlar ve Söke Ovası'nda geniş tarım alanlarına sahip ailelerin mülkü olan çiftlikler şeklindedir.

⁴⁴ Göney, S.(1975) Büyük Menderes Bölgesi s. 310.

Söke ilçesi'nde bulunan yerleşmelerin büyük kısmı 26-100 m arasındaki yükselti basamağında bulunmaktadır (Harita 10). Bu yükselti basamağında; Atburgazı, Yuvaca, Güllübahçe, Akçakonak, Yenidoğan, Özbeyyeniköy, Savuca, Avşar, Yeşilköy, Çalıköy, Karacahayıt, Nalbantlar, Sayrakçı, Kisir, Güneyyaka, Bağarası, Çalışlı yerleşmeleri ile Söke ilçe merkezi olmak üzere toplam 18 yerleşme birimi yer almaktadır. Toplam yerleşme birimleri sayısının %41.8'ini kapsayan bu basamaktaki yerleşmeler, ilçedeki tarım, ulaşım, ticaret ve hizmetler sektöründen en çok yararlanan alanlardır. Ekonomik imkanların ve coğrafi şartların yerleşmeye olanak tanıdığı bu alanlar, ilçe nüfusunun %71.4 ünü (85.564 kişi) bünyesinde barındırmaktadır.

Deniz seviyesinden başlayıp 25 m ye ulaşan yükselti basamağında (0-25 m) Doğanbey, Tuzburgazı, Sarıkemer, Serçin, Özbaşı, Burunköy, Gölbent, Yeniköy, Karaatlı, Sazlıköy, Argavlı ve Pamukçular olmak üzere toplam 12 yerleşme birimi yer almaktadır. Bu gruptaki yerleşmeler yükseltinin deniz kıyısından başlamasından dolayı tarım alanlarında tuzlanmanın en çok yaşandığı ve drenaj hizmetlerine en çok ihtiyaç duyan yerleşmelerdir. İlçedeki önemli balık üretim alanları da bu yerleşmelerin sınırları içinde bulunmaktadır.

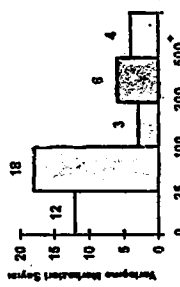
En az yerleşmenin yer aldığı yükselti basamağı ise 101-200 m. Bu yükselti basamağında Köprüalan, Akçakaya ve Ağaçalı köyleri bulunmaktadır. Bu yerleşmeler yüzey şekilleri bakımından dağlık ve plato alanlarına tekabül ettiğinden, genel olarak tarım alanları sınırlıdır. 201-500 m. yükselti basamağında ise; Karakaya, Güzeltepe, Bayırdamı, Avcılar, Arslanyaylası ve Yamaç olmak üzere 6 yerleşme birimi bulunmaktadır. Bu yerleşmeler genellikle yüksek plato alanlarında yer almakta, orman alanları önemli yer tutan ve yamaçlarda zeytin bahçelerinin bulunduğu geniş ve düz tarım alanlarından yoksun yerleşmelerdir. 501 m'den yüksek alanlarda Çavdar, Kaygıllı Demirçay

SÖKE İLÇESİNDE YERLEŞMELERİN DAĞILIŞ HARİTASI

HARİTA 10

İŞARETLER

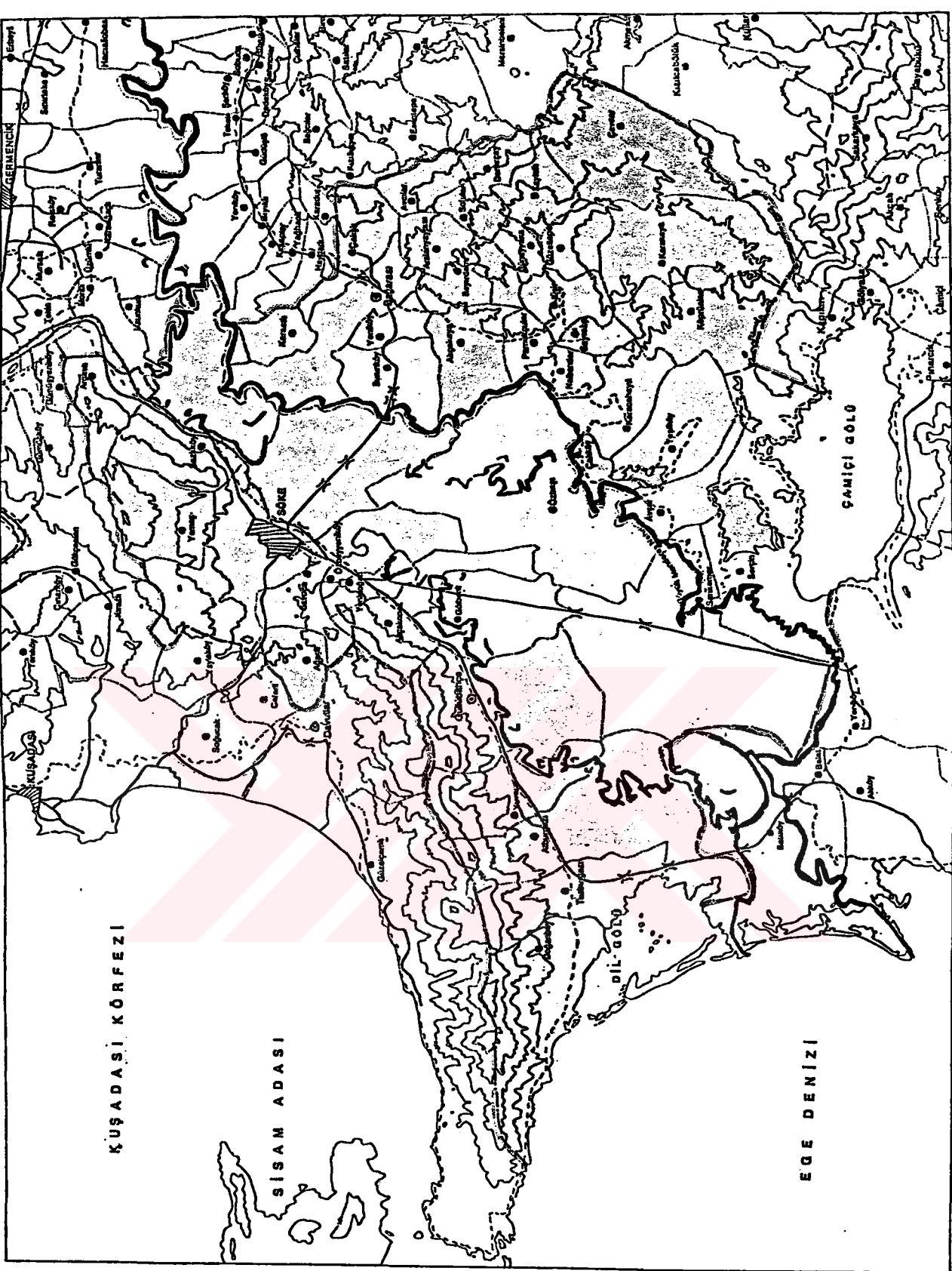
- Kuşadasi Körfezi
- Sığirtma
- Kavak
- Köy
- Sınır
- Yer Sınırı
- Bucak Sınırı
- Köy Sınırı
- Kanyolu
- Demiryolu
- Nehir
- Açık Mendenar
- Köprü

Yüksekti Basamakları

Çizim : Nispet Çetinkaya 1988

ve Sofular köyleri yer almaktadır. Tarım alanları az olan ve su sorunu bulunan bu yerleşmeler aynı zamanda fıstık çamı ormanlarının bulunduğu alanlardır. Bu yerleşmelere Kisir Çayı kullanılarak su temin edilmesi konusunda son dönemde çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu sahalar nüfus konusunda da ele alınacağı gibi Söke’de en çok göç veren alanlardır. Çalışma alanında 600-650 m yükseltisinden itibaren hiçbir yerleşmeye rastlanmamaktadır.

Alanda yükselti basamaklarına göre yerleşmelerin dağılışına bakıldığında deniz seviyesinden 100 m ye kadar olan yükselti basamağında yerleşmelerin yoğun olduğu, 200 m den itibaren 500 m ye kadar çıkan yükselti kuşaklarında yerleşmelerin yavaş yavaş azaldığı 501+m. den sonra hızlı bir azalmanın olduğu görülmektedir. Yükselti basamaklarına göre yerleşme sayılarının dağılışı şöyledir.

Yükselti Basamağı	Yerleşme Sayısı
501+m	4
201-500 m	6
101-200 m	3
26-100 m	18
0-25 m	12

Söke İlçesi’nde bulunan yerleşmelerden çok büyük bir bölümü (22 tane) Söke Ovası’ndan yamaçlara geçiş alanlarında eğim kırıklığı üzerinde yer alırken, sadece iki tanesi (Özbaşı ve Göl bent yerleşmeleri) Söke Ovası’nda yer almaktadır. Diğer yerleşmeler ise plato alanlarına dağılışı göstermişlerdir.

Çalışma alanındaki 70 sürekli yerleşme biriminden sadece Söke şehir özelliği taşımakta, 8 kasaba da köyle şehir arasında geçiş niteliği göstermektedir. Diğer yerleşme birimleri ise genel olarak tarım ve hayvancılıkla geçinen köyler ve mahalleler şeklindedir. Buna göre

ilçedeki sürekli yerleşmeleri tip bakımından; şehir kasaba, köy ve mahalle olmak üzere dörde, geçici yerleşmeleri de damlar (bahçe damları) ve çiftlikler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

1.2.1 Sürekli Yerleşmeler

1.2.1.1-Söke Şehri

Araştırma alanında bu sınıfa giren bir yerleşme vardır ki oda aynı zamanda ilçe merkezi fonksiyonuna sahip Söke Şehri'dir.

Söke'nin kuruluşu tam olarak bilinmemekle birlikte, Türklerin bölgeyi egemenlikleri altına almalarından sonra kurulduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. "Selçukluların Sivas Valisi olan Bahaeddin Bey'in oğlu Emir-üs-sevail Menteşe Bey 1282 yılında Aydın ve çevresini Bizans'tan aldı. Böylece Türkler Büyük Menderes Havzası'nda hakimiyeti tamamen ellerine geçirmiş oldular. Menteşe Bey, 1300 yıllarında Karya (Muğla) toprakları ile birlikte Balat ve Söke topraklarını da Bizans'tan aldı. Bunda sonra Balat, yine önemli bir ticaret merkezi olarak ilkçağdaki misyonunu sürdürdü. Batı Anadolu'nun bir kısmını Bizans'tan almış olan Germiyanogulları'nın gemileri bu limanda çalışıyordu. Menteşe Bey'in de Menderes Nehri'nde hazırladığı korsan gemileri Balat Limanı'nda üstleniyor ve buradan Akdeniz'e vurguna çıkıyorlardı. Aynı zamanda Bafa Gölü'nden (Bugünkü Çamiçi Gölü) Menderes Yolu ile taşımacılık yapılıyordu. 1358 yılında Menteşeoğlu İbrahim Bey'in ölümü üzerine Menteşe Beyliği toprakları oğulları tarafından paylaşıldı. Musa Bey Milas ve Balat taraflarında hüküm sürdü. Kardeşi Mehmet Bey ise onun ölümünden sonra Balat'ı beyliğine merkez yaptı. 1390 yılında Yıldırım Beyazıt Aydınoğulları'nın toprakları ile Menteşeoğulları'nın topraklarını aldı. Böylece Söke 1390 yılında Osmanlı Türklerinin yönetimine geçmiş oldu. 1402'de Yıldırım Beyazıt'ı yenen Timur Osmanlı topraklarını eski beylere geri verdi.

Menteşeoğulları bu toprakları bir süre ellerinde tutup, Timur'a tabi olmuşlar ancak 1426'da Söke toprakları Osmanlıların Menteşe Sancağı'na bağlandı. Merkezi'de Balat oldu. 18. yy'a kadar Balat sancak merkezi iken bu yüzyılın sonunda Sığla Sancak Merkezi Söke'ye taşınınca, bu sancağa bağlı bir kaza merkezi olmuştur. 1880'de mütesellim olan İlyaszadelerden Mehmet Bey'in ölümünden sonra Söke'de devletin resmi kaymakamları görev yapmaya başlamıştır. 1864 yılında Sığla Sancak Merkezi İzmir'e taşınınca Söke bu sancağa bağlı bir ilçe merkezi olmuştur. 1868'de Söke, Sığla Sancağı'ndan alınıp Aydın Sancağı'na bağlandı. Aydın 27 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilince sancak merkezi Söke'ye taşındı. Söke 17 Mayıs 1919 ile 21 Mayıs 1922 tarihleri arasında İtalyanların işgali altında kaldı. İtalyanların Söke'yi boşaltması üzerine Yunanlıların işgali yaşandı ve sancak merkezi Söke'den Çine'ye taşındı. Söke 6 Eylül 1922 tarihinde Yunan işgalinden kurtulmuştur.⁴⁵ⁿ

Söke Şehri, Dilek Dağı ile Kemer ve Gümüş Dağları arasındaki alçak bir alandan geçen Söke Çayı Vadisi'nin iki yamacı üzerine yerleşmiştir. Söke Çayı şehrin ortasından geçmekte, adeta şehri iki kısma ayırmakta Konak ve Kemalpaşa Mahalleri'nde olduğu gibi bazı mahalle sınırlarını da oluşturmaktadır. Söke şehri, Söke Çayı'nın meydana getirdiği birikinti yelpazesi üzerinde bulunmakta, yerleşme alanları bütünü ile üçgeni andırmaktadır.

1881 yılında belediye teşkilâtına sahip olan Söke, Cumhuriyetin sağladığı olanaklar ve İzmir üzerinden Milas'a ve Muğla'ya ulaşan yolun şehrin içinden geçmesi, verimli tarım alanlarının modern yöntemlerle ziraate kazandırılması sayesinde hızlı bir gelişme içine girmiştir. "1935 yılında şehirde yaşayan 10912 kişinin % 24.9'u okuma yazma

⁴⁵ Çağbayır, Y.(1989) Söke s. 28-29

bilmekteydi.⁴⁶ Şehir ilçeye bağlı kırk köyün ve yakın çevresindeki yerleşme alanlarının çekim merkezi ve her türlü ihtiyacın karşılandığı alışveriş merkeziydi. Söke'nin asıl gelişimi "1948 yılından itibaren tarımın modern makinelerle yapılmaya başlanması Söke Ovası'ndaki geniş toprakların gereği gibi işlenmesi, pamuk üretiminin artması ile olmuştur.⁴⁷" Tarımdaki gelişmeler ticaret ve sanayideki gelişmeleri de beraberinde getirmiş her geçen yıl iş olanakları artmıştır. Gerek ülke içinden yapılan iç göçler gerekse Türkiye sınırları dışında kalan Türklerin özellikle Balkanlardaki Türklerin göçleri sonucu hem şehir de hem de ilçede nüfus daima artış göstermiştir. Şehrin gelişimindeki faktörlerden biri de önemli yolların yakınında yer almasıdır. 1889'da inşa edilen Ortaklar-Söke demiryolu ile o dönemde Söke'de üretilen malların ticareti yapılmış, gerek yük gerekse yolcu taşımacılığında demiryolundan büyük faydalar sağlanmıştır. Karayolları ile İzmir'e, Milas'a Ortaklar'a ve Kuşadası'na kolaylıkla ulaşım sağlanması Cumhuriyetin ilanından sonra kısa sürede gerçekleşmiştir. Söke'nin ulaşımı konusunda da belirteceğimiz gibi köy yollarının büyük bir bölümünün köylülerce yapılması da şehrin olanaklarından yararlanmayı kolaylaştırmıştır.

Söke'de halkın eğitim seviyesini yükseltmek ve kültürel faaliyetlerde bulunmak amacıyla 1935'de halkevi açılmıştır. Şehirdeki ilk hastane 1325 yılında şehrin ileri gelenleri tarafından yaptırılmış, daha sonraki yıllarda hastane binasının ve hizmetlerinin kalitesi artırılmış, ilk Türk doktor 1908 yılında burada göreve başlamıştır. 1936 yılında, Belediye tarafından 15.000 kişiye yetecek kadar içme suyu Tırha Köyü'nden (Bugünkü Ağaçalı Köyü) getirilmiş ve şehrin su problemi çözümlenmiştir. "Şehrin kanalizasyon şebekesi 1983 yılında yapılmış

⁴⁶ B.D.İ.e 1935 Nüfus Kayıtları

⁴⁷ Köseli, İ.H. (1975) tarımsal Yönüyle Söke s. 24

olup, halen ihtiyaca cevap vermektedir. İller Bankası tarafından 1989 yılında yapımına başlanan arıtma tesisi tamamlanmış ancak çeşitli sorunlar ve teknik hata nedeniyle belediyeye teslim edilmemiş ve işletmeye açılmamıştır⁴⁸

Söke'nin şehir özelliği taşıması çok eskiye dayanmaktadır. Nüfusu, taşıdığı fonksiyonel özellikleri, ilçe merkezi olması ve daima çevresindeki yerleşmelerin alışveriş, ticaret, sağlık, eğitim vb. hizmetleri için merkez olması bu durumu açıklamak için yeterlidir. "1671-1672 yıllarında buradan geçen Evliya Çelebi Söke'nin 9 mahalleden oluştuğunu, 1100 ev ve 17 dükkân ile handan ibaret olduğunu belirtmektedir.⁴⁹" 1984 yılı verilerine göre şehirde toplam 8003 bina bulunmakta, bu binalardan 11.450 tanesi konut, 3666 tanesi işyeri olarak kullanılmaktadır.⁵⁰ 1994 yılına gelindiğinde şehrin 7 mahalleden ve 13.704 haneden oluştuğunu görmekteyiz.⁵¹ Bu durum şehirdeki gelişimi gözönüne sermektedir. Şehrin son yıllarda Söke Çayı Vadisi'nin yamaçlarından güneye doğru ve doğuda Söke-Aydın Karayolu boyunca gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu durumun nedeni Söke Çayı'nın doğusunda kalan kısmın, batıdakine oranla daha geniş olmasıdır (Harita 11). Söke-Kuşadası Çevre Yolu'nun yapımının hız kazanması ile de Kuşadası Yolu üzerinde genellikle yapı kooperatifleri tarafından modern binalar yapılmakta şehir doğuya doğru hızla gelişme göstermektedir. Konutlar şehrin doğusunda gelişme gösterirken son yıllarda yapılan sanayi tesislerinin Söke-Milas Karayolu üzerinde yoğunlaştığı ve şehrin batısının bu yönde ilerlediği görülmektedir. Şehrin, özellikle önemli

⁴⁸ Söke Kaymakamlığı Brifing Raporu (1995) s.24

⁴⁹ Evliya Çelebi -Seyahatname IX. Cilt s.149

⁵⁰ B.D.İ.E. (1984) Binalar Sayımı s.14

SÖKE'DE FONKSİYON ALANLARININ DAĞILIŞI

HARİTA 11:

turizm gelirleri olan yakın çevresindeki yerleşim birimleri ile (Kuşadası, Didim, Bodrum gibi) bağlantısını sağlayan yollar boyunca gelişme içinde olduğu açıktır.

Şehrin, 1990 yılı nüfusu toplam 50866 olup, bu nüfusun % 72.1'i (39.402 kişi) iktisaden faal nüfus kapsamındadır. Halkın büyük bir bölümü geçimini tarım dışı sektörlerden sağlamaktadır. Her ne kadar B.D.İ.E. il ve ilçe merkezlerinin tamamını şehir olarak kabul ediyorsa da Söke coğrafi anlamda, fonksiyonel özellikleri ile şehir niteliği taşımaktadır. Şehirde sunulması gereken her türlü hizmetin yıl boyunca verildiği tesislerin varlığı bu durumu yeterince kanıtlamaktadır.

Birçok alanda çevresine hizmet veren bir şehir olan Söke özellikle Çimento Fabrikası, Söktaş İplik Fabrikası, Sebat Ziraat Aletleri Fabrikası, Söke Un Sanayii, Mavi Ege (Lee) Tekstil Fabrikası'nın kurulması pek çok atölyenin imalatla bulunması ve üretilen ürünlerin yurtiçi ve yurt dışına satılmasıyla önemli bir büyüme kapasitesine sahip olmuştur. Bu durumun sonucu olarak Söke'nin güneybatısında yeralan Yenihisar ilçesi'ndeki halk, sağlık hizmetleri ve alışveriş gibi hizmetler için Söke'ye gelmektedir. Yine özellikle yaz aylarında Türkiye'nin önemli turizm alanları olan Kuşadası ve Yenihisar İlçeleri'ne gelen yerli ve yabancı turistlerin bankacılık, PTT, sağlık ve alışveriş, vb. gibi hizmetleri Söke'den karşıladıkları görülür. Şehirde Çarşamba günleri kurulan ve ilçenin tüm köylerinden vatandaşların gelip her türlü alışverişlerini yaptıkları Çarşamba Pazarı'nda, özellikle yazın yakın çevresindeki yazlıklardan gelenlerin de alışveriş yapması nedeniyle kısa sürede meyve ve sebzenin tükendiği görülmektedir. Bu durum şehirde sebze meyve fiyatlarının artmasına yolaçmaktadır.

⁵¹ Aydın İl Planlama Koordinasyonu Müdürlüğü kayıtları (1994)

Söke Şehri'nin içinde olduğu idari ünite birçoklarının zannettiği gibi sadece belediye sınırları içindeki sahadan oluşmamaktadır. Belediye sınırları yalnızca yerleşmeleri içerdiğinden, merkez idari ünite daha geniş bir alana sahiptir. Türkiye'de bu konu iyi anlaşılamadığı için, birçok yerleşme biriminde belediye sınırları ile idari sınırlar arasında, belediyenin müdahale edemediği (belediye sınırları dışında kaldığı için) bir alan oluşmaktadır. Bu nedenle özellikle şehirlerin çevresinde kaçak olarak ruhsatsız evler ve tesisler yapılmakta, dolayısıyla buraya insanlar yerleştikten sonra belediyenin hizmet vermesi gereken alan büyümektedir. Bu durum Söke için büyük bir sorun oluşturmamakla birlikte ileride sorun yaratabileceği düşüncesi ile ele alınmıştır. Söke'nin güneyindeki Söktaş İplik Fabrikası arkasında ve Söke Çayı'nın batısındaki Linyit Madeni çıkarılan alan civarında ilk yapılan konutların ruhsatsız olduğu, özellikle seçim dönemlerinde alt yapı hizmeti kapsamına alındıkları bilinmektedir. Bu tür girişimler şehirde plansız yerleşmelere olanak sağladığı için ileride daha büyük sorunlara meydan vermemek için siyasi amaçlı tavizlerden kaçınılması zorunludur. Şehrin, idari sınırları içinde orman ve koru alanları yeralmamaktadır. Son yıllarda hızlı yapılaşma yaşanan alanda, her geçen gün sayıları artan yapı kooperatifleri aracılığıyla şehrin yeşil örtüsünü oluşturan alanlar ve parklar (Atatürk Parkı, Uğur Mumcu Parkı, Evren Paşa Parkı) beton binalar arasında adeta sıkışıp kalmıştır. Gelecek yıllarda çevre kirliliği yaşanmaması, şehrin güzelliğinin korunması için yeşil alanların artırılması, iklim ve toprak şartları bakımından ağaç yetiştirmesine uygun imkanlar bulunan Söke'de tüm sokak ve caddelerin ağaçlandırılması gerekmektedir.

B.D.İ.E.'nin 1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 50.866 kişinin ve 11.694 ailenin yaşadığı Söke Şehri; Atatürk, Cumhuriyet, Çeltikçi, Fevzi Paşa, Konak, Kemal Paşa, Yeni Cami mahalleri olmak üzere toplam yedi mahalleden oluşmaktadır. Şehir nüfusunun 50.866 kişi olduğu dikkate

alınırsa ortalama aile büyüklüğünün 4.3 kişi olduğu görülür. İlçe Özel İdare Müdürlüğünden alınan 1990 yılına ait verilere göre; 11.857 kişinin yaşadığı içinde çarşı, pazar ve kamu binalarının bulunduğu Cumhuriyet Mahallesi şehrin en büyük mahallesidir. Şehrin batısındaki Çeltikçi Mahallesi'nde 8.023 kişi yaşamaktadır. Söke Çayı'nın doğusundaki Konak Mahallesi şehrin en eski yerleşme alanlarından olup, 7.996 kişinin yaşadığı bir birimdir. Çarşamba Pazarı'nın kurulduğu, hizmet sektörüne ait binaların ve işyerlerinin yoğun olduğu Yeni Cami Mahallesi'nde 6.486 kişi yaşamaktadır. Söke Çayı'nın batısında ve şehrin en eski meskenlerinin bulunduğu Kemal Paşa Mahallesi'nde 5997 kişi yer almaktadır. Özellikle 1980'den sonra hızla artan yapı kooperatiflerinin oluşturduğu binaların yoğun olduğu Atatürk Mahallesi'nde 5271 kişi yaşamaktadır. Şehrin ilk kuruluş yeri olan Fevzipaşa Mahallesi'nde 4.968 kişi yaşamakta olup, Söke-Kuşadası çevre Yolu'nun yapımı nedeniyle hızla beton binaların yükseldiği görülmektedir. Mahallelerin toplam nüfusu alanda 50.598 kişi olarak belirlenmesine rağmen B.D.İ.E.'nin 1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Söke'de toplam nüfus 50.866 kişidir. Bu durumda mahallelerin nüfus dağılışı yapılırken 268 kişinin kaydedilmediği görülmektedir.

Söke Şehir Planı'nın incelenmesi ile (Harita 11) Söke'nin bir birikinti yelpazesi üzerinde olduğu genel olarak güneye son dört-beş yıl içinde de doğuya geliştiği görülmektedir. İlk yerleşim birimlerinin kurulduğu Söke Çayı'nın doğusundaki ve batısındaki sokakların dar, dolambaçlı ve çıkmaz sokaklar olduğu, güneye ve doğuya doğru düz ve geniş sokaklara, çok katlı binalara, planlı yerleşmelere geçildiği görülür.

Söke'de ticaret ve iş merkezleri ile kamu binaları şehrin tam ortasında yer almaktadır. Hükümet Binası, Belediye binası, pek çok kamu ve özel hizmet binaları şehrin merkezindeki İlyas Ağa Camii'nin (halk arasındaki adı ile "Koca Camii") adeta etrafında kümelenmiştir. İş ve ticaret merkezleri buradan Albayrak Caddesi boyunca güneye doğru

yayılmaktadır. Söke'de 1994 yılı verilerine göre kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan 3.013 kişi olup, bunlar iktisaden faal nüfus içindeki oranları %7.8'dir. kamuya ait hizmet binalarının önemli bir kısmı hastaneler, sağlık ocakları, okullar, camiler ve kütüphaneden oluşmaktadır. Sağlık, eğitim ve kültür hizmetleri verilen bu binalar genel olarak bu mahallelere dağılmış olup, halkın kolaylıkla ulaşılabilceği konumdadırlar.

Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan ve iktisaden faal nüfus içinde yeralan 3.013 kişi (1994 yılı verilerine göre) Söke ekonomisinde çok önemli bir paya sahip değildir. Söke'de toptan ve perakende ticaret yapan işyerleri ile lokanta ve oteller; Konak Mahallesi'nde Kuşadası'na giden yol boyunca, şehrin güneyindeki Otobüs Terminali yolu boyunca ve Söke Çayı'nın şehir merkezinden geçen bölümünün üzeri kapatılarak iş yeri haline getirilen alanları ile bu işyerlerinin batısı ve doğusunda olmak üzere üç yerde toplanmıştır.

Şehirdeki oturma alanlarına gelince, bu sahalar 11.694 haneden oluşmaktadır. Konak, Fevzi Paşa, Kemal Paşa gibi mahallelerde eski ve tek katlı konutlardan oluşan alanlar yerlerini hızla çok katlı ve modern betonarme binalara bırakmaktadır. Şehrin doğusunda yeralan zeytin ve incir bahçeleri özellikle çevre yolunun yapımından sonra yerlerini beton binalara bırakmaktadır. Bu durum şehrin güneyinde de yaşanmakta tarım alanları ve geniş arsalar üzerinde yeralan tek katlı bahçeli evler ortadan kalkmaktadır. Bu durumun aynı hızla devam etmesi halinde belediyenin hizmet vereceği alanların sınırları artacağından gelecek yıllarda yeni sorunlarla karşılaşılacağı açıktır. Ayrıca bağ bahçe alanlarının ve yeşil alanlarının daralması önemli ekonomik kayıplarla birlikte çevre sorunlarını da getirecektir.

1.2.1.2 Kasabalar

Çalışma alanımızdaki yerleşmelerden nüfusları ne olursa olsun belediye örgütüne sahip yerleşmeler ile belediye örgütü bulunmasa da nüfusu en az 5.000 kişiden oluşan ve fonksiyonel olarak köyden belirgin biçimde ayrılan yerleşmeler kasaba olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de yerleşmelerin kasaba özelliği taşınması için belirlenen nüfus kriterleri, nüfus artışına bağlı olarak yıllara göre farklılıklar göstermiştir. Biz de çalışma alanının Türkiye’nin en sık nüfuslu bölgelerinden birinde yer alması, yerleşmelerin genellikle 1.000 kişiden fazla nüfus barındırması nedeniyle nüfusu en az 5.000 kişiden oluşan yerleşmeleri kasaba olarak ele aldık.

D.S.İ.E. 1990 nüfus sayım sonuçlarına göre 9.205 kişinin yaşadığı Bağarası Kasabası’nda belediye teşkilatı 1952 yılında, 4.843 kişinin yaşadığı Güllübahçe’de 1961 yılında, 8499 kişinin yaşadığı Sarıkemer’de 1967 yılında, 5.998 kişinin yaşadığı Sazlıköy’de 1972 yılında, 3.233 kişinin yaşadığı Atburgazı’nda 1990 yılında, 6277 kişinin yaşadığı Savuca’da 1991 yılında, son olarak da 2331 kişinin yaşadığı Yenidoğan’da 1996 yılında belediye teşkilatı kurulmuştur. İlçenin en gelişmiş yerleşmelerinden olan Özbaşı’nda 1990 yılında 5939 kişi yaşamakta olup, henüz belediye teşkilâtı kurulmamıştır. Biz yukarıda açıkladığımız nedenlerden olayı Özbaşı’nı da alandaki kasabalardan biri olarak ele aldık.

Söke ilçesi’nin doğusunda yeralan Bağarası Kasabası aynı zamanda toplam 18752 kişinin yaşadığı ve yirmi köyün bağlı olduğu bucak merkezidir (Harita 9). B.D.İ.E.’nin yayınlamış olduğu 1990 yılı idari Bölünüş ve Genel Nüfus Sayımı Bülteni’nde halen eski bucak sistemine göre sınıflandırma yapılmış olmasına rağmen Türkiye’nin pek çok alanında olduğu gibi Bağarası’nda da Bucak Müdürü

bulunmamakta, fonksiyonel olarak herhangi bir önem taşımamaktadır. Buradaki yirmi köyle birlikte Bağarası da idari olarak doğrudan doğruya Söke Kaymakamlığı'na bağlıdırlar (Foto 19).

Bağarası Kasabası; 1990 yılı verilerine göre 1669 kişinin yaşadığı Camikebir Mahallesi, 3002 nüfuslu Cumhuriyet Mahallesi, 3417 nüfuslu Hürriyet Mahallesi ile 1243 nüfuslu Kemalpaşa Mahallesi'nden oluşmaktadır. Kasaba da nüfusun en önemli geçim kaynağı pamuk üretimi olmakla birlikte pamuk işleyen çırçır fabrikaları, atölye sanayi özelliği taşıyan tesisler ile ticarethâneler önem taşımaktadır.

Güllübahçe Kasabası da Bağarası gibi fonksiyonunu yitirmiş bir bucak merkezidir. 4.843 kişinin yaşadığı Güllübahçe; 145 nüfuslu Gürsu Mahallesi, 781 kişinin yaşadığı Kapaklı Mahallesi, 651 kişinin yaşadığı Turunçlar Mahallesi ile 3.645 kişinin yaşadığı Yenicami Mahallesi'nden oluşmaktadır (Foto 16). Kasaba, Priene Şehri kalıntılarından da anlaşılacağı gibi eski bir yerleşme yeridir. İlk kuruluş yeri Dilek Dağı yamaçları olmasına rağmen burada yaşanan deprem ve heyelan felaketlerinden sonra Söke Ovası'na doğru yayılma göstermiştir. Önemli bir pamuk üreticisi olan kasabada pamuk işleyen modern bir çırçır fabrikası, ticarethaneler, atölyeler ve Priene'i ziyarete eden turistlere hizmet veren işyerleri ile yurdun çeşitli yerlerinden getirilen oniksleri işleyen bir atölye ve hediyelik eşya satan dükkanlar bulunmaktadır.

Söke'nin kuzeyinde ve Söke-Aydın Yolu üzerinde bulunan Sazlıköy Kasabası 5998 kişinin yaşadığı iki mahalleden oluşan bir yerleşmedir. Osmanlı döneminde Yörüklerin kış aylarını geçirdikleri, hayvancılık yaptıkları Sazlıköy Kemer Dağı Yamaçları'na kurulmuştur. Eski adı Söke Kemerli olan Sazlıköy'ün bu adı tarihi köprüden gelmektedir. Büyük bir çiftlik ve arazisinden oluşan Sazlıköy, Cumhuriyet Dönemi'nde de bu çiftliğin etrafında gelişme göstermiştir. Söke-Aydın Yolu'nun kasabanın

ortasından geçmesi sonucu yerleşme ilk kuruluş yerinden dağın eteklerine ve yol boyuna doğru gelişme göstermiştir. Bugün yolun doğusundaki Kazım Karabekir Mahallesi'ndeki gelişme yoğun olarak devam etmektedir. Bu durumu en iyi şekilde ortaya koyan da mahallelerdeki nüfus durumudur. 1.432 kişinin yaşadığı Fırat Mahallesi'ne karşın yolun alt bölümünde hızla bina sayısının arttığı Kazım Karabekir Mahallesi'nde 4.583 kişi yaşamaktadır. Söke İlçesi'nin en fazla göç alan yerleşmelerinden olan Sazlıköy'e ilk yerleşenler Cumhuriyet Döneminde yerleşik hayata geçen yörüklerdir. Daha sonra özellikle Hilmi Bey Çiftliği arazisindeki pamukları toplamak amacıyla Aydın civarından gelen kişilerin yerleştiği bilinmektedir. Pamuk ekim alanlarının artması, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nden (Iğdır, Urfa, Siirt vb.) gelen mevsimlik tarım işçilerinin önce aileleri ile birlikte daha sonra da akrabalarıyla alana yerleşmeleri ile nüfusun hızla arttığı görülmektedir. Bugün büyük bölümü aynı aileye ait çiftlik arazisinde ve diğer tarım alanlarında pamuk ve buğday tarımının yoğun olduğu görülmektedir. Bu üretimi sonucu Sazlıköy'ün ve yakın çevresinin buğdaylarını işleyen Söke Un Fabrikası burada kurulmuştur.

Kasabadaki okul, cami gibi kamu binalarının büyük bölümü buradaki çiftliğin sahibi olan Fırat Ailesi tarafından yaptırılıp devlete bağışlanmıştır. İşlek bir yol boyunda yer alan Sazlıköy de ticaret ve hizmet sektörü de gelişmiş olup tüm fonksiyonel özellikleri ile tipik bir kasabadır.

Söke'nin güneyinde yer alan ve 8499 kişinin yaşadığı Sarıkemer, 1.106 kişinin yaşadığı Güzelyaka ve 7.281 kişinin yaşadığı Yeşilova Mahalleri olmak üzere iki yerleşim biriminden oluşmaktadır. Bugün genel olarak Söke Ovası'nda yer alan Sarıkemer'in ilk kuruluş yeri

yamaçta yeralan Güzelyaka Mahallesi'dir. Büyük Menderes Nehri'nin özellikle kış ve ilkbahar mevsimlerinde artan su miktarına bağlı olarak sık sık yatağından taşması, can ve mal kaybına yolaçması nedeniyle Sarıkemer uzun süre bu mahalleden başka bir yere gelişim gösterememiştir. Büyük Menderes Nehri Yatağı'nın ıslah edilmesi, oadaki fazla suyun drenaj kanalları ile çekilmesi, nehir üzerine taştan ve kemerli tarzda köprünün (Eski Taş Köprü olarak bilinir.) yapılması ile yerleşmeler Yeşilova Mahallesi'ne doğru gelişme göstermiştir. İlk yerleşme yerindeki yollar dik dar ve düzensiz meskenler ahşap iken, yeni oluşturulan ve sonradan gelişen yerleşme biriminde geniş, düz yollar, çok katlı betonarme ve modern meskenler yer almıştır. Kasabanın iş ve ticaret merkezleri ile kamu binaları da yoğun olarak Yeşilova Mahallesi'nde toplanmıştır. Meskenler genel olarak büyük bir bahçe içinde tek ev ve eklentileri şeklindedir. Aileler özellikle pamuk üretimi yaptıkları için bahçe içinde traktörlerini, tarım aletlerini koydukları alanlar ile ailenin ihtiyacı için beslediği hayvanların barınakları ek olarak inşa edilmiştir. Son dönemde sayıları hızla artan iki-üç katlı betonarme ve modern meskenlerin alt katları yüksek tavanlı depolar şeklinde düzenlenmiştir. Bu depolarda tarım aletleri ile hasat edilen ürünler yer almaktadır. Fiyatlar yükselinceye kadar ürün bu depolarda bekletilmekte özellikle ocak-şubat aylarında satılmaktadır.

Pamuk üretiminin yüksek olduğu Sarıkemer'de hasat dönemi gelen mevsimlik işçiler tarlalardaki çadırlarda barındırılmaktadır. Çırçır ve un fabrikasının bulunduğu kasabada tarım aletleri tamiratı yapan atölyeler, iş ve ticaret merkezleri bulunmaktadır. Haftada bir kez kurulan pazarı bulunmasına rağmen halkın büyük bölümü ihtiyaçlarını her on beş dakikada sefer yapan otobüslerle Söke'den karşılamaktadır. Sağlık ocağı, PTT şsi, benzin istasyonu, okulları, fabrikaları bulunan Sarıkemer'de hızlı bir gelişme gözlenmektedir.

Söke'nin güneybatısında yeralan 3233 kişinin yaşadığı Atburgazı'nda 1990 yılında belediye teşkilatı kurulmuştur. Yol boyu yerleşmelerinden olan kasaba, Dilek Dağı yamaçlarına kurulmuş iken zamanla dağın eteklerine ve günümüzde de yol boyuna doğru ilerlemiştir. Yol, su, elektrik gibi her türlü alt yapı hizmeti götürülmüş olan kasabada 1995 yılında 500 abonelik PTT santralı bulunmaktadır. Geçimi tarıma dayanan kasabada küçük atölyeler, ticarethaneler bulunmaktadır.

1991 yılında belediye teşkilatı kurulan Savuca 6.277 kişinin yaşadığı üç mahalleden oluşan bir yerleşmedir. Cami Mahallesinde 917, Mecidiye Mahallesi'nde 1.449, Yeni Mahalle'de ise 3.342 yaşamaktadır. Dağ yamacına kurulmuş olan Savuca, yaklaşık otuz yıl öncesine kadar Söke'ye dört kilometre uzaklıkta idi. Söke İlçesi'nin en fazla göç alan yerleşmelerinden olan kasabanın hızlı nüfus artışı ve artan yerleşim alanları ile Söke Şehri adeta bütünleşmiştir. Öyle ki Söke Şehri'ndeki otobüsler Savuca'ya hatta Yenidoğan'a kadar sefer yapmakta şehir ile kasabayı birbirine bağlamaktadır. Söke Belediyesi'nin hazırladığı Söke Şehri İmar Planları'nda da Savuca Kasabası merkeze dahil edilmektedir. Savuca'nın ilk yerleşim birimi Dilek Dağı yamaçlarında adeta birbirinin üzerine yığılmış küçük ve düzensiz meskenlerden oluşurken, son yıllarda düzgün yolların kıyısında, çok katlı betonarme binaların süslediği yerleşim biriminin geliştiği görülmektedir. Elektrik, su, PTT ve ulaşım hizmetlerinin kolaylıkla sağlandığı kasabada küçük atölyeler, kahvehane dükkanlar önemli yer tutmaktadır. Halkın, hemen her türlü ihtiyacını Söke'den karşıladığı, genel olarak işyerlerinin de şehirde olduğu görülmektedir.

Savuca da Sağlık Ocağı bulunmasına rağmen genel olarak sağlık hizmetleri için Söke'ye gelindiği görülmektedir. Doğu ve Güney Doğu'dan hızlı bir göçün yaşandığı kasabada eğitim hizmetleri yetersiz kalmakta yeni ilköğretim okuluna ihtiyaç duyulmaktadır. Ulaşım kolaylığı nedeniyle öğrencilerin lise eğitimi için Söke'ye geldikleri görülmektedir.

1990 yılı B.D.İ.E. sonuçlarına göre 2.331 kişinin yaşadığı Yenidoğan, 1996 yılında belediye teşkilatına kavuşmuştur. Söke-Milas Yolu üzerinde yeralan, şehir merkezinden altı kilometre uzaklıkta ki Yenidoğan, Savuca'da olduğu gibi son yıllardaki hızlı gelişme sonucu Söke Şehri ile bütünleşmeye başlamıştır. Şehir içindeki ulaşım araçları her onbeş dakikada Yenidoğan'a kadar sefer yaptıkları için halkın her türlü ihtiyacını Söke'den temin ettiği görülmektedir. Tarım alanları geniş olmayan Yenidoğan'da halkın büyük bir bölümü Söke'deki işyerlerinde çalışmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde Balkan Ülkeleri'nden göçeden vatandaşlarımızın yaşadığı kasabada evler bahçe içinde ve tek katlı, yollar ise dar ve eğimlidir. Tamir atölyelerinin, çevre köylerden toplanan sütlerin değerlendirildiği süt mandırasının, marketlerin ve kahvehanelerin bulunduğu kasabada belediye teşkilatının kurulması ile götürülecek hizmetlerin artması beklenmektedir.

1990 B.D.İ.E. sonuçlarına göre 5.939 kişinin yaşadığı Özbaşı, Belediye teşkilatı olmadığı halde fonksiyonel özellikleri ve nüfusu gözönünde bulundurulduğunda kasaba özelliği taşıyan bir yerleşmedir.

Menderes Nehri'nin eski yatağının kenarında kurulan kasaba Söke Ovası içinde ve ovadan birkaç yüz metre yükseklikteki bir düzlükte yer alır. Ova tabanındaki fazla suyun çekildiği drenaj kanalları sayesinde tarım alanları ve üretimi artan kasabada yoğun olarak pamuk üretimi yapılmakta, hasat dönemi dışarıdan mevsimlik işçi getirilmektedir. Çırçır Fabrikası, tamir atölyeleri, ve küçük işyerleri bulunan kasabada, sağlık ocağı, PTT santrali, eğitim ve ulaşım hizmetleri yeterli düzeydedir.

Genel olarak özelliklerini belirttiğimiz kasabalar, Özbaşı ve Sarıkemer hariç tutulmak üzere dağ yamaçlarına kurulmuştur. Alandaki eski yerleşmelerden olan Priene'de de görüldüğü gibi geçmişte ve günümüzde yerleşmeler tabana inmemiş, Dilek Dağından akarsular aracılığı ile taşınan malzemelerin, eğimin azaldığı yerde oluşturduğu

yamaçlardaki birikinti konileri yerleşme alanı olarak seçilmiştir. Ancak gevşek yapılı, su kaynakları bakımından zengin olan bu alanlar da deprem yaşanmış bu doğal afetler tarihi dönemlerde ve 1955 yılında yerleşmelerin nüfus kaybetmesine yolaçmış, yer değişikliğine sebep olmuştur. Tarım alanlarının genişlemesi, Söke Ovası'nda modern yöntemlerle üretimin ve verimin artırılmasıyla gelişen iş olanaklarına bağlı olarak göçalan kasabaların yerleşme alanları yamaçlardan eteklere hatta son dönemlerde düzlüklere kadar inmiştir. Fonksiyonel özellikleri artan hatta şehre yaklaşan adeta şehirle bütünleşen kasabaların sayısı artmaya başlamıştır.

1.2.1.3. Köy ve Mahalle Yerleşmeleri

“Köy, belirli bir idari sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan devamlı ve geçici kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, nüfusu 2.000'den az veya 2000'den fazla, tarımsal faaliyetlerin egemen olduğu ve seçimle işbaşına gelen muhtarın ve ihtiyar heyetinin yönettiği tüzel kişilik kazanmış en küçük idari ünitelerdir. Bir köyün yönetim alanı içerisinde birden fazla bulunan devamlı yerleşim ünitelerinin herbirine “mahalle” adı verilmektedir.⁵² Köy, ister bir isterse birden fazla üniteden meydana gelsin her şart altında bu yerleşmelerde yaşayan insanlar sınırları belli olan bu sahadan ekonomik olarak yararlanmaktadırlar. Araştırma alanındaki köylerden 32 tanesi bir yerleşim ünitesinden oluşurken sadece 2 tanesi birden fazla üniteden meydana gelmiştir.

Araştırma sahasında bulunan mahalle sayısı beş olup, Söğütözü ve İsiler mahalleri Karakaya Köyü, Sofular Terziler ve Helvacılar mahalleri ise Sofular Köyü arazisindedir. Sofular Köyü'nde, ortadaki mahallenin adı köyün adı olarak verilmesine rağmen, Karakaya Köyü,

⁵² Özçağlar, A. (1996) Coğrafya Araştırmaları Dergisi s. 8-11.

sınırları içindeki mahallerin hiçbirinin adını almamıştır. Bu mahalleler aslında ekonomik ve sosyal yönden köyden farkı olmayan ünitelerdir. Her iki köydeki mahalleler, bağlı oldukları köylerde nüfusun artması ve tarım alanlarının yetersiz kalması sonucu yerlerinden ayrılan bazı ailelerin kurdukları yerleşmelerdir. Bu aileler genellikle akrabalık bağı ile birbirlerine bağlıdırlar. Bunlar tarıma uygun toprakları işleyerek, hayvancılık ve zeytincilik yaparak, az miktardaki fıstık çamını değerlendirerek geçimlerini sağlamaktadırlar. Ekonomik olarak köylerden farkı olmayan, sadece idari olarak bir köye bağlı olduğundan onun mahallesi durumuna gelmiş yerleşmelerdir. Bu nedenlerden dolayı köy ve mahalleler aynı başlık altında incelenmiştir.

İlçede bulunan köylerin bir kısmı bir cami veya bir çeşme etrafında kurulmuş evler ile sokakların merkezdeki cami ya da çeşmeye açıldığı, daire şekilli toplu yerleşmelerdir. İlçenin batısında ve güneybatısında yeralan Atburgazı, Tuburgazı, Yuvaca gibi yerleşmelerin tamamı Dilek Dağı birikinti konisi üzerinde kurulmuştur. O nedenle de yerleşmeler koninin şeklini almış ve üçgeni andıran gelişme göstermişlerdir. Bu yerleşmeler aynı zamanda Söke-Doğanbey Karayolu'na kadar inmiş ve yol boyunca adeta tespih tanesi gibi dizilmişlerdir.

Alanda Sofular Köyü'nde olduğu gibi kendi içinde sık veya toplu fakat araziye dağılıp seyrek olan yerleşmeler de bulunmaktadır. Bu tip yerleşmeyi oluşturan birinci etken rölyef olmakla birlikte su durumu da yerleşmelerin şeklini etkilemiştir. İlçenin doğu ve güneydoğusunda yeralan yerleşmeler ise Beşparmak Dağı'nın kuzey etekleri ile Söke Ovası'nın sona erip yamacın başladığı sahalar üzerine kurulmuştur. Bu alanların seçilmesinde insanların güvende olmaları için yerleşmelerin sırtını emin bir yere, bir yamaca yaslamak istemeleri de etkili olmuştur.

Yerleşme şekillerinin oluşumunda genellikle tarım alanlarını işgal etmeme, su kaynaklarına yakın olma, ve güvenli alanlara yerleşme isteği hakim olmuştur.

Araştırma alanındaki yerleşmelerin önemli bir kısmı Dilek Dağı eteklerine kurulmuştur. Bunları batıdan başlayarak sıralarsak; Doğanbey, Tuzburgazı, Atburgazı, Yuvaca, Güllübahçe, Akçakonak, Yenidoğan'dır. Ağacli, Savuca ve Özbeyyeniköy ise Dilek Dağı'nın yükseltisi daha fazla olan yamaçlarında kurulmuşlardır.

İlçenin doğu sınırında yer alan Çavdar, Köprüalan, Karakaya gibi yerleşmeler de yüksek aşınım yüzeyleri üzerindedir. Yeşilköy, Karacahayıt, Bayırdamı, Arslanyaylası, Avcılar gibi yerleşmeler de alçak aşınım yüzeyinde kurulmuşlardır. Araştırma alanında Söke Ovası'nda kurulmuş Göl bent, Özbaşı, Karaatlı gibi yerleşmeler de bulunmaktadır. Ovadaki yerleşmeler drenaj kanallarının hizmete girmesi, Büyük Menderes Nehri Yatağı'nın ıslah edilmesi, önemli karayollarının bu alanlardan geçirilmesinden sonra gelişme göstermişlerdir.

Çalışma alanında yüzey şekilleri genel olarak eğimli olmasına rağmen yerleşim birimleri arasındaki ulaşım yıl boyunca kesintisiz devam etmektedir. Köy yollarının tamamı stabilize olup, büyük bölümü asfaltlanmıştır. Yollar ve iklim sayesinde ulaşım aralıksız sağlanmaktadır.

1.2.2 Geçici Yerleşmeler

Alandaki yerleşmelerin büyük bir bölümü sürekli yerleşme olmasına rağmen; geçmişte ve günümüzde de varlıklarını koruyan geçici kır yerleşim tiplerinden damlar ve çiftlikler, taşıdıkları özellikleri nedeniyle ele alınacaklardır.

1.2.2.1 Damlar

Çalışma alanında özellikle zeytin ve incir bahçelerinin bulunduğu yamaçlarda alana tek tek dağılmış, yılın belli bir bölümünde kullanılan halkın “dam” veya “bahçe damı” dediği genellikle tek evden oluşan yerleşim ünitelerini görmek mümkündür.

Türkiye'nin Akdeniz ve Ege Bölgesi'nde yeralan dam yerleşmeleri; coğrafi şartlara, alanın özelliklerine göre az çok farklılıklar göstermektedir. “İmroz Damları yardımcı ekim alanlarının büyüklük ve küçüklüğüne, yapılan hayvancılığın önem derecesine tek ev ile 15-20 evden müteşekkil dağınık iskân noktalarıdır. Damlara ziraat işlerini yürütmek amacıyla gelmiş aileler bütün fertleriyle ziraat yanında hayvancılıkla da meşgul olurlar. Genellikle tek oda, bir samanlık ve ahırdan ibaret, toprak zeminli Anadolu köylerinden farklı olmayan meskenlerdir.⁵³” Söke'deki dam yerleşmeleri genel hatları ile imroz Adası'ndakilere benzetmekte fakat bazı noktalarda farklılıklar göstermektedir. Söke'de özellikle ulaşım ağının gelişmediği dönemlerde, köylerden ve şehirden uzak kalan zeytin ve incir bahçeleri ile tarlaların işlenmesi amacıyla dam yerleşmeleri oluşturulmuştur. Bu yerleşmeler genellikle tek odalı, tarım araç ve gereçlerin bulunduğu bölümü bulanan, eğer hayvancılık da yapılıyorsa ahır ve samanlığın da eklendiği, beşik çatı tarzında çatısı bulunan meskenlerden oluşur. Söke'deki damlar ekim dikim faaliyetlerinin yapıldığı dönemlerde kullanılır, hasat bitiminde terkedilir. Mahsul toplandıktan sonra köylerine dönen aileler, bu meskenlerde gelecek yıl kullanılmak üzere birkaç eşyadan başka birşey bırakmazlar.

Büyük Menderes yakınındaki damlar ile ilgili bir başka çalışmada damların diğer yönleri ortaya konulmuştur. “Büyük Menderes Bölgesi köylerinde yaşayan insanlar bilinmeyen zamanlardan itibaren birkaç ay

⁵³ Yücel, T.(1996) İmroz'da Coğrafya Gözlemleri Coğrafya Araştırmaları Dergisi say.1 s.75

için köylerinden ayrılarak bahçe, tarla ve meralarında kendi arazileri içinde oturduktan sonra tekrar bağlı bulundukları köylere dönerler. Bu durum yerleşme şartlarından doğan zorunlulukların sonucudur. Köyden gidip gelmek büyük zaman ve emek kaybına yolaçmaktadır. Böylece ekili-dikili arazinin daha iyi işlenmesi, bahçe ve tarlalarda ürünün olgunlaşma dönemlerinde korunması, hayvanların mera ve anızlarla otlatılması ve biraz da sayfiye ihtiyacının giderilmesi amacıyla yaz ve sonbahar mevsiminde köylerinden ayrılan çiftçiler kendi mülkleri içinde yaptıkları meskenlerde barınmaktadır. Dam veya bahçe evi denilen ve genellikle mülk sahibinin adıyla anılan damlar Büyük Menderes Bölgesi'nin hemen her yerinde görülmektedir. Genellikle tarla ve bahçelerin bir kenarında ağaçların altına çekilmiş bir ev ve bazı eklentilerden ibarettir. Geçici olarak oturlan (yılın belli bölümünde) bu yerleşmeler, toplu yerleşmelerin hakimiyet kazandığı sahalarda köyden saatlerce uzakta bulunan tarım alanından faydalanmak amacıyla oluşturulmuştur. Bölgede pamuk tarlaları, zeytin ve incir bahçeleri hatta hububat tarlalarında damlar mevcuttu. Saz, çit, toprak, tuğla ve taş yapı malzemesi olarak dam inşaaından kullanıldığı gibi bazen kıl çadır da aynı görevi yapmaktadır.⁵⁴ Söke'deki damlar, genellikle ekim-dikim faaliyetinin yapıldığı, hayvancılığın ekonomik değer taşımadığı ünitelerdir. Alandaki damların bir başka özelliği ise kuruluş döneminde tek evden oluşan geçici yerleşmeler niteliğinde iken, zamanla mesken sayısı artan ve devamlı yerleşme özelliğini kazanan alanlara dönüşmeleridir. Bayırdamı bu durumu en iyi şekilde ortaya koyan bir köydür. Önce tek ev ve eklentilerinden oluşan geçici yerleşme iken zamanla sürekli oturlan ve birde fazla meskenin bulunduğu mahalleye, fonksiyonel özelliklerinin artmasına bağlı olarak da köy niteliğine kavuşmuştur.

⁵⁴ Güney, S. (1975) Büyük Menderes Bölgesi s. 314-315

Damlar, geçmişte birbirinden veya sürekli yerleşme alanlarından kilometrelerce uzaklıkta alana tek tek dağılmış mesken halindeydi. Bu durum halkın herhangi bir güvenlik sorunu yaşamadığını, can ve mal endişesi taşımadığını göstermektedir.

Bugün alanda ulaşım olanaklarının artması, ailelerin ya şehirde ya da köylerde oturmayı tercih etmeleri sonucu damlar eski önemini ve özelliğini yitirmeye yüz tutmuş hatta bazı meskenler geçmişten günümüze kalan izler olarak bahçe veya tarla kenarlarında yıkıntılar halinde kalmıştır. Aktif durumdaki damlar ise geniş bir alana tek tek dağıldıkları için arazi çalışmalarımız sırasında sayısal verilere ulaşmak tam olarak mümkün olmamıştır. Ancak Savuca Kasabası sınırları içinde 1990 yılında 574 kişinin yaz ve sonbahar döneminde damlarda yaşadığı, tesbit edilmiş, ancak örnekte olduğu gibi bu durum sınırlı sayıdaki yerleşme için geçerlidir.

1.2.2.2 Çiftlikler

“Nüfus başına düşen ziraat alanlarının geniş olduğu bölgelerde beliren zirai çiftlikler hemen daima, onu ekip-biçen işçileri barındıran birkaç evden başka samanlık, ambar, ahır ile mülk sahibinin kaldığı gösterişli bir köşkten müteşekkildir (Foto 13). Hayvanlarını bir çobanın götüğü ekonomik hayatın ağırlık merkezi rençberlik olan çiftlikler, devamlı oturan iskân yerleridir.⁵⁵” Pek çok kaynakta geçici kır yerleşmesi olarak tanımlanan çiftlikler, araştırma alanında ise mülk sahipleri tarafından devamlı oturulmayan yerleşmeler olduğundan bunların geçici kır yerleşmeleri bölümünde incelenmesi tarafımızdan uygun bulunmuştur.

Alandaki çiftliklerin en önemli özelliği geniş tarım arazilerine sahip, genellikle modern yöntemlerle pamuk üretimi yapan kişilerin her türlü imkâna ve modern donanımına sahip tek ev ve eklentilerinden oluşan yerleşmelerdir. Mülk sahibinin adıyla anılan çiftliklerde, gerek arazi işleri gerekse meskenin bakımı ile meşgul olan ve asıl meskenin hemen yanına inşa edilmiş basit lojmanlarda devamlı oturan bir aile bulunmaktadır. Söke'deki çiftlikler genel olarak tarımsal amaçlı oldukları için tek ev ve işçilerin kaldığı lojmanlar yanında tarım araçlarının konduğu mekânlar, tahıl ambarları veya pamuğun 3-5 ay bekletildiği depolar yer almaktadır. Çiftliklerde temel ekonomik faaliyet tarım olsa bile ailenin ihtiyacını karşılamak için birkaç hayvan beslenmekte bunlar içinde barınak, samanlık, otluk gibi eklentiler yapılmaktadır.

Alandaki çiftliklerin küçük bir bölümü de hayvan beslemek amacıyla oluşturulmuştur. Bunlar modern yöntemlerle et ve süt verimi yüksek büyükbaş hayvancılık yapan yerleşmeler oldukları gibi yine modern yöntemlerle et ve yumurta üretimi yüksek tavuk çiftlikleri şeklindedir. Bu çiftliklere en iyi örnek Söke'nin tavuk ve yumurta ihtiyacını büyük oranda karşıladığı gibi yakın çevreye de bu ürünleri ulaştıran modern tavuk çiftliği Söke Tavukçuluk (Söktav) A.Ş. dir. Alanda hem ilçenin hem de yakın çevrenin ihtiyacına cevap veren irili ufaklı hayvan çiftlikleri yer almaktadır.

Söke'deki çiftlikler ekonomik faaliyeti ister hayvancılık ister tarım olsun genellikle mülk sahiplerinin haftanın bir kaç günü kaldıkları ya da gününbirlik geldikleri geçici yerleşmelerdir. Mülk sahipleri çeşitli sebeplerle şehirde oturmayı tercih etmekte hatta şehirde bazı ticaret işleri (beyaz eşya ticareti, demir tüccarlığı vb.) yapmaktadırlar.

⁵⁵ Yücel, T. (1995) " Türkiye'nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler" Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Oktay Aslanapa'ya armağan sayısı.

1.3- Konut ve Konut Tipleri

Doğal çevre içinde yaşayan insanlar, dış etkilere korunmak ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için çok değişik özelliklerde konutlar yapmışlardır. Meskenlerin, şehirde veya köylerde inşa edilmelerine, kullanılan yapı malzemesine, kurulduğu alanın yer şekillerine ve iklim özelliklerine, sosyal ve ekonomik seviyeye göre çok çeşitli örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. Genel olarak konutlar yapı malzemesi, şekil ve çeşitli bölümlerinin düzeni ile bulundukları ortamın coğrafi özelliklerini yansıtır. Coğrafi çevreye en iyi uyum sağlayan konutlar daha çok kırsal kesimde yer almakta olup, her geçen gün sosyo-ekonomik nedenler yüzünden uyum bozulmaktadır.

Araştırma alanındaki şehir ve kasabalarda konutlar hemen hemen birbirine benzemekte geniş araziler üzerine yapılmış küçük ve bahçeli meskenler yıkılıp çok katlı betonarme konutlar inşa edilmektedir.

Köylere gelince buradaki konutların büyük kısmı kerpiç duvarlı kiremit çatılı evlerden oluşurken, sosyal şartlarda meydana gelen değişimler sonucu yeryüzü şekilleri ve iklim etkilerine karşı daha dayanıklı, deprem tehlikesine tedbirli evlerin sayısal olarak arttığı görülmektedir. Ayrıca pazar şartlarına göre ürün yetiştirilmeye başlanmasının doğurduğu ekonomik gelişmeler, köyler ile şehirler arasındaki ulaşımın kolaylaşması ve hız kazanması, tuğla, çimento gibi modern yapı malzemelerinin kolay temin edilebilmesi; köy evlerinin yapı tarzlarını, yapı malzemelerini, şekillerini, iç bölümlerin fonksiyonunu adeta tamamen değiştirmiştir.

İlçede bulunan konutları genel olarak eski konutlar ve yeni konutlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Yeni konutlar şehir, kasaba ve köylerde malzeme bakımından ortak özelliklere sahip olsalar da yapım şekli ve kullanım olarak farklıdır. Eski

konutlar da aynı malzemeden yapılmalarına ve yeni konutlara oranla daha çok birbirlerine benzemelerine rağmen yapım ve kullanım şekillerinde birçok farklılıklar bulunmaktadır. Şimdi bu gruplara giren konutlar incelenecektir.

1.3.1. Eski Tip Konutlar

Geçmişte teknolojik ekonomik ve kültürel imkanlar bugünkü düzeyde olmadığından özellikle kırsal kesimdeki konutların yapı malzemeleri şekil ve planları coğrafi çevrenin etkisi altındaydı. Konutlarda kullanılan malzemeler yakın çevrede varolan maddelerden karşılanmakta, çatı, duvar, pencereler ve evin baktığı yön iklim ve çevrenin özelliğine bağlı kalınarak düzenlenmekteydi. Bu durum bilimsel ve teknolojik gelişmeler nedeniyle özellikle şehirlerde hemen hemen ortadan kalkmıştır.

Alanda yerleşmelerin daha çok yamaç kenarlarında yoğunluk kazanması, yapı malzemesi olarak taşın kolay ve ucuz bulunuşu, iklim ve bitki örtüsünün de etkisi ile özellikle taş meskenler yoğunluk kazanmıştır. Meskenlerin, inşasında en fazla taş, daha sonra tuğla, kerpiç ve çok az da ahşap malzeme kullanılmıştır.

Köylerdeki eski tip konutların en büyük özelliği tek katlı olmaları, ambarın, ocağın ve evin diğer bölümlerinin tamamının “hayat” denilen büyük bahçeye bakmasıdır. Bu meskenlerin genelde sıvasız olduğu, bazı evlerin ise sadece kapı ve pencere kenarlarının sıvandığı ve tüm evlerin badalandığı görülmektedir. İklim şartları ve dini inanışlara bağlı olarak kapı ve pencerelerin güneye bakması ve hayat adı verilen ailenin yaz aylarında hemen hemen tüm vaktini geçirdiği kısmın da güneye bakması bu meskenlerin ortak özelliğidir. Büyük Menderes Nehri ve dere kenarlarında kendiliğinden yetişen ve halk arasında “kargı” olarak bilinen saz ve kamışlar çok eski zamanlardan beri köy meskenlerinde yapı malzemesi olarak kullanılmaktadır. İnşaata elverişli toprağın bulunduğu yerlerde toprak meskenler önemli bir yer tutarken, eski

meskenlerde genel olarak taş kullanıldığı görülmektedir. yerleşik hayata geçmeden önce özellikle yörüklerin keçi kılından dokunan kıl çadırları mesken olarak kullandıkları arazi çalışmaları sırasında halk tarafında sık sık ifade edilmiştir. Fakat bugün bu meskenlerden iz kalmamıştır.

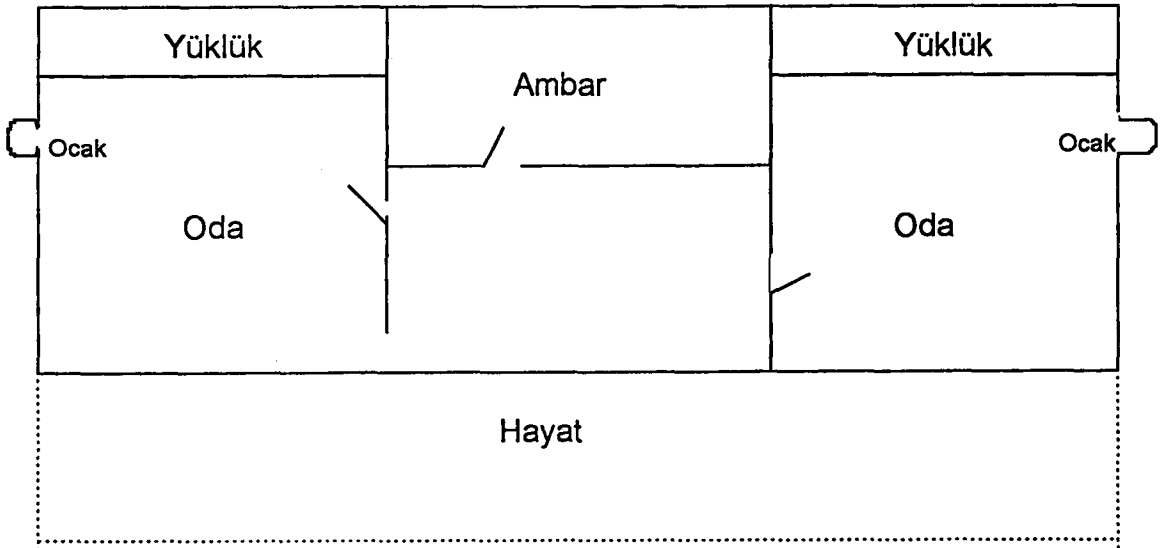
Alanda kızılçam ağaçlarından yapılmış ahşap meskenlerin sayısı son derece az olup, orman alanı geniş yer tutan köylerde azda olsa bu meskenler görülmektedir. Killi toprağa saman karıştırarak elde edilen kerpiç de mesken inşasında kullanılmıştır. Yamaçlardan eteklere hatta ovaya inen köylerde taş ve ahşap malzemenin kolay temin edilemediği dönemlerde genellikle kerpiç meskenlere rastlanmaktadır. Bu köyler ağaçtan yoksun oldukları ve Neojen marnlarının ortaya çıktığı sahalarda kilden başka malzemeyi kolayca temin edemedikleri için kerpiç meskenlere ağırlık vermişlerdir. Kerpiç ısıyı az geçirdiği, ustalık gerektirmediği, mesken sahipleri tarafından yapılabildiği için tercih edilmiştir. Ancak fazla yağış ve nemden zarar görmesi, depreme karşı dayanıksız olması gibi sakıncalar da içermektedir. Ova köylerinde genellikle kerpiç meskenler yoğun değildir. Çünkü geçmişte Büyük Menderes Nehri'nin her kış mevsiminde taşması, yeraltı su seviyesinin yüzeye daima yakın olması nedeniyle, çevrede çok bol bulunan malzeme olmasına rağmen bu köylerde yaşayan halk tarafından tercih edilmemiştir. Bu tür köylerde ender olarak rastladığımız kerpiç meskenler de zeminde 50-60cm yükseklikte örülen taş duvarların üzerine oturtulmuştur.

Mesken inşasında ev fazla kullanılan malzeme taş olmuştur. Taşın kolay ve bol bulunması, litolojik özelliklerden dolayı az emekle çıkarılması, harç kullanılmadan dahi meskenin inşa edilmesi meskenlerin büyük bir kısımda hatta orman alanları geniş olan köylerde bile taşın kullanımına yolaçmıştır. Alanda tarihi dönemlerden beri gnays, şist, ince tabakalı kalker ve travertenler fazla emek ve masraf sarfedilmeden taş ocaklarından çıkarılıp işlenmiş ve mesken inşasında kullanılmıştır.

Çalışma alanının bazı kısımlarında karstik ve fay kaynaklarına bağlı olarak traverten oluşumları bulunmaktadır. Sazlıköy yakınlarında kolaylıkla temin edilen traverten kalker köy ve şehir meskenlerinin inşasında kullanılmaktadır. İçi boşluklu olduğu için hafif olan travertenler aynı zamanda yumuşak olduklarından taş ocaklarından kolayca çıkarılıp işlenmektedir. Hava ile temas eden travertenler sertleşir. Düzgün kesilmiş traverten taşları yağış alınca kısmen eriyerek birbirine yapışmakta böylece harç kullanılmadan hafif ve sağlam fakat kalın duvarlı meskenler inşa edilmektedir. Dilek Dağı eteklerindeki köy meskenlerin inşasında koyu renkli Paleozoik kalkerlerinin kullanıldığı, evlerin karşıdan bakıldığında gri lekeler şeklinde görüldüğü arazi çalışmamız sırasında tespit edilmiştir.

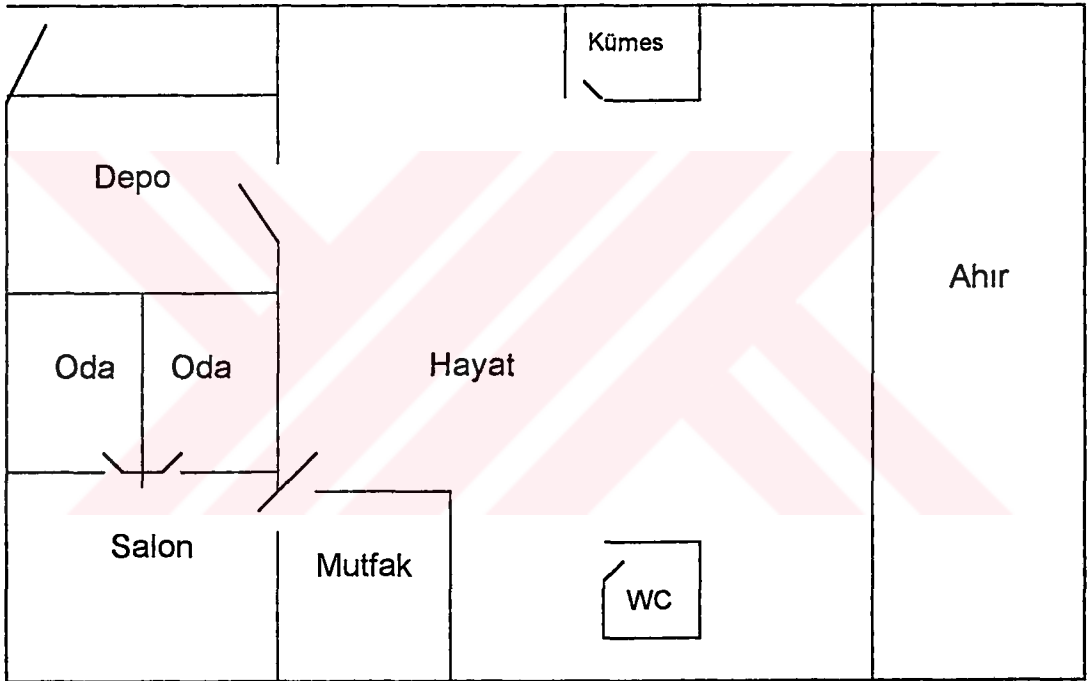
Alanda konutlarda evin yanında hayvanların barındığı ahır, ağıl, kümes ayrıca samanlık, tarım aletlerinin saklandığı ambar evden uzakta hayatın (bahçenin) bir kenarında yer alan tuvalet bulunur. Evlerin eklentileri kişinin ekonomik gücüne bağlı olarak biçim, büyüklük ve nitelik bakımından değişmektedir (Şekil 2).

Şekil 2: Arslanyaylası Köyü'nden Tek Katlı Mesken

Ev içinde bulunan bölümler ise oda,salon, mutfak, banyo ve hemen her odada bulunan ocaktan oluşur. Ailenin giysilerinin ve yataklarının korunduğu yüklük ise odalarının gizli dolap niteliğindedir. Meskenler güneğe ve evin bahçesi olan hayata baktığı için kışın kolay ısınır (Şekil 3). Evlerin tamamında ağaç ve çiçek bulunur. Bahsedilen konutlar bugün azalmış olup, eski konutların nasıl olduğunu, bu konutlar yeni konutlara geçişin ne şekilde olduğunu göstermek için burada ele alınmıştır.

Şekil 3: Karaatlı Köyü'nden Tek Katlı Mesken

Şehirde bulunan eski konutlar hemen hemen tümüyle ortadan kalkmıştır. Kasabalarda genellikle iki katlı, kerpiç duvarlı evler bulunmaktadır. Duvarları sağlamlaştırmak için kerpiçlerin arasına ahşap payandalar konulmuştur. Ahşap, tavan üzerini kaplamada, pencerenin dışarıdan görülmesini engelleyen parmaklıklarda kullanılmıştır. Alt katta depolar, ahır, samanlık, kümes gibi bölümler bulunurken evin ikinci katı ailenin yaşadığı kısım olarak düzenlenmiştir. Evlerin çatıları oluklu kiremitle kaplıdır. Yakın çevrede Marsilya Tipi kiremit üretimi yapılması ve ulaşım kolaylığı nedeniyle eski evlerin kiremitleri aktararak Marsilya Tipi kiremitle

örtülmüştür. Yapımı 1950 den önceye dayanan bu evler köylerde bulunan çatılı ve kerpiç duvarlı evlerin biraz daha gelişmiş halidir. 1950'lerden sonra Söke Ovası'nın büyük oranda pamuk tarımına açılması, nadas alanlarının daralması, mera ve otlakların büyük kısmının ekili-dikili ziraat arazisine çevrilmesi, meskenlerin özelliklerinde farklılıklar yaratmıştır. Yapı malzemesi olarak tuğla, çimento kullanılmaya genellikle iki katlı betonarme binalar gelişmeye başlamıştır. Merdivenle çıkılan, çiçeklerle süslenmiş balkondan girilen evlerin, iç döşemelerinde de modern yapı malzemeleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu evlerin ortasında koridor (ara) bulunmakta buradan girilen ve iki tarafta da bulunan bölmelerden oluşmaktadır. Bölmelerden biri mutfak olarak kullanılırken diğerlerinde de oturma ve yatak odası bulunmaktadır.

1.3.2 Yeni Tip Konutlar

Söke Şehri'nde yapılan yeni konutlar tuğla ve kiremit kullanılarak çatıları örtülü şekilde olan tek veya iki-üç katlı evlerden oluşuyordu. Ekonomik durumu çok daha iyi olan ailelerin Aydın Caddesi üzerinde ve istasyon Caddesi civarında geniş bir arsa üzerinde, en az iki-üç katlı, her türlü konfora sahip betonarme binalar yaptıkları görülmektedir. 1950'den sonra yapımı hız kazanan yeni konutlarda, çok katlı betonarme binaların artışı 1980'den sonra olmuştur. Kasabalardaki ve köylerdeki yeni konutlar da 1950'den sonra yapılmaya başlanmış, tek katlı ve kerpiçten veya taştan yapılan evlerin yerini almıştır. 1950'den sonra Türkiye'de ve alanda görülen gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni konutlar şehir ile köy ve kasabalarının birbirleriyle ilişkilerinin artmasının, Söke Çimento Fabrikası'nın hizmete girmesinin, çevrede modern yapı malzemeleri üreten tesislerin çoğalmasının bir sonucudur. Bu yıllarda yavaş yavaş köyden kentlere göçler başlamış, şehirlerle ilişkinin artması sonucu köy ve kasabalardaki konutların yapı malzemeleri ve tipi de değişmeye uğramıştır (Foto 21).

Bu evlerin yapı malzemeleri giderek tuğlaya dönüşmüş, düz ve toprak damlar tamamen ortadan kalkmış, onun yerini yakın çevrede üretilen oluklu, yerli kiremit ve marsilya kiremidi almıştır. Genellikle tek katlı olan (halk arasındaki adı "yer ev " dir.) eski evler en az iki katlı hale gelirken, evin oda sayısı eskiye oranla artmıştır. Alt katların duvarları da genellikle tuğladandır. Altta tarım araçlarının konulduğu depo ile hayvancılık yapılıyorsa ahır ve samanlık da bulunurken üstte bir merdivenle çıkılan balkon ve balkondan evin odalarına girilen kapı bulunur.

Eklentilerin sayısı genel olarak yeni tip konutlarda azalmıştır. Ailenin arabası, traktörü ve büyük tarım aletleri geniş garaja yerleştirilir. Deponun yanında özellikle yazın çok sık kullanılan ocak yer alır. Kümes ve tuvalet de evden biraz uzakta ama aynı bahçenin (hayat) içinde yer alır.

Evler, güneş ışığından daha fazla yararlanmak amacıyla güneye bakacak şekilde yapılmışlardır. Şehirle yakın ilişkisi olan köylerde hemen hemen şehirdeki ev tiplerine yakın yapılar görülürken, köyden kente göçlerin çok olduğu köylerde genelde yeni konut yapılmadığı yapılanların da geçmişin ve geleneklerin izlerini taşıdığı görülür.

Gerek şehirde gerekse kasaba ve köylerdeki yeni konutların oda sayısı arttırılmış olup, ailelelerin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak kullanışa sahiptir. Şehrin ilk betonarme evleri olan ve Aydın Caddesi ile İstasyon Caddesi civarında yoğunlaşan büyük, görkemli evlerin her geçen gün ortadan kalktığı görülmektedir. Söke'nin simgesi haline gelen bu güzel bahçeli evler yıkılarak, geniş arsaları üzerine çok katlı, çok daireli ve lüks evler inşa edilmektedir.

Yeni tip konutlarda güneş enerjisinden yararlanmak amacı ile teknolojinin olanakları kullanılarak ailelerin sıcak su ihtiyacı yılın büyük bir bölümünde karşılanmaktadır. Bu durum ilçenin çevre kirliliğinin azalmasına ve ekonomik yönden kazançlar sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

"1994 yılı verilerine göre Söke Şehri'nde 13704 hane bulunmakta, 1990 yılında 50866 kişi yaşamaktadır. Nüfusun hane sayısına bölünmesiyle şehirde haneye 3.7 kişi düşmektedir."⁵⁶

Köy ve kasabalarda hane başına düşen kişiyi hesaplamak için sağlıklı bilgilere ulaşamamıştır. Ancak arazi çalışmalarımız sırasında göç veren köylerde yoğun olmak üzere genel olarak köy ve kasabalarda aynı soydan birden fazla ailenin aynı evde yaşadığı görülmüştür. Anadolu'da sıkça rastlanan bu durum son yıllarda artan gelire bağlı olarak azalmaya başlamasına rağmen hâlâ devam etmektedir.

2- NÜFUS

Nüfus belirli bir alanda belirli bir tarihte yaşayan insanların toplam sayısıdır. İnsanoğlu varoluşundan itibaren varlığını sürdürebilmek amacıyla sürekli yer değiştirmiş, nüfus da buna bağlı olarak hareket halinde olmuştur. Nüfus, doğanın sunduğu imkânların etkisinde kalmakta ve insanla doğa sürekli karşılıklı etkileşim içinde bulunmaktadır. İmkânların yeterli olduğu alanlarda nüfusun yoğunlaştığını, aksi halde seyrekleştiğini hatta alanın terkedildiğini görmekteyiz. Çalışmalarımız sırasında düzenlediğimiz tablo, grafik ve haritalarda insanla doğal ortam arasındaki etkileşimi ve sonuçlarını sunmaya çalışacağız.

⁵⁶ İl Planlama Koordinasyon Müdürlüğü (1994) Kayıtları

Nüfusun dağılışını, sıklığını, artıp azalmasını alanın yeryüzü şekilleri, hidrografyası, toprakları, doğal bitki örtüsü, zenginlik kaynakları, ulaşım imkânları, tarım alanlarının azlığı veya çokluğu gibi faktörler etkilemektedir. Bu durumu, Türkiye’de yapılan ilk nüfus sayımından itibaren günümüze kadar geçen süre içinde çeşitli faktörlerin etkisi altında incelemeye çalışacağız.

Türkiye’de düzenli ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış olup, 1935’den sonra her beş yılda bir tekrarlanmıştır. Ancak 1990 nüfus sayımından sonra her 10 yılda bir sayım yapılması kararlaştırılmıştır. “1927 nüfus sayımında 370.000 kişinin eksik sayıldığı ortaya çıkmıştır.”⁵⁷ Bu nedenle tablo harita ve grafiklerimizi düzenlerken 1935 yılından itibaren konuyu ele almaya, gerekli olduğu hallerde metin kısmında 1927 durumunu vermeye çalıştık.

2.1- Nüfusun Gelişimi

Nüfus sayısındaki artış ve azalışlar doğum, ölüm ve göçlerle meydana gelmektedir. Nüfusun gelişimi olarak bilinen bu konu 1935’ten itibaren ele alınacaktır. Nüfus sayılarını bilmesek de parlak dönemler yaşayan şehirlerin kurulduğu araştırma alanımızın geçmişteki durumunu da kısaca belirtelim.

Doğal ortam imkânlarının uygunluğu nedeniyle Söke ve yakın çevresinde, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden itibaren yerleşmelerin kurulduğu görülmektedir. Ulaşım, ticaret ve tarıma dayanan bu büyük medeniyetler önemli bir takım şehirler kurmuşlardır. Söke’nin Avşar Köyündeki Myrus, Güllübahçe Kasabasındaki İyon devri yerleşmesi olan Priene, Çamiçi Gölü’nün (Eski adı Bafa Gölü)

⁵⁷ Doğanay, H. (1994) Türkiye Beşeri Coğrafyası s. 146

kuzeydoğusunda yeralan Heracleia (Kapıkırı), Söke'nin 34 km güneyinde bulunan Balat Köyü'ndeki İyon Medeniyeti'nin kurduğu Miletos ve yine İyon Devrinden kalan Söke'ye 55 km. uzaklıktaki Didim Harabeleri sayılabilir.

Bu döneme ait nüfus kayıtları olmamakla birlikte özellikle kazılar sonucu ortaya çıkarılan tiyatrolar bir fikir vermektedir. "Priene'de kazı çalışmaları yapan Prof. Vigant burada Helenizm Çağı'nın dört-beş bin nüfuslu şehrin varlığını belirtmektedir. Anadolu'ya Türklerin hakim olmasından sonra Söke de dahil olmak üzere Aydın ve Denizli'de konar-göçer Yörük aşiretlerinin bulunduğu belirtilmektedir."⁵⁸ 1100 tarihinde büyük ve kalabalık bir aşiret olan Danişmendler'in Söke civarında göçebe yaşam sürüp, hayvancılık yaptıkları, buradaki köylülerin ekinlerine zarar vermeleri üzerine de Selçuk ve Torbalı'ya sürüldükleri ifade edilmektedir.⁵⁹ Yörüklerin kışı geçirmek amacıyla önceleri Sazlıköy'de geldikleri zamanla yakın çevreye yerleştiği özellikle Horzumlular'dan Özbaşı'na yerleşenler olduğu belirtilmektedir.

Osmanlı Devleti zamanında, 1831 yılında Aydın Sancağı'na bağlı Söke'de 2.579, Balat'ta 1.711 kişinin⁶⁰ yaşadığı kaydedilmiştir.

Cumhuriyet Döneminde göçlerin önemli bir bölümünün Balkanlardan gerçekleştiği görülür.

Söke'ye 1936 senesinden beri göçmen yerleştirilmektedir. Bu suretle birçok vatandaşımızın anavatanına kavuşması temin edilerek onlara vatan içinde her türlü yaşama ve çalışma imkânları bahşedilmiştir. Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin nüfusu ve aile sayısı şöyledir.

⁵⁸ Gün, İ. - Özdemir, A. (1941) Söke Tarihi ve Coğrafyası s.66

⁵⁹ Şölen, H. (1945) Aydın İli ve Yörükler s: 12-16-17

⁶⁰ Karal, E. Z. (1943) Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı (1831).

Yıl	Aile	Nüfus
1936	138	583
1937	313	1.351
1938	20	78

Bu göçmen ailelerin yerleştirildikleri yerler ise şöyledir. Doğanbey Nahiyesi 39 aile, Akburgazı 37 aile, Güllübahçe 40, aile Söke Kemer (Sazlıköy) ve Argavlı: 13-18 aile, Söke ilçe merkezi 28 ailedir.⁶¹

Alandaki çalışmalarımız sırasında Söke'ye, Cumhuriyet Dönemi'nde sadece Bulgaristan'dan değil hemen hemen Balkanların tamamından ailelerin geldiğini öğrendik. Bu ailelere ev, çift hayvanı olarak at, pulluk ve tohum ile yemeklik buğday, tarım arazisi gibi yardımlar yapıldığını, bazı ailelerin Söke'deki sıcağa ve sıtma hastalığına neden olan malarya mikrobuna yenik düşerek bir süre sonra yerleştirildikleri yerlerden ayrıldıklarını ve yurdumuzun daha iç kesimlerine yerleştiklerini öğrendik. Alanda, göçlere dair sağlıklı kayıtlar tutulmadığı için hangi yıl ne kadar ailenin, nereden geldiğini, nereye yerleştirildiği konusunda kesin bilgilere ulaşamamış, ancak halktan birtakım bilgiler edinilmiştir.

Çalışma alanında özellikle 1950'den sonra kendini hissettirmeye başlayan iç göçlerin yaşandığını ve günümüze kadar devam ettiğini görmekteyiz. 1950'li yıllardan sonra Söke'de artan iş olanaklarına paralel olarak önce yakın çevredeki il ve ilçelerden (Aydın, Denizli ve

Tavas gibi) göç alındığını görmekteyiz. Bu ailelerin bir kısmı Konya'dan kış mevsiminde hayvan otlatmak amacıyla gelirken kısa bir süre sonra yerleşik hayata geçmiş ve Söke'nin Sazlıköy, Sarıkemer gibi köylerine yerleşmişlerdir. Bir kısım aileler de Doğu ve Güneydoğu'dan mevsimlik işçi olarak gelmiş, birkaç yıl sonra da yakın akrabaları ile birlikte yerleşmişlerdir. Doğu ve Güneydoğu'dan özellikle 1980'e kadar ekonomik amaçlı yapılan göçler, bu tarihten itibaren çehresini değiştirmeye başlamıştır. Yurdumuzun bu bölgesinde ağır kayıplara yolaçan terörden kurtulmak, can güvenliği ve gelecek garantisi bulmak amacıyla Söke'ye büyük göçlerin yapıldığı görülmektedir. Gelen vatandaşların özellikle akrabalarının ve tanıdıklarının yanlarına yerleşmeleri sonucu Savuca, Sazlıköy gibi yerleşim yerlerinin büyük nüfus artışları yaşadığı bu durumun özellikle altyapı ve eğitim hizmetlerinin götürülmesinde birtakım sıkıntılara yolaçtığı bilinmektedir.

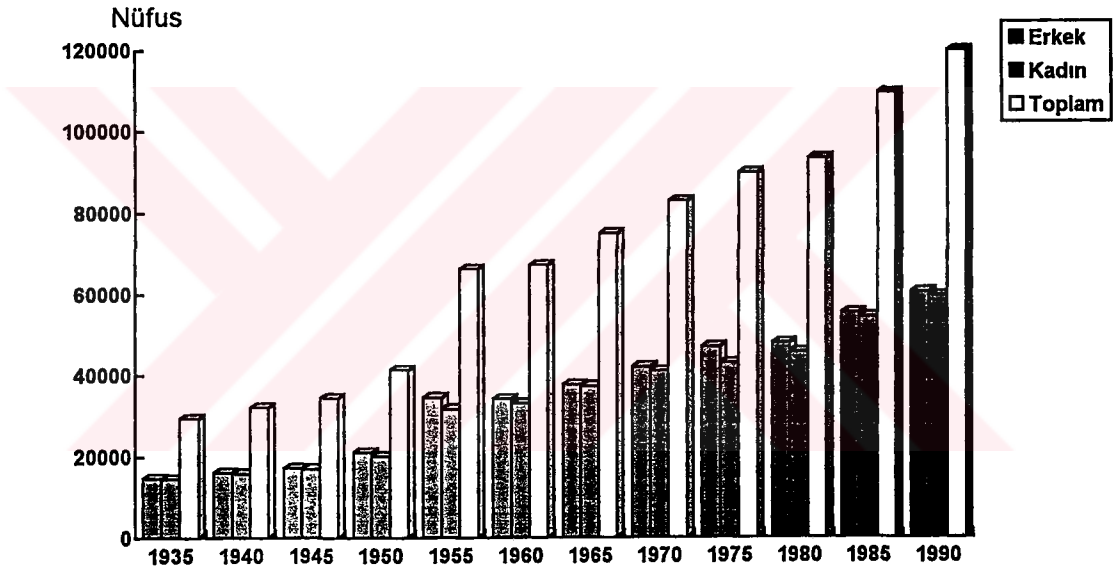
Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımı olan 1927 nüfus sayımında Söke ilçesinin nüfusu; 12.753 erkek, 12.361 kadın olmak üzere toplam 25.114 kişidir.

Düzenli sayımlardan ilki olan 1935 sayımına göre Söke'de, toplam 29.338 kişi yaşamakta olup, 14.773'ü erkek, 14.605 ise kadınlardan oluşmaktadır. Söke ilçesinin sayım yıllarına göre nüfus durumu (Tablo 24, Grafik 15) incelendiğinde nüfusun sürekli artış gösterdiği görülmektedir. 1935 nüfus sayımında 29.338 olan toplam nüfus, 1990'da 119.750'ye yükselmiş olup, yıllık nüfus artışı %5,6 olarak gerçekleşmiştir.

⁸¹ Gün, İ. - Özdemir, A. (1941) Söke Tarihi ve Coğrafyası s. 26

Tablo 24: Söke İlçe'sinin Sayım Yıllarına Göre Nüfusu

Yıllar	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Erkek	14773	16108	17272	21097	34468	34085	37576	41918	46841	47684	55142	60293
Kadın	14605	15892	17029	20062	31612	32976	37162	40843	42839	45462	54133	59457
Toplam	29338	32000	34301	41159	66080	67061	74738	82761	89680	93146	109275	119750

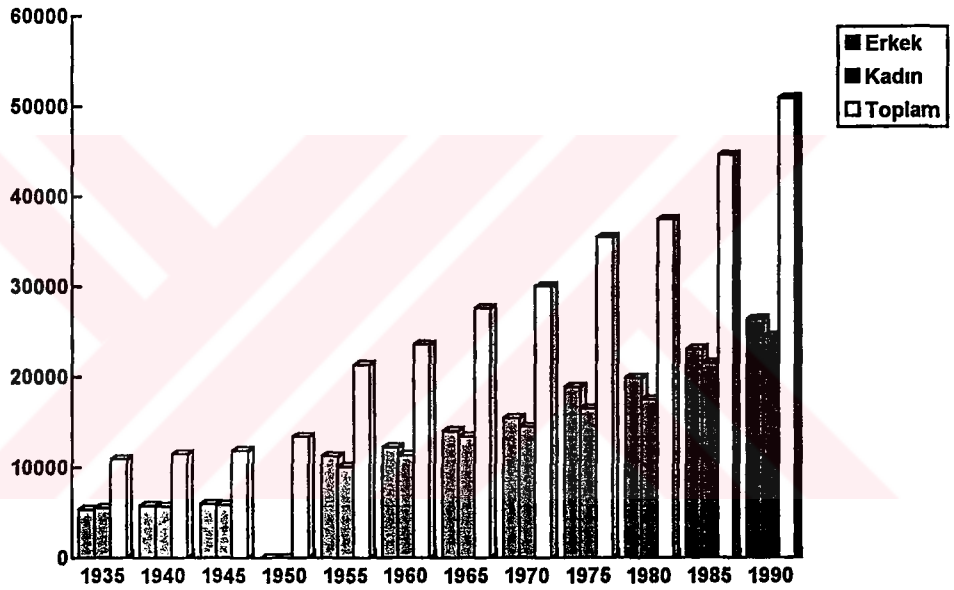
Grafik 15: Söke İlçesi'nin sayım yıllarına göre nüfusunun dağılışı.

Söke ilçe merkezindeki nüfus durumu incelendiğinde (Tablo 25, Grafik 16) hızlı nüfus artışının burada da yaşandığı görülmektedir. 1935'te 10.912 olan ilçe merkezinin toplam nüfusu, 1990'a gelindiğinde 50.866'ya yükselmiştir. Yıllık nüfus artış hızının %6,6 olması, artışın merkezde daha fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 25: Söke İlçe Merkezinin Sayım Yıllarına Göre Nüfusu

Yıllar	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Erkek	5377	5803	5989	-	11257	12247	14076	15452	18896	19873	23044	26384
Kadın	5535	5669	5881	-	10086	11346	13482	14548	16511	17540	21512	24482
Toplam	10912	11472	11870	13385	21343	23593	27558	30000	35407	37413	44556	50866

Grafik 16: Söke İlçe merkezinin sayım yıllarına göre nüfusu.

Söke İlçesi'ndeki toplam nüfusun sayım yıllarına göre (Tablo 26) ortalama artış oranlarına bakıldığında ilçenin nüfus gelişiminde dört büyük artış dönemini tespit etmek mümkündür. 1927-1935 yılları arasında %14,3 gibi yüksek bir artış oranının varlığı, 1927 yılında sayıma katılmayanların 1935 yılında sayıma katılmaları ve Balkanlardan yapılan göçler ile açıklanabilir. 1935-1940 yılları arasında ortalama nüfus artış oranında hafif bir düşme görülmesi genel olarak II. Dünya Savaşı'nın sosyal ve ekonomik hayat üzerindeki olumsuz etkilerinden kaynaklanmaktadır. 1945-1950 yılları arasında ikinci büyük artış döneminin yaşandığı görülmektedir. Bu durum, 1945'den sonra II.

Dünya Savaşı'nın ağır şartlarının ortadan kalkmaya başlaması ve özellikle ekonomik hayattaki gelişmelerin sonucudur. Nüfusun ortalama artış oranlarındaki en büyük artış, 1950-1955 döneminde %37,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, Türkiye'de 1950'den itibaren başlayan gelişmelere paralel olarak iç göç olgusunun hız kazanmasından, Söke Ovası'nın drene edilerek geniş alanların pamuk tarımına açılmaya başlanmasından, modern tarım aletlerinin kullanılmasından doğmuştur. 1980-1985 yıllarına bakıldığında ilçenin dördüncü büyük nüfus artış dönemi yaşadığı görülmektedir. Nüfustaki bu gelişme, özellikle 1980'den sonra hız kazanan ve ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan halk üzerinde büyük baskı yaratan terörün meydana getirdiği bir sonuçtur. Can güvenliğini ve geçimini sağlamak amacıyla iç göçe katılan vatandaşların ileride belirteceği gibi bazı sorunları da beraberinde getirdiği görülmektedir.

Tablo 26: Söke İlçesindeki toplam nüfusun sayım yıllarına göre ortalama artış oranları (%).

Yıllar	1927-35	35-40	40-45	45-50	50-55	55-60	60-65	65-70	70-75	75-80	80-85	85-90
Artış Oranı (%)	14.3	8.3	6.7	16.6	37.7	1.4	10.2	9.6	7.7	3.7	14.7	8.7

Buraya kadar yapılan çalışmalarda (Tablo 24, 25, 26, - Grafik 15, 16) alandaki nüfus artışının sürekli olduğu ve bu durumun sadece doğal nüfus artışı ile ifade edilmeyecek kadar çeşitli nedenlere dayandığı açıktır.

İlçe genelinde meydana gelen gelişim dönemleri şehir, kasaba ve köyler için de geçerlidir. Söke'de şehir nüfusunun (Tablo 27) 1935'ten itibaren sürekli artış kaydettiği görülmektedir. 1955 yılından itibaren Söke'de kasaba nüfusunun ortaya çıktığını, Bağarası ve Sarıkemer'in bu dönemde kasaba özelliği taşıyan yerleşmeleri oluşturduğunu görüyoruz. 1990'a kadar kasaba nüfusu, 1960 yılı hariç tutulursa genelde gelişme göstermiştir. 1955'de 5.215 nüfuslu Sarıkemer'in 1960'da nüfus kaybederek 2.962'ye inmesi kasaba nüfusunu büyük bir düşüşe

uğratmıştır. 1955 yılından itibaren kasaba nüfusunun ortaya çıkmasında en önemli etkenlerden biri de belediye teşkilatlarının kurulmaya başlamasıdır. Söke'ye bağlı ilk belediye teşkilatı 1952 yılında Bağarası'nda kurulmuş, onu sırayla 1961'de Güllübahçe, 1967'de Sarıkemer, 1972'de Sazlıköy ve Söke'nin idari sınırlarından 1990'da ayrılan Yenihisar, 1990'da Atburgazı, 1991'de Savuca, 1996'da ise Yenidoğan izlemiştir. 20 Mayıs 1990'da ilçe olan Yenihisar, daha önce Söke'ye bağlı olan Akköy Bucağı'nın, Balat, Batıköy, Yenihisar ve Akyeniköy yerleşmeleri ile Milas'ın Akbük köyü'nden oluşmaktadır. Beş yerleşim biriminin Yenihisar'a bağlanması ile Söke, 1985 nüfus sayımında 5.063 nüfuslu Yenihisar kasabasını ve toplam 6.048 nüfuslu dört köyünü kaybetmiştir.

Tablo 27: Söke'de şehir, kasaba ve köy nüfuslarının yıllara göre seyri

Yıllar	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Şehir Nüfusu	10912	11472	11870	13385	21343	23593	27558	30000	35407	37413	44556	50866
Kasaba Nüfusu	-	-	-	-	8696	4538	8793	16126	20739	21136	25294	40761
Köy Nüfusu	18426	20528	22431	2774	36041	38930	38387	36635	33534	34597	39425	28123
Toplam	29338	32000	34301	41159	66080	67061	74738	82761	89680	93146	109275	119760

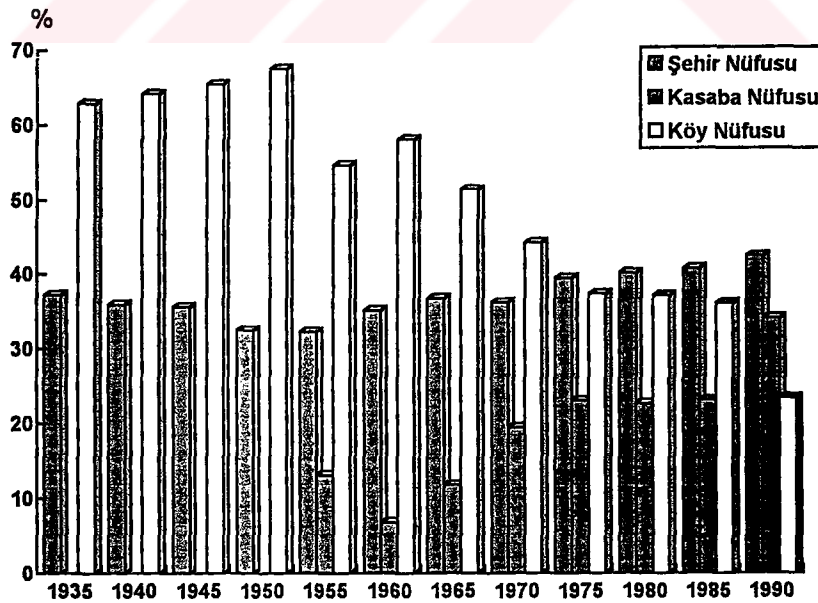
Söke'de köy nüfusunun ise 1965'ten itibaren nüfus kaybetmeye başladığı, bu durumun günümüze kadar da devam ettiği görülmektedir. Alandaki çalışmalarımız sırasında genel nüfus sayımlarının yapıldığı ekim ayında özellikle dağ köylerindeki halkın, ova köylerine pamuk toplamak amacıyla işçi olarak indiklerini ve bu nedenle de dağ köylerinin nüfuslarının olduğundan az, ovadaki köylerin ise olduğundan fazla nüfuslu görüldüğünü saptadık. Bu durumla ilgili örnekleri yeri geldikçe vermeye çalışacağız. İşte 1965'ten itibaren köy nüfusundaki azalma köyden şehir ve kasabalara yapılan göçten kaynaklanmakla birlikte, nüfus sayımının ürün hasat dönemine denk gelmesinin de payı büyüktür.

Söke’de, şehir kasaba ve köy nüfuslarının oransal gelişimine baktığımızda (Tablo 28, Grafik 17) 1935’de %37,2 olan şehirleşme oranının 1990’da %42,5’e yükseldiği görülmektedir. Kasaba nüfusunun ise 1990’da %34,1’e yükseldiği, köy nüfusunun 1935’de %62,8 oranına sahipken 1990’da %23,4’e indiği görülmektedir.

Tablo 28: Söke’de, sayım yıllarına göre şehir, kasaba ve köy nüfuslarının oransal gelişimi (%).

Yıllar	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Şehir Nüfusu	37.2	35.9	35.6	32.5	32.3	35.1	36.8	36.2	39.5	40.2	40.8	42.5
Kasaba Nüfusu	-	-	-	-	13.1	6.8	11.8	19.5	23.1	22.7	23.1	34.1
Köy Nüfusu	62.8	64.1	65.4	67.5	54.6	58.1	51.4	44.3	37.4	37.1	36.1	23.4

Grafik 17: Söke’de şehir, kasaba ve köy nüfusunun oransal gelişimi.

Bu durum Söke'deki gelişmelerin kasabalara da yansıdığını, kasabaların bu gelişime uyum sağlayıp şehirlere yaklaştığını, fakat köylerin değişen şartlara uyum sağlayamadığını ve kasabalara yaklaşmadığını göstermektedir.

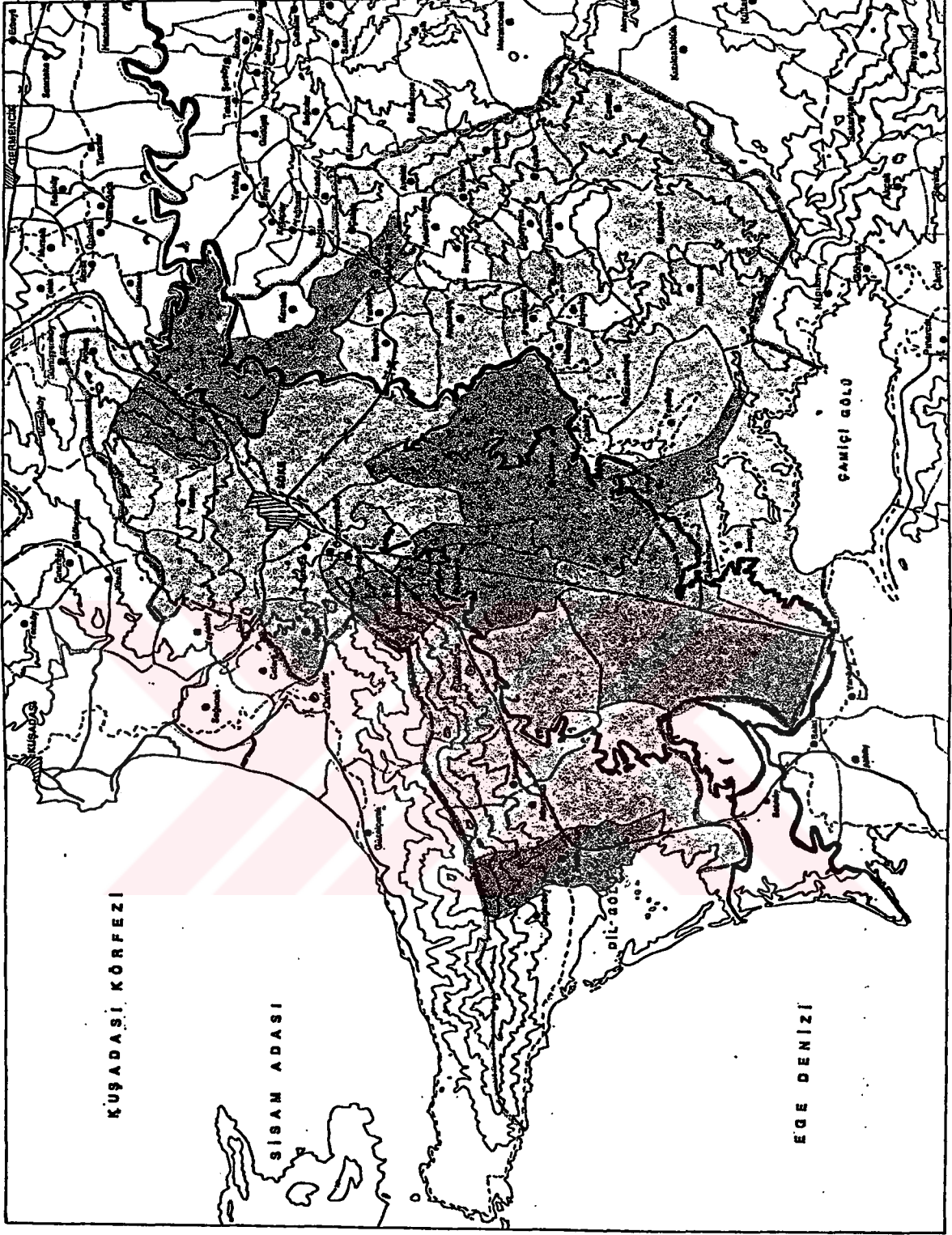
Söke'de, şehir, kasaba ve köy nüfuslarının yıllık ortalama artış oranları (Tablo 29) incelendiğinde, şehir nüfusunun 1950-1955 döneminde en yüksek artış oranına ulaştığını görmekteyiz. Bu durum 1950'den itibaren nüfus hareketlerinin hız kazandığını göstermektedir. Bu dönemdeki tarımsal gelişmelerin diğer faaliyet dallarını da etkilemesi ile ortaya çıkan iş imkânları şehri cazibe merkezi haline getirmiş, gerek ilçedeki köy ve kasabalardan gerekse dışarıdan yapılan göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Kasabalardaki yıllık ortalama nüfus artış oranlarının en yüksek değerlerini 1960-1970 döneminde yaşadığı görülmektedir. Bu dönem aynı zamanda köy nüfusundaki azalış oranlarının başlangıcını oluşturur. Köyden kasabalara doğru hızlı bir göçün yaşandığı açıkça görülmektedir. Köy nüfusundaki ortalama azalış oranı 1990'da en düşük değerine ulaşmıştır. Bu durum ilçeye özellikle 1980'den sonra hızla yapılan iç göçlerin şehir ve kasabalarda yoğunlaşmasından, şehir ve kasabalarda her geçen gün artan ekonomik gelişmelere köylerin uyum sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Yenihisar İlçesi'ne bağlanan köy nüfuslarının da kaybedilmesi yıllık ortalama nüfus oranlarının azalışını şiddetlenmiştir.

Tablo 29: Söke'de şehir, kasaba ve köy nüfuslarının yıllık ortalama artış ve azalış oranları (%)

[illegible]

SÖKE İLÇESİNDE NÜFUS GELİŞİM HARİTASI (1940-1965)

HARİTA 12

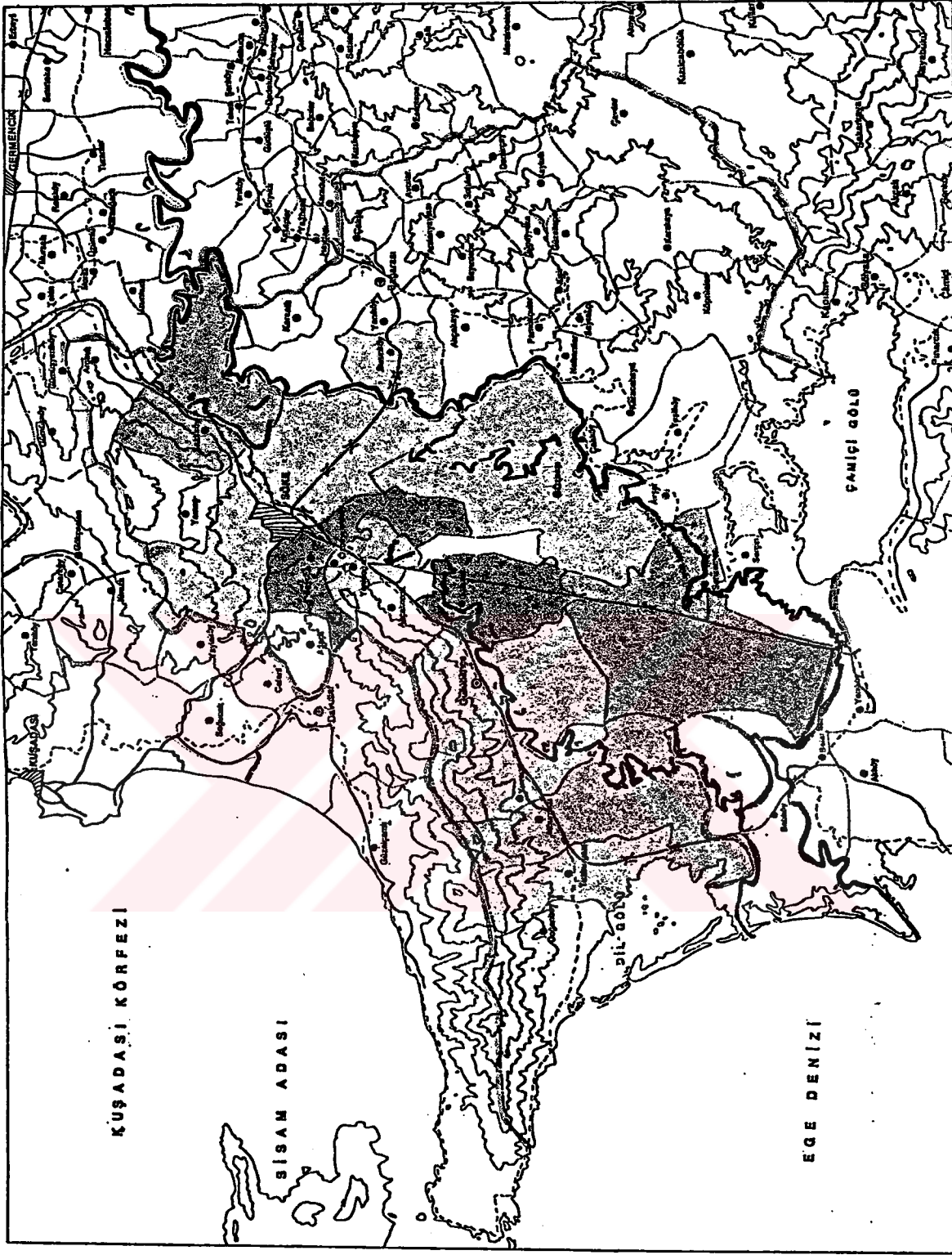
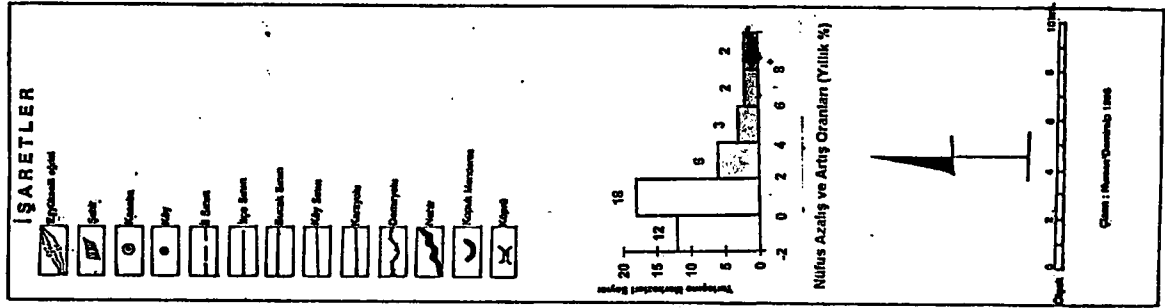

İŞARETLER

SÖKE İLÇESİNDE NÜFUS GELİŞİM HARİTASI (1965-1990)

HARITA 13

Söke ilçesinin 1940-1965 dönemi nüfus gelişim haritası incelendiğinde (Harita 12) Bayırdamı ve Karaatlı köyleri dışında, köy bazında farklılıklar olmakla birlikte hepsinde nüfus artışı yaşanmıştır. Yıllık nüfus artış oranının %2-4 olarak gerçekleştiği grupta yerleşme sayısının onbeşe ulaştığı görülmektedir. Söke'nin de içinde bulunduğu grupta yıllık nüfus artış oranı %4-6 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık nüfus artış oranının %8+ olarak gerçekleştiği grupta Akçakonak, Avşar, Gölbent, Sazlıköy, Tuzburgazı, Özbaşı ve Bağarası yer almaktadır.

Haritada da görüldüğü gibi 1940-1965 döneminde iki köy dışında nüfusun artış gösterdiği görülmektedir. Bu durumu, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi, mübadele yolu ile Balkanlardan gelen vatandaşlarımızın nüfusa katılmaları, hayvancılıkla uğraşan göçebe yörüklerin yerleşik hayata geçerek özellikle Gölbent, Sazlıköy, Çalıköy ve Sarıkemer'e yerleşmeleri Söke Ovası'nda drenaj sisteminin geliştirilmesi ile yeni tarım topraklarının kazanılması, pamuk üretiminin yaygınlaşması, artan işgücü ihtiyacı ve faaliyet kollarının çeşitlenmesi gibi faktörler sağlamıştır.

1965-1990 Dönemi içeren ikinci nüfus gelişim haritasına (Harita 13) bakıldığında birinci haritada iki köyde nüfus azalışı yaşanırken, ikinci haritada bu sayının onikiye yükseldiği görülmektedir. Nüfus azalışı yaşanan yerleşmeler ise; Avşar, Yeşilköy, Arslanyaylası, Çavdar, Demirçay, Bayırdamı, Güneyyaka, Güzeltepe, Karakaya, Kaygıllı, Köprüalan ve Sayrakçı'dır. Söke'nin fiziki haritası incelenirse (Harita 2) Yeşilköy ve Avşar dışında kalan köylerin bazı ortak özellikleri olduğu görülür. Genel olarak bu köylerin; 500 m. ve üstünde yükseltiye sahip olduğu, plato alanlarına yerleştiği, orman ve zeytinlik alanlarının geniş yer tuttuğu, sulu tarım olanaklarından yoksun olduğu, az veya çok hayvan varlığına sahip olduğu görülür. Bu köylerdeki doğal ortam şartlarının ekonomik hayatı ve insanı etkilemesi nüfusun hareketini şiddetlendirmiş ve köylerden kasabalara şehire doğru göçler meydana gelmiştir. Alandaki çalışmalarımız sırasında bu köylerin genelde

fıstıkçamı, zeytin ve hayvancılıkla geçindiğini fakat elde edilen gelirin ailelerin ihtiyacını karşılamaması nedeniyle halkın büyük bir kısmının Söke Ovası'ndaki köylere veya Bağarası'na tarım işçisi olarak gidip geldiklerini öğrendik.

Her iki döneme ait nüfus gelişim haritasında, nüfus kaybeden köy olarak gördüğümüz Bayırdamı, 1990 nüfus sayımında 89 kişinin yaşadığı bir yerleşme olarak görülmektedir. Oysa köyde sürekli oturan iki kişinin olduğunu, nüfus sayım döneminde buradaki zeytinliklerin hasadı için kısa bir süre kalan ailelerin de sürekli oturan nüfus gibi sayıldığını bu durumun da köy hakkındaki yanlış bilgilere yolaştığını belirtmeliyiz

Nüfus azalışının yaşandığı bütün köylerde, ekonomik kaynakların halkı beslemediği ve başka alanlarda kazanç aramaya zorladığı görülmektedir.

1965-1990 nüfus gelişim haritasında görüldüğü gibi en yüksek yıllık nüfus artışının yaşandığı Atburgazı, Yenidoğan, Sazlıköy, Sarıkemer, Gölbent ve Özbeyyeniköy'ün bazı ortak özellikleri olduğu görülür. Bu yerleşmelerden Özbeyyeniköy ve Gölbent hariç tutulursa hepsinde belediye teşkilatının kurulduğunu (Yenidoğan'da 1996'da belediye teşkilatı kuruldu), İlçe merkezine çok yakın mesafede olup, Savuca, Yenidoğan Sazlıköy ve Özbeyyeniköy'ün adeta şehir ile bütünleştiklerini, ekonomik faaliyet kollarının çeşitlendiğini, özellikle Savuca ve Sazlıköy'ün Ağrı, Kars, Van, Tunceli gibi illerden gelen vatandaşların bilhassa 1980'den sonra akınına uğradıkları ifade edebiliriz.

Tablolara bakıldığında özellikle son yıllarda yüksek aşınım yüzeylerindeki köylerde nüfus azalışının hız kazandığı ortaya çıkar. Bu köylerden yıllardır süren göçler nedeniyle bir taraftan nüfus azalırken, göç edenlerin de genelde genç ve doğurgan nüfus olması nedeniyle bu

köylerde doğurganlık oranları çok az olan yaşlı nüfus kalmaktadır. Göç, kısa vadede bu alanlara zarar verdiği gibi uzun vadede de nüfusun devamı sağlanamayacağı için çok daha fazla zararı da beraberinde getirecektir. Genç nüfusun şehir ve kasabalarda daha iyi yaşam şartlarına sahip olmak için göçe katılması ile özellikle 1985'den sonra göçler hızlanmıştır. 1990 nüfus sayımında ilçe köylerinin 35 tanesinden 19 tanesi bir önceki sayıma göre nüfus kaybetmiştir (Tablo 30) Bu durum köylerin toplam nüfusunda 1985'de 39.425 iken, 1990'da 28.123'e düşme şeklinde yansımıştır.

Tablo 30: Söke İlçesi'nde sayım yıllarına ve köylere göre nüfus

Yerleşmeler	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Söke	10912	11472	11870	13385	21343	23593	27558	30000	35407	37413	44556	50866
Ağaçlı	265	265	267	326	385	380	385	348	328	377	397	485
Akçakonak	255	292	364	345	709	581	923	661	892	856	1113	1061
Argavlı	156	225	238	283	334	351	404	409	400	388	466	447
Avşar	135	129	242	392	847	1063	1182	1247	1137	1259	1131	1124
Çalıköy	169	180	194	253	275	344	380	346	346	316	532	485
Gölbent	-	-	-	-	336	162	322	402	271	242	486	1269
Karacahayıt	523	525	587	714	862	1003	1150	1232	1220	1267	1295	1281
Özbaşı	909	367	658	1390	4882	4058	3396	2927	2150	3410	3737	5939
Özbeyyeniköy	561	585	631	682	1043	1406	553	658	671	733	778	1316
Sarıkemer	1110	1025	1423	1718	5215	2962	2910	4698	5014	4496	5551	8499
Savuca	559	578	555	612	877	1175	1387	3110	3007	2528	3548	6277
Sazlıköy	341	586	576	1440	2363	2411	2350	2854	3177	3198	4456	5998
Serçin	527	651	649	756	1516	1255	1006	1490	1402	1538	1452	1507
Yamaç	-	-	107	121	114	180	172	216	167	153	200	177
Yenidoğan	-	-	-	-	-	-	1019	1108	1385	1655	1909	2331
Yeşilköy	332	375	360	440	533	625	609	638	611	547	537	542
Bağarası	1823	1961	2232	2453	3481	4538	6075	5997	5905	6500	6716	9205
Akçakaya	-	-	-	-	460	864	501	794	521	495	935	704
Arsılayıyası	207	243	268	313	284	361	348	349	366	362	358	265
Avcılar	205	208	241	268	288	359	355	456	414	403	404	401
Bayırdamı	174	215	225	227	234	267	155	127	187	142	211	89
Burunköy	601	675	691	826	1442	1396	1113	1727	1416	1275	1673	2051
Çalışlı	348	355	340	418	493	551	558	595	737	774	661	771
Çavdar	391	398	433	531	568	559	787	728	661	1039	954	691

Demirçay	-	-	-	-	180	210	275	264	335	318	301	220
Güneyyaka	-	-	-	-	-	170	173	147	104	112	130	96
Güzeltepe	588	365	536	524	420	303	325	363	328	245	244	192
Karaatlı	260	289	283	320	448	301	174	238	337	293	690	211
Karakaya	320	376	423	494	520	339	417	498	396	394	391	386
Kaykılı	350	377	466	474	343	426	427	447	276	452	354	378
Kısır	436	447	599	600	661	1101	863	722	642	613	568	499
Köprüalan	-	-	-	-	-	260	223	237	143	106	158	117
Nalbantlar	375	380	429	576	836	634	890	738	805	603	519	534
Pamukçular	-	-	-	-	-	-	-	344	503	326	424	662
Sayrakçı	275	301	285	299	344	351	345	318	423	288	305	250
Sofular	158	106	86	120	171	245	230	301	295	243	186	233
Bağarası-Yeniköy	247	282	318	363	478	505	576	596	660	727	718	797
Güllübahçe	904	1164	1184	1389	2150	2200	2718	3052	3348	2875	3508	4843
Atburgazı	801	993	1041	1085	1334	1246	1361	1423	2015	2183	2612	3233
Doğanbey	856	855	808	869	1036	924	1146	1051	1031	967	1005	1230
Turburgazı	208	148	247	-	399	465	665	728	811	993	1177	1238
Yuvaca	-	-	-	-	442	435	477	523	728	634	818	850
Toplam	29338	32000	34301	41159	66080	67081	76738	82761	89880	83146	109275	119750

Söke ilçesindeki kasabalar ise özellikle son yıllarda nüfusu hızlı artan merkezler olmuştur. Söke'de genel olarak köy nüfusu azalma eğiliminde iken, (Tablo 27, Tablo 29) şehir ve kasabaların nüfusu artma eğilimindedir. Bu durum, Türkiye'deki şehir nüfusunun artmasına karşılık, köy nüfusunun azalması olayına benzemektedir (Tablo 28, Grafik 17)

Söke'deki nüfusun hane halkı büyüklüğüne baktığımızda (Tablo 31) 1980 yılında toplam 19.099 olan hane halkı sayısının %52,3'ü hane halkı sayısı 2-4 olan grupta yer almaktadır. 1985 yılında Söke'de yalnız yaşayanların sayısının azaldığını, hane halkı sayısı 5-10 olanların artış kaydettiğini, en yüksek değerin 1980'de olduğu gibi hane halkı sayısı 2-4 olan grupta yer aldığını görmekteyiz. 1985'de hane halkı sayısı 2-4 olan grup, toplam hane sayısının %54'ünü oluşturmaktadır. 1990'da yalnız yaşayanların sayısında hafif bir artış görülürken, 5-10 kişiden

oluşan hane halkı sayısında düşme görülmüş yine en büyük pay hane halkı sayısı 2-4 olan gruba ayrılmıştır. Hane halkı sayısı 2-4 olan grubun toplam içindeki oranı %57,3'e yükselmiştir.

Tablo 31: Söke'de yıllara göre hane halkı büyüklüğünün dağılışı.

Yıllar	Hane Halkı Sayısı 1	Hane Halkı Sayısı 2-4	Hane Halkı Sayısı 5-10	Toplam
1980	2.235	9.114	7.750	19.099
1985	1.185	11.705	8.759	21.649
1990	1.209	12.768	8.336	22.313

Hane halkı büyüklüğünün şehir, kasaba ve köylerdeki durumu incelendiğinde (Tablo 32) 1980 yılında şehir ve köylerde hane halkı sayısı 2-4 olan grup en yüksek paya sahipken, kasabalarda 5-10 kişiden oluşan hanelerin yoğun olduğunu görmekteyiz. 1985'de ise hane halkı sayısı 2-4 olan grubun şehir, kasaba ve köylerde en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. 1990'da kasabalarda hane halkı sayısı artış göstererek 5-10 kişilik gruba yoğunlaşırken şehir ve köylerde durum değişmemiş 2-4 kişilik grupta yoğunlaşmaya devam etmiştir.

Tablo 32: Söke'de yıllara göre hane halkı büyüklüğünün şehir, kasaba ve köylere dağılışı

Yerleşmeler	1980				1985				1990			
	Hane Halkı Sayısı 1	Hane Halkı Sayısı 2-4	Hane Halkı Sayısı 5-10	Toplam	Hane Halkı Sayısı 1	Hane Halkı Sayısı 2-4	Hane Halkı Sayısı 5-10	Toplam	Hane Halkı Sayısı 1	Hane Halkı Sayısı 2-4	Hane Halkı Sayısı 5-10	Toplam
Şehir	1.085	4.407	2.981	8.473	568	6.058	3.511	10.137	693	7.515	3.486	11.694
Kasaba	408	1.801	1.881	4.090	219	2.182	2.032	4.433	213	2.425	2.752	5.390
Köyler	742	2.906	2.888	6.536	398	3.465	3.216	7.079	303	2.828	2.098	5.229
Toplam	2.235	9.114	7.750	19.099	1.185	11.705	8.759	21.649	1.209	12.768	8.336	22.313

Görüldüğü gibi şehir ve köylerde hane halkı sayısı 2-4 kişiden oluşan grup daima üstünlüğünü korumuş, kasabalarda son dönemde yoğunlaşan iç göçlerin de etkisi ile hane halkı sayısı 5-10 kişiye yükselmiştir.

2.2- Nüfus Dağılışı

Söke'de, nüfusun alana dağılışı göstermek amacı ile noktalama metodunu kullanarak 1940-1965-1990 yıllarına ait olmak üzere üç nüfus dağılışı haritası hazırladık.

Söke'nin içinde yer aldığı bölge, Türkiye'nin sık nüfuslu bölgelerindendir. Genel özellik böyle olmasına rağmen ayrıntılara inilip, nüfus dağılışı haritalarına bakıldığında durumun farklı olduğu görülmektedir. Çok dar alanlarda da olsa yeryüzü şekilleri, toprak, yükselti, eğim, su durumu, doğal bitki örtüsü, ulaşım, ekonomik faaliyetler gibi faktörler insanları etkilemekte ve alana eşit sıklıkta dağılmalarını engellemektedir.

1940 yılı nüfus dağılışı haritasına (Harita 14) bakıldığında; sık nüfuslu alanların Söke merkezden başlayarak batıya doğru devam ettiği, nüfusun özellikle birikinti konileri üzerine yerleşen büyük köylerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu köylerde 500 m. den itibaren yükseltinin artması ve ormanın başlamasına bağlı olarak nüfusun yeralmadığı görülmektedir. Büyük Menderes Nehri'nin doğusunda ve yükseltisi 500-750 m. olan yüksek aşınım yüzeylerindeki köylerin son derece seyrek nüfuslu olması doğal ortam şartlarının elverişli imkânlar sağlanmamasından kaynaklanmaktadır. Söke Ovası'nın bataklık ve lagünlerle çevrili olan kıyısı ise nüfustan tamamen yoksundur. Çünkü bu alanlar 1940 yılında pek çok insanın hastalanmasına ve ölümüne yolaçan malarya mikrobunun merkezleri durumundaydı. Söke Ovası ise henüz drene edilmediği için seyrek nüfusludur. Ovada yeralmasına

HARITA 14:

rağmen Sarıkemer ve Bağarası bulundukları alana oranla nüfuslanmalarını, yerleşmelerinin konumuna ve ulaşım imkânlarına borçludurlar.

Sık nüfuslu yerler ile seyrek nüfuslu yerler arasında orta sıklıkta nüfusa sahip alanlar görülmektedir ki, bu alanlar yüksek aşınım yüzeylerinden alçak aşınım yüzeylerine geçilen yamaçlardaki köylerdir.

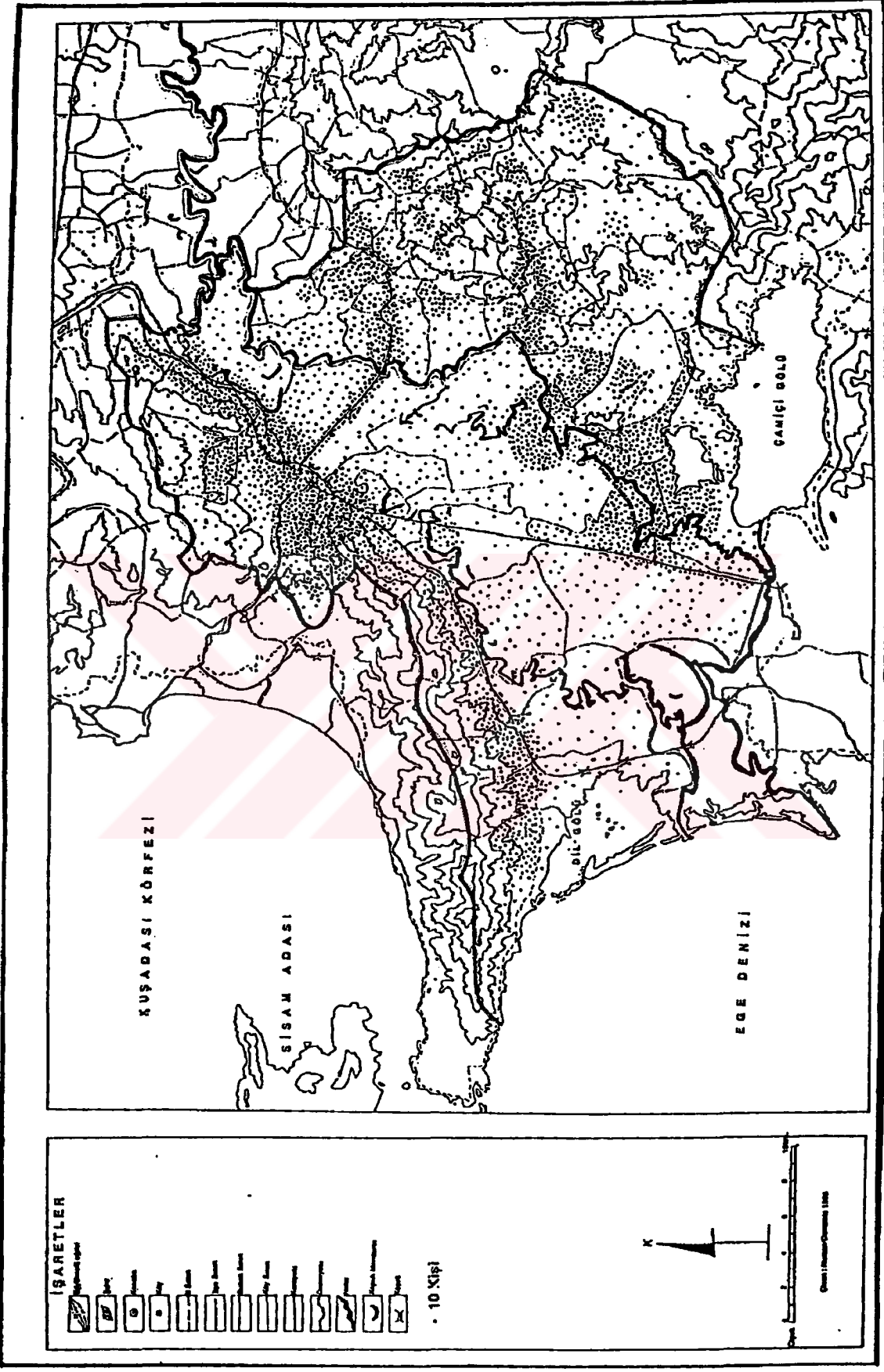
1940 yılındaki nüfus dağılışında anlatılanların 1965 ve 1990'da (Harita 15, 16) değişmelere uğradığı görülmektedir.

1965 yılı nüfus dağılışı haritası incelendiğinde (Harita 15) 1940'daki sık nüfuslu yerlerin özelliklerini koruduğu, bu özellikteki alanların artış gösterdiği görülmektedir. Samsun Dağı yamaçlarına kurulan köylerin yol boyuna hatta Söke Ovası'na doğru ilerlemeye başladıkları görülür. Bu durum Söke Ovası'nda teknik imkânlar kullanılarak pek çok alanın tarıma açılması, modern tarım alet ve makinalarının devreye girmesi ile verimin artması ve ulaşım olanaklarının gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Söke Ovası'ndaki olumlu gelişmelerden konumu gereği daha çok yararlanan Avşar, Karacahayıt, Özbaşı, Sarıkemer, Burunköy, Serçin, Bağarası ve Yeniköy sık nüfuslu yerleşmelere katılmışlardır. Seyrek ve orta sıklıktaki nüfus dağılışılarının 1940'daki özelliği koruduğu, Söke Ovası'nda nüfuslanmanın artış gösterdiği görülmektedir.

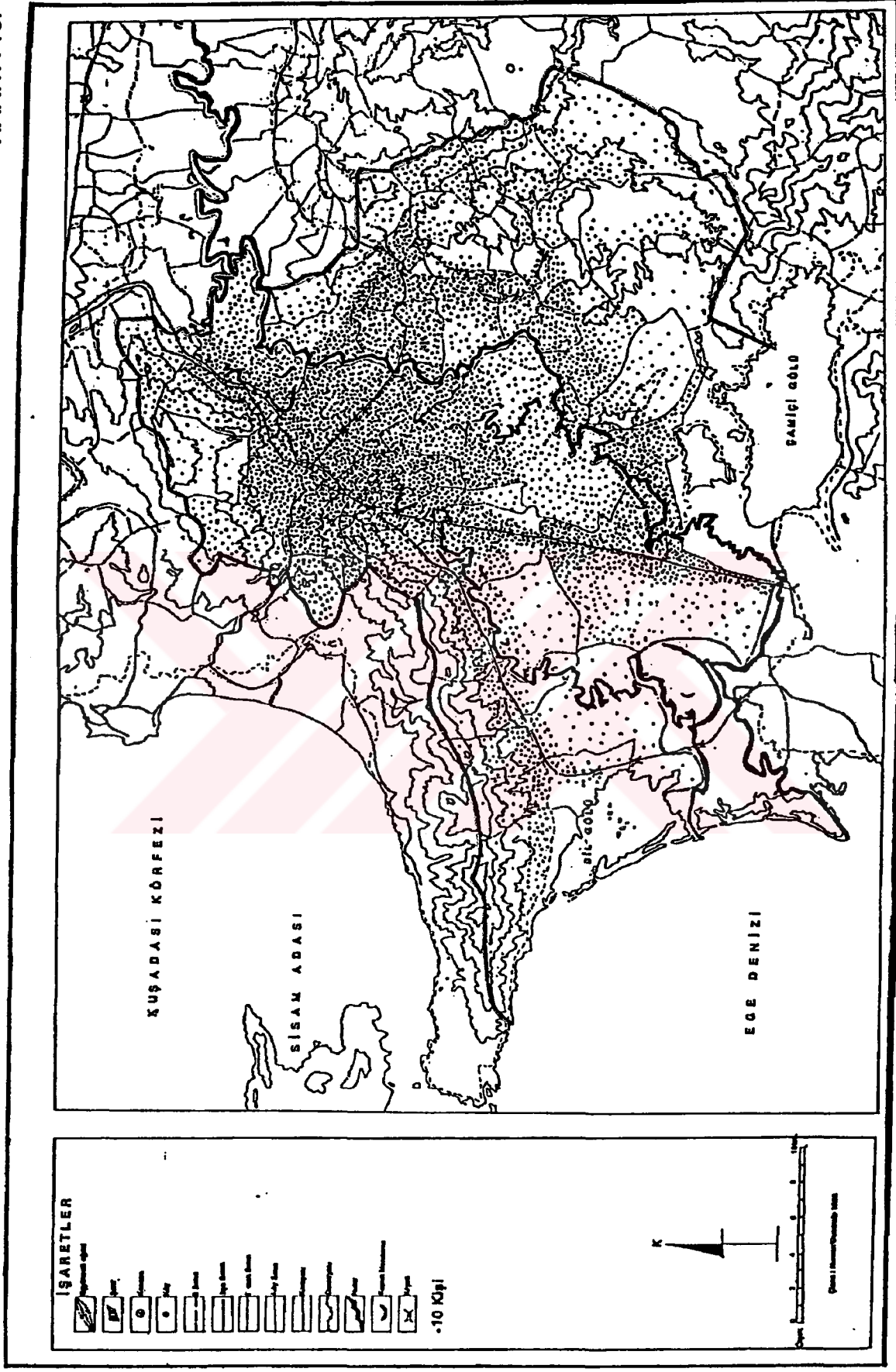
1990 nüfus dağılışı haritasına bakıldığında (Harita 16) Söke merkez ve yakın çevresindeki tüm yerleşmelerin sık nüfuslu, daha önceki haritalarda seyrek nüfuslu alanlar olarak görülen köylerin daha da nüfus kaybederek çok seyrek nüfuslu alanları oluşturdukları görülmektedir.

SÖKE İLÇESİ NÜFUS DAĞILIŞI HARİTASI (1965)

HARİTA 15:

HARITA 16:

Seyrek nüfusa sahip alanların ise genelde alçak aşınım yüzeylerine yerleşen köyler olduğu, Söke Ovası'nın da 1940 ve 1965'e oranla önemli ölçüde nüfuslandığı görülür.

Sonuç olarak Söke ve yakın çevresi sık nüfuslu alanlardır. Bu durumu oluşturan faktörler; ovada sulama imkânlarının artması ile kalite ve verimin yükselmesi, ulaşım, sağlık ve eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi, tarıma dayanan sanayi tesislerinin artması, hizmet sektörünün canlanması, iş olanaklarına artması, çeşitli alanlardan göç almasıdır. Nüfusun seyrekleştiği alanlarda ise; tarım alanlarının daraldığı, tarımsal üretimin çeşitliliğini kaybettiği, ulaşımın zorlaştığı görülür. Bu iki grup arasında kalan alanlar da orta sıklıkta nüfusa sahip alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3- Nüfus Yoğunlukları

Kendilerine uygun olan sahalara yerleşen insanların, yeryüzüne eşit bir dağılışı göstermedikleri bilinen bir gerçektir. Sahanın çeşitli özellikleri, insan ve doğa arasındaki ilişkiler nüfus dağılışıını etkileyen faktörlerdir. Nüfus sayımları sonucunda elde edilen verilerle, sahaların nüfus yoğunlukları hesaplanabilir. Bugüne kadar yapılan hesaplar ve bunlara bağlı olarak ortaya konulan nüfus yoğunluk haritaları genel olarak Aritmetik Yoğunluk, Fizyolojik Yoğunluk, Zirai Yoğunluk olarak üçe ayrılmaktadır.⁶² Biz de elimizdeki verilere dayanarak alandaki aritmetik, fizyolojik ve tarımsal nüfus yoğunluklarını incelemeye çalışacağız.

⁶² Tanoğlu, A. (1966) Nüfus ve Yerleşme.

2.3.1- Aritmetik Nüfus Yoğunluğu

Söke'de nüfus yoğunluğunun yıllara göre gösterdiği gelişimi görmek amacıyla 1940-1965 ve 1990 yıllarına ait olmak üzere üç ayrı nüfus yoğunluğu haritası hazırladık. Amacımız belirli aralıklarda alan-nüfus ilişkisini ortaya koymaktır. Bunun için her idari birimin yüzölçümleri (İlçe Tarım Müdürlüğünce hazırlanan 1993 Yılı Köy Bilgi Formları'ndan yararlanılmıştır) ile nüfusları elde edilmiş, (Tablo 33) her yerleşim biriminin nüfusu o birimin yüzölçümüne bölünerek o yıl için aritmetik nüfus yoğunluğu hesaplanmıştır. Daha sonra yoğunluklar sınıflandırılarak boyama metoduyla haritalara aktarılmıştır.

Tablo 33: Söke ilçesi'nde, merkez, kasaba ve köylerin yüzölçümleri ile 1940-1965-1990 yıllarına ait Aritmetik Nüfus Yoğunlukları.

Köyler	Alan (km ²)	Nüfus (1990)	Nüfus Yoğ. (1990)	Nüfus (1965)	Nüfus Yoğ. (1965)	Nüfus (1940)	Nüfus Yoğ. (1940)
Söke	122.7	50.866	414.5	27.558	224.5	11.472	86.2
Ağaçlı (Tırha)	6.5	485	74.6	385	59.2	152	23.3
Akçakonak (Gömelez)	14.2	1.061	74.7	923	65	292	9.2
Arganlı	6.2	447	72	404	65.1	225	36.2
Avşar	9.3	1.124	120.8	1.182	127	129	13.8
Çalıköy	4.9	485	98.9	380	77.5	180	36.7
Gölbent	17.5	1.269	72.5	322	18.4	-	9.2
Karacahayıt	13.6	1.281	94.1	1.150	84.5	525	38.6
Özbaşı	59.3	5.939	100.1	3.396	57.2	367	6.1
Özbeyyeniköy	3.3	1.316	398.7	553	167.5	585	73.1
Sarıkemmer	67.5	8.499	125.9	2.910	43.1	1.025	15.1
Savuca	22	6.277	285.3	1.387	63	578	26.2
Sazlıköy (Sökekemeri)	28.9	5.998	207.5	2.350	81.3	586	20.2
Serçin (Gölönü)	58.8	1.507	25.6	1.006	17	651	11
Yamaç (Kayaş)	4.3	177	41.1	172	40	-	86.2
Yenidoğan	4.7	2.331	495.9	1.019	216.8	-	73.1
Yeşilköy (Azap)	22.6	542	23.9	609	26.9	375	8.3
Bağarası	25.2	9.205	365.2	6.075	241	1.961	77.8
Akçakaya	18.7	704	37.6	501	26.7	-	13.9

Arsıanyaylası	7.2	265	36.8	348	48.3	243	33.7
Avcılar	7.4	401	54.1	355	47.9	208	28.1
Bayırdamı	6.6	89	13.4	155	23.4	215	719
Burunköy	12.4	2.051	165.4	1.113	89.7	675	54.4
Çalışlı	13.4	771	57.5	558	41.6	355	26.4
Çavdar	3.5	691	197.4	787	224.8	398	113.7
Demirçay	2.8	220	78.5	275	98.2	-	67.3
Güneyyaka	3.4	96	28.2	173	50.8	-	46.7
Güzeltepe (Asitepe)	4.4	192	43.6	325	73.8	365	46.7
Karaatlı	2.6	211	81.1	174	66.9	289	111.1
Karakaya	38	386	10.15	417	10.9	376	6.2
Kaykılı	2.8	378	135	427	152.5	377	67.3
Kisisr	10.7	499	46.6	863	48.2	447	35.8
Köprüalan	22.3	117	5.2	223	10	-	6.2
Nalbantlar	5.2	534	102.6	890	171.1	380	35.8
Pamukçular	7.2	662	91.9	-	48.2	-	35.8
Sayrakçı	5.1	250	49	345	67.6	301	59
Sofular	4.9	233	47.5	230	46.9	106	21.6
Yeniköy	6.1	797	130.6	576	94.4	282	46.2
Güllübahçe (Gelebeç)	44.1	4.843	109.8	2.718	61.6	1.164	26.3
Atburgazı	23	3.233	140.5	1.361	59.1	993	28.6
Doğanbey (Domatça)	94.1	1.230	13	1.146	12.1	855	9
Tuzburgazı	13.4	1.238	92.3	665	49.6	148	11
Yuvaca	11.6	850	73.2	477	41.1	-	28.6
Toplam / Ortalamalar	862	119.750	139	74.738	86.7	32.000	37

Türkiye genel olarak orta yoğunlukta bir ülke olmasına rağmen doğal, beşeri ve ekonomik faktörlerin alana farklı dağılışının sonucu olarak, aritmetik nüfus yoğunluğunun dağılışında da farklılıklar yaşandığı göze çarpar.

Türkiye, 1940 ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu 23 kişi/km²'dir. Söke'nin aynı yıl ortalama aritmetik yoğunluğunun 37 olarak gerçekleşmesi (Tablo 33) çalışma alanımızdaki yoğunluğun Türkiye ortalamasının üstünde olduğunu göstermektedir.

Söke İlçesi'nin 1940 yılı aritmetik nüfus yoğunluğunun dağılışına bakıldığında (Harita 17) nüfus yoğunluğunun 21-40 grubunda toplandığı, toplam köylerin %37,3'ünü oluşturan 16 köyün burada yeraldığı açıktır.

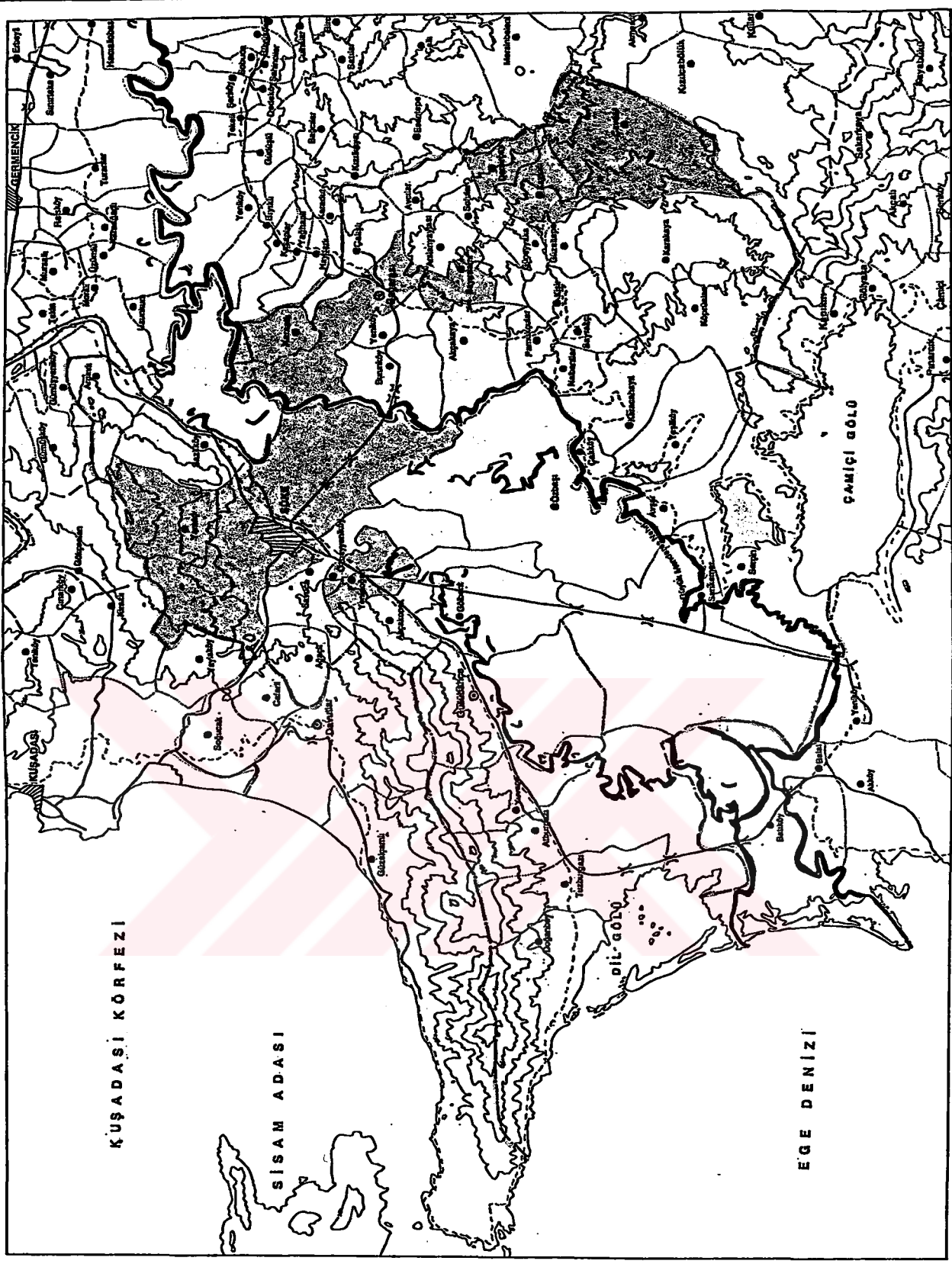
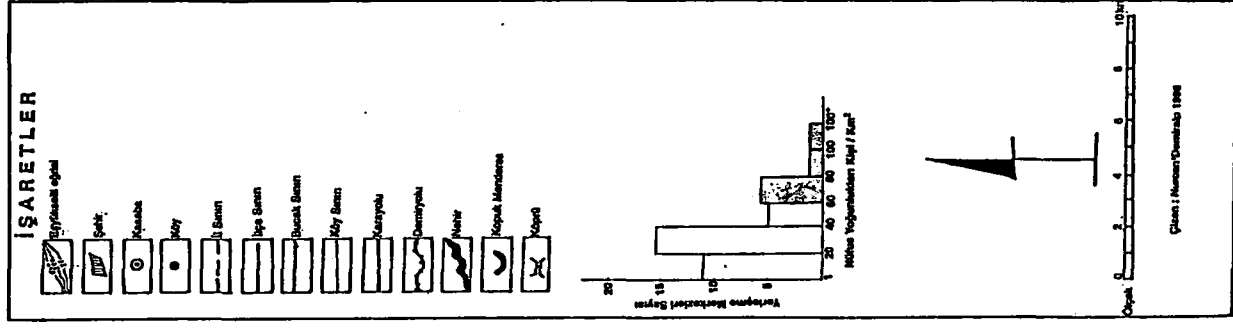
Türkiye ve ilçe ortalama yoğunluğunun altında yeralan yoğunluğun 1-20 arasında yaşandığı grupta, yerleşme sayısı 12 olup toplam köylerin %28'ini oluşturmaktadır. Bu gruptaki Göl bent, Özbaşı ve Sarıkemer gibi yerleşmelerin düşük aritmetik nüfus yoğunluğuna sahip olmaları ulaşım yetersizliği geniş bataklık alanlar ve hastalıklardan kaynaklanmaktadır.

"Söke ile köyleri arasında ulaşımı temin edecek muntazam yollar yoktur. Tarlalar içinden geçen yollar ancak yaz mevsiminde kullanılmaktadır. Kışın köylerle Söke arasındaki her türlü ulaşım güçleşmekte, Menderes'in taşıdığı zamanlarda kesintiye uğramaktadır. Söke Ovası'ndan Karina Limanı'na (Dil Gölü) kadar uzayan bataklıklar, geniş alanlar kaplar. Sarıkemer, Karacahayıt, Avşar, Yeşilköy, Özbaşı civarındaki bataklıklar, Akçakaya Bataklığı, Söke Kemer (Sazlıköy) Bataklığı, İmam Azmağı Bataklığı (Bağarası civarında) hastalık kaynaklarıdır. Söke şehri ve civarındaki bütün köyler bu bataklıklardan meydana gelen sıtma hastalığından muzdarıptır. Her yıl binlerce vatandaş sıtma hastalığına yakalanmakta, yılın uzun bir kısmını kuvvetsiz ve kudretsiz olarak geçirmektedir."⁶³

Nüfus yoğunluğunun 41-60 arasında olduğu yerleşme sayısı 5 olup toplam köylerin %11,7'sini oluşturmaktadır. Bu köyler Büyük Menderes Nehri'nin doğusunda yer almaktadır. Yoğunluğun 61-80 arasında olduğu grupta 6 yerleşme yer almakta olup, 81-100 kişinin bulunduğu grupta Söke ve Yamaç'ın yeraldığı görülmektedir. Bu durum merkezde yoğunluğun arttığını göstermektedir. En yoğun nüfuslanma ise Çavdar ve Karaatlı'da yer alır.

⁶³ Gün, İ.-Özdemir, A. (1941) Söke Tarihi ve Coğrafyası s. 17-26

SÖKE İLÇESİ ARİTMETİK NÜFUS YOĞUNLUĞU HARİTASI (1940)

Sonuç olarak, halkın dağ köyleri dediği platolar üzerinde ve dağların yamaçlarında yeralan köyler, genel olarak ortalama aritmetik nüfus yoğunluğunun üzerinde bir yoğunluk göstermektedir. Ova köylerinde ise hemen hemen ilçe ortalamasının altında bir yoğunluk görülmektedir. Bu durum Söke Ovası'nın henüz tarıma kazandırılmaması, geniş alan kaplayan bataklıkların varlığı, malarya mikrobi ve Büyük Menderes Nehri'nin taşkınlarının sonucudur. Halk yamaçlardaki zeytinliklerden, incirden, mısırdan, meyan kökünden, üzüm bağlarından ve hayvancılıktan geçimini sağlamakta ve ovaya genelde inmemektedir.

1965 yılı nüfus yoğunlukları ile 1940 yılı nüfus yoğunlukları karşılaştırıldığında, ilçede nüfus artışına bağlı olarak ortalama aritmetik nüfus yoğunluğunun büyük bir gelişme gösterdiği farkedilir. (Harita 18) 1965 Türkiye aritmetik nüfus yoğunluğunun 40 olduğu gözönünde bulundurulursa, ilçede km^2 'ye 87 kişinin düşmesi alanda Türkiye yoğunluğunun üstünde bir yoğunluk yaşandığını ortaya koyar. 1940'da km^2 'ye 1-20 kişinin düştüğü grupta 12 yerleşme varken, yerleşme sayısı 1965'te 5'e, 21-40 kişilik yoğunluk grubundaki yerleşme sayısı da 16'dan 4'e inmiştir. Buna karşın 41-60 kişi/ km^2 grubuna girenler 5'den 13'e, 61-80 kişi/ km^2 grubundakiler 6'dan 8'e, 81-100 kişi/ km^2 grubundakiler 2'den 5'e yoğunluğu 100'ün üzerinde olan yerleşmeler de 2'den 8'e yükselmiştir.

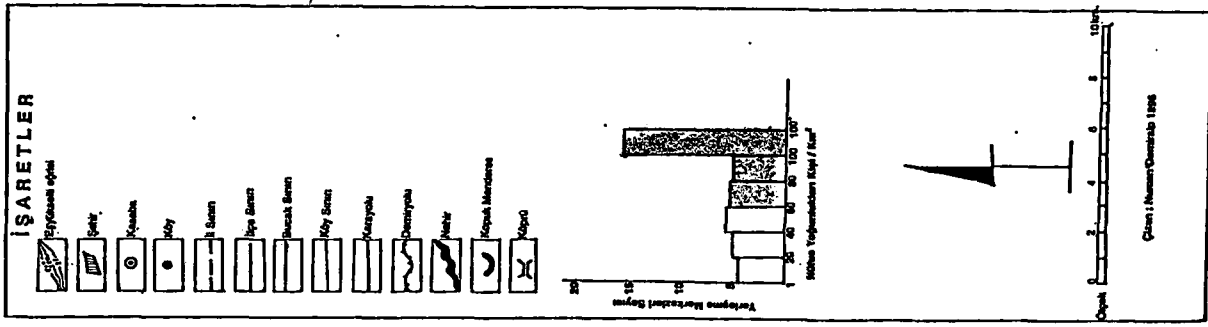
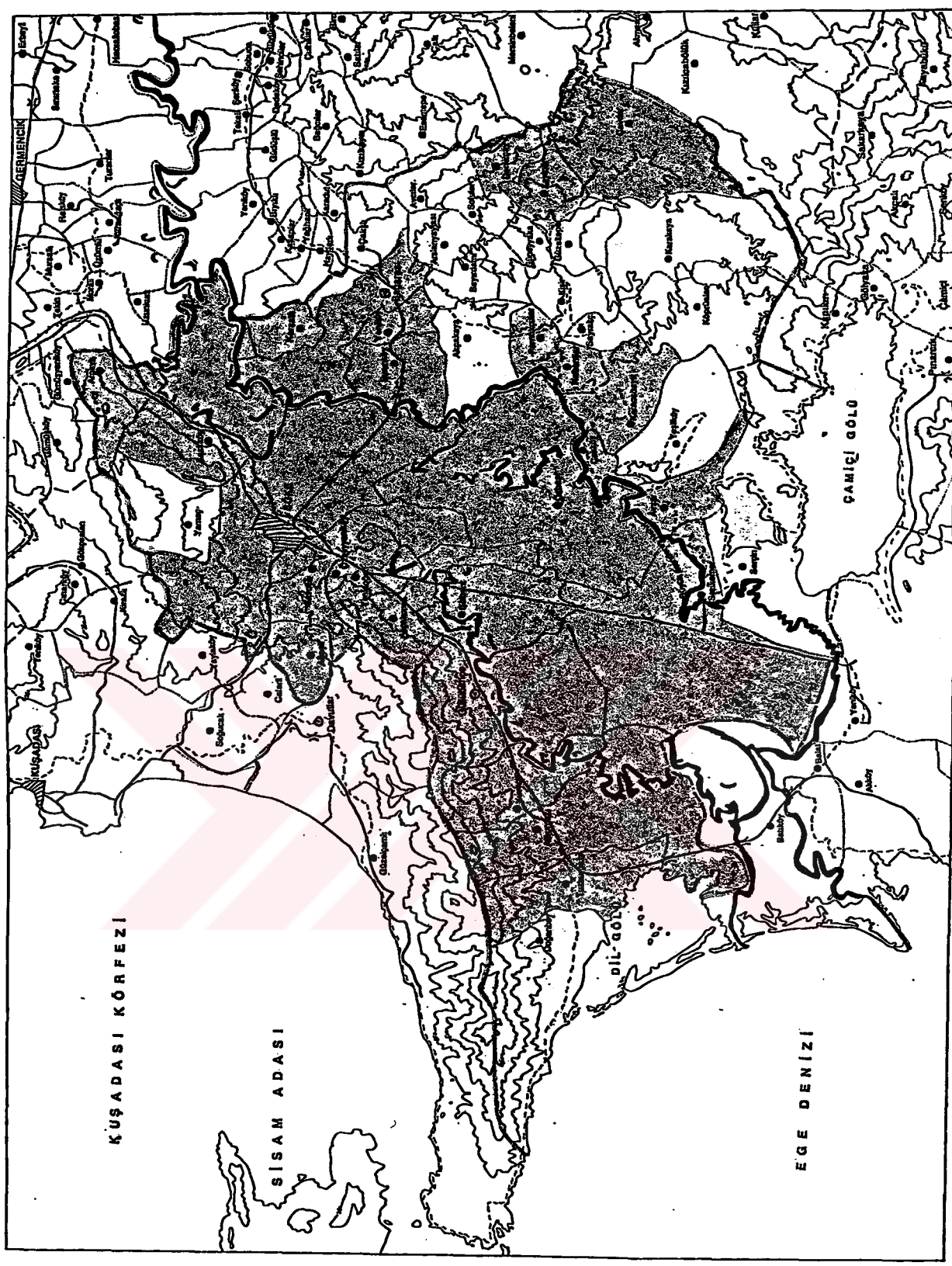
1965'de 1-20 kişi/ km^2 grubunda yeralan Gölbent, Serçin, Karakaya, Köprüalan ve Doğanbey'in yine 1940'daki gruplarında yereldiklerini yani durumlarında herhangi bir değişimin olmadığı açıktır. 1965'de nüfus yoğunluğunun 41-60 kişi/ km^2 grubunda yoğunlaştığını burada 13 yerleşmenin yereldiğini görüyoruz. Bu yerleşmeler arasında yeralan Özbaşı ve Sarıkemer, ovada iyileşen tarımsal imkânlarla birlikte aritmetik yoğunluğun arttığına iyi birer örnek teşkil etmektedir. Ovada olmasına rağmen en az nüfus yoğunluğuna

sahip (1-20 kişi/km²) grupta yeralan Göl bent, daha önce Alçakkonak'ın bir mahallesi iken ondan ayrılmış ve nüfusu henüz istikrar kazanmamıştır.

Görüldüğü gibi ilçede meydana gelen nüfus artışları ile 1965'de ilçenin ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu 87 kişi/km²'ye, köylerde 57 kişi/km²'ye, kasabalarda 127 kişi/km²'ye, şehirde ise 224 kişi/km²'ye ulaşmıştır. Türkiye nüfus yoğunluğunun 40 kişi/km² olduğu gözönünde bulundurulursa, bu duruma sadece Yamaç Köyü'nün uyduğu, Türkiye ortalamasının altında yoğunluğa sahip 8 yerleşmenin (Yeşilköy, Akçakaya, Bayırdamı, Göl bent, Serçin, Karakaya, Köprüalan, Doğanbey) bulunduğu görülür. Doğanbey Köyü dışındaki yedi köy Söke'nin doğusu ile güneyinde yer almakta aynı zamanda Çamiçi Gölü'nü kuzeyden ve batıdan kuşatarak Söke ile sınırını çizmektedirler. Bu grupta yeralan Karakaya ve Köprüalan Köylerinin tarım arazileri, arazi kullanım haritasında da görüldüğü gibi yetersizdir. Serçin, Göl bent ve Yeşilköy gibi köylerimizde de 1965 yılında henüz drenaj sisteminin yeteri kadar gelişmemesi sonucu varolan tarım topraklarının büyük bir bölümü özellikle kış ayları boyunca taşkın suları altında kalıyor ve yeterince değerlendirilmiyordu. Aynı durum ilçenin batısındaki Doğanbey'de de yaşanmaktaydı. Tarım arazilerinin darlığı veya varolan arazisinin yeteri kadar değerlendirilmemesi, geçim sıkıntısı yarattığı için buradaki vatandaşlar özellikle ilçe merkezinde iş aramak zorunda kalmış, bu durumda nüfus yoğunluklarının Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmesine yolaçmıştır.

1990 Söke ilçesi aritmetik nüfus yoğunluğu haritası (Harita 19) incelendiğinde yoğunluğun çok yükseldiği görülür. 1990'da Türkiye nüfus yoğunluğunun 73 kişi/km², Söke'nin ise ortalama yoğunluğunun 139 kişi/km²'ye ulaşması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. 1990'da meydana gelen en büyük gelişme, ilçe ortalama nüfus yoğunluğunun da içinde yer aldığı 101+ kişi/km² grubunda toplam yerleşmelerin

SÖKE İLÇESİ ARİTMETİK NÜFUS YOĞUNLUĞU HARİTASI (1990)

%37,3'ünü oluşturan 16 yerleşmenin bulunmasıdır. Kaygılı ve Çavdar köyleri her üç haritada da en yüksek nüfus yoğunluğu grubundaki yerlerini korumuşlardır. Yüksek aşınım yüzeyi üzerinde yeralan, orman, zeytinlik ve az miktarda kuru tarım arazisine sahip, hayvancılık (özellikle arıcılık) faaliyetinin yoğun olduğu bu köyler yaz döneminde tarım işçisi olarak ilçenin diğer köy ve kasabalarına gününbirlik olarak gidip geldikleri, diğer mevsimlerde de kendi arazi ve hayvanları ile geçindikleri için az göç vermiş, bu nedenle de aritmetik nüfus yoğunlukları daima yüksek çıkmıştır. 1965'de Türkiye ortalamasının altında yoğunluk gösteren 8 köy bulunurken bu sayı, 1990'da 16'ya yükselmiş ve toplam köylerin %55,6'sını oluşturmuştur.

Sonuç olarak çalışma alanımızda nüfus artışı dolayısıyla aritmetik nüfus yoğunluğu bakımından daima Türkiye genel karakterinin üstünde gelişme kaydedilmiştir. Aritmetik nüfus yoğunluklarının kasaba ve şehirde çok yüksek değerler göstermesine karşın, köy yoğunluklarının giderek düşme eğiliminde olduğu görülür.

Aritmetik nüfus yoğunlukları ile yıllara göre ilçede nüfus sıklığının ne derece arttığı konusunda fikir edinme ve karşılaştırmalar yapma olanağı bulduk.

"Aritmetik yoğunluk bazı yönleri ile doğru olmayan sonuçlar verir. Çünkü ormanlar otlaklar, akarsu yatakları, dik yamaçlar ve gibi yerler de nüfus barındıran alanlar olarak hesaplanır. Oysa nüfus arazi üzerinde gerçekte eşit biçimde dağılmış değildir."⁶⁴

Bu sakıncalarından dolayı başka nüfus yoğunluklarını eldeki verilere göre hazırlamaya çalıştık.

⁶⁴ Şahin, C. (1995) Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası s. 43-45.

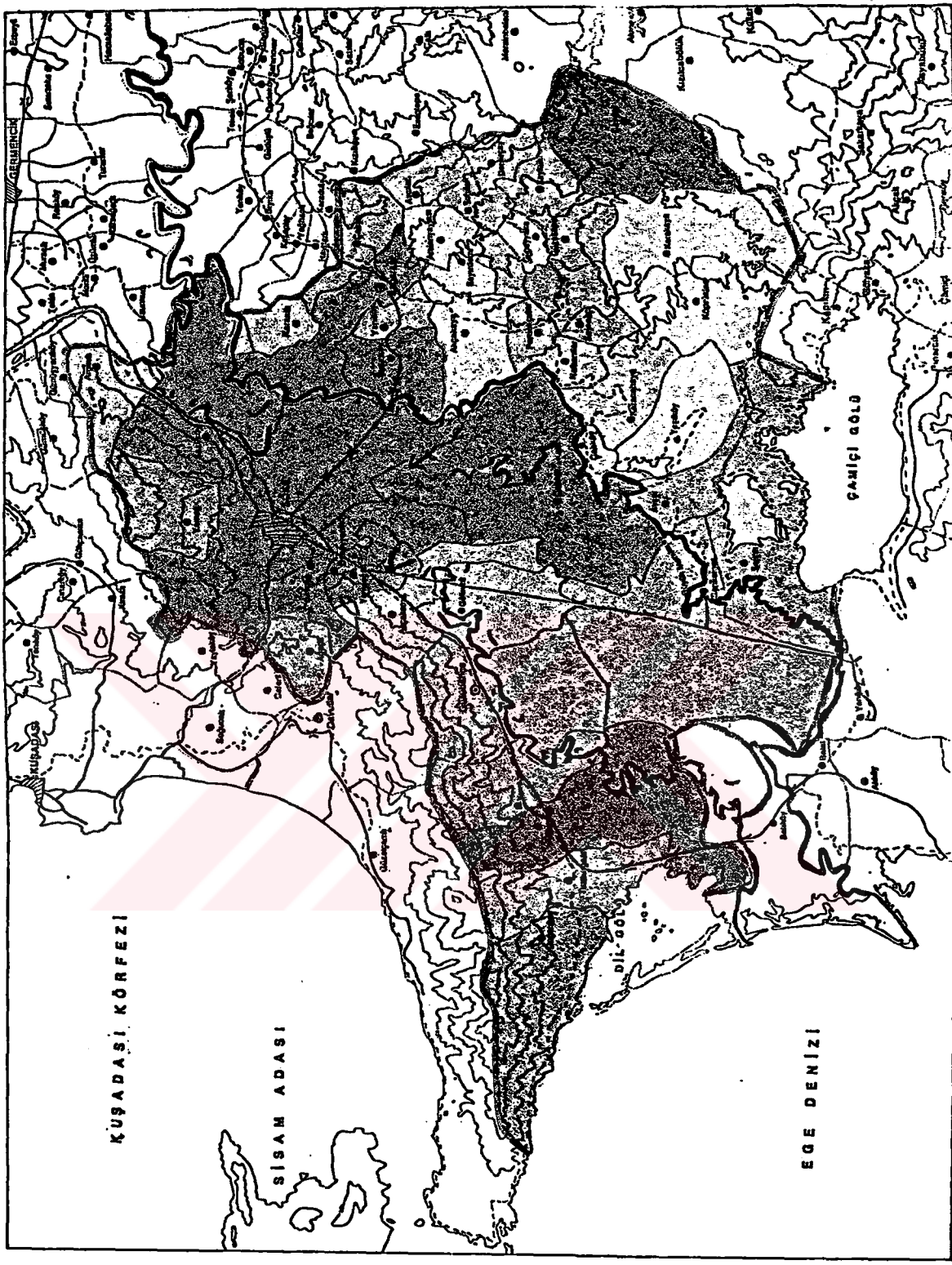
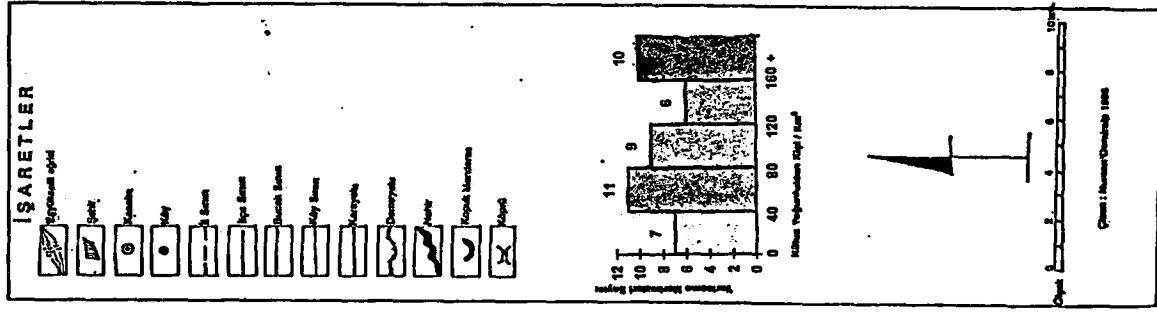
2.3.2- Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu

İlçe Tarım Müdürlüğü'nün 1993 yılı Köy Bilgi Formları ile BDİE 1990 yılı nüfus sayım sonuçlarından yararlanarak hazırlanan (Tablo 34) fizyolojik nüfus yoğunlukları; nüfusun tarım alanları yüzölçümüne bölünmesi ile oluşturulmuştur (Harita 20). Söke ilçesi'nde 1990 yılı fizyolojik nüfus yoğunluğu km²'ye 197, şehir yoğunluğu 963, Kasaba yoğunluğu 189, köy yoğunluğu ise 83 olarak saptanmıştır. Bu farklı sonuçlarda birimdeki arazilerin büyüklüğü, arazilerin tarıma uygunluk dereceleri, toplam nüfus büyüklükleri, göç alma ve verme durumları etkili olmuştur.

Tablo 34: Söke ilçesi'nde merkez, kasaba ve köylerin Tarımsal Nüfus Yoğunlukları ile Fizyolojik Nüfus Yoğunlukları (1993).

Yerleşmeler	Nüfus	Çiftçi Nüfusu	Ekilen-Dikilen Arazi (km ²)	Tarımsal Nüfus Yoğunluğu (1993)	Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (1990)
Söke	50.866	8.100	52.8	153	963
Ağaçlı	485	442	6.1	72	80
Akçakonak	1.061	93	11.7	8	91
Argavlı	447	440	4.5	98	99
Avşar	1.124	1.112	8.6	129	131
Çalıköy	485	410	4.8	85	101
Gölbent	1.269	287	15	19	85
Karacahayıt	1.281	1.218	13.3	92.96	
Özbaşı	5.939	1.730	52	33	179
Özbeyyeniköy	1.316	272	2.8	97	470
Sarıkemer	8.499	4.387	62.5	70	136
Savuca	6.277	2.600	17.6	148	357
Sazlıköy	5.998	1.750	26.7	66	25
Serçin	1.507	1.187	21.9	54	69
Yamaç	177	133	3.7	36	48
Yenidoğan	2.331	232	3.7	63	630
Yeşilköy	542	508	19.6	26	28
Bağarası	9.205	5.487	21.7	253	424

SÖKE İLÇESİ FİZYOLOJİK NÜFUS YOĞUNLUĞU HARİTASI

Akçakaya	704	650	18	36	39
Arslanyaylası	265	257	6.8	38	39
Avcılar	401	371	6.8	55	59
Bayırdamı	89	84	6.3	13	14
Burunköy	2.051	1.792	11.4	157	180
Çalışlı	771	751	12.7	59	61
Çavdar	691	428	2.3	186	300
Demirçay	220	213	2.1	101	105
Güneyyaka	96	186	3.1	60	31
Güzeltepe	192	425	4.1	104	47
Karaatlı	211	196	2.3	85	92
Karakaya	386	690	24.2	29	16
Kaykılı	378	662	2.5	265	151
Kisir	499	398	10.3	39	48
Köprüalan	117	218	21	10	6
Nalbantlar	534	364	4.8	76	111
Pamukçular	662	305	7.1	43	93
Sayrakçı	250	242	4.9	49	51
Sofular	233	276	3.1	89	75
Bağarası-Yeniköy	797	585	5.6	104	142
Güllübahçe	4.843	3.920	35.7	110	136
Atburgazı	3.233	2.876	19.6	147	165
Doğanbey	1.230	921	25.3	37	49
Tuzburgazı	1.238	632	8.4	75	147
Yuvaca	850	775	10.9	71	78
Toplam/Ortalamalar	119.750	48.605	608	80	197

1990 yılı Türkiye Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu'nun 202 kişi/km² olduğu gözönünde bulundurulursa, Söke'de bu duruma kasaba yoğunluklarının yaklaşık değer gösterdikleri, şehir yoğunluğunun bu sayının çok üstünde, köy yoğunluklarının ise altında olduğu görülür.

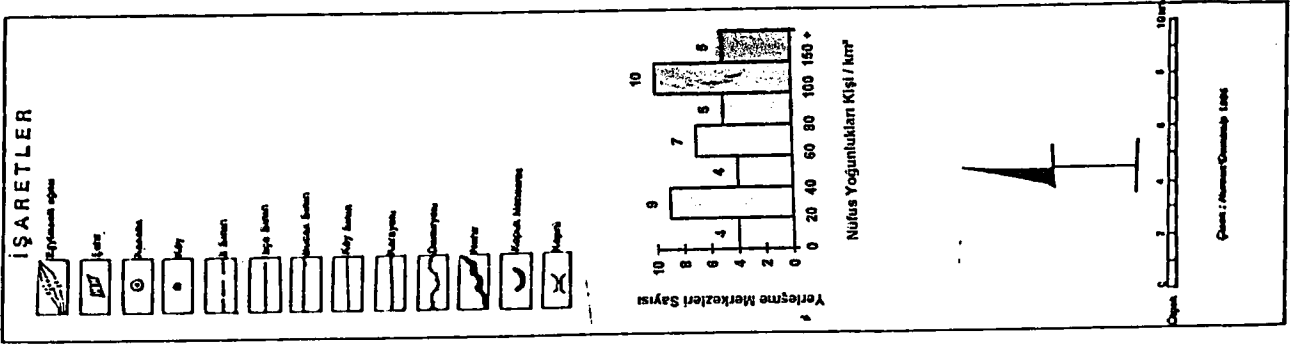
İlçedeki sonuçlar incelendiğinde, nüfusun ekilen-dikilen arazi üzerindeki baskısının çok şiddetli olduğu yerleşmelerin Söke, Özbaşı, Özbeyyeniköy, Savuca, Sazlıköy, Yenidoğan, Bağarası, Burunköy, Çavdar, Atburgazı olduğu görülür. Bu yoğunluğun nüfusun geçimini sağlamayacağı bu alanlardaki insanların tarım dışı faaliyetlerle de geçimlerini sağlama yoluna gidecekleri açıkça görülmektedir. İleride de açıklanacağı gibi çalışan nüfusun faaliyet kollarına dağılımında tarım dışı sektörlerde çalışanların %32,1'lik paya sahip oldukları görülecektir. Bu yerleşmelerin aynı zamanda hızlı nüfus artışına sahip oldukları, aritmetik nüfus yoğunlukları haritasında da en yoğun nüfuslu alanlar olduğu görülmektedir.

1990 yılı fizyolojik nüfus yoğunluklarında en az yoğunlukların Yeşilköy, Akçakaya, Arslanyaylası, Bayırdamı, Güneyyaka, Karakaya ve Köprüalan'da olduğu görülür. Bu durum, yerleşmelerin ilçe merkezine ve kasabalara uzun süredir göç vermelerinden kaynaklanmaktadır.

Fizyolojik yoğunluk hesaplamalarında çayır ve ortak arazisi (meralar) dahil edilmez. Söke'de 1993 sonuçlarına göre toplam 29,1 km² mera arazisi olmasına rağmen bu alanın hesaplamalara dahil edilmemesi ve tüm nüfus tarımla uğraşıyormuş gibi varsayılarak hesaplama yapılması bazı sakıncalar yaratmaktadır. Bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla Söke'de Tarımsal Nüfus Yoğunluklarını ortaya koymaya çalışacağız.

2.3.3- Tarımsal Nüfus Yoğunlukları

Tarımsal nüfus yoğunlukları çiftçi nüfusunun ekilen-dikilen arazinin yüzölçümüne bölünmesi ile elde edilir. Söke'deki yoğunlukları ortaya koyarken 1993 yılı İlçe Tarım Müdürlüğü verilerinden yararlandık (Harita 21). Ancak bu verilerde Köprüalan, Kaygılı, Karakaya, Güzeltepe, Güneyyaka ve Sofular köylerinin çiftçi nüfusu toplam nüfustan daha fazla verilmektedir. Bu durumun sayım sırasında köyün çiftçilerinden bazılarının köyde olmamasından kaynaklandığı, toplam nüfusun ve çiftçi

nüfusunun olduğundan az kaydedildiği belirtilmektedir. Biz de arazide yapılmış en detaylı çalışma olduğu için bu verileri aynen alıp, 1993 yılı Söke İlçesi tarımsal yoğunluklarını (Tablo 33) oluşturduk.

1993 yılında Söke'de ortalama tarımsal yoğunluk 80 kişi/km², şehirde 153 kişi/km², kasabalarda 92 kişi/km², köylerde ise 61 kişi/km² olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılı Türkiye tarımsal yoğunluğunun 89 olduğu dikkate alınırsa, şehir ve kasabalarda bu durumun üstünde sonuçlar ortaya çıktığı görülür.

Tarımsal yoğunluğunun ortalamanın çok üstünde gerçekleştiği Bağarası, Burunköy, Çavdar, Kaygıllı ve Söke'de çiftçi ailelerinin aynı zamanda tarım dışı faaliyetlerle de uğraştığını arazi çalışmalarımız sırasında gördük. Çünkü tarım alanlarındaki bu yoğunluk geçinmek için yeterli geliri getirmediği için alanda, tarım dışı sektörlere dağılışın önemli boyutlarda olduğu görülür.

Alandaki çalışmalarımız sırasında, bazı yerleşmelerin kendi sınırları içinde yeterli tarım arazileri bulunmadığı için diğer yerleşmelerdeki tarım arazilerini işlettiklerini gördük. Örneğin, Özbeyyeniköy'de yoğunluk 97 kişi/km² iken Gölbent'de 19 kişi/km² dir. Bu durumda Gölbentli çiftçilerin büyük bir refah içinde yaşamaları beklenir. Oysa Gölbent sınırları içindeki ekilen-dikilen arazinin büyük bir bölümünün Özbeyyeniköylü çiftçiler tarafından işletildiğini, Gölbentli çiftçilerin de büyük bir gelire sahip olmadıklarını gördük. Bu nedenle yoğunluk hesaplamalarında gerçek değerlere ulaşmak amacıyla, her yerleşmenin ekonomik faaliyet sınırlarının da belirlenmesi gerekir.

Tarımsal yoğunluklar ile fizyolojik yoğunluklar arasında büyük farklar yaşanan Özbeyyeniköy, Savuca, Sazlıköy, Söke, Bağarası, Çavdar gibi yerleşmelerde geçim kaynaklarının tarım dışı sektörlerden de elde edildiği görülmektedir.

Buraya kadar incelediğimiz her üç yoğunluk metodunun ortak noktası, nüfusun araziye eşit dağıldığı varsayımından hareket etmesidir. Oysa böyle bir eşit dağılım yeryüzünde mevcut değildir. O nedenle her birimin doğal, beşeri ve ekonomik özelliklerinin saptanıp, dağılışın ve geçim kaynaklarının sınırlarının belirlenmesi alanla ilgili daha doğru bilgilere ulaşmamızı sağlayacaktır.

2.4- Nüfusun Sosyal Özellikleri

Söke ilçesinin nüfus dağılışı, yoğunlukları, nüfus gelişim özellikleri incelendikten sonra nüfusun sosyal ve ekonomik özelliklerine yani cinsiyet, yaş, ekonomik faaliyet kolları ve kültürel yapısı ele alınacaktır. Bu değerlendirmeleri; bazen geriye taşıma olanağı bularak bazen de veri yetersizliğinden 1990 nüfus sayımı sonuçlarına göre yapacağımızı belirtmeliyiz.

2.4.1- Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Özellikleri

Söke ilçesinde ve ilçe merkezinde nüfusun cinsiyete göre dağılımına bakıldığında (Tablo 24, 25 - Grafik 15, 16) 1935-1990 yılları arasındaki tüm nüfus sayımlarında erkek nüfusun daima kadın nüfustan fazla olduğunu görmekteyiz. Erkek nüfusun, kadın nüfustan üstünlüğü 1950 yılına kadar önemli bir fark arzetmez iken 1955'ten itibaren bu durum değişmeye başlamıştır. Erkek nüfusun kadın nüfusa oransal üstünlüğü en yüksek olarak 1975 yılında gerçekleşmiştir. Aynı yıl ilçe nüfusunun %52,3'ü (46.841 kişi) erkek, %47,7'si (42.839 kişi) kadınlardan oluşmuştur. İlçe merkezinde ise nüfusun %53,4'ü (18.896 kişi) erkek, %46,6'sı (16.511 kişi) kadındır. 1975 den sonra erkek nüfusun oransal üstünlüğü hiçbir zaman bu seviyeye ulaşmamıştır. Bu durum da yaşanan iç göçlerden ve göçe katılanların genelde erkek olmasından kaynaklanmaktadır.

Söke İlçesi'nde erkek nüfusun (Tablo 24, 35)* toplam içindeki payı 1940'da %50,4, 1965'de %50,3, 1990'da %50,4 olarak gerçekleşmiş ve bu pay hiçbir zaman %50'nin altına inmemiştir. Aynı durum merkezde de yaşanmış erkek nüfusun kadın nüfusa oransal üstünlüğü artarak devam etmiş, 1940'da %50,6, 1965'de %51,1 1990'da %51,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 35: Söke'de 1940-1965-1990 yıllarına göre kadın, erkek ve toplam nüfusların dağılışı.

Köyler	Nüfus 1940			Nüfus 1965			Nüfus 1990		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Söke	5.803	5.669	11.472	14.076	13.482	27.558	26.384	24.482	50.866
Ağaçlı	80	72	152	185	200	385	253	232	485
Akçakonak	161	131	292	456	467	923	610	451	1.061
Argavlı	119	106	225	210	194	404	210	237	447
Avşar	57	72	129	564	618	1.182	537	587	1.124
Çalıköy	87	93	180	186	194	380	234	251	485
Gölbent	-	-	-	172	150	322	572	697	1.269
Karacahayıt	276	249	525	569	581	1.150	636	645	1.281
Özbaşı	183	184	367	1.641	1.755	3.396	2.756	3.183	5.939
Özbeyyeniköy	287	298	585	258	295	553	688	628	1.316
Sarıkemer	518	507	1.025	1.468	1.442	2.910	4.009	4.490	8.499
Savuca	297	281	578	689	698	1.387	3.241	3.036	6.277
Sazlıköy	285	301	586	1.203	1.147	2.350	2.980	3.018	5.998
Serçin	335	316	651	505	501	1.006	740	767	1.507
Yamaç	-	-	-	89	83	172	89	88	177
Yenidoğan	-	-	-	503	516	1.019	1.166	1.165	2.331
Yeşilköy	202	173	375	314	295	609	263	279	542
Bağarası	969	992	1.961	2.923	3.152	6.075	4.648	4.557	9.205
Akçakaya	-	-	-	247	254	501	323	381	704
Arsılayaylası	113	130	243	168	180	348	126	139	265

* Tablo 12, İlçenin 1990 idari bölünüşüne göre düzenlenmiş olup 1940-1965 köy ve kasaba nüfusları 1990'de Söke'den ayrılıp Yenihisar ilçesi'ni oluşturan köy ve kasaba nüfusları da dahil ederek hesaplanmıştır.

Avcılar	92	116	208	170	185	355	182	219	401
Bayırdamı	107	108	215	70	85	155	41	48	89
Burunköy	328	347	675	576	537	1.113	995	1.056	2.051
Çalışlı	174	181	355	280	278	558	375	396	771
Çavdar	178	220	398	402	385	787	350	341	691
Demirçay	-	-	-	144	131	275	106	114	220
Güneyyaka	-	-	-	88	85	173	43	53	96
Güzeltepe	185	180	365	152	173	325	87	105	192
Karatlı	147	142	289	82	92	174	120	91	211
Karakaya	188	188	376	204	213	417	205	181	386
Kaykılı	171	206	377	219	208	427	196	182	378
Kisir	217	230	447	433	430	863	255	244	499
Köprüalan	-	-	-	120	103	223	64	53	117
Nalbantlar	-	-	-	431	459	890	270	264	534
Pamukçular	-	-	-	-	-	-	304	358	662
Sayrakçı	-	-	-	171	174	345	131	119	250
Sofular	-	-	-	117	113	230	126	107	233
Yeniköy	127	155	282	287	289	576	387	410	797
Güllübahçe	-	-	-	1.326	1.392	2.718	2.347	2.496	4.843
Atburgazı	-	-	-	697	664	1.361	1.599	1.634	3.233
Doğanbey	-	-	-	596	550	1.146	645	585	1.230
Tuzburgaz	-	-	-	328	337	665	599	639	1.238
Yuvaca	-	-	-	234	243	477	401	449	850
Toplam	16.108	15.892	32.000	37.576	37.162	74.738	60.293	59.457	119.750

Nüfusun cinsiyete göre durumu köy, kasaba ve şehirde farklı özellikler taşımaktadır (Tablo 36). 1940 yılında erkek nüfusun kadın nüfustan fazla olduğu, toplam nüfusun %50,4'ünü erkeklerin, %49,6'sını kadınların oluşturduğu görülür. Köylerde ise erkek nüfusun oransal olarak kadın nüfusun önüne geçtiği, kadın nüfusun %49,8, erkek nüfusun %50,2 paya sahip olduğu görülür. Şehir nüfusunda da oransal üstünlük erkeklerdedir.

Tablo 36: Söke'de yıllara göre cinsiyetin şehir, kasaba, köylere dağılışı ve oranları.

	1940					1965					1990				
	E	%	K	%	T	E	%	K	%	T	E	%	K	%	T
Şehir Nüfusu	5803	50.6	5669	49.4	11472	14076	51.1	13482	48.9	27558	26384	51.9	24482	48.1	50866
Kasaba Nüfusu	-	-	-	-	-	4249	48.4	4544	51.6	8793	21580	49	22414	51	43994
Köyler Nüfusu	10305	50.2	10223	49.8	20258	19251	50.1	19136	49.9	38387	12329	49.5	12561	50.5	24890
Toplam Nüfus	16108	50.4	15892	49.6	32000	27576	50.3	37162	49.7	74738	60293	50.4	59457	49.6	119750

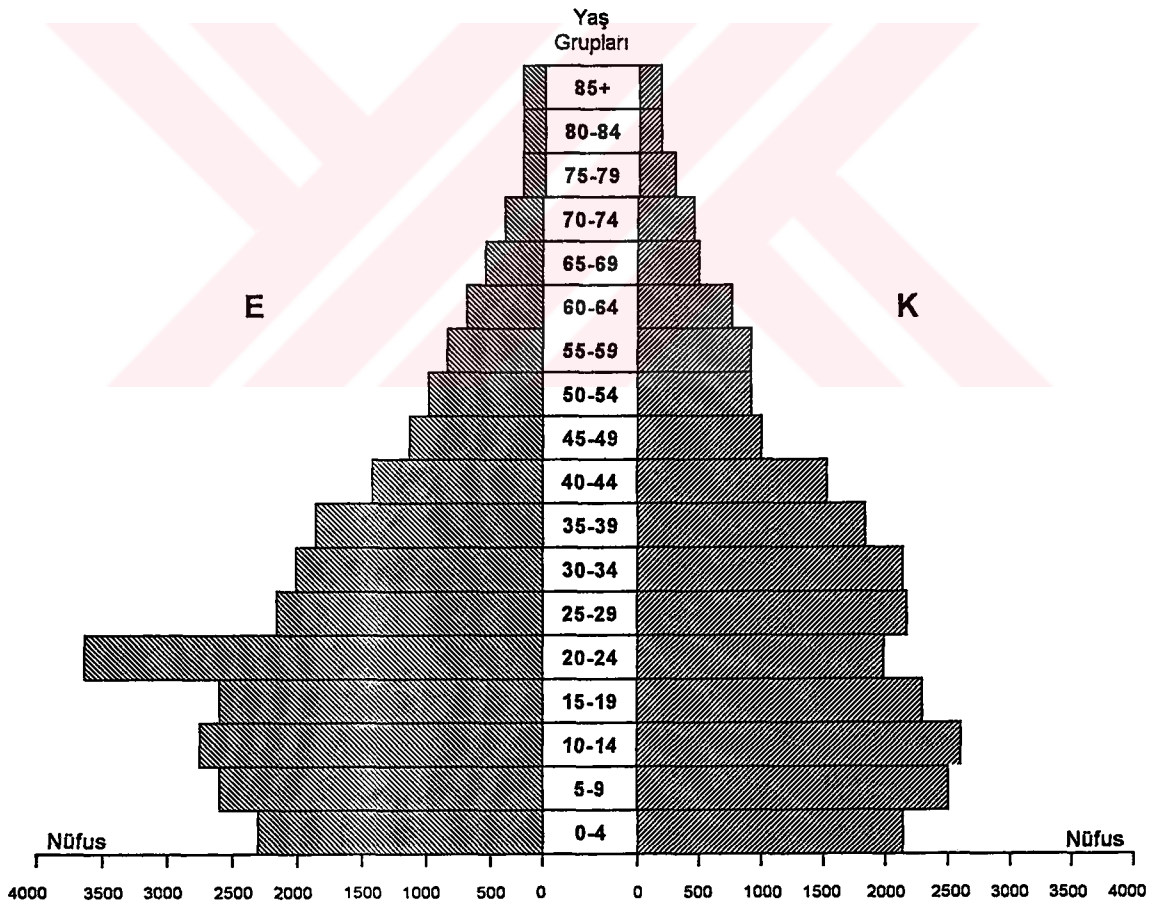
1965-1990 yılları arasında şehirde erkek nüfusun oransal üstünlüğünü koruduğu, 1965'de kasabalarda kadın nüfusu, köylerde erkek nüfusu fazladır. 1990 yılında ise, kasaba ve köylerde kadın nüfusu erkek nüfusa oransal üstünlük elde etmiştir.

Bu durum şehirde iş imkânlarının artmasına paralel olarak, köy ve kasabalardan gelenlerin genelde erkek olmasından, nüfusun iş kollarına dağılımında da görüleceği gibi tarımsal alanda kadınların önemli roller üstlenmesinden kaynaklan-maktadır.

İlçe merkezinde nüfusun yaş gruplarına dağılışı ve oranlarına bakıldığında; 1990 sayımına göre yaş grupları içinde en fazla nüfus sırasıyla 20-24, 10-14 ve 5-9 (Tablo 37) gruplarında bulunmaktadır. İlçe merkezinin yaş gruplarının verildiği bu tabloya göre 3.653 kişiyle 20-24 yaş grubu ilk sırada (%11,1) yer almaktadır. %10,9 ile ikinci sıradaki grup okul çağındaki 10-14 yaş grubudur. Üçüncü sırada ise %10,1 oranla 5-9 yaş grubu yer alır. İlçe merkezinde en az orana sahip grup ise %0,3 pay ile 85+ yaşlı grubudur. Nüfus piramidinde de görüldüğü gibi (Şekil 4) kadın nüfusunun en fazla olduğu yaş

grubu 10-14 iken, erkek nüfusunun en fazla olduğu grup, toplam nüfus içindeki en büyük paya sahip grup olan 20-24 dır. Bu durum Söke'de askeri birliğin bulunmasından yurdun dört bir yanından asker kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Nüfus piramidinde de görüldüğü gibi 25-29 yaş grubundaki erkeklerin sayısında azalma varken, kadınların sayısının artış göstermesi yükseköğrenimini tamamlayıp Söke'ye dönen genç erkek nüfusun bu dönemde askere gitmesinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 4: Söke Şehri'nin Nüfus Piramidi (1990)

Tablo 37: Söke İlçe Merkezinde Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılışı (1990).

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam İçindeki Oranı %
0-4	2.326	2.139	4.465	8.7
5-9	2.606	2.535	5.141	10.1
10-14	2.826	2.691	5.517	10.9
15-19	2.437	2.383	4.820	9.4
20-24	3.653	1.950	5.603	11.1
25-29	2.184	2.248	4.432	9
30-34	2.154	2.163	4.317	8.4
35-39	1.930	1.870	3.800	7.4
40-44	1.482	1.427	2.909	5.7
45-49	1.138	1.023	2.161	4.2
50-54	971	961	1.932	3.7
55-59	904	953	1.857	3.6
60-64	710	788	1.498	3
65-69	466	504	970	2
70-74	225	280	505	1
75-79	200	248	448	1
80-84	105	167	272	0.5
85+	43	133	176	0.3
Bilinmeyen	24	19	43	0
Toplam	26.384	24.482	50.866	100

1990 sayımında 15 yaşından küçük nüfusun yani okul öncesi, ilk ve ortaokul çağındaki çocukların toplam nüfus içindeki payı %29,7 iken, 15-65 yaşlar arasındaki insanların oranı toplam nüfusun %65,5'ini oluşturmuş, 65 yaşın üstündeki nüfus ise toplam nüfus içinde %7,8'lik paya sahip olmuştur. Ekonomik olarak üretici olan nüfus grubunun toplam içindeki payının yüksek olması, ilçeye faydalı işgücü sağlanması açısından büyük öneme sahiptir. Genelde tüketici olan 15 yaşın altındakiler ise gelecekteki işgücünü oluşturacakları için özellikle iyi eğitim imkânlarına sahip olmaları gereken bir gruptur.

1990 nüfus sayımında okul öncesi, ilk ve ortaokul çağındaki çocukların bulunduğu 0-14 yaş grubunda 7.758'i erkek, 7.365'i kadın olmak üzere toplam 15.123 kişi yer almaktadır. Genç nüfus olarak kabul edilen 15-34 yaş grubunda 10.428 erkek, 8.744 kadın olmak üzere toplam 19.172 kişi bulunmakta ve toplam nüfus içinde %37,9'luk pay ile en kalabalık yaş grubunu oluşturmaktadır. 35-64 yaş grubu yetişkinlerden meydana gelmekte ve 7.135 erkek, 7.022 kadın olmak üzere toplam 14.157 kişi bulunmaktadır. Bu grubun toplam nüfus içindeki payı %27,6'dır. Yaşlıların oluşturduğu 65 yaş üzerindeki grup 1.039'u erkek, 1.332'si kadın olmak üzere toplam 2.371 kişi ile toplam nüfus içinde %4,8'lik bir orana sahiptir (Tablo 37).

Görüldüğü gibi Söke Şehrinde nüfusun en büyük kısmını gençler oluşturmakta, çocuklar da dahil edildiğinde bu grupta toplam 34.295 kişi yer almakta ve toplam nüfus içinde %67,6'lık bir paya sahip olmaktadır. Bu durum, bugün Söke ekonomisi için gerekli işgücüne sahip olunduğunu, iş imkânları artırıldığı takdirde gelecekte çok daha güzel gelişmeler olacağını göstermektedir. Onbeş yıl sonrasının genç nüfusu için eğitim, sağlık, konut, ulaşım gibi konularda planlamalar yapıp tedbirler alınmazsa ileride zor durumlar yaşanacağı da açıktır. Yetişkin ve yaşlı nüfus ise toplam içinde %32,4'lük paya sahiptir. 65 yaşın üzerindeki nüfusun sadece %4,8'ini oluşturmaktadır. Nüfus piramidinde de görüldüğü gibi Söke genç nüfuslu bir yerleşmedir.

2.4.2- Nüfusun Kültürel Özellikleri

1990 nüfus sayımına göre Söke şehrinde 50.866 kişi yaşamakta olup, bunların 45.440'ı 6 yaş ve daha büyük yaştakilerden meydana gelmektedir. 6+ yaş grubundaki nüfusun 26.384'ü erkek, 24.482'si kadınlardan oluşmakta ve okuma yazma bilenlerin sayısı 38.942'yi (Tablo 38) bulmaktadır. Şu halde Söke'de okuma yazma oranı %85,7 ile Türkiye ortalamasından (%80,4) fazladır. Okuma yazma bilen toplam 38.942 kişinin 21.600'ü erkek, 17.342'si kadınlardan oluşmaktadır. Erkek nüfusta okuma yazma oranı %89,7'ye çıkmakla birlikte, bu oran kadınlarda %77,6'ya düşmektedir. Okuma yazma bilenlerin 32.561'i (%83,7) bir öğretim kurumunu bitirmiş, 6.375 kişi de bir kurumdan mezun olmamıştır. Bir öğretim kurumundan mezun olanların 18.396'sı erkek, 14.165'i kadın olup bunların 22.198'i yani %68,1'i ilkokul mezunudur. Geriye kalanların 3.954'ü ortaokuldan (%12,2), 4.506'sı liseden (%13,8) ve 1.899'u (%5,9) üniversiteden mezundur.

Tablo 38: 1990 yılında Söke'de nüfusun yaş grupları, okuryazarlık durumu ve mezun olduğu öğrenim kurumuna göre dağılışı.

Yaş Grubu	Toplam	Okuma yazma Bilmeyen	Toplam Okuma yazma Bilen	Bir öğrenim kurumunda n mezun olmayan	Bir okuldan diploma alan	İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Üniversite mezunu
0-5	5.426								
6-9	4.180	926	3.253	3.253	-	-	-	-	-
10-14	5.517	268	5.249	1.634	3.615	3.268	357	-	-
15-19	4.820	287	4.533	64	4.469	2.381	1.501	577	10
20-24	5.603	347	5.256	114	5.143	3.104	592	1.196	246
25-29	4.432	253	4.179	71	4.108	2.494	354	953	306
30-34	4.317	302	4.015	88	3.926	2.453	318	770	384
35-39	3.800	303	3.497	111	3.386	2.213	309	464	400
40-44	2.909	346	2.563	110	2.453	1.775	175	217	286
45-49	2.161	368	1.793	156	1.637	1.249	129	124	135
50-54	1.932	512	1.419	156	1.263	1.092	53	66	52
55-59	1.857	616	1.241	172	1.069	929	63	54	23
60-64	1.498	596	902	173	729	619	43	47	20
65+	2.371	1.359	1.012	272	740	623	57	34	26
Bilinmeyen	43	3	30	1	26	8	3	4	2
Toplam	50.866	6.486	38.942	6.375	32.561	22.198	3.954	4.506	1.899

Söke'de toplam 48 ilkokul, 16 genel 3 mesleki ve teknik olmak üzere toplam 19 ortaokul, 4 genel 7 mesleki ve teknik olmak üzere toplam 11 lise mevcut olup, bu okullarda toplam öğretmen ve öğrenci sayısı şöyledir; ilkokullarda 10.235 öğrenci 453 öğretmen, 16 genel ortaokulda 4.275 öğrenci 85 öğretmen, 3 mesleki ve teknik ortaokulda 412 öğrenci (öğretmen sayısı verilmemiştir) 4 genel lise de 1.821 öğrenci 256 öğretmen, 7 mesleki eğitim ve teknik lisede 1923 öğrenci 212 öğretmen mevcut olup, toplam öğrenci sayısı 18.666 öğretmen sayısı 1.006 olarak tespit edilmiştir. Söke'de okul öncesi eğitim veren 10 resmi anasınıfı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul bulunmaktadır (1994 İl Envanter Etüdları Kayıtları).

1993 yılından itibaren öğrenci yetersizliğinden dolayı Gölbent, Yamaç, Bayırdamı, Güneyyaka, Güzeltepe, Karaatlı, Karakaya, Köprüalan, Pamukçular, Sayrakçı, Sofular köylerinde Milli Eğitim Bakanlığı'nca sağlanan araçlarla öğrenciler merkez haline getirilen köy okula götürülmekte; böylece eğitim öğretim hizmetleri bir merkezde toplanarak devletin ekonomik yönden kayba uğraması önlenmektedir.⁶⁵

Söke'de tüm köylerin okulu olmakla birlikte, öğrenci sayısı arttığından bazı okullara yeni derslikler yapılmaktadır. Söke'de okulların son durumu şöyledir; Söke'de 1.284 öğrencinin eğitim gördüğü Çıraklık Eğitim Okulu 1996-1997 eğitim öğretim yılında kendi binasında hizmet verecektir. Toplu Konut alanı olan Yenikent'te 24 derslikli Nebahat Alpan İlköğretim okulu devlet-vatandaş işbirliği ile yapılmakta olup, 1996-1997 eğitim öğretim yılında hizmet vermeye başlayacaktır. Beş derslikli Faik Kocagöz ek binası ile Zihinsel Engelliler Okulu da aynı eğitim yılında faaliyete başlayacaktır. Sekiz derslikli Avşar İlköğretim Okulu'nda eğitim öğretime başlamıştır. 18 derslikli Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi'nin 12 derslikli Tuzburgazı İlkokulu'nun, 6 derslikli

⁶⁵ İl Envanter Etütleri 1993.

Özbeyyeniköy İlkokulu'nun inşaatı devam etmektedir. Özbeyyeniköy'de halen 2 derslikli okul olup, 150 öğrenci bulunmaktadır. Bazı sınıflar köydeki boş bir evde eğitim görmektedirler⁶⁶. Bu okullar da hizmete girdiğinde Söke'deki öğrencilere daha sağlıklı ortamlarda eğitim verilmeye devam edilecektir.

Söke'ye bağlı köylerin hepsinde elektrik vardır. Tüm modern elektrikli araçlar hemen her köyde yaygınlaşmıştır. Özellikle televizyon ve radyo yayınlarının köylere ulaşması nüfusun sosyal ve kültürel düzeyinde olumlu gelişmelere neden olmuştur.

Söke'ye bağlı köylerin tamamında telefon bulunmaktadır. Çavdar, Demirçay, Arslanyaylası ve Karakaya Köyleri'nde santral kurma çalışmaları devam etmektedir. Tüm yerleşim birimlerinde, telefon görüşmeleri şehirlerarası ve milletlerarası yapılmaktadır. Güzeltepe Köyü'nde de televizyon yansıtıcısı kurulmakta olup televizyon görüntüleri konusunda sorunları olan köylerin problemleri çözülecektir (Söke Kaymakamlığı Brifing Raporu 1996).

2.5- Nüfusun Ekonomik Özellikleri

Bilindiği gibi 12-65 yaş arasındaki nüfus BDİE'nce iktisaden faal nüfus kabul edilmektedir. Söke'de bu grup içinde toplam 36.972 kişi bulunmakta olup (43.858'i erkek, 43.114'ü kadın) bunlar ilçe toplam nüfusunun %76,3'ünü oluşturmaktadır. İlçe merkezinde ise toplam faal nüfus 39.402 kişi olup (20.310 erkek, 18.732 kadın) bunlar ilçe merkezi toplam nüfusunun %72,1'ini meydana getirmektedir (Tablo 39) O halde Söke'de üretime katılanların, katılmayanlardan yüksek olduğu görülmektedir.

⁶⁶ Söke Kaymakamlığı Brifing Raporu 1996.

Tablo 39: 1990 yılında Söke’de son hafta içinde, iktisaden faal nüfusun yaş gruplarına dağılışı (12 ve yukarı yaştaki nüfus).

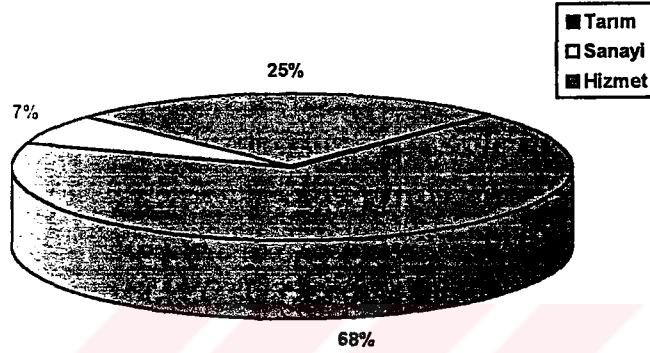
Yaş Grupları	İktisaden Faal Olan Nüfus			Toplam Faal Nüfus İçindeki Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	
12-14	1.684	1.615	3.299	8.4
15-19	2.437	2.383	4.820	12.3
20-24	3.653	1.950	5.603	14.3
25-29	2.184	2.248	4.432	11.3
30-34	2.154	2.163	4.317	11
35-39	1.930	1.870	3.800	9.8
40-44	1.482	1.427	2.909	7.5
45-49	1.138	1.023	2.161	5.5
50-54	971	961	1.932	5
55-59	904	953	1.857	4.8
60-64	710	788	1.498	4
65+	1.039	1.332	2.371	6
Bilinmeyen	24	19	43	0.1
Toplam	20.310	18.732	39.042	100

Çalışan nüfusun iktisadi faaliyet kollarına dağılışına bakıldığında 43.138 kişinin çalıştığı (20.245 erkek, 22.893 kadın) tarım sektörünün birinci sırada olduğu görülür. Hizmet sektörü %25,4'lük oranı ile ikinci ve 4.347 kişinin çalıştığı (3.606 erkek, 741 kadın) sanayi sektörü %6,8 ile üçüncü sırada yer almaktadır (Tablo 40, Grafik 18) 14.289 erkek, hizmet sektöründe çalışmakta ve tek başına faal nüfus içinde %22,5 oranında yer tutmaktadır. Söke’de hizmet sektörü içinde en fazla nüfusu, toplum hizmetlerinde çalışan nüfus oluşturmaktadır. 6.839 kişinin çalıştığı bu faaliyet kolu Söke’nin faal nüfusu içinde %10,8 oranı ile hizmet sektöründe birinci sıradadır. Aynı sektörde ikinci sırada 3.710 kişinin çalıştığı perakende-ticaret gelirken, bunları inşaat, ulaştırma, maliye-sigorta çalışanları ve diğerleri takip etmektedir (Tablo 41, Grafik 19).

Tablo 40: Söke'de İktisaden faal nüfusun sektörel dağılışı (1990).

	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
Çalışan Sayısı	43.138	4.347	16.127	63.612
% Oranı	67.8	6.8	25.4	100

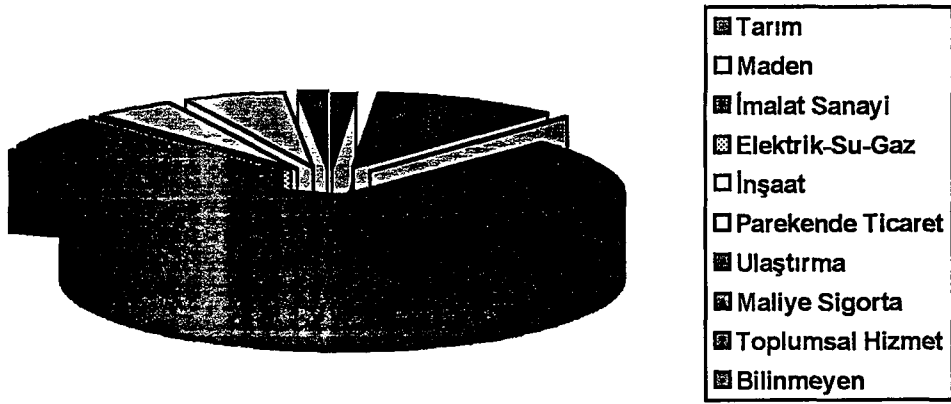
Grafik 18: Söke'de iktisaden faal nüfusun sektörel dağılışı.

Tablo 41: Söke'de faal nüfusun cinsiyete göre faaliyet kollarına dağılışı ve oranları (1990).

Faaliyet Kolları	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	Toplam İçindeki Oranı (%)
Tarım	20.245	46.9	22.893	53.1	43.138	67.9
Maden	231	100	0	0	231	0.3
İmalat Sanayi	3.606	82.9	741	17.1	4.347	6.9
Elektrik-Su-Gaz	58	90.7	6	9.3	64	0.1
İnşaat	3.026	99.1	27	0.9	3.053	4.7
Parekende Ticaret	3.387	91.2	323	8.8	3.710	5.9
Ulaştırma	1.101	96	45	4	1.146	1.8
Maliye Sigorta	619	73.3	225	26.7	844	1.3
Toplum Hizmet	5.681	83	1.158	17	6.839	10.8
Bilinmeyen	186	77.5	54	22.5	240	0.3
Toplam	38.140	59.9	25.472	40.1	63.612	100

Grafik 19: Söke'de faal nüfusun faaliyet kollarına dağılışı.

Kaynak : DİE

Hizmet sektörü içinde kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü toplam 39.042 kişinin iktisaden faal olduğu Söke'de, 1994 yılında kamu kurum ve kuruluşlarında (Tablo 42) 3.013 kişi görev yapmaktadır.⁶⁷ Alandaki çalışmalarımız sırasında 1996 yılında Emniyet Müdürlüğü'nde 217, Jandarma Komutanlığı'nda 83 kişinin görev yaptığını pek çok kurum ve kuruluşta 1994'teki çalışan sayısının arttığını saptadık. Bu durum çalışan nüfus içinde kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların payının arttığını göstermektedir.

⁶⁷ İl Planlama Koordinasyon Müdürlüğü Kayıtları - 1994.

Tablo 42: Söke'de kamu kurum ve kuruluşları ile çalışanların sayısı (1994)

Devlet Bankalarında	151	Milli Eğitim Müdürlüğü	1119
Gençlik Spor İlçe Müdürlüğü	1	DSİ 21. Bölge Müdürlüğü	122
Müftülük	92	Sağlık Müdürlüğü	459
Sosyal Hizmetler	21	PTT Başmüdürlüğü	127
Sümerbank	4	TCDD Gar Müdürlüğü	9
Tapu Sicil Müdürlüğü	11	İlçe Tarım Müdürlüğü	56
Tekel Başmüdürlüğü	12	Zirai Donatım Kurumu	3
Cumhuriyet Başsavcılığı	43	İş ve İşçi Bulma Kurumu	10
Emniyet Müdürlüğü	170	SSK İlçe Müdürlüğü	30
İlçe Jandarma	16	TEK Dağıtım	52
İlçe Nüfus Müdürlüğü	10	İlçe Kültür Müdürlüğü	10
İlçe Özel İdare	1	Orman İşletme Şefliği	34
Sivil Savunma Müdürlüğü	1	Belediyelerde	357
Defterdarlık	92	Toplam	3013

Görüldüğü gibi toplam sayısı 3.013 olan kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar, Söke'nin iktisaden faal nüfusu içinde %7,8'lik bir paya sahiptir.

Söke'de faal nüfusun BDİE tarafından Tablo 18'den farklı bir şekilde yıllara göre faaliyet kollarına dağılımının yapıldığı ve oranlarının verildiği tablo incelendiğinde (Tablo 43) her üç yılda da tarım-orman sektöründe çalışanların nüfusunun en yüksek olduğu, bu sektörde

kadınların erkeklerden fazla olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle köylerde kadınların önemli görevler almalarından kaynaklanmaktadır. İkinci sırada tarım dışı faaliyetler, üçüncü sırada hizmet sektörü yer almaktadır. Bu sektörleri; ticaret-satış, ilmi teknik ve diğer sektörler izlemektedir. Müteşebbislerin yer aldığı faaliyet kolunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiş olup, iş arayanlardan sadece erkek nüfus kaydedilmiş onların da toplam içindeki oranı son yıllarda azalma göstermiştir.

Tablo 43: Söke’de faal nüfusun yıllara göre faaliyet kollarına dağılışı ve oranları.

Faaliyet Kolları	1980				1985				1990			
	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam İçindeki Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam İçindeki Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam İçindeki Oran (%)
İlmi-Teknik	977	620	1.597	3.4	1.235	642	1.877	3.4	1.306	784	2.090	3.3
Müteşebbis	22	8	230	0.4	241	12	253	0.4	315	14	329	0.4
İdareci	667	255	922	2	777	336	1.113	2	891	472	1.363	2.2
Ticaret-Satış	1.490	69	1.559	3.3	1.801	125	1.926	3.4	2.150	217	2.367	3.7
Kişisel Hizmet	1.865	187	2.052	4.4	2.127	248	2.375	4.3	2.301	336	2.637	4
Tarım-Orman	14.773	15.788	30.561	64.1	18.456	19.028	37.484	66.9	20.174	22.907	43.081	66.7
Tarım dışı	9.175	470	9.645	20.2	9.404	598	10.002	17.8	10.996	741	11.737	18.2
İş bilinmeyen	1	0	1	0	3	2	5	0	7	1	8	0
İş Arayan	1	-	1.057	2.2	1.056	-	1.056	1.8	1.026	-	1.026	1.5
Toplam	1.057	17.397	47.624	100	35.100	20.991	56.091	100	39.166	25.472	64.638	100

İktisaden faal nüfus yanında bir de faal olmayan nüfus vardır ki, 1990 yılında Söke ilçesinde toplam 28.357 kişi bu durumdadır. Faal olmayan nüfusun 7.962’si erkek, 20.395’i kadın olmak üzere toplam nüfus içindeki payları %23,7’yi bulmaktadır. Faal olmayan nüfusun %72’sini kadınlar oluşturmaktadır. İktisaden faal olmayan nüfus içinde 16.052 kişi ile (%56,6) ev kadınları ilk sıradadır. Ev kadınlarını sayıları

6.369 olan öğrenciler (%22,5), emekli (%6,8) ve işsizler (%6,8) ile geliri olup çalışmayanlar (%2,5) izlemektedir. Geliri olup da çalışmayanlarda erkek nüfusunun kadınlara oranla yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 44).

Tablo 44: 1990 yılında Söke’de iktisaden faal olmayan nüfusun dağılışı.

Faaliyet Dalları	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam İçindeki Oranı (%)
Emekli	1.658	273	1.931	6.8
Öğrenci	3.404	2.965	6.369	22.5
Ev Kadını	-	16.052	16.052	56.6
Geliri Olup Çalışmayan	544	157	701	2.5
Diğer	784	308	1.092	3.8
İşsiz	1.295	640	1.935	6.8
Faaliyeti Belirsiz	277	-	277	1
Toplam	7.962	20.395	28.357	100

III- SÖKE İLÇESİ'NİN EKONOMİK COĞRAFYASI

İnsanların hayatlarını sürdürebilmek için yeryüzünde gerçekleştirdikleri etkinliklerin tümü ekonomik faaliyetler içinde yer almaktadır. Söke İlçesi'nde sürdürülen ekonomik faaliyetlerin en önemlisi, Türkiye'nin genel ekonomik yapısına uygun olarak tarımsal faaliyetlerdir. Türkiye son yıllarda tarım dışı sektörlerde de önemli gelişmeler kaydetmesine rağmen hâla ekonomisinin temeli tarıma dayanan bir ülkedir. Ülkemizin bazı alanlarında sanayinin kurulup gelişmesi için gerekli şartların tümü bulunduğu için bu alanlarda sanayi ön plana çıkmış, bunların dışında kalan alanlarda ise tarım birinci derecede önemli ekonomik faaliyet olma özelliğini korumuştur.

Söke ve çevresi de bu gruba giren alanlardan biri olup, ilçede sürdürülmekte olan ekonomik faaliyetlerden en önemlisi iktisaden faal nüfusun % 67.8'inin çalıştığı entansif metotlarla yapılan tarım, sonra iktisaden faal nüfusun %25.4'ünün yer aldığı hizmetler sektörü, daha sonra da iktisaden faal nüfusun %6.8'inin çalıştığı sanayi sektörüdür (Tablo 40). Ekonomik faaliyet türleri çeşitli olan ilçede, ulaşım ve turizm de önemli olduğu için bu bölüm içinde ayrıca incelenecektir.

Söke ve çevresi Türkiye'nin en verimli tarım topraklarına sahip olduğu için ekonomi büyük ölçüde tarıma dayanmaktadır. Ancak alanda tarım ve ticaretin sadece bugün değil, binlerce yıldır en önemli geçim kaynağı olduğu bilinmektedir. Bu durumu yerleşme konusunda, alandaki tarihi şehirlerin özelliklerini açıklarken belirtmiştik.

Evliya Çelebi'nin "Toprakları verimli, geniş bağ ve bahçeleri ile bademi, susamı, pamuğu çok olur."⁶⁸ dediği Söke'de, çok eski dönemlerden itibaren tarım yapılmasına rağmen, yöntemlerin uygulanması, üretimin çeşitlenmesi ve verimin artması ancak Cumhuriyetten sonra gerçekleşmiştir.

⁶⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi (1985) VIII, Cilt s. 555

Alandaki tarım ve hayvancılık faaliyetlerini açıklamak için B.D.İ.E ve İlçe Tarım Müdürlüğü'nden aldığımız aynı konu ile ilgili bilgilerde büyük farklılıklar olduğunu gördük. Bu da bize aynı konunun ayrı kurumlarca farklı ele alınıp değerlendirildiğini göstermektedir. Alanda kaydedilen verilerin daha doğru olacağına inandığımız ve arazi çalışmalarındaki gözlemlerimize paralellik gösterdiği için, İlçe Tarım Müdürlüğü'nün hazırladığı Köy Bilgi Formları'nı (özellikle 1993 yılı verileri) değerlendirmeyi uygun bulduk.

1990'daki son idari bölünüş esas alındığında B.D.İ.E'nin verilerine göre Söke İlçesi 954 km², bizim 1/100.000 ölçekli topografya haritalarından yararlanarak yaptığımız hesaplamalara göre ise 966 km²dir. Ancak İlçe Tarım Müdürlüğü'nün 1993 yılında hazırladığı Söke İlçesi Bilgi Formu'nda arazinin dağılışı nedenini bilmediğimiz bir şekilde yüzölçüm 1.301 km² alınarak, Yenihisar ilçesi'ne bağlanan (1990'da) birimler hâla ilçeye bağlıymış gibi ele alınarak düzenlenmiştir. Biz metin içinde bu verileri zaman zaman aktarıp, geçmişteki ve günümüzdeki diğer tarımsal verilerden ve arazi çalışmalarımızdan yararlanarak alanının tarımsal özelliklerini incelemeye çalışacağız.

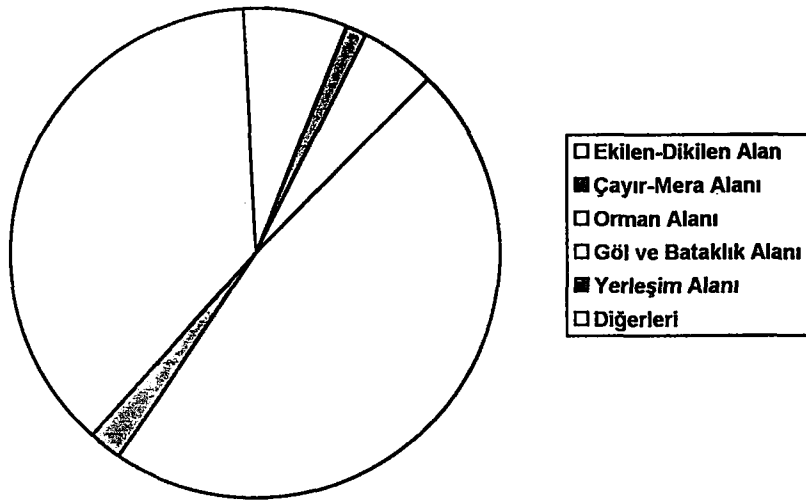
1993 yılında İlçe Tarım Müdürlüğü'nün hazırladığı Söke İlçesi Bilgi Formu'na göre, ilçenin toplam ekili-dikili alanları 609,7 km² dir. (Tablo 45, Grafik 20) Bu bilgilere göre ilçenin yüzölçümü 1.301 km² olarak alınmıştır. Araziden faydalanma durumu ise şöyledir: Alandaki arazilerin %46.8'inde tarım yapılmakta (609,7km²), %2.3'ü çayır-mera (29.1km²) olarak değerlendirilmekte, %37.7 sini ormanlar (491,1km²) kaplamakta, göl ve bataklık alanları %6.7'yi yani 87,2km²'lik bir alana yayılmaktadır. Yerleşim alanları ise ilçenin %1.5'ini oluşturmakta 19,6km²'lik alan

kaplamaktadır. Diğer alanlar ise ilçe arazisinin %5'ini yani 65 km²'lik bölümünü oluşturmaktadır. Alandaki çalışmalarımız sırasında bataklık alanı görmediğimiz gibi ormanlarında ilçenin %37.7'sini kaplayacak kadar geniş olmadığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bu verilerin neye göre hazırlandığını ise bilemediğimiz için burada sadece bilgi olarak vermeyi uygun bulduk.

Tablo 45: Söke İlçesi'nde Araziden Faydalanma Durumu (1993-İlçe Tarım Müdürlüğü Verilerine Göre)

	İlçenin Yüzölçümü (km ²)	Ekilen-Dikilen Alan (km ²)	Çayır-Mera Alanı (km ²)	Orman Alanı (km ²)	Göl ve Bataklık Alanı (km ²)	Yerleşim Alanı (km ²)	Diğer Alanlar (km ²)
Alan (km ²)	1301	609.7	29.1	491.1	87.2	19.6	65
Oran (%)	100	46.8	2.3	37.7	6.7	1.5	5

Grafik 20: Söke İlçesi'nde Kullanıma Göre Arazinin Bölünüşü (1993-İlçe Tarım Müdürlüğü Verilerine Göre)

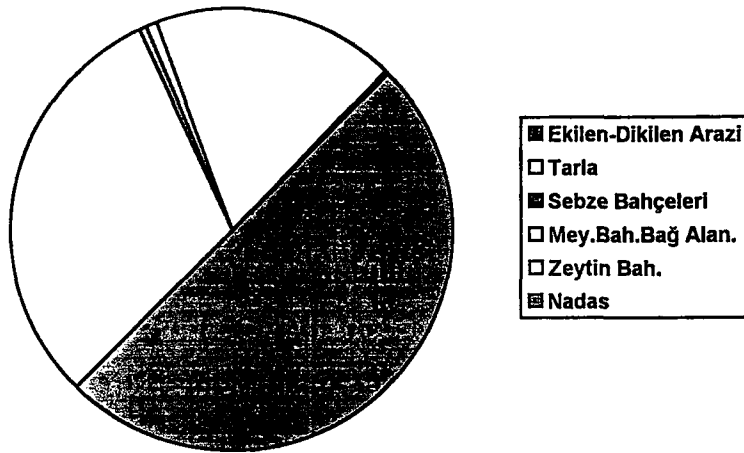

İlçedeki ekili-dikili alanların dağılışı Söke'nin son idari bölünüşü esas alınarak köy bazında hazırlanmış bilgilerden oluştuğu ve arazi çalışmalarımızdaki gözlemlerimizle büyük bir paralellik gösterdiği için alandaki en gerçekçi verileri içermektedir. Buna göre ilçedeki ekili-dikili alanların %60.8'ini tarlalar oluşturmakta (371km²), ikinci sırayı ise 219 km² lik alan ile zeytinlikler kaplamaktadır. (Tablo 46, Grafik 21) Alanda sebze bahçeleri ile meyve bahçeleri ve bağ alanlarının birbirlerine çok yakın oranlarda olduğunu, bunların dağılışının ya yamaçlarda ya da ovaya yakın alanlarda olduğunu görmekteyiz. İlçede özellikle kuraklık yaşanan yıllarda 1.7 km²'lik bir alanın yani toplam ekili- dikili alanların %0.4 'ü nadasa bırakılmaktadır. Nadasın; Ağaçlı, Güzeltepe, Yamaç Köyleri'nde küçük arazilerde dağılışı gösterdiği görülmektedir.

Tablo 46: Söke İlçesi'nde Ekili-Dikili Arazinin Dağılışı (1993)

	Ekilen-Dikilen Arazi (km ²)	Tarla (km ²)	Sebze Bahçeleri (km ²)	Meyve Bahçeleri ve Bağ Alanları (km ²)	Zeytin Bahçeleri (km ²)	Nadas (km ²)
Alan (km ²)	609.7	371	8.4	9	219	1.7
Oran (%)	100	60.8	1.3	1.5	36	0.4

Grafik 21: Söke İlçesi'nde Ekili-Dikili Arazinin Bölünüşü (1993)

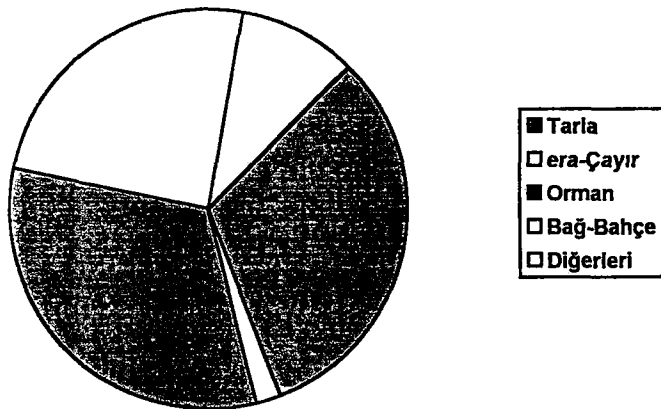

Söke İlçesi'ndeki araziden faydalanma durumunu bugün için (1993 verilerine göre) ele aldıktan sonra, geçmişle karşılaştırma yapmak amacıyla ilçenin 1975 yılındaki araziden faydalanma durumunu ele aldık. "1975 yılına göre sahada en büyük pay 435 km² alan kaplayan ve ilçe yüzölçümünün %32'sini oluşturan ormanlara aittir. İkinci sırayı 430 km² lik alan ve % 31.8'lik pay ile tarla alanları, çayır mera alanları ise 26 km² ile üçüncü sırayı almaktadır (Tablo 47, Grafik 22).⁶⁹" İlçenin 1993 yılındaki araziden faydalanma durumu bugünkü yüzölçümüne göre hazırlanmamış olduğundan 1975 yılına oranla alanda tarla, çayır-mera ve orman alanları artmış gibi görünmektedir. Oysa arazi çalışmalarımız sırasında, halk tarafından çorak arazi olarak adlandırılan tuzlu ve taban suyu yüksek alanlar ile mera alanlarının, drenaj kanallarının artırılması ve modern tarım yöntemlerinin kullanılması ile tarım alanına dönüştürüldüğü pek çok köyde halk tarafından ifade edilmiştir.

Tablo 47: Söke İlçesi'nde Araziden Faydalanma Durumu (1975)

	İlçenin Yüzölçümü (km ²)	Tarla (km ²)	Mera-Çayır (km ²)	Orman (km ²)	Bağ-Bahçe (km ²)	Diğerleri (km ²)
Alan (km ²)	1356	430	26	435	333.5	131.5
Oran (%)	100	31.8	2	32	24.5	9.7

Grafik 22: Söke İlçesi'nde Kullanıma Göre Arazinin Bölünüşü (1975)

⁶⁹ Köseli, İ. H. (1975) Tarımsal Yöntüyle Söke s.56

İlçede çayır ve mera alanlarının hemen her köyde yer almasına rağmen, Doğanbey (8 km²) Arganlı (1 km²), Karakaya (2.7 km²), Serçin (11.8 km²), Tuzburgazı (4 km²), Sofular (1km²) gibi yerleşmelerde daha geniş alan kapladığını görmekteyiz. Çayır ve meraların dağılışı gösterdiği sahalar; genellikle taban suyunun yüksek olduğu Büyük Menderes Nehri'nin eski yatakları (azmaklar) yakınında, ormanın tahrip edildiği veya ortadan kalktığı yamaçlarda ve henüz drenaj sisteminin yeterli olmadığı ova tabanında yer almaktadır. Uzun yıllar Çamiçi Gölü ile bağlantı halinde olan ve gerek gölün gerekse nehrin taşkın sularına maruz kalan Serçin, bugün alüvyon bir setle Çamiçi Gölü'nden ayrılmıştır. Daha önce hidrografi konusunda oluşumunu açıklamaya çalıştığımız Serçin Gölü ve çevresi ilçede en fazla çayır ve mera alanına sahip sahadır. Bu durum hayvancılık konusunda belirtildiği gibi Serçin'in ilçedeki en önemli sığır üreticisi köylerden biri olmasının nedenidir.

İlçenin batısında doğu-batı yönünde uzanan Dilek Dağı ile doğu ve güneydoğusunda yeralan Beşparmak Dağları'nın kuzey yamaçları üzerinde alanın orman varlığı geniş yer kaplamaktadır (Harita 8). Orman alanları çeşitli tahripler ve özellikle yangınlar sonucu her geçen gün daralmaktadır. 24 Temmuz 1996'da Dilek Dağı'nda meydana gelen yangınla orman varlığının önemli oranda azaldığı ve resmi kaynaklarda belirtildiği orandan çok daha küçük bir alana çekildiği bilinmektedir.

B.D.İ.E verilerine göre 954km² yüzölçümüne sahip ilçe topraklarının %50'sinden fazla bir bölümde tarımsal faaliyet yapılmaktadır. Orman ve çayır-mera alanları ile bazı meyve bahçelerinin (incir gibi) alanlarının daraldığı buna karşın sulama imkanlarının artırıldığı tarla alanları ile sebze bahçelerinin alanlarını genişlettiği görülmektedir. İlçedeki tarım alanlarının büyük bir bölümü, içinde Söke Ovası'nın da yer aldığı 0-100m. yükselti basamağında bulunmaktadır (Harita 10). Bu yükseltideki alanların hemen hemen tamamı sulanmakta, ilçe ekonomisi için büyük önem taşıyan ürünlerin yetiştirildiği en verimli kuşağı oluşturmaktadır.

İlçede Akdeniz iklim şartlarının etkili olması, buharlaşma ve yaz kuraklığının yaşanması, yüksek sıcaklık isteyen ancak belirli dönemlerde su ihtiyacı artan ürünlerin (pamuk gibi) yetiştirilmesi, sulama sisteminin geliştirilmesi nedenleriyle sulu tarıma açılan alanlar her geçen yıl artmaktadır. İlçe Tarım Müdürlüğü'nün 1993 yılı verilerine göre ilçenin toplam ekili-dikili alanlarını oluşturan 609.7 km²'lik alanın; 126.9 km²'lik kısmı Büyük Menderes Nehri'nden pompajla, 222.3 km²'lik kısmı D.S.'nin sulama ve ana tahliye kanallarından, 31.8 km²'lik bölümü de artezyen ve kaynak sularından olmak üzere toplam 381.1 km²'lik alan sulanmaktadır. Yani toplam ekili dikili alanların (609.7 km²), %62.5'i (381.1 km²) sulanmaktadır. Sulanan tarım alanlarının dağılışı ise şöyledir: 352.2 km²'lik tarla alanı, 8,4 km²'lik sebze alanı, 14.4 km²'lik zeytinlik, 5 km²'lik narenciye bahçesi, 0.8km² 'lik şeftali erik gibi meyve bahçesi sulanmaktadır. İlçedeki tarım alanlarının %37.5'ini oluşturan 228.6 km²'lik alanda ise kuru tarım yapılmaktadır.

Kısaca araziden faydalanma durumunu ve tarımsal özelliklerini gördüğümüz alanda, yapılmakta olan tarımsal faaliyetler incelenecektir.

1- HAMMADELER COĞRAFYASI

1.1-TARIM

Söke İlçesi Anadolu'nun büyük bir kısmında olduğu gibi geçimini birinci derecede tarım ile sağlayan bir alandır. İlçede yürümekte olan bu faaliyetler genel olarak entansif metotlarla yapılmaktadır. Ekili-dikili alanların 381.1 km²'si yani %62.5'i sulandığı için genel olarak sulamada çok büyük sıkıntılar yaşanmasa da tarımın zaman zaman iklim şartlarının etkisinde kaldığı görülmektedir. Aydın İl Tarım Müdürlüğü kayıtlarında kuraklık ve sulama problemleri nedeniyle 1990 yılında Söke'deki pamuk üretim alanlarında büyük oranda verim düşüklüğü yaşandığı belirtilmektedir.

İlçede tarımsal faaliyetlerin hemen tüm aşamalarında modern tarım aletleri kullanılmakta, iklim şartlarının çok etkili olduğu yıllar dışında genel olarak yüksek verim elde edilmektedir. Büyük tarım alanlarına sahip çiftçilerin pamuk zararlıları ile mücadele sırasında uçaklarla ilaçlama yaptıkları, son derece modern sulama sistemleri kullandıkları bilinmektedir. Söke Şehri'nde 8.100 çiftçi nüfusuna karşılık 1.570 traktör, ilçede toplam 51.604 olan çiftçi nüfusuna karşılık 4.561 traktör (B.D.İ.E 1993 yılı verileri) bulunmaktadır. İlçenin toplam tarım alanının 609.7 km² olduğu dikkate alınırsa traktör başına 0.1 km²'lik alan düşer ki bu traktörün verimli olarak işleyeceği miktar için yeterlidir. B.D.İ.E 1993 yılı verilerine göre ilçede; çeşitli özellikte 9.245 traktör pulluğu, çeşitli özellikte 2.552 mibzer, 5.067 gübre dağıtma makinesi, çeşitli özellikte 8.398 tırmık, 25 balya makinası, elektrikli ve termik olmak üzere sulamada kullanılan 1.247 motopomp ve çeşitli tarım aletleri olmak üzere toplam 50867 tarımsal araç ve gereç bulunmaktadır.

İlçede tarımsal faaliyetlerde kimyevi gübreler yoğun olarak kullanılmaktadır. Özellikle azotlu gübrelerin aşırı kullanımı hem yeraltı sularını hem de Büyük Menderes Nehri'nin sularını kirletecek hatta alandaki av hayvanlarının ölümüne yol açacak boyutlara ulaşmıştır. Arazi çalışmaları sırasında doğal gübre kullanımının kimyevi gübrelerle oranla çok az olduğunu gördük. Ağaçlı Köyü'nde olduğu gibi doğal gübreler genellikle sebze ve meyve bahçelerinde kullanılmakta, zaman zaman diğer yakın köylere de satılabilmektedir. İlçedeki tarım alanının bir bölümü (126.9km²) Büyük Menderes Nehri'nden 602'si termik 645'i elektrikli olmak üzere toplam 1247 motopomp aracılığı ile sulanmakta, 84 derin kuyu makinası da yeraltı sularından yararlanılmasını sağlamaktadır. İlçede 1 tane de yağmurlama tesisi kurulmuş olup, bu tür sulama her geçen gün artış göstermektedir.

İlçede tarım alanlarının dağılışı yerşekilleri, iklim, su durumu ve yüksekliğin etkisi altındadır. Sahada kuru ve sulu tarla tarımı yanında bağ bahçe tarımı da yaygın olarak yapılmaktadır. İlçedeki tarımsal üretimler içinde ilk sırayı pamuk almaktadır. Şimdi pamuk üretimini ve ilçedeki önemini ele alıp, diğer önemli üretimleri ve dağılışlarını da incelemeye çalışacağız.

1.1.1-Pamuk

İlçenin adeta simgesi haline gelen pamuk, alanda uzun yıllardır yetiştirilmekte, hatta Evliya Çelebi'nin eserinde pamuğun çok olduğundan bahsedilmektedir. Alanda pamuğun yetişmesine olanak sağlayan doğal şartların yanında ekonomik şartlarında gelişmesi ekim alanının artmasını sağlamıştır.

Söke'de toprak sıcaklığının en az 12-15 C° olduğu 20 Nisan-20 Mayıs arasında pamuk ekimi yapılmaktadır (Foto 23). Pamuğun erken ekilmesi kadar geç ekilmesi de verimi düşürmektedir. Ürünün ekimi geç yapılmadığında olgunlaşmanın geciktiği, erken yapıldığında ise tohumda çimlenmenin olmadığı veya çimlenmeden sonra olabilecek herhangi bir soğumanın bitkiye zarar verdiği görülmektedir. İklim konusunda da belirtildiği gibi alanda yağışların % 21.5 ilkbahar döneminde yani pamuk ekim döneminde alınmaktadır. Bu dönemde tarlaya atılan tohumun yağışlar nedeniyle çürüdüğü, tarlanın kuruması beklendikten sonra söküm yapıp, tohumun tekrar atıldığı görülmektedir. Kaliteli tohumun pahalı olması, bazı yıllar tohum atma işleminin aynı tarlada iki üç kez tekrar edilmesi emeği ve maliyeti artırmaktadır.

İlçede makina ile pamuk tohumu ekilmekte, dekara 3-4 kilo tohum atılmaktadır. Ekimin kolay olması ve çimlenmenin hızlanması için tohumlar 24-28 saat önce suya konmaktadır.

Tek yıllık bitki olan pamuk, 60-120 cm aralıktaki sıralar halinde ve bitki aralığı yaklaşık 30cm olacak şekilde yetiştirilmektedir. Sulama ve toprak imkanlarının elverişli olduğu tarlalarda bitki aralığı geniş tutulmaktadır. Pamukta seyreltme yapılması, yabancı otların yok edilmesi, toprağın havalandırılması ve su tutma yeteneğinin artırılması için elle çapa yapılır. Çapa işleminde en iyi verim elle yapılan çapadan alındığı için makina tercih edilmemekte, alanda yeterli işçi bulunamadığı için dışarıdan mevsimlik tarım işçisi getirilmektedir. Tarlalarda aralıklarla en az iki en fazla da dört kez çapa yapılır. Birinci çapa işleminden sonra yaklaşık onbeş gün sonra ikinci çapa yapılır.

Pamuğun sulanması haziran-eylül aylarında yapılmakta, en fazla suya çiçeklenme ve pamuk bağlama döneminde ihtiyaç duyulmaktadır (Foto 22). Pamuk kozaları açıldıktan sonra fazla suya gerek kalmaz. Hasat dönemi eylül ayında başlayıp en geç aralık ayının ilk haftasında sona ermektedir. Pamuk toplama işlemi aralıklarla genellikle üç kez yapılır. Hasattan sonra toprakta kalan odunsu görünüşlü bitki sapları sökülerek yakacak olarak kullanılır.

Toprak konusunda da belirttiğimiz gibi sahadaki en önemli problemlerden biri toprakların yüksek oranda tuz içermesidir. Pamuk üretimine en elverişli topraklar genellikle tınlı ve boz renkteki topraklar olmasına rağmen pamuk tuza karşı toleranslı bir bitki olduğu için sulama imkanı sağladığında bu tür topraklarda en iyi yetişen ve geniş ekim alanı bulan ürün olmuştur. Alanda üretimi eskiye dayanan pamuğun, ekim alanını ve verimini artırması 1940'lı yıllara dayanmaktadır. "1948 yılından öncesine kadar geniş otlakileri ile aşirete ait hayvanların tek barınağı olan Söke Ovası, 1948 yılından itibaren tarımın makinalaşması sonucu bu geniş topraklar gereği gibi işlenme imkânına kavuşarak, gönüllere ferahlık veren modern çiftlik ve tesisleri ile memleketimizin en ileri pamuk üretim bölgelerinden biri haline gelmiştir. Söke'de evvelce hayvancılık başta olmak üzere müsait

alanlarda buğday, arpa, yulaf, mısır, akdarı, susam ve fasulye gibi ürünler ekilirdi. 1940 yılında Tarım Satış Kooperatifi'nin kurulmasıyla akala cinsi pamuk ekimi gelişmeye başlamıştır. Pamuk ekiminin esas gelişmesi 1948 yılından itibaren Marchal Planı ile sağlanan dış yardım ve kredilerle alınan traktör ve tarım aletlerinin tarım alanlarımızda kullanılmasıyla görülmüş ve Söke'de pamuk ekimi kısa zamanda 300.000 dekara yükselmiştir.⁷⁰

Alanda 1939 yılında 0.3 km² lik bir alanda 15 ton pamuk üretimi yapılırken (Tablo 48) kısa sürede pamuk ekim alanı ve verimi yükselmiş 1956'da 300 km²'lik alanda ekim ve 25.000 ton verim elde edilmiştir. İlçede pamuk üretim alanlarının hızlı artışı, sulama kanallarının hizmete sokulmasından kaynaklanmıştır." 1966 yılında ana tahliye kanallarının 17.5 km uzunluğundaki bölümü, 1967 yılında ise 8.5km 'lik kısmı hizmete sokulmuştur. 1970 yılında ana tahliye kanalları sayesinde ovadaki taşkın suları kısa sürede boşaltılmış ve topraklar yaklaşık 20 gün erken ekime hazırlandığı için 310 km²'lik alanda rekor seviyede pamuk üretimi gerçekleştirilmiştir.⁷¹

Tablo 48: Söke İlçesi'nde Pamuk ve Buğday Ekim Alanları İle Verim Miktarlarının Durumu (1939-1968)

Yıllar	Pamuk		Buğday	
	Ekilen Alan (km ²)	Üretim (ton)	Ekilen Alan (km ²)	Üretim (ton)
1939-40	0.3	15	25	3000
1945-46	12	1500	50	8000
1956-57	300	25000	80	18000
1959-60	200	22000	78	6240
1967-68	261	53000	70	12500

* Yukarıdaki veriler İsmail Hakkı Köseli'nin (1975) Tarımsal Yönüyle Söke Adlı Eserinden Alınmıştır.

⁷⁰ Köseli, İ. H. (1975) Tarımsal Yönüyle Söke s. 24-25

⁷¹ a.g.e. s.39

Alanda kısa sürede geniş alanların pamuk üretimine açılması bir süre sonra sorunları da beraberinde getirmiştir. "Üretime yeni açılan topraklar önceleri yüksek verim vermişler ancak su taşkınları nedeniyle münavebeli ekim yapılmaması, sulu tarım ile birlikte drenaj işlerinin ele alınmaması, pamuk sulamak için tarlalara verilen fazla suyun taban suyunu yükseltmesi sonucu topraklarda çoraklaşma görülmüştür. Üst üste pamuk ekimi yapılması toprakların verimden düşmesine sebep olmuştur.⁷²"

Alandaki, taban sularının tahlili sonucu genellikle çok tuzlu oldukları tespit edildiği için, bu suların seviyesini düşürmek amacıyla drenaj şebekesinin kurulmasına ve çoraklaşmanın önlenmesine büyük önem verilmiştir. Bu çalışmalar sayesinde Söke Ovası'nın büyük bölümü drenaj sistemine kavuşmuştur.

İlçede pamuk üretimi geniş alanlara yayılmakla birlikte 1970'li yıllarda henüz drenaj sistemi bugünkü kadar gelişmediği için ova su taşkınlarına maruz kaldığında üretim yapılan alanların azaldığı bilinmektedir. 1970 yılında 300km² 'lik alanda toplam 82.800 ton pamuk üretimi yapılırken, 1975 yılında taşkınlardan dolayı ekim alanı %50 azalarak 150km²'ye üretim de 41.100 tona inmiştir (Tablo 49).

⁷² a.g.e. s.25

Tablo 49: Söke İlçesi'nde Pamuk Buğday ve Ayçiçeği Ekim Alanları İle Verim Miktarlarının Durumu (1970-1994)

Yıllar	Pamuk				Buğday		Ayçiçek	
	Ekilen Alan (km ²)	Üretim (Ton)			Ekilen Alan (km ²)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (km ²)	Üretim (Ton)
		Kütlü	Lif	Toplam				
1970	300	60000	22800	82800	34	7082	1.5	150
1975	150	30000	11100	41100	125	32500	12.5	250
1980	170	34000	12920	46920	40	12000	45	9000
1985	200	52000	20800	72800	100	39000	11.6	2310
1990	320	76800	30720	107520	91.3	39396	-	-
1994	295	81207	32482	113689	71	39050	-	-

* B.D.İ.E Tarım İstatistikleri

Söke'de son yıllarda yaşanan kuraklık nedeniyle ekim alanlarında ve verimde azalma görülmekle birlikte sulama problemlerinin çözümü için alınan tedbirlerle doğacak zararların en aza indirilmesine çalışılmaktadır. 1989 yılında 360 km²'lik alanda üretim yapılırken, 1990 yılında yaşanan büyük kuraklık ve sulama problemleri nedeniyle ekim alanı 320 km²'ye inmiştir. (Tablo 50) B.D.İ.E Tarım İstatistikleri verilerine göre hazırlanan Tablo 5 ile İl Tarım Müdürlüğü'nün 1994 yılı üretim raporlarına göre hazırlanan Tablo 6'da aynı yıllara ait verilerin az da olsa farklı olması, iki kurumun farklı değerlendirmeler yapmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 50: Söke İlçesi'nde Pamuk ve Mısırın Ekim Alanları İle Üretim Miktarlarının Durumu (1988-1994)

Yıllar	Pamuk		Mısır	
	Ekilen Alan (km ²)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (km ²)	Üretim (Ton)
1988	325	94.250	2.8	2.782
1989	360	77.040	1.9	1.782
1990	320	76.800	1.1	1.062
1991	375.2	111.895	1.4	1.170
1992	340	91.803	1	981
1993	321.1	88.363	1.6	1.491
1994	290	-	-	-

* Tablodaki Veriler Tarım İl Müdürlüğü (1994) Aydın İl Merkezi ve İlçelerinin Pamuk, Mısır Ekim ve Üretim Miktarları İle İlgili Rapordan Alınmıştır.

İlçedeki pamuk ekim alanlarının dağılışına baktığımızda Ağaçalı, Karakaya, Köprüalan, Sofular, Yamaç, Arslanyaylası, Avcılar, Bayırdamı, Çavdar, Demirçay, Güzeltepe, Kaygılı gibi yüksek aşınım yüzeylerinde yeralan ve tarla alanları son derece sınırlı olan bu köyler dışında diğer yerleşmelerin tamamında az veya çok pamuk üretiminin yapıldığı görülmektedir. En fazla pamuk üretimi 57,5 km²'lik alan ile Sarıkemer'de yapılmaktadır. Söke Ovası'nda yeralan Sarıkemer uzun yıllar Büyük Menderes Nehri'nin taşkın sularına maruz kalmış ve bu konuda büyük sıkıntılar yaşamış olmasına rağmen, bugün drenaj sistemleri ve sulama imkanları nedeniyle tarlalarını pamuk ekimine

açmıştır. 1993 yılı İlçe Tarım Müdürlüğü verilerine göre Özbaşı'nda 44,8 km²'lik alanda, Güllübahçe'de 26,4 km²'lik alanda, Doğanbey'de 20,5 km²'lik alanda, Bağarası'nda 12,3 km²'de, Sazlıköy'de 19,6 km²'de, Savuca'da 20,4 km² 'de pamuk üretimi yapılmaktadır. İlçe merkezi'ndeki tüm ekili- dikili alanların toplamı 52,8 km²'dir. Bunun 20,4 km²'si yani toplam tarım alanlarının %38,6'sı pamuk üretimine ayrılmıştır. Tablo2'de de görüldüğü gibi Söke ilçesi'nde toplam 371 km²'lik tarla alanı yer almakta bunun %94,6'sı yani 351,3 km²'sinde pamuk üretimi yapılmaktadır (Foto 24). Bu durum ilçenin en önemli geçim ve zenginlik kaynağının pamuk olduğunu en iyi şekilde ortaya koymaktadır.

Alanda birinci derecede önemli tarımsal üretim pamuk olmasına rağmen diğer üretimler de kısaca ele alınacaktır.

1.1.2. Buğday

Alanda tahıl türleri içinde yer alan ve halkın temel besin kaynağını oluşturan buğday pamuktan sonra en önemli üründür. Üretimi eskiye dayanan ve uzun yıllar geniş ekim alanı bulan buğday, zamanla gelişen modern tarım yöntemleri ve Söke Ovası'nın pamuk üretimine açılmasıyla üretim üstünlüğünü pamuğa devretmiştir. 1940 yılında ilçede üretilen önemli ürünlere bakıldığında (Tablo 51) buğdayın en geniş ekim alanı olan ürünlerden olduğu ve o günün koşullarına göre en yüksek üretimlerden birinin elde edildiği görülmektedir.

Tablo 51: Söke İlçesi'ndeki Bazı Ürünlerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarlarının Durumu (1940)

Ürünler	Ekim Alanı (km ²)	Üretim (Ton)
Akdarı	35	3.500
Buğday	25	3.000
Yulaf	25	3.000
Arpa	20	1.100
Mısır	12.5	1.500
Tütün	5	100
Pamuk	0.3	15

* Tablodaki Veriler İsmail Hakkı Köseli'nin (1975) Tarımsal Yönüyle Söke Adlı Eserinden Alınmıştır s.59

Pamuk üretiminde de anlatıldığı gibi özellikle 1948 yılındaki bir takım teşvikler ve yeni çalışmalarla alanda hızla pamuk üretiminin artması ve buğdaya oranla pamuğun çok yüksek fiyatla alıcı bulması buğdayın yavaş yavaş yerini pamuğa bırakmasına yol açmıştır. Bu durum Tablo 48 ve Tablo 49'da açıkça görülmektedir. 1946'da 12 km² 'lik alanda pamuk, 50km² 'lik alanda buğday üretimi yapılırken 1957 yılında bu üretim alanlarının pamukta 300 km²'ye buğdayda 80 km²'ye çıktığı görülmektedir. Pamukta ekim alanı 11 yılda 25 kat artarken, buğdayda bu artış 1.6 kat olmuştur. İlçede hızla artan pamuk ekim alanlarında aynı ürünün aralıksız olarak aynı tarlada üretilmesi zamanla toprakta verimin azalmasına yolaçmıştır. Özellikle 1970'lerden itibaren bu durumu önlemek için alınan tedbirlerden biri münavebeli ekimin gerçekleştirilmesi olmuştur. Böylece pamuk, buğday ve ayçiçeği ekimi aynı tarlada münavebeli olarak üretilmeye tarımda çeşidin ve verimin artırılmasına çalışılmıştır (Tablo 52).

Tablo 52: Söke İlçesi'nde Tarım Ürünlerinin Ekim Alanı ve Verimleri (1994)

Ürün	Ekilen Alan (km ²)	Üretim (Ton)
Pamuk	295.3	81.207
Buğday	71	39.050
Arpa	2	600
Mısır	1.5	1.275
Ayçiçeği	40	7.200
Patates	1.5	3.225
Kavun-Karpuz	4.4	9.820
Yerfıstığı	0.4	12
Yem Bitkisi (Fig, Sudan Otu, Yonca)	2.5	2.038
Sebzeler (Kışlık-Yazlık)	4.3	13.671
Sera	0.01	206.5
Zeytinlik	219.9	11.000 Yağlık 1.725 Sofralık
Narenciye	5.5	7.638
Meyve	1	1999
Bağ Alanı	0.3	79 Üzüm

* Yukarıdaki Tablo İlçe Tarım Müdürlüğü Verilerine Göre Hazırlanmıştır (1994).

Alanda 1993 yılı buğday üretiminin verilerini incelediğimizde toplam 40,7 km²'lik alanda yani toplam tarımsal alanın %14,9'unda buğday üretildiğini görmekteyiz. Bu değerler buğdayın birinci ürün olarak ekildiği alanları kapsamaktadır. Tahıllar içinde birinci sırayı alan buğday üretimi ilçenin vazgeçilmez üretimlerindendir.

Hem kuru hem de sulu tarım alanlarında üretilen buğdayın dağılışına baktığımızda Arslanyaylası, Avcılar, Avşar, Bayırdamı, Çalıköy, Güneyyaka, Güzeltepe, Karacahayıt, Karakaya, Kisir,

Köprüalan, Serçin, Sofular, Tuzburgazı ve Yuvaca köylerinde üretim olmadığını, bunların dışındaki tüm yerleşmelerde az veya çok buğday üretimi yapıldığını görmekteyiz. Üretim yapılmayan köylerden Sofular Kisir gibi köylerin yüksek aşınım yüzeyleri üzerinde bulunduğu ayrıca geniş orman alanına sahip olduklarını, Serçin ve Avşar'ın göl kıyısında geniş alanlara ve tuzlu topraklara sahip olduklarını ve sulu tarım yapılan tarlaların hemen hemen tamamının pamuk üretimine ayrıldığını, Yuvaca Tuzburgazı gibi köylerin'de Dilek Dağı eteğinde yer aldıklarını orman dışında kalan sınırlı tarım alanların da bahçe tarımı yaptıklarını, Köprüalan ve Karakaya gibi köylerin de yerşekillerinden dolayı zeytinciliğe ve hayvancılığa yöneldiklerini görmekteyiz.

Alanda en fazla buğday üretimi Söke'deki 7.7 km²'lik sulu tarım alanlarında yapılmaktadır. Diğer önemli üretim yerleri ise 6.6 km²'lik alanda Özbaşı'nda, 4.3 km²'lik alanda Sarıkemer'de, 3 km²'lik alanla Sazlıköy'de, 2.9 km²'lik alanda Savuca'da, 2.7 km²'lik alanla Güllübahçe'de yapılmaktadır. Bunlar geniş tarım alanlarına sahip aynı zamanda alanın en önemli pamuk üreticisi yerleşmelerdir.

Alandaki buğday üretimine baktığımızda dağılışı doğal şartların yanında beşeri ve ekonomik faktörlerin de etkilediğini görmekteyiz.

1.1.3. Ayçiçek

Alanda pamuk ve buğday'dan sonra sulu tarım alanlarında geniş yer kaplayan ürün ayçiçeğidir (Foto 25). İlçedeki tarımsal üretimlerin geçmişine baktığımızda 1970 yılına kadar ayçiçeğinin yer almadığı (Tablo 48, Tablo 26) görmekteyiz. Genel olarak yağ için üretilen ayçiçeği sulu tarım yapılan pamuk tarlalarında münavebeli ekime geçilmesi ile kendine üretim alanı bulmuştur. İlk yıllarda son derece sınırlı alanda üretilen ayçiçeği iyi gelir getirmesi sonucu zamanla daha geniş alanlarda üretilmeye başlanmıştır. 1970 yılında 1,5 km²'lik alanda

Üretilen ayçiçeği 1980'de 45 km² 1985'de 11.6 km²'lik alanda ekilmiştir. Alanda 1993 yılı Ayçiçek retimi dağılışına baktığımızda birinci ürün olarak ekilen tarlalar; Söke'de 0.3 km², Akçakaya'da 0.2 km², Bağarası'nda 0.3 km², Burunköy'de 0.09 km², Güllübahçe'de 2 km², Karacahayıt'da 0.3 km², Karaatlı'da 0.07 km², zbaşı'nda 2 km², Özbeyyeniköy'de 0.08 km², Sarıkemer'de 0.1km², Sazlıköy'de 0.7km² Yuvaca'da 4.7 km² şeklindeyir. Bu alanların genel zellikler Söke Ovası'nda yer almaları ve sulu tarım imkanlarından yararlanmalarıdır.

1.1.4 Arpa

Buğday dan sonra tahıllar arasında ekiliş sahası bakımından ikinci sırada yer almaktadır. 1940 yılında 20km²'lik alanda arpa ekimi yapılp, 1100 ton ürün elde edilmiştir (Tablo 51). Pamuğun geniş ekim alanı bulması nedeniyle arpanın zamanla ekim alanı daralmış olup, 1993 yılında 1km²'ye inmiştir. Bu rn hayvan yemi olarak kullanıldığı gibi bira yapımı için de değerlendirilmektedir.

Arpa buğdaya göre daha kısa sürede yetiştiği ve soğuğa dayanıklı olduğu için buğdaydan daha yüksek alanlarda yetiştirilmektedir. Genellikle buğdayın iyi gelişemediği fakir ve sığ topraklarda arpa ekiminin yapıldığı gözlenmektedir.

1993 yılında arpa üretiminin ilçedeki dağılışına bakıldığında en önemli üretimin 0,4 km² ile Ağaçlı Köyü'nde olduğu görülmektedir. Diğer retim alanları ise Söke, Burunköy, Demirçay, Güllübahçe Kaygıllı zbeyyeniky, Sarıkemer, Yamaç ve Yenidoğan'dır. Toplam 1,5 km²'lik alanın ayrıldığı arpa üretim sahalarında özellikle büyükbaş hayvan varlığı dikkat çekmekte üretim de genel olarak hayvan yemi olarak değerlendirilmektedir.

1.1.5 Mısır

Buğday ve arpadan sonra tahıllar arasında ekiliş sahası bakımından üçüncü sırada yer almaktadır. Alandaki üretimi eskiye dayanan mısır, 1940 yılında 12,5 km²'lik alanda ekilmiş ve 1500 ton ürün elde edilmiştir (Tablo 51). Özellikle pamuk gibi mısıra oranla yüksek gelir getiren ürünlerle rekabet edemediği için son yıllarda ekim alanı azalmış, 1993 yılında 1,6 km²'ye inmiştir (Tablo 50).

Alanda genellikle alüvyal topraklarda bazen de pamuk tarlalarında ekildiği görülmektedir. Yamaçlarda ve alçak aşınım yüzeylerinde yer alan köylerde su kaynakları yakınında sebze bahçeleri arasında mısır üretilmektedir. Sıcaklık ve su ihtiyacı fazla olan mısır diğer tahıllara göre farklı olarak yazın yetiştirilmekte mutlaka sulama imkanına sahip tarlalar tercih edilmektedir. Ovadaki alüvyal topraklarda ve yamaçlarda iyi gelişme imkanı bulan mısır yükselti olarak genellikle 450 m ye kadar çıkabilmektedir. Alandaki killi topraklar ve yeraltı suyunun yüzeye yakın olduğu yerler mısır için uygun değildir. Fazla emek ve masraf gerektirmeyen mısır üretiminde birkaç kez çapalama ve seyreltme yapılmakta dolayısıyla buğday ile arpadan daha zor yetiştirilmektedir.

Ekonomik değeri yüksek olmadığı için ekimi fazla tercih edilmeyen mısır, ilkbaharın çok yağışlı geçtiği yıllarda, pamuk ekimine kadar yağışların dinmediği ve toprağın kuruma fırsatı bulamadığı tarlalarda ve geç işlenen topraklarda, kısa sürede olgunlaştığı için ekilmektedir. Bu nedenle ekim alanı yıldan yıla değişme göstermektedir.

1.1.6 Yem Bitkileri

Alanda fazla ekim alanı olmayan ve çeşitlilik gösteren yem bitkilerini ayrı ayrı ele almayıp bir grup altında toplamayı ve kısaca açıklamayı uygun bulduk.

Alandaki yem bitkiler, yonca, fiğ, sudan otu veya şeker otu, yulaf ve arpadır. Arpayı ayrıca ele aldığımız için burada tekrar incelemeyeceğiz. Ancak alanda hasıl arpa olarak adlandırılan ve hayvan yemi olarak kullanılan arpanın 1993 yılında 0,5 km²'lik alanda ekildiğini belirtmeliyiz.

1.1.6.1. Yonca

İlçede 1993 yılında 0.2 km²'lik alanda ekilen yonca genellikle ikinci ürün olarak yetiştirilmektedir. En önemli ekim sahaları Akçakonak, Sarıkemer, Özbaşı ve Göl bent'dir.

1.1.6.2. Fiğ

İlçede en geniş ekim alanı bulan yem bitkisi fiğdir. Soğuklara fazla dayanıklı olmayan ve sıcaklık isteği zeytinle paralellik gösteren fiğ, yükseltinin arttığı alanlarda ilkbahar ve yaz mevsiminde yetiştirilmektedir. Kışın da ekilen fiğin bu durum da veriminin daha yüksek olduğu görülmektedir. Ekimin kışın yapılmasının nedeni alanda yazın yaşanan yaz kuraklığıdır. Yaz kuraklığı fiğin gelişimini azaltmakta, uzun süre devam ederse verimi iyice düşürmektedir.

Söke Ovası'ndaki alüviyal toprakların büyük bir kısmında PH değerinin yüksek olması fiğ üretimini olumsuz yönde etkilemekte, üretim genellikle su tutma kapasitesi düşük olan kumlu topraklar dışındaki tınlı ve milli topraklarda yapılmaktadır.

İlçede fiğ, münavebe bitkisi veya ara ürün olarak yetiştirilmektedir. Yaz döneminde yetiştirilen pamuk, susam, mısır, ayçiçek veya bostan tarlaları hasat edildikten sonra toprak işlenir ve sonbaharda yağışlardan sonra fiğ tohumları ekilir. Hem hayvan yemi olarak değerini artırmak hem de toprağı güçlendirmek için nemli topraklarda yulaf kuru topraklarda ise arpa ile karışık olarak fiğ ekimi yapıldığı görülür. Fiğ, arpa veya yulafla

birlikte üretildiğinde besleyici değeri yüksek bir yem olarak ortaya çıkar. Fiğ genellikle ya yeşil yem bitkisi ya da kuru ot olarak değerlendirildiği için hasat dönemi değişmektedir. Yeşil yem olarak değerlendirildiğinde genellikle çiçeklenme döneminde hasat edilir. Kuru ot olarak faydanılacaksa hasat dönemi biraz daha geciktirilir.

İlçede 1993 yılı verilerine göre 2,6 km²'lik alanda fiğ üretimi yapılmıştır. Üretim alanının büyük bölümü 0,7 km² ile Doğanbey ve aynı ekim alanı ile Söke'de yer almaktadır. Diğer üreticiler ise Ağaçalı, Argavlı, Akçakonak, Avşar, Bağarası, Çalıköy, Yeniköy, Burunköy, Göl bent, Özbaşı, Sarıkemer ve Yamaç'dır. Genellikle münavebeli üretim yapılan alanlarda ara ürün olarak yetiştirilen fiğ, sadece Çalıköy'de 0.03 km²'lik alanda ön ürün olarak yetiştirilmiştir.

1.1.6.3 Sudanotu-Şekerotu

İlçede üretimi yapılan yem bitkilerinden biri de sudanotu veya şekerotu'dur. 1993 yılı verilerine göre toplam ekim alanı 0.6 km²'dir. En önemli üretim 0.1 km²'lik alan ile Söke'de yapılmakta olup, diğer ekim alanlarının dağılışı ise şöyledir; Bağarası, Yeniköy, Çalıköy, Çalıslı, Göl bent, Karaatlı, Nalbantlar, Pamukçular, ve Sarıkemer'dir. Üretim alanları fiğ ile büyük benzerlik göstermekte, genellikle pamuk üretimi yanında hayvancılığın da yapıldığı alanlarda Sudan otu veya Şekerotu'nun ekim alanı bulunduğu görülmektedir.

1.1.6.4 Yulaf

İlçede ekimi geçmişe dayanan yem bitkilerinden olan yulaf, 1940 yılında 25 km²'lik alanda ekilmiş ve 3.000 ton ürün elde edilmiştir (Tablo 51). 1993 yılı verilerine göre 0.03 km²'lik son derece sınırlı bir alanda ekilen yulaf gittikçe önemini yitirmiştir. İlçede yulaf ekimi yapan sadece iki köy vardır. Bunlar; Ağaçalı ve Yamaç köyleridir.

Yulaf kuraklığa karşı son derece hassas bir bitkidir. O nedenle kuraklık yaşanan yıllarda tane ve saman miktarında önemli verim kayıpları görüldüğü ve alanda son yıllarda kuraklık yaşandığı için ekim alanı daralmıştır. Yulaf nemli ve su tutma kapasitesi yüksek topraklarda iyi gelişme gösterdiği için genellikle yeraltı suyunun yüzeye yakın olduğu düz alanlarda yetiştirilir.

1.1.7 Tütün

İlçede uzun yıllardır üretilen tütün 1990 yılına kadar önemli bir üretim alanına sahipti. Çünkü tütün ekimine ayrılan alanlar bugün Yenihisar ilçesi'ne bağlanan yerlerdi. O nedenle 1993 yılında ilçedeki tütün üretiminin sadece Ağaçalı Köyü'nde ve 0,06 km² gibi çok sınırlı bir alanda gerçekleştiğini görmekteyiz. Oysa 1940 yılında 5km² lik alanda 100 ton tütün üretilmiştir (Tablo 51).

Tütünün yetişmesi için genellikle hafif eğimli yamaçlar, kum ve çakıl gibi unsurlardan oluşan topraklar elverişlidir. Ayrıca tütün ekilen alanların güneye bakan yamaçlarda olduğu dikkat çekmektedir. Alanda tütün üretimi için en uygun imkanlar Ağaçalı da yer almaktadır. Diğer alanlarda yetiştirilmemesinin bir nedeni de özellikle Söke Ovası'ndaki toprakların büyük bölümünde fazla miktarda klorür ve karbonat tuzlarının bulunmasıdır. Bu tuzlar, tütün yetişmesine zararlı olmakta ve kaliteli tütün yetişmesini engellemektedir.

1.1.8 Susam

İlçede 1990 yılına kadar önemli üretim alanı olan susam, Aydın ili Tarım Müdürlüğü kayıtlarına göre 1975'de 0.02 km²'lik alanda 12 ton, 1975'de 14 km²'lik alanda 900 ton, 1980'de 2km²'lik alanda 140 ton, 1985'de 0.05 km²'lik alanda 30 ton, 1990'da 1.3 km²'lik alanda 79 ton üretilmiştir. 1990'da Yenihisar'ın Söke'den ayrılmasından sonra

alandaki üretim alanı ve verim iyice azalmıştır. Çünkü önemli susam üreticisi köyler, Yenihisar'a bağlandığı için ilçedeki üretim alanı son derece azalmış 1993'de 0.4km²'ye inmiştir.

İlçede üretilen susam gıda sektöründe kullanılmakta ayrıca susam küspesi de hayvan yemi olarak değerlendirilmektedir. Susam kuraklığa dayanıklı bir bitki olduğundan yaz aylarında genellikle sulanmadan yetiştirilir. Sulandığı alanlarda verimin yükseldiği görülmektedir. Sıcak ve kuru rüzgarlara karşı hassa olan susam, bu rüzgarlara uzun süre maruz kaldığında yağ oranı azalmaktadır. Susam genellikle alüvyal topraklarda yetiştirilmesine rağmen, yeraltı suyunun yüzeye yakın olduğu tarlalarda iyi gelişmez. Alanda genellikle münavebeli olarak ekilir. Kışlık tahılların hasadından sonra, yaz aylarında ikinci olarak susam ekildiği gözlenmektedir. Susam birkaç kez sulama ve çapa isteyen, toplanırken de el emeği gerektiren bir ürün olduğu için, pamuk kadar olmasa da tahıllara oranla fazla işçilik gerektirir.

İlçede susam üretimi yıldan yıla farklılık göstermesine rağmen genellikle ilkbaharın çok yağışlı geçtiği, suların pamuk ekim alanlarından geç çekilerek pamuğun yetişmesine imkân tanımadığı yıllarda ekim alanlarının biraz arttığı gözlenmiştir.

1993 yılında susam ekim alanlarının dağılışına baktığımızda en önemli üretimin Söke'deki tarlalarda gerçekleştiğini görmekteyiz. Diğer üreticiler ise; Ağaçalı, Atburgazı, Bağarası, Burunköy, Kisir, Özbaşı, Sazlıköy ve Yamaç'tır. Toplam ekim alanı 0.4 km² dir.

1.1.9 Yerfıstığı

İlçede 1993 yılı verilerine göre 0.2 km²'lik alanda üretilen yerfıstığı geçirimli ve kumlu toprakları tercih etmektedir. Topraktan fazla miktarda besin aldığından genellikle her yıl aynı toprakta üretilmez. Yerfıstığının üretim alanlarında toprak derin işlenmez, böylece meyvelerin toprak içine derin inmesi önlenir ve fıstıkların toplanması kolay olur.

Yağ oranı %60 olan yerfıstığı alanda daha çok kuruyemiş olarak değerlendirilir. Ancak margarin üretiminde yerfıstığından üretilen yağ da hammadde olarak kullanılmaktadır. Alanda pamuk, mısır, arpa ve yulafla münavebeli olarak yerfıstığı üretimi yapıldığı bilinmektedir.

İlçede en önemli yerfıstığı üreticisi Güneyyaka Köyü'dür. Onu Kisir, Güzeltepe ve Sayrakçı izlemektedir.

1.1.10. Sebze

İlçede hemen her köyde en az kendi ihtiyacını karşılayacak kadar yeralan sebze bahçeleri, giderek artış göstermiş bugün yakın çevredeki Kuşadası, Didim gibi yerleşmelerin özellikle de yaz aylarında artan nüfuslarının ihtiyacını karşılayacak seviyeye ulaşmaktadır. 1940 yılında ilçedeki sebze bahçelerinin alanı 3 km² iken 1993 yılında bu alan 8.4 km²'ye yükselmiştir. Hiç kuşkusuz bu gelişmede en önemli pay sulama imkanlarının artmasına aittir.

İlçede sebze yetiştiriciliği bakımından iklim ve toprak şartlarının son derece uygun olması her mevsim çeşitli sebzelerin yetiştirilmesine imkan vermektedir. Yakın çevredeki yerleşmelerin özellikle yaz döneminde yoğun nüfus artışı yaşamaları ve ilçede hızlı nüfus artışı görülmesi sebze ihtiyacını artırmış, sulama imkanlarının ve ulaşım kolaylığının varlığı da üretimi teşvik etmiştir.

Kış mevsiminde yetiştirilen başlıca sebzeler; karnıbahar, lahana, kereviz, pırasa, ıspanak, marul turp, ve şalgamdır. Ayrıca seralarda domates ve salatalık yetiştirilmektedir. Bu sebzelerin bazıları fidelerden bazıları da tohumunun toprağa atılması ile yetiştirilir. İlçede sebze fidelerinin bir kısmı seralarda yetiştirilmektedir (Foto 28). Fidelerden yetiştirilen sebzelerin tohumları fideliklere şubat ve mart aylarında ekilir. Kış sebzelerinin fide dikimi ve tohum ekimi ağustos ayı ortalarından eylül ayı başına kadar tamamlanır. Genellikle iki kez çapalanan ve sulanan fidelere gübre verildikten sonra tekrar su verilir, bir kez daha çapa yapılır. Ocak ayında tüm kış sebzeleri olgunlaşır. Zaman zaman soğuk ve fazla yağışlardan sebzelerin zarar gördüğü olur. Düşük sıcaklıklara en iyi dayanan sebze pırasadır, oysa karnıbahar dona karşı en hassa sebzelerdendir. Soğuklardan karnıbaharın çiçekleri, ıspanağın yaprakları, lahananın dış yaprakları zarar görür. Toprak altında kalan turp gibi bitkiler düşük sıcaklıklardan pek etkilenmezler. Yağışların fazla yağdığı yıllarda karnıbahar ve lahanalarda çürüme görülür.

Yazın yetiştirilen sebzeler ise; bakla, bamya, bezelye, biber, domates, enginar, fasulye, salatalık, kabak, patlıcan, marul, börülcedir. Ayrıca bu dönemde bostanlarda kavun, karpuz, tarlalarda soğan ve sarmısak da yetiştirilmektedir. Patlıcan, biber, domates gibi ürünler fidelerden, diğerleri de tohumdam yetiştirilir. Mart ayında alanda görülen soğuk ve fırtınalar sona erdikten sonra, mart ayının sonunda yazlık sebze fidelerinin dikimine ve tohumların ekimine başlanmaktadır. En az üç kez çapalama, ilk iki sulama sırasında da gübre verme işlemleri yapılır. Tohumların ekimi ve fidanların dikiminden yaklaşık iki ay sonra yani mayısta sebzeler olgunlaşır. Yaz sonu ve sonbaharın ilk kırağılarına kadar ürün alınır.

Yaz sebzelerine fazla sıcaklar, ilkbahar ve sonbahardaki soğuklar zarar vermektedir.

Sebze bahçeleri genellikle aralıksız olarak işlenir. Bu alanlarda yaz ve kış sebzesi üretildiği gibi münavebeli olarak arpa, mısır gibi kısa sürede yetiştirilen ürünler de yetiştirilir.

1993 yılı verilerine göre ilçede sebze üretim alanı toplam olarak 8.4 km²'dir. Bunun 2.6'si yaklaşık %31'i Söke'deki bahçeleri kapsamakta şehrin sebze ihtiyacı bu bahçelerden karşılanmaktadır. İlçedeki pek çok alanda az veya çok sebze üretimi gerçekleştirilirken bazı köylerde bu üretimin hiç yapılmadığını görmekteyiz. Sebze üretiminin yapılmadığı köyler; Akçakonak, Arslanyaylası, Avcılar, Bayırdamı, Çavdar, Demirçay, Karakaya, Kaygıllı ve Sofular'dır. Akçakonak Dilek Dağı eteklerinde yeralan, orman dışındaki sınırlı tarım alanlarında zeytin üretimi yapılan bir yerleşmedir. Akçakonak dışında kalan diğer köylerin tamamı yüksek aşınım yüzeyleri üzerinde Beşparmak Dağları'nın kuzeye bakan yamaçlarında kurulmuş köylerdir. Bu köylerde orman alanları ve zeytin bahçeleri geniş yer tutmaktadır.

Bu köylerde yaşayan halk evlerinin önündeki küçük bahçelerde dahi sebze üretmediklerini, özellikle yaz döneminde çok büyük oranda su sıkıntısı çektiklerini, tüm sebze ihtiyaçlarını özellikle Bağarası ve Söke'deki çarşamba pazarından karşıladıklarını ifade etmektedir. Söke Kaymakamlığı'nın Brifing Raporları'nda (1995) bu köylerde yaşanan su sıkıntısını gidermek için Kisir Çayı'ndan yararlanma projesinin hazırlandığı ve çeşitli çalışmalar yapıldığı belirtilmektedir.

Alandaki sebze bahçeleri sulu tarımın imkanları ile her türlü üretimi yapmakta bunun yanında seralarda da domates, salatalık ve çilek yetiştirilmektedir. İyi gelir getiren bu üretim son derece sınırlı alanlarda gerçekleştirilmektedir. Serada domates üretimi Sarıkemer, Söke ve Güneyyaka'da, çilek üretimi Akçakaya ve Söke'de, salatalık üretimi de Söke ve Bağarası'nda yapılmakta bu üretimin artırılması için yeni seraların diğer alanlarda da kurulma çalışmaları yapılmaktadır.

Alanda üretilen sebzeler genellikle yaş olarak tüketilmektedir. 0.1 km²'lik alanda yetiştirilen fasulye kurutulurken, 0.3 km²'lik alanda yetiştirilen fasulye taze olarak, 0.02 km²'lik alanda üretilen bakla kurutulurken, 0.09 km²'lik alandaki bakla taze olarak değerlendirilmektedir.

1.1.11. Kavun-Karpuz

Kavun ve karpuz yetiştirilen bostanlarda genellikle karpuz üretimi hakimdir. Üretim bazen tarlanın tamamında yapıldığı gibi bazen de bahçe ve tarlalarda diğer ürünlerin arasına kavun karpuz ekilerek de yapılmaktadır. Uzun bir gelişme dönemi olan kavun karpuz, yüksek sıcaklık istediği için alandaki Akdeniz iklimi'nde kolaylıkla yetişebilmektedir.

İlçede bostanların ekimi genellikle nisan ayı sonlarında, kumlu ve az miktarda kil bulunduran veya az tuz içeren topraklarda gerçekleştirilmektedir. Kavuz karpuz üretimi yapılacak tarlalar sonbaharda başlanarak aralıklarla iki üç kez sürülür, koyun veya sığır gübresi atılarak zenginleştirilir. Sulama yapılmadan üretilen karpuzlarda şeker oranı sulananlara göre daha fazla olduğu için, üreticiler mecbur kalmadıkça bostanları sulamazlar. Kavun ve karpuzlar haziran ayında olgunlaşır.

İlçede üretilen karpuzlar genellikle yamaçlarda veya 250m. yükseltisinin altında kalan alanlarda yetiştirilir. Alüvyon topraklardan oluşan ve sulama imkanına sahip ovada karpuz üretimi son derece azdır. Zaman zaman pamuk tarlalarının arasına az miktarda karpuz ekildiği görülür. Ancak bunlar ekonomik değer taşımaz ihtiyacı karşılamak için ekilir.

Alandaki kavun karpuz üretiminin dağılışına bakıldığında sebze bahçelerinin dağılışıyla tam bir paralellik gösterdiği görülmektedir. 1993 yılı verilerine göre 1.2 km²'lik alanda kavun, 3.4 km² 'lik alanda karpuz üretimi yapılmıştır.

1.1.12 Patates

İlçedeki önemli üretimlerden biri de patatestir. yazın yetiştirilen ürünlerden olan patates, yetiştirme döneminde özellikle ilkbaharda don olayı yaşanırrsa büyük zarar görmektedir. Kuraklığın yaşandığı dönemlerde de patates yumruları oluşuncaya kadar sık sık sulanmaktadır. Yumrular oluşuktan sonra uzun aralıklarla ve az miktarda su verilmektedir. Patatesin kalite ve verimi sulama ile artmaktadır.

Alanda patates üretimi iyi drene edilmiş tarlalarda ve fazla tuzlu olmayan topraklarda yetiştirilmektedir. Yumruların gelişebilmesi için tarlaların derin sürülmesi, toprağın kabartılması gerekmektedir. Alanda patates tohumlarının ekimi genellikle nisan ayında yapılır. Bitki birkaç kez çapalanıp, kuraklık durumuna göre de bir kaç kez aralıklarla sulandığı takdirde iyi verim alınmaktadır.

1993 yılı verilerine göre ilçede; 0.2 km²'lik alanla Çalışlı'da, 0.4 km²'lik alanla Bağarası'nda, 0.2 km²'lik alanla Akçakaya'da ve 0.1 km²'lik alanla Söke'de yetiştirilen patates ekonomik anlamda toplam 1 km²'lik alan kaplamaktadır. Ancak diğer alanlarda da halkın kendi ihtiyacını karşılamak için küçük bahçelerde patates yetiştirdiği bilinmektedir.

1.1.13 Soğan

İlçede kuru ve taze olarak değerlendirilen ürünlerden biri de soğandır. Genellikle humus yönünden zengin, kumlu killi topraklarda yetiştirilen soğan, çok killi ve su tutan topraklarda çabuk çürümektedir.

İlçede genellikle arpacık soğanlarının ekilmesi yoluyla soğan yetiştirilmektedir. Soğanlar aralıklarla üç kez çapalanır ve büyüme devresinin sonuna doğru sapları koparılarak toprak içindeki kısmın daha iyi büyümesi sağlanır. Bu dönemde bir kısmı topraktan çıkarılarak taze olarak satılır.

İlçede sebze üretimi yapılan alanların dağılışı ile soğan üretimi yapılan alanların dağılışı tam bir paralellik gösterir. 1993 yılı verilerine göre ilçede 0.2 km²'lik alanda taze olarak tüketime sunulan soğan üretimi, 0.1 km²'lik alanda kuru soğan üretimi olmak üzere toplam 0.3 km²'lik alanda soğan üretimi yapılmıştır. Bunun 0.06 km²'lik alanı taze soğan, 0.04 km²'si kuru soğan olmak üzere toplam 0.1 km²'si Söke'deki tarlalarda üretilmiştir.

1.1.14 Sarmısak

1993 yılında ilçede 0.05 km²'lik alanda sarmısak üretilmiştir. Sarmısak, diş denilen kısımların toprağa ekilmesi ile yetiştirilir. Yetiştirme şartları aynen soğana benzemektedir. Genellikle verimli ve geçirgen topraklarda üretilir. İlçede sarmısak üretilen alanlar; Söke'de Ağaçlı'da Atburgazı'nda Bağarası'nda ve Kisir'de yer almaktadır.

1.1.15. Zeytin

İlçede pamuktan sonra en büyük üretim alanına sahip olan zeytinlikler, 1993 yılı verilerine göre toplam tarım alanlarının (609.7km²), %36'sını yani 219,9 km²'sini kaplamaktadır. "1975 yılı verilerine göre ilçede 319 km²'lik alanda 2.700.000 adet

zeytin ağacı bulunmaktadır."⁷³ 1993'de üretim alanının 219,9 km²'ye zeytin ağacı sayısının da 1.739.841'e indiğini görmekteyiz. Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli nedenler; son idari bölünüş ile zeytin bahçelerinin bir bölümünün Yenihisar'a devredilmesi, artan nüfusla birlikte yeni konut alanları açmak için zeytinliklerin yok edilmesidir.

Zeytinliklerin ilçedeki dağılışına baktığımızda ovada sulanabilen alanların dışındaki eteklerde ve yamaçlarda genellikle 500-550m. yükseltisine kadar geniş yer kapladıkları görülmektedir (Foto 26). Alanda zeytin üretimi çok eskiye dayanmakta, yemeklik ve yağlık zeytinler halkın beslenmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

Ilıman iklimin ürünü olan zeytin, yıllık ortalama sıcaklığın 15-20°C arasında değiştiği yerlerde iyi geliştiği için yükselti arttığında sıcaklık miktarında düşme olacağından ilçede en fazla 550m. yükseltisine kadar çıkmaktadır. O nedenle ilçenin doğusuna gidildiğinde ve 550m. yükseltisinin üstüne çıkıldığında zeytinin ekonomik değer taşımadığı görülmektedir. Zeytin ağacı soğuğa dayanıklı olmadığı için ilkbahardaki hafif bir dondan bile zarar görmektedir. Zeytin ağacı, yağışın büyük bölümünün kış aylarında en az yağışın ise yazın alındığı yani Akdeniz yağış rejiminin görüldüğü alanlarda istediği şartları bulduğu için ilçede geniş üretim alanına sahip olmuştur.

Zeytin verimini en çok etkileyen faktörlerden biri sonbaharda zeytin tanelerinin olgunlaşmaya başladığı eylül ayındaki yağışlardır. Yazın kuraklık nedeniyle buruşan zeytin taneleri sonbahardaki yağışlarla tekrar düzelir, taneler su alır ve içerdikleri yağ oranı artar. Düşük sıcaklıkların zeytine verdiği zararları bir tarafa bırakırsak, verimi etkileyen asıl faktörlerin ilkbahar ve sonbaharda topraktaki nem durumu ile alınan yağış miktarları olduğunu söyleyebiliriz.

⁷³ Köseli İ.H (1975) Tarımsal Yöntüyle Söke s.49-56

Zeytinin yetişmesi için zengin topraklara ihtiyaç yoktur. Kumlu, çakıllı, killi hemen her çeşit toprakta yetişebilmektedir. Genellikle eğimli alanlarda bulunan zeytinliklerde toprağın işlenmesi ve ürünün toplanması zorlaşmaktadır. Eğimli alanlarda yağan yağmurlar toprağa nüfuz etmeden yüzeysel akışa geçtiği için zeytinin sudan yararlanma oranı azalmaktadır. Bu tür alanlardaki zeytin ağaçları yaz kuraklığından zarar görür, tane verimi ve yağ oranı azalır.

1993 yılı verilerine göre Söke'de toplam 219.9 km²'lik alan kaplayan zeytinliklerden 14,4 km²'si yani %6.5'i sulanmakta, 205,5 km²'si yani %93.5'i sulamadan yetiştirilmektedir. Sulama imkânı bulunmayan 205,5 km²'lik alanda yeralan zeytinliklerin fazla killi topraklarda verim vermesi beklenmelidir. Çünkü kilin su tutma kapasitesi yüksek olduğu için bitkinin kök kısmının yeterince su alması önlenmekte, ağacın diplerine atılan gübreler de üst kısımda tutulduğu için yarar sağlamamaktadır. Alanda çok geçirimli çakıllı ve kumlu topraklar da zeytin yetiştirilmesi için uygun değildir. "Zeytin ağacı köklerini birkaç metre derine uzattığı için zengin ve derin topraklarda iyi gelişme imkanı bulur. Yapılan tecrübeler göstermiştir ki sulama yapılmaksızın yetiştirilerek zeytin ağaçlarının dikileceği toprağın derinliği 125 cm den az olmamalıdır.⁷⁴ "

Alanda sulanan zeytinlikler tüm zeytinliklerin %6.5'ini (14.4 km²) oluşturmaktadır. Yaz aylarında kuraklığın çok arttığı veya sonbahar yağışlarının geciktiği zamanlarda sulanmayan zeytinliklerde mahsul büyük oranda azalırken, sulanan zeytinliklerin bol ve kaliteli ürün verdikleri gözlenmiştir. Ayrıca ovaya yakın eteklerde, sulanan zeytinliklerin aralarında ara ürün olarak sebze üretildiği de görülmektedir. Ancak bu son derece sınırlı alandadır. Sulama imkanlarının artırılmasıyla hem zeytin üretimi ve kalitesi artırılabilir hem de aynı alanda ara ürünler yetiştirmek olanağına kavuşulur.

⁷⁴ Çeçen. K. (1965 "Zeytinlik tesisinde toprak derinliğinin rolü nedir? "Zeytin Dergisi. s. 21, s. 19

İlçede zeytin hasadı eylül ayının sonunda veya kasım ayının ilk haftasında başlayıp, ocak ayına kadar devam eder ve elle toplandığı için yoğun emek ve işçi gerektirir.

Alanda zeytinin bir yıl fazla bir yıl az olmasının en önemli nedeni ağaç dallarına ince uzun sopalarla (sırıkla) vurularak zeytin tanelerinin düşürülmesidir. Böylece yara alan ve ezilen zeytin taneleri kalitesiz olduğu gibi ağacın yeni sürgün ve dalları ile yaprakları koparılmakta verim düşmektedir. Çünkü zeytin ağacında bir senede meydana gelen sürgünlerin ertesi yıl çiçek açarak zeytin verdiği bilinmektedir. Sırıkla vurularak yapılan hasatta gelecek yıl çiçek açarak meyve verecek dalların yok edildiği gözlenmektedir. İlçede büyük verim, kalite ve ekonomik kayıp yaratan bu işlem yerine, olgunlaşan dalların elle hafifçe silkelenerek zeytinlerin yere düşmesi sağlanmalı asla tanelerin ezilmesine, dalların ve sürgünlerin kırılmasına izin verilmemelidir.

Zeytinliklerin ilçedeki dağılışına baktığımızda hemen hemen tamamının yüksek ve alçak aşınım yüzeyleri üzerindeki yerleşmelerde, etek ve yamaçlarda yoğunlaştığını görmekteyiz.

Söke'deki tarım alanlarında 11.7 km² alan kaplayan zeytinliklerin 115.185 tane ağaca sahip oldukları görülmektedir. Dağılışın en dikkat çeken yönü ilçenin en önemli pamuk üreticileri olan ve ovada yer alan Özbaşı ve Sarıkemer Kasabaları'nda zeytin ağacının hiç bulunmaması buna karşın, sebze ve pamuk üretiminin yapılmadığı halkın "dağ köyü" dediği Arslanyaylası (48.000 adet), Kaygıllı (35.000 adet), Köprüalan (95.000 adet) Sofular (35.000 adet) gibi yaklaşık 400-550m. yükseltisinde yer alan köylerin önemli zeytin varlığına sahip olmalarıdır. Tarla alanları son derece sınırlı olan bu yerleşmelerin en önemli geçim kaynağının susuz olarak yetiştirilen zeytinlikler olduğu açıkça görülmektedir.

1.1.16. İncir

Alanda geniş yer kaplayan ve çok eski yıllardan beri bilinen yetiştirilen meyvelerin başında incir gelir. Yıllık ortalama sıcaklığın yaklaşık 16-19 °C arasında olduğu yerlerde yetişen incir, kurutulduğu temmuz, ağustos ve eylül aylarında 25 °C yi aşan sıcaklıklar istemektedir. Yaz yağışlarından büyük zarar gören incir, aradığı tüm iklim şartlarını ilçede bulduğu için 1993 yılında 2.3 km²'lik alanda 37.426 adet ağaçla ilçe ekonomisine önemli katkılar sağlanmaktadır. Yüksek sıcaklıkların (38-40°) uzun süre yaşandığı yıllarda buharlaşma nedeniyle ağaçlar su kaybetmekte, verim ve kalite önemli ölçüde düşmektedir. Aynı zamanda ağaçlar yapraklarını erken döker ve gelecek yıl ürün verecek sürgünleri azalır. Yüksek sıcaklığın olumsuz etkisi sadece o yıl için değil, gelecek yıl için de etkili olur.

İncir ağacı için yıllık ortalama 600-650mm. yağış gerekmektedir. İlçenin ortalama yıllık yağış miktarı yeterli olduğundan sulama yapmadan incir yetiştirmek mümkün olmaktadır. Mayıs ayından sonra yağın yağmurlar, nadir de olsa yazın görülen sağnak yağışlar meyvenin olgunlaşmasını, hasat edilmesi ve kurutulmasını olumsuz yönde etkiler.

İlçede çok killi ve çok kumlu toprakların dışında hemen her toprakta incir yetiştirilmekte hafif kireçli topraklar tercih edilmektedir. Alanda genellikle incir ve zeytin ağaçlarının birlikte yetiştirildiği bahçeler önemli yer tutar. İncir bahçeleri, genellikle ovadaki pamuk tarlaları ile yüksek aşınım yüzeylerinde en fazla 550m ye kadar çıkan zeytinlikler arasında yer almaktadır.

Son yıllarda, iyi gelir getiren ürünlerle rekabet edemeyen incir bahçeleri sökülmeğe, alanları giderek daralmaktadır. " Evvelce taban arazilerde tesis edilen ve kuvvetli bünyeye sahip olduklarından düşük kaliteli incir veren bahçelerden alınan yıllık gelir aynı yıl içinde bahçeye yapılan bakım masrafını dahi karşılamadığı için bahçeler sökülerek

yerlerine daha kârlı bitkiler yetiştirme zorunluluğu doğmuştur. Sökülen incir bahçeleri; narenciye bahçesi, şeftali ve sebze bahçesi, pamuk tarlası olarak değerlendirilmektedir. Bu bahçelerden, incir bahçesi iken sağlanan gelirin en az on katı elde edilmekte, incir üretimi azalsa bile iyi gelir getiren diğer ürünlerin ekimi artmıştır.⁷⁵ "

İncirin olgunlaşması temmuz ayı ortalarından eylül ayı başına kadar devam eder ve olgunlaşan meyveler su kaybedip buruşur bir süre sonra yere düşer. Yerden toplanarak sergilerde kurutulan incirin en iyi gelir getireni süzme incirdir. Kalitesiz incirler besin değeri yüksek olduğu için hayvanlara verilir.

Söke'deki incir bahçelerinin dağılışına baktığımızda; ovada ve sulu tarım alanlarında yeralan Sarıkemer ve Özbaşı'nda hiç olmadığını, Çalışlı, Kaygılı gibi alçak aşınım yüzeyleri üzerinde ki yerleşmelerde yoğunluk kazandığını görmekteyiz. Alandaki incir bahçeleri, sulu tarım yapılan Söke Ovası'ndaki pamuk tarlaları ile, incire oranla yükseğe çıkma imkanı bulmuş ve yamaçlarda yoğunlaşmış zeytin bahçeleri arasında kalmış ve eteklerde gelişme imkânı bulmuştur. İlçede en önemli incir varlığı 20.000adet ağacın yer aldığı ve 1,5 km²'lik alan kaplayan Söke'nin eteklerindeki alanlardadır.

1.1.17. Meyve Bahçeleri

Alanda önemli yer tutan üretimlerden biri de meyveciliktir. Ekim alanlarının genişliğine bakıldığında en büyük pay portakal, mandalina, greyfurt ve limonun 5 km²'lik alanda yetiştirildiği narenciye bahçelerine aittir (Foto 27). İkinci sırada 0,4 km² alan kaplayan şeftali bahçeleri, üçüncü sırada 0,3 km² alan kaplayan bağlar gelmektedir. Diğer meyveler ise armut, ayva, elma, erik, çilek, kayısı, kiraz, vişne, zerdali, nar, badem, ceviz, muşmula, yeni dünya ve antep fıstığıdır.

⁷⁵ Köseli, İ.H (1975) Tarımsal Yönüyle Söke s. 50

Don olaylarına karşı hassas olan narenciyelerden en çok mandalina üretildiğini görmekteyiz. İlçede 0.8 km²'de 30.450 portakal ağacı 4.1 km²'de 145.484 mandalina ağacı, 0.1 km²'de 9.593 limon ağacı ve 540 greyfurt ağacı olmak üzere toplam 5 km²'de 186.067 ağaçtan narenciye üretimi yapılmaktadır.

İlçede 0.4 km²'de toplam 25.644 şeftali ağacı yer almaktadır. Önemli üreticilerden biri Ağaçalı Köyü'dür. Burada 0.1 km²'lik alanda 12.600 şeftali ağacı yer almakta kalitesi ve verimi yüksek şeftaliler yetiştirilmektedir. İlçede kış mevsimi şiddetli geçmediği ve ilkbahar donları çiçeklere zarar vermediği için şeftali önemli gelir kaynağı olmuştur.

Alanda önemli üretimlerden biri de üzumdür. İlçede güneşlenme süresinin uzun olması yıllık ortalama yağış miktarının bağcılığa elverişli olması, genellikle soğuk ve şiddetli rüzgarlardan korunabilen yamaçlarda bağların tesisini sağlamıştır. Alanda 0.06 km² çekirdeksiz, 0.2 km² çekirdekli ve 0.09 km² yeni kurulan olmak üzere toplam 0.3 km²'lik alanda 34.700 omca yer almaktadır.

Sahadaki menengiç veya sakız ağaçlarının aşılınması ile antep fıstığı yetiştirilmeye başlanmıştır. 0.1 km²'lik alanda üretilen antep fıstığı aşılama çalışmalarının devam etmesi ile ağaç sayısını ve verimini artıracak ürünlerdendir. Alanda verimli halde 2217 antep fıstığı ağacı bulunmaktadır.

Alanda genel hatları ile gördüğümüz meyve bahçelerinin toplam alanı 8.6 km² dir. Tüm meyve bahçelerinde 1993 yılı verilerine göre 34.700 omca ve 2.036.440 adet meyve ağacı olmak üzere toplam 2.071.140 adet ağaç ve omca yer almaktadır. İlçedeki narenciye bahçelerinin tamamını oluşturan 5 km²'lik alan ile şeftali ve erik gibi meyve bahçelerinden oluşan 0.8 km²'lik alanda sulama yapılmaktadır.

Sahada 8.6 km²'lik alan kaplayan meyve bahçelerinin 5.8 km²'si yani %67.4 'ü sulanmakta, %32.6'sında sulanmadan üretim yapılmaktadır. İlçenin önemli gelir kaynaklarından olan bu alanların tamamının sulanması verimi, kaliteyi ve elde edilen geliri artıracaktır.

1.2- HAYVANCILIK

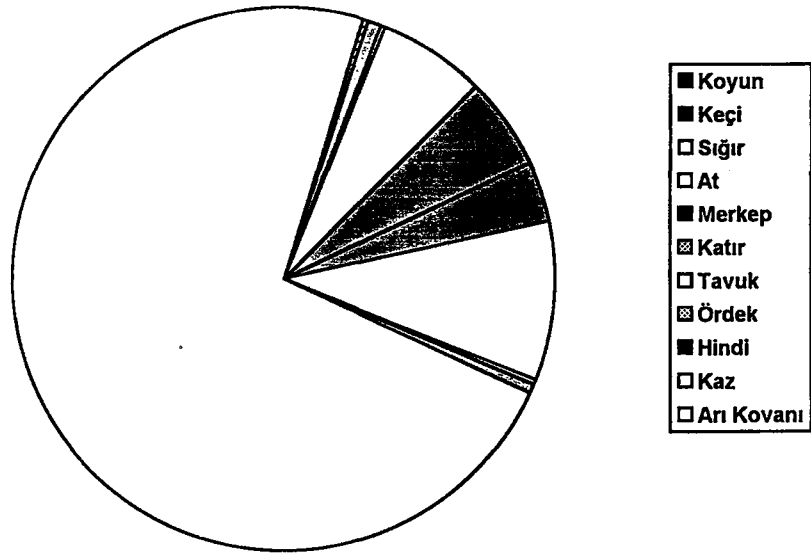
İlçedeki önemli ekonomik faaliyetler arasında yeralan hayvancılık genellikle tarımsal faaliyetleri desteklemek onu bütünlemek amacıyla yapılmaktadır. Alandaki hayvancılık, tarımın aksine birkaç büyük besi çiftliği ve tavuk çiftliği dışında genel olarak ekstansif metotlarla mera hayvancılığı şeklinde, modern metotlardan uzak olarak yapılmaktadır. Hemen her ailenin beslediği hayvanlar genellikle o ailenin ihtiyacını karşılamakta, ihtiyaç fazlası olan ürünler ekonomik bir değer taşımaktadır.

İlçede 1993 yılı verilerine göre koyun ve keçi olmak üzere toplam 23.407, büyükbaş olarak 23.443, kümes hayvanı olarak (ördek, tavuk, hindi, kaz) 187.231 hayvan ve 15801 arı kovanı yer almaktadır (Tablo 53, Grafik 23). İlçede dalyan balıkçılığı ve salyangoz işleme değerlendirme çalışmaları da yapılmaktadır. Söke ilçesi 'sinin araziden faydalanma durumunu incelediğimizde (Tablo 45) çayır-mera alanlarının 29.1 km² olduğunu toplam yüzölçümün %2.3'ünü oluşturduğunu görmüştük. Hayvan sayısının yüksek olduğu alanda 1km² meraya düşen hayvan sayısı Türkiye ortalamasının üzerindedir. (1991 yılında Türkiye'de 1km²'ye 605 hayvan düşmektedir.)

Tablo 53: Söke İlçesi'nde Hayvan Varlığının Durumu (1993)

Koyun	Keçi	Sığır	At	Merkep	Katır	Tavuk	Ördek	Hindl	Kaz	Arı Kovanı
13.762	9.645	23.443	377	1.215	75	183.416	1.042	1.878	895	15.801

Grafik 23: Söke İlçesi'nde Hayvan Varlığının Durumu (1993)

1.2.1 Küçükbaş Hayvancılık

Söke İlçesi'nde 13.762 koyun, 9645 keçi olmak üzere toplam 23.407 küçükbaş hayvan bulunmaktadır. (İlçe Tarım Müdürlüğü 1993) ilçede yapılan küçükbaş hayvancılık daha çok mera hayvancılığı şeklinde yapılmakta olup, hayvanlar mera alanlarında, makiliklerde, fıstık çamlarının altında, kaçak da olsa orman alanında otlatılmaktadır. Yüksek aşınım yüzeyleri üzerinde bulunan ve eğimli yamaçları geniş alan kaplayan köylerde (Arslanyaylası, Sofular gibi) zeytinlikler geniş yer kaplamaktadır. Bu alanlarda halk, ihtiyacını karşılamak için beslediği hayvanlarını genellikle zeytinliklerde otlatmak zorunda kalmakta bu durum da genç dalların ve sürgünlerin hayvanlar tarafından yenmesine ve zeytinin verimden düşmesine yolaçmaktadır.

Çalışma alanında koyun ve keçi üretiminin köylere dağılımına baktığımızda; Bayırdamı, Demirçay, Güneyyaka, Güzeltepe, Kaygılı, Sayrakçı dışındaki tüm köylerde az veya çok koyun yetiştirildiğini görmekteyiz. Koyun üretimi olmayan bu köyler nüfusu son derece azalmış ve orman alanı geniş yer tutan köylerdir. Buralardaki halkın

sığır üretimini tercih ettiğini, özellikle orman alanını otlakiye olarak kullandığını görmekteyiz. Koyun üretimi 1.450 adet ile ilçe merkezinde, 1150 adet ile Sarıkemer’de ilk sıraları almaktadır. Her iki alanda da çeşitli tarımsal üretimler (pamuk, buğday, ayçiçeği) yıl boyu devam etmektedir. Hayvanlara suni yem verildiği gibi hasat edilen tarlalardaki anızlar da yedirilmektedir. Halkın etini pek tercih etmediği keçiler; Özbaşı, Sazlıköy, Serçin gibi ovada yeralan ve pamukçuluk yapılan alanlarda yetiştirilmemektedir. Keçi üretiminin en yaygın olduğu yer 2700 adet keçinin beslendiği Güllübahçe’dir. Dilek Dağı eteğinde yeralan Güllübahçe’de hayvanların yamaçlarda ve orman alanında otlatıldığı görülmektedir.

İlçedeki küçükbaş hayvanlardan süt ve süt ürünleri yanında yün yapıları elde edilmektedir. Alandaki süt üretimi Sek, Has Süt, Pınar Süt gibi büyük kuruluşlar yanında beş mandıra tarafından toplanmaktadır. Alanda Sek tarafından; Bağarası (1.550 kg), Akçakaya (150 kg), Kisir (200 kg), Pamukçular (100 kg) köylerindeki 250-300 üreticiden günde toplam 2 ton, Has Süt tarafından Bağarası (1.300 kg.), Sayrakçı (800 kg), Karacahayıt (800 kg), Burunköy (400 kg) deki 300 üreticiden toplam 3.3 ton Pınar Süt tarafından 250-300 üreticiden Çalıköy (400 kg), Sarıkemer (400 kg), Tuzburgazı (150 kg), Yenidoğan (150 kg), Özbeyyeniköy (100 kg) merkez (70 kg), olmak üzere 2.37 ton süt toplamaktadır. Alandaki üç büyük kuruluş günde yaklaşık 800 üreticiden 7.670 kilo süt toplanmaktadır. İlçe merkezinde yeralan beş mandıra da yaklaşık 40 üreticiden 1.925 kilo süt satın almaktadır. Bu duruma Söke İlçesi’nde yaklaşık 840 üreticiden günde 9595lt süt alınmaktadır. Bu işletmeler yıl boyunca süt toplayıp işleyen kuruluşlardır. Alanda mevsimlik çalışan kuruluşlar bulunduğu gibi seyyar olarak satış yapan üreticiler de mevcuttur. Bizim tespit ettiğimiz bilgiler yıl boyunca çalışan kuruluşlara aittir. Alanda küçükbaş hayvancılık olarak kümes hayvanları da yetiştirilmektedir.

1.2.2. Kümes Hayvancılığı

İlçedeki en önemli hayvan varlığı kümes hayvanlarına özellikle de tavuk üretimine aittir. Tavuk,  rdek, hindi ve kazdan oluşan bu grupta toplam 187.231 hayvan bulunmaktadır. Bunlardan tavuk 183.416 adet ile ilçedeki toplam hayvan sayısı içinde başta gelmektedir. Tavuğu 1878 ile hindi, 1042 ile ördek ve 895 ile kaz takip etmektedir. İlçedeki yumurta ve tavuk üretiminin büyük bölümü Söke'deki modern tavuk  iftliği S ktav A.ř ile Ziraat Teknik Lisesi tarafından üretilmektedir. O nedenle ilçedeki 183.416 tavuğun, 165.000'i yani %90'ı Söke'de yetiştirilmektedir. İlçenin tamamında az veya çok mutlaka tavuk üretiminin olduğu görülmektedir. İlçede az da olsa yetiştirilen hindinin merkezde 114 tane Güzeltepe Köyü'nde de ise hiç üretilmediğini görmekteyiz. Alanda üretilen ördeğin genellikle Serçin, Gölbent gibi ovada ve su imkanı bol olan yerleşmelerde yetiştirildiği, Demirçay, Kaygıllı gibi su sıkıntısı çekilen, genellikle ormanlarda kaplı ve yamaç alanları geniş olan köylerde tercih edilmediği görülmektedir. Tüketimi halk arasında yaygın olmayan kazın dağılışı  rdekle paralellik göstermekte alanda toplam 895 kaz yetiştirilmektedir.

İlçede küçükbaş hayvancılık yanında büyükbaş hayvancılık özellikle de sığır yetiştiriciliği yapılmaktadır.

1.2.3 Büyükbaş Hayvancılık

Sığır ve iş hayvanlarından oluşan bu grupta toplam 25140 hayvan bulunmaktadır. Bunlardan sığır 23.473 ile bu grupta başta yer almaktadır.

Sığır ilçenin bütün yerleşmelerinde ve hemen her evde beslenmek, mera alanlarında, azmak kenarlarında, az da olsa orman alanlarında otlatılmaktadır (Foto 29). Üretici aileler ihtiyaçlarını karşladıktan sonra

artan hayvan ve hayvansal ürünlerini satmakta, ek gelir elde etmektedirler. Tarım alanları son derece sınırlı olan dağ köylerinde sığır yetiştiriciliği zeytinden sonra en önemli geçim kaynağıdır. Oadaki veya sulu tarım alanlarına sahip köylerdeki aileler için, sığır yetiştiriciliği tarımı destekleyici bir gelir olarak ele alınmaktadır. İlçede modern usullerle yapılan hayvancılık fazla gelişmediği için sığırların; 14.295'i yerli, 6.991'i melez, 2.157'si saf (holştayn, montofon) ırklardan oluşmaktadır.

İlçede günde üretilen 9.595 lt. sütün büyük kısmı sığırlardan üretilmekte olup, ilçenin et ve yağ üretimi genel olarak sığırlardan elde edilmektedir.

Büyükbaş hayvanlar içinde % 6.7'lik bir paya sahip iş hayvanları grubunda 1215 ile merkep başta, 377 ile at ikinci sırada ve 75 ile katır sonuncu sırada bulunmaktadır. Traktörlerin ve ulaşım araçlarının ilçeye gelmesinden önce yaygın olarak kullanılan merkep, bugün daha çok traktörü olmayan ailelerin ve tarım alanlarına traktörün giremediği yamaç köylerinde ailelerin yük taşıyıcısı olarak beslenmektedir.

1.2.4 Arıcılık

Söke'de 1970 yılına kadar iptidai arıcılık yapılmaktaydı. Bu tarihten sonra fenni " Langostroth" tipi kovanlarla modern arıcılık yapılmaya başlanmıştır. Alanda iyi ürün elde etmek için gezginci arıcılık yapılmakta, arıcılar ilkbaharı ilçede pamuk çiçeğinden yararlandıktan sonra, haziran ayında Afyon, Konya, Isparta, Sivas, Erzincan, Kars, Van gibi illere arılarını götürmektedir. O alanlardaki bitkilerden yararlanma dönemi bitince eylül ayı ortalarında geri dönerler. Dilek Dağı eteklerine ve Doğanbey civarına gelerek buradaki çam ağaçlarından çam balı elde

edilir (Foto 30). Kış döneminde genellikle arıcıların kendi ikametgahlarına yakın yerler arıların kışı geçirdikleri yer olarak seçilir. Alanda genel olarak pek çok köyde yapılan arıcılık en yoğun olarak 4223 kovanla Karakaya, 1881 kovanla Yeşilköy 1554 kovanla Köprüalan, 1030 kovanla Çavdar'da yapılmaktadır. Bu alanlar orman örtüsünün ve bitki çeşidinin zengin olduğu yerlerdir.

İlçede arıcılık faaliyetinden bal üretimi yanında, bal mumu, arı sütü, arı zehiri gibi ürünler de sağlanmaktadır. Sahadaki meyve ağaçları ve tarla bitkilerinin döllemesinde önemli rol oynayan arılar, bu yönden de yarar sağlanmaktadır. İlçede arıcılığı ve elde edilen geliri artırmak için her yıl Halk Eğitim Merkezi'nde İlçe Tarım Müdürlüğü'nce kurslar açılmakta arıcılığın geliştirilmesine çalışılmaktadır.

İlçede arıcılık yapılan veya arıcılığın geliştirilmesi için çalışılan (Demirçay, Sofular, Avcılar gibi) köyler, tarım arazisi son derece sınırlı dağ köyleridir. Bu köylerdeki halk, geçimini yazın ovadaki köylerde tarım işçisi olarak, kışın da kendilerine ait zeytinlik ve fıstık çamlarını işleyerek sağlamaktadırlar. Bu alandaki orman varlığından ve bitki çeşitliliğinden yararlanarak ekonomik kaynaklar yaratmak ve gelir düzeyini yükseltmek için arıcılık teşvik edilmelidir.

Arazi çalışmalarımız sırasında arıcılar, gezginci arıcılığın çok masraflı olmasından ve alınan kredilerin yüksek maliyetlerinden dolayı istenilen verimi ve geliri elde edemediklerini belirtmektedirler.

1.2.5 Balıkçılık

Söke'nin Ege Denizi ile doğal sınırı olan Dip Burun ile güneyde Büyük Menderes Nehri'nin denize döküldüğü alana kadar kıyı fazla uzun olmamasına rağmen, dağların kıyıya dik uzanmasından dolayı girintili çıkıntılıdır. Buralar ekonomik değer taşıyan birçok balığın

özellikle de çipura, levrek ve kefal balıklarının yumurtladığı ve büyüdüğü yerlerdir. Doğanbey Köyü yakınında büyük ve doğal Karina Dalyanı yer almaktadır. Tuzburgazı Köyü'nden başlayarak Karina Karakolu'na kadar (Dil Gölü'nde) bir çok yerde tuzlu ve ılık su kaynakları vardır. Bu doğal şartlardan yararlanarak ılık su kaynaklarının bulunduğu kıyılardaki havuzlarda çipura üretimi yapılmaktadır. Çipura yavrusu üretmek amacıyla, ılık su kaynaklarının bulunduğu yerlerde yavru üretme ve kuluçka tesisi kurularak yavru balık ihtiyacı karşılanmaktadır.

1974 Yılında Doğanbey'de Su Ürünleri Üretim ve Değerlendirme Kooperatifi kurulmuştur. Alandaki dalyan balıkçılığının geliştirilmesi ve ürünlerin değerlendirilmesine çalışan bu kooperatifin 1993 yılı kayıtlarında 420 üyesi mevcuttur. 1995 yılı Söke Kaymakamlığı Brifing Raporları'na göre Karina Dalyanı'nda yılda 60-150 ton balık üretimi gerçekleştirilmektedir.

İlçede yılda 1000 ton salyangoz işleme ve değerlendirme tesis bulunmakta, üretiminin tamamı ihraç edilmektedir.

2- SANAYİ COĞRAFYASI

B.D.İ.E 1990 yılı verilerine göre ilçede imalat sanayisinde toplam 4347 kişi çalışmakta ve bunlar iktisaden faal nüfusun %6.9'unu (Tablo 40) oluşturmaktadır. İlçede iktisaden faal nüfusun %67.8'i (43.138 kişi) tarım sektöründe, %25.3'ü (16.127 kişi) hizmetler sektöründe, %6.9'u (16.127 kişi) sanayi sektöründe yer almaktadır (Tablo 39). Bu durumda ilçedeki iktisaden faal nüfusun sanayi sektöründe son derece az olduğunu görmekteyiz. Genellikle Söke Şehri'nde toplanan sanayi faaliyetleri tarıma yardımcı olmakta ve tarım ürünlerini yarı mamul veya mamul hale getirmektedir. Son yıllarda ilçedeki tarım alanlarının genişlemesi, sulama imkânlarının artması, ürün veriminin artırılmasına

bağlı olarak tarımsal üretimin iyi gelir getirmesi, nüfusun artması, şehirde yaşayan nüfusun 1990'da 50.866'ya ulaşması, kasabaların nüfusunun artması ve büyümesi, gerek şehir ile köy ve kasabaları birbirine bağlayan ulaşım ağının kurulması gerekse Türkiye'nin pek çok alanıyla ilişkilerin yoğunlaşması sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Ancak tarım alanlarının genişlemesi ve verimin artması alandaki hızlı nüfus artışının gerisinde kaldığı için, halk tarımdan başka geçim kaynaklarına ve yeni gelir sahalarına yönelme ihtiyacı duymuştur.

Nüfus konusunda da belirttiğimiz gibi alanda genç nüfusun yoğun olması ve köyden şehre göçün yaşanması sanayi tesislerinde işçi bulma sorununu ortadan kaldırmıştır. İlçenin yakın çevresindeki Demirköprü ve Kemer Barajları sayesinde elektrik sıkıntısının olmaması, uzun yıllardır kara ve demir yolu ağı ile bölgenin tüm şehirlerine ve Türkiye'nin İzmir, İstanbul gibi önemli ekonomik merkezlerine kolaylıkla ulaşılabilmesi, sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde büyük yararlar sağlamıştır. Pamuk, zeytin, ayçiçeği gibi tarımsal ürünlerden elde edilen kazançların bir bölümü sanayi tesislerinin kurulmasında, geliştirilmesinde gerekli sermayeyi oluşturmuştur. Gerek geçmişte kurulan gerekse yeni kurulan modern sanayi tesislerinin alandaki büyük toprak sahiplerine ait olması da bu durumun bir göstergesidir.

Sanayinin kurulması için gerekli hammadde, sermaye, işçi, pazar ve ulaşım gibi şartlar alanda uygun olduğu için pamuk ipliği, tekstil, un ve çırçır fabrikaları, un değirmenleri, yağhaneler, tavuk işletmeleri kurulmuş ve her geçen gün gelişme kaydetmiştir. Şimdi de alandaki sanayi faaliyetlerini üç tip altında toplayarak incelemeye çalışacağız.

2.1 Ev Sanayi

“Bu imalat tipinin başlıca özelliği yerel hammaddelerin el işçiliğiyle evde üretilmesi ve üretilen maddenin de yine evde tüketilmesidir. Çok ender olarak, yerel pazarlara satış söz konusudur. Ev imalatında ulaşım ve sermayenin hiç bir etkisi yoktur; kuşkusuz ticaret faaliyetleri ile de herhangi bir ilişkisi yoktur.”⁷⁶

Alandaki ev imalatı daha çok geçmişi eskiye dayanan üretimlerin günümüze taşınması şeklindedir. İlçede zeytincilikte uğraşan ailelerin hemen hemen tamamı geleneksel yöntemlerle, kendi ihtiyaçları olan sabunları üretmektedirler. Yağ üretiminin fazla olduğu yıllarda yakın çevresindeki insanların ihtiyacı için az miktarda sabun imal eden aileler de mevcuttur. İlçenin geleneksel el işlerinden biri de iğne oyalarıdır. Yapımı son derece dikkat ve emek gerektiren oyalar bazı hanımlar tarafından Söke’de çarşamba günleri kurulan pazarda satılmaktadır. Alanda özellikle şehirde oturan ailelerin ihtiyacı için domates ve biber salçası yapan, kışlık makarna ve tarhana hazırlayan hanımların imalatını da bu gruba dahil etmek gerekir.

Bu üretimlerde hammaddeler yakın çevreden elde edilmekte, geleneksel yöntemlerle evlerde ve ailelerin ihtiyacını karşılamak için üretim yapılmakta, üretilen ürünler evlerde tüketilmekte veya kullanılmaktadır.

2.2 Atölye Sanayi

“Atölye adı verilen binalarda usta işçilerin toplanması ile yaratılan bir faaliyet olan bu imalat tipinde, hammadde kaynaklarının ve pazarın üretim alanı dışında da yer alması buna bağlı olarak bir ölçüde ticaret ve ulaşım faaliyetlerinin gelişmesi söz konusudur.”⁷⁷

⁷⁶ Tümertekin, E. -Özgüç, N. (1996) Ekonomik Coğrafya s.388

⁷⁷ a.g.e. s. 389

Söke'de atölye tipi üretimin ilk örneklerinden biri 1930'lu yıllarda verilmiştir." Söke'de yerli bir demirci müessesesi büyük ölçekte pullukçuluk yapmakta ve Türkiye'nin hemen her tarafına pulluk ihraç etmektedir.⁷⁸ Bugün ziraat aletleri üreten fabrikaların temelini oluşturan bu atölye, aynı zamanda ilçenin modern tarıma geçişinde yarar sağlamıştır. İlçenin 1936 yılı Ticaret Odası kayıtları'na göre; demiryolu aracılığı ile 13. 869 kilo pulluk aksamı getirtilmiş, 5242 kilo pulluk satışı yapılmıştır. Aynı yıl kiremit yapılan atölyelerden 16.060 kilo kiremit çeşitli alanlara satılmıştır.

1970'li yıllarda Söke'deki atölyelerde genellikle kaynak ve soğuk demir işleri, traktör tamirati, ziraat aletleri imalatı yapıldığını görmekteyiz. "Yurdumuzdaki traktör varlığının önemli bir bölümü olan 2500 adet traktör ve binlerce ekipman ve diğer motorlu araca sahip olan Söke'de; oto ve ziraat aletleri ve makinelerinin tamiri ile ihtiyaç duyulacak alet ve makinelerin yapımı için çok sayıda tamirhane ve atölye bulunmaktadır⁷⁹ " (Foto 31).

Söke'deki pek çok atölyenin biraraya getirilmesi ve aralarında organizasyon sağlanması için 1959 yılında Söke Sanayi Sitesi'nin yapımı için kooperatif kurulmuş ve 1975'de 240 atölyeyi kapsayacak şekilde tamamlanmıştır (Tablo 54).

⁷⁸ Gün,İ.-Özdemir A. (1941) Söke Tarihi ve Coğrafyası S.29

⁷⁹ Köseli İ.H. (1975) Tarımsal Yönüyle Söke s. 17

Tablo 54: Söke Sanayi Sitesi'ndeki Atölyelerin Meslek Gruplarına Dağılımı (1975-1996)

Meslek Grubu	1975	1996
Oto ve traktör tamircileri	41	79
Ziraat aletleri tamircileri	6	-
Ziraat aletleri imalatçıları	24	30
Oto ve traktör elektrikçileri	8	16
Oto ve traktör boyacısı	4	4
Dökümcüler	4	4
Tornacılar	26	53
Kaynakçı ve soğuk demirciler	32	68
Bakırcı ve sıcak demirciler	22	32
Oto ve traktör lastik kaplayıcısı	2	-
Oto kaportacısı	1	10
Elektrikli makineler tamircileri	7	7
Yedek parçacılar	16	16
Marangoz ve mobilyacılar	20	37
Hızarcılar	14	14
Sabun ve Deterjan imalatçısı	1	-
Hurdacılar	12	10

Günümüzde ilçedeki atölyeler sadece sanayi sitesinde değil, şehir merkezinin içinde ve kasabalarda da mahallelere dağılmış durumundadır. Şehirdeki sanayi sitesi ihtiyacı karşılamadığı için Sazlıköy yakınlarında yeni bir sitenin inşası yapılmaktadır. Söke Sanayi Sitesi'nde 404 tane kuruluş yer almakta, sitenin içinde kahvehane, banka, postane, idare

binası ve on yıldır çıraklık eğitim kursları verilen eğitim binaları bulunmaktadır. Site’de 79 oto tamircisi, 30 tarım alet ve makinaları imalatçısı, 53 tornacı, 4 dökümcü, 68 soğuk demirci vb. olmak üzere 360 atölye, 44 hizmet sektörüne ait işletme olmak üzere (bakkal, berber) toplam olarak 404 işyeri bulunmaktadır (Tablo 54).

Söke Sanayi Sitesi’ndeki atölyelerde ortalama dört kişi çalışmakta, 360 atölyede toplam ikibine yakın insan üretim yapmaktadır. (Veriler, 1996 yılında Söke Sanayi Odası Başkanlığı’ndan yaklaşık olarak alınmıştır.)

İlçedeki pamuğun tamamını işleyen 16 tane çırçır tesisi vardır. Bunlar mevsimlik olarak çalışmakta, pamuğun hasat döneminden sonra üretimi durdurmaktadırlar. Söke Kaymakamlığı 1995 yılı Brifing Raporlarına göre yıllık kapasitesi 158.830 ton olan bu tesisler Güllübahçe’de, Bağarası’nda, Yeniköy’de ve ilçe merkezinde dağılım göstermektedir. Yine mevsimlik olarak çalışan, yılda 18.000 ton zeytinyağı üretimi yaparak ilçenin zeytinini değerlendiren 13 tesis yer almaktadır.

Çeşitli kapasite ve istihdam gücüne sahip bu atölyeler, hem tarımsal üretimi artırıcı araç gereç yapımı hem de üretilen ürünlerin tamamının alanda işlenmesi yönünde önemli bir görevi yerine getirmekte büyük ekonomik yararlar sağlamaktadırlar.

2.3 Modern Sanayi

“Çok sayıda işçinin çalıştığı ve iş bölümü uygulanarak büyük miktarda üretim yapan sanayi tesisidir. Modern sanayide önemli bir yeri olan << fabrika >> ya da <<sanayi tesisi>> sermaye, işçi, hammaddeler ve de üretilen maddelerin toplandığı bir yerdir. Fabrikanın büyüklüğü tesisin ait olduğu kola göre değişiktir. Fabrikalarda makinalaşmaya rağmen geniş ve çeşitli işçi kütleleri kullanılır. Büyük çapta hammadde tüketimi ve büyük çapta üretim gerçekleştirilir.⁸⁰ “

⁸⁰ Tümertekin, E.- Özgüç, N. (1995) Ekonomik Coğrafya s. 400

Söke Ticaret Odası ve Sanayi Odası'ndan aldığımız bilgilere göre ilçedeki fabrikaların ilki Söke Çimento Fabrikası'dır. 1955 yılında kurulmuş ve 1962 yılında üretime başlamıştır. Söke-Aydın Karayolu üzerinde ve Şarлак Mevkii'nde yer alan fabrika ilçedeki Paleozoioğe ait kalkerleri değerlendirerek çimento üretmektedir. Fabrikanın yılda 600.000 ton çimento üretimi kapasitesi vardır. Bölgeden gelen talebin tamamı karşılanabilmektedir. 1995 yılı içinde fabrikada 250 ton/saat kapasiteli konkasör tesisi kurularak, hammaddenin kırılması, mıcır imal edilmesi ve satışı mümkün olmuştur. Aynı yıl beyaz çimento üretimine geçilmiştir. 130 çalışanı bulunan fabrikada 1994 yılında 180.082 ton klinker, 411.834 ton çimento satışı yapılmıştır. 1989 yılında özelleştirilen fabrika Batı Söke Çimento Fabrikası adını almıştır.

İlçenin en büyük fabrikası çeşitli iplik, gömleklik kumaş ve dış giyim kumaşı üreten Söktaş'tır. 1994 yılında çeşitli özelliklerle 12.286 ton iplik, 14.361km. kumaş üretimi gerçekleştirilmiştir. Tarıma dayalı en büyük modern sanayi tesisi olan Söktaş, ilçenin kaliteli pamuğunu çeşitli özellikteki iplik ve kumaş olarak değerlendirmekte yurt içi ve yurt dışına satmaktadır. 1994 yılında İsrail, İngiltere, İtalya, İsviçre, Fransa A.B.D, Almanya, Hollanda, Belçika, Avustralya ve K.K.T.C'ine 2.502 ton iplik ve 4.666km. kumaş ihraç edilmiş 17.597.004 dolar gelir sağlanmıştır.

İlçenin büyük fabrikalarından biri de 1990 yılında deneme üretimine 1991 yılında da esas üretime geçen Mavi Ege dir. Ülkemizin bilinen Lee ve Wrangler marka kotlarını üreten bu fabrika 1994 yılında 825.041 parça pantolon, ceket vb. üretimlerde bulunmuş ve ürünlerini yurt ve yurt dışına satmıştır. Fabrikada kapasite ve adet artırımı için her geçen yıl önemli yatırımlar yapılmaktadır.

Gerek Söktaş gerekse Mavi Ege Fabrikaları'nda iş gücünün şehirde oturan iktisaden faal nüfus yanında, şehre çok yakın mesafede bulunan ve adeta şehirle bütünleşen Savuca, Yenidoğan, Özbeyenniköy gibi yerleşmelerden karşılandığı görülmektedir. Bu nedenle Mavi Ege Fabrikası'nın servis araçları bu yerleşmelere hizmet vermektedir.

Alandaki tarıma dayalı modern sanayi tesislerinden biri de "Söke Un"markası ile tanınan Söke Değirmenciliktir. 121 kişinin çalıştığı fabrika yılda 126.000 ton buğday işleme kapasitesine sahiptir. Tam kapasite ile çalışıldığında yılda 90.000 ton un, 30.000 ton tali madde üretilmektedir. Söke'nin kaliteli buğdayını işleyen fabrikada 1993-1994 döneminde 86.405 ton un, 30.252 ton tali madde üretilmiştir.

İlçenin gıda sanayisindeki ile fabrikası olan Söke Değirmencilik'te 1992-1994 yılları arasında yenileme ve modernizasyon çalışmaları yapılmıştır. İlçedeki fabrikaların büyük bölümü hammaddesi tarıma dayanan üretimler yapmaktadır. Alanda tarımsal üretimi artırmak amacıyla tarım alet ve makinaları üreten Sebat Ziraat Aletleri Fabrikası ilçenin bu yöndeki ihtiyacını karşıladığı gibi yurt içine de satış yapmaktadır.

Alandaki modern sanayi kuruluşlarının genellikle hammaddesi tarıma dayanan ürünler ve tarımı geliştirmeye yönelik makinalar ürettiğini görmekteyiz (Foto 32). Fabrikaların dağılışına baktığımızda genellikle şehirde veya kasabalarda yoğunlaştığı ve yol boylarına kurulduğu gözlenmektedir. İlçenin iki un fabrikası da Sarıkemer'de (kasabanın girişinde) ve Sazlıköy'de (Söke-Aydın Karayolu üzerinde) yani kasabalarda yer almaktadır. Mavi Ege ve Söktaş Fabrikaları Söke Milas Kara yolu, Çimento Fabrikası ile Sebat Ziraat Aletleri Fabrikası da Söke-Aydın Karayolu üzerinde yer almaktadır. Fabrikaların tamamı kuruluş dönemlerinde şehir dışında iken zamanla şehrin gelişmesi ve yerleşme alanlarını artırması ile şehre yaklaşmışlardır.

İlçedeki fabrikaların en önemli özellikleri özel sektöre ait olmalarıdır. Çimento fabrikası devlet tarafından kurulmuş olmasına rağmen 1989 yılında özelleştirilmiştir. Söktaş, Mavi Ege ve Söke Değirmencilik Fırat Ailesi'nin kurduğu fabrikalardır. Söktaş'ın hisselerinin bir kısmı halka satılmış olmakla birlikte bu fabrikalar genel olarak aile şirketi özelliğindedir. Alandaki fabrikalar ilçedeki meslek liseleri ile yakın ilişkiler içinde olup, elemanlarını genellikle Endüstri Meslek Lisesi, Ticaret Lisesi ve Kız Meslek Lisesi'nden temin etme yoluna gitmektedirler. Kız Meslek Lisesi ile Söktaş Fabrikası arasında imzalanan protokol gereğince okulun tekstil ve konfeksiyon bölümlerinde öğrenim gören tüm öğrenciler bu fabrikada istihdam edilmektedir. Okuldaki konfeksiyon atölyesinin bütün araç ve gereçleri Söktaş tarafından alınmıştır.

Genel özelliklerini gördüğümüz Söke İlçesi Sanayisi, alandaki çeşitli üretimleri değerlendiren, işleyen, ve pazarlayan özellikler taşımaktadır. Üretimler alanın ve ülkenin ihtiyaçlarını karşıladığı gibi dışsatıma da yöneliktir. Dünya pazarları ile rekabet edebilecek kalite ve verime ulaşmak için sanayi tesislerinde devamlı olarak yenileme, modernizasyon ve kapasite artışı çalışmaları yapılmakta, genç nüfusa sahip ilçenin gelecekte büyük gelişmeler göstereceği beklenmektedir. Alanda sayıları hızla artan bu tesislerin verimli tarım toprakları üzerinde kurulmaması, çevreyi kirletmemesi ve bir alanda toplanması için Söke Organize Sanayi Sitesi kurma çalışmaları devam etmektedir.

3- HİZMETLER COĞRAFYASI

3.1. ULAŞIM

Tarım ve sanayi dışında kalan ekonomik faaliyetlerin tamamı hizmet sektörü içinde yer almaktadır. Bu sektöre ulaşım, ticaret, turizm, sağlık, eğitim vb. gibi doğrudan bir mal üretmeyen faaliyetler

girmektedir. Söke İlçesi'nde hizmet sektörüne giren işkollarından ulaşım, ticaret, turizm, işçilik ve memurluk bulunmakta olup, daha önce nüfusun iktisadi faaliyet kolları konusunda incelendiği için burada ulaşım, ticaret ve turizm ele alınacaktır.

Ulaşım "Genel anlamıyla insan ya da eşyanın bir yerden diğer bir yere hareket etmesini anlatır"⁸¹. Yollar ve ulaşım araçları aracılığı ile ulaşım faaliyetleri gerçekleştirilmekte, çeşitli alanlar arasındaki ilişkilerin kurulması sağlanmaktadır (Harita 22). Ulaşım faaliyetlerini etkileyen en önemli unsur yeryüzü şekilleridir. Yeryüzü şekillerinden dağlar, tepeler, sarp ve dik yamaçlı yüksek platolar ulaşım için elverişli şartlar oluşturmaz iken, ovalar, alçak yerler, vadiler, boğazlar ve depresyonlar gibi sahalar doğal olarak ulaşım için en uygun şartları oluşturmaktadır. Yeryüzü şekillerinin uygun imkanlar sunduğu çalışma alanı, tarihi dönemlerden itibaren ulaşım ve haberleşmenin yapıldığı önemli yerlerdendir. Alandaki ulaşım faaliyetlerinin geçmişteki durumuna baktığımızda ulaşım faaliyetlerinin zaman zaman yer ve yön değiştirdiği, bu değişimlere alanı hakimiyeti altında bulunduran güçlerin politikaları ile doğal ve beşeri şartların neden olduğu görülmektedir.

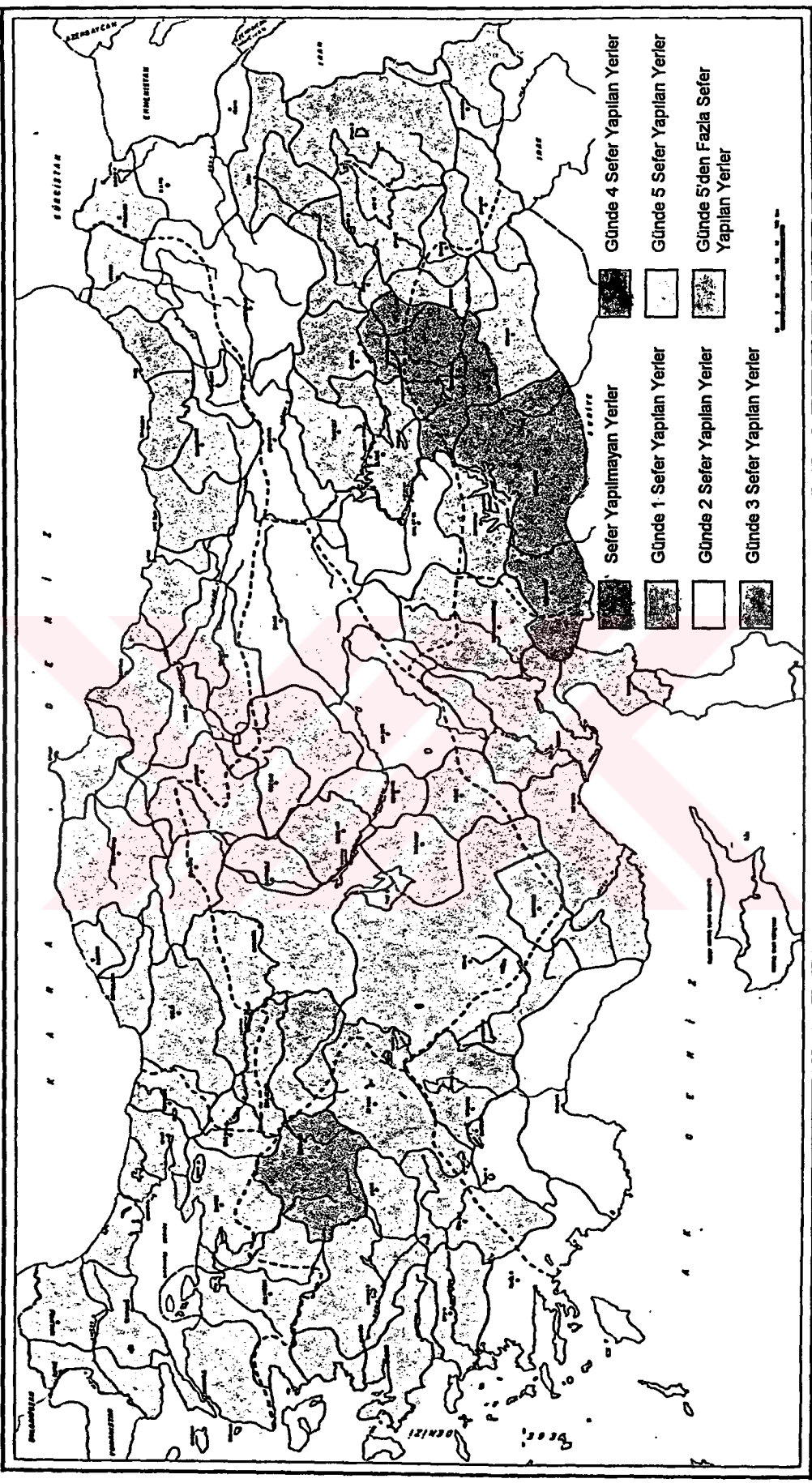
Anadolu'da Hititlerin hakim olduğu yıllarda (M.Ö 18-20. asır) Mısır ve Asur imparatorlukları ile ticari ve askeri ilişkiler kurulmuş, Hititlilerin idari merkezi Boğazkale olduğu için ticarete konu olan mallar yapılan yollar ile Boğazkale'ye nakledilmiştir. Büyük Menderes Nehri kıyısına gelen mallar da çeşitli yollarla buradan Anadolu'nun içlerine taşınmıştır.

Hititlilerin dağılmasından sonra bir takım kavimler devletler kurmuşlar; Gediz ile Büyük Menderes Nehri arasında İyonya, Büyük

⁸¹ Barda, S.(1957) Mûnakale Ekonomisi

SÖKE İLÇESİ ULAŞIM HARİTASI (1996)

HARİTA 22

Menderes güneyinde ise Karya devletleri yer almıştır. Bu devletler Boğazkale'den batı Anadolu kıyılarına gelen ve buradan deniz yolunu takip ederek Mısır'a ulaşan yol üzerinde bulunduklarından transit ticareti yardımıyla çok gelişmişlerdir. Daha önce yerleşme konusunda da ele alındığı gibi Mısır ile Mezopotamya ve İran arasındaki ulaşım ve ticaret Ege Denizi kıyılarındaki Efes, Foça, İzmir, Milet, Priene, Herakleia ve Myrus gibi limanlardan Anadolu içine sokulan doğu batı yönlü büyük nehirlerin vadileri aracılığı ile yapılıyordu. "Güney Ticaret Yolu " adı verilen bu yol üzerindeki limanlardan Milet'in Büyük Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlar nedeni ile önünün kapandığını ve aynı kaderi zamanla Myrus ile Priene'in de paylaştığını ve eski önemlerini kaybettiklerini görmüştük.

"Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı zamanında Büyük Menderes Bölgesi'nden geçen eski güney ticaret yolunun yeniden canlandırılması için, bazı teşebbüsler yapılmış, fakat bunlar yetersiz kalmıştır. Anadolu içlerinden gelen ve Büyük Menderes Bölgesi'ni boydan boya katederek, Milet yerine kurulan Balat'ta son bulan yola "Balat Caddesi" deniyordu. Balat Caddesi, Söke ile Ortaklar arasından bugünkü yolu takiben Selçuk ve İzmir'e bağlanıyordu.⁸² Çalışma alanı Osmanlı Devleti dönemi'nde ulaşım yönünden işlek transit yollardan uzakta kalmış, özellikle İzmir Limanı'na hızlı bir şekilde mal ulaştırabilmek için dağ geçitlerinden yararlanılarak kervan nakliyatı şeklinde ulaşım faaliyetleri sürdürülmüştür." Uzun süre Büyük Menderes Bölgesinden de geçen Güney Ticaret Yolu'nun önemini kaybetmesi ve Anadolu yol şebekesinin esas güzergâhının bazı doğal ve beşeri etkenler sonucunda kuzeye kayması, bu bölgede transit ticaretin bahsettiği avantajların kaybedilmesine yol açtı. Böylece Büyük Menderes Bölgesi'nden geçen büyük ticaret yolları, yerlerini mahalli

⁸² Göney, S. (1975) Büyük Menderes Bölgesi s. 584

önemini bulunan kervan yollarına terkettiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun gittikçe zayıflayan teşkilâtı ve idaresi de yollara gereken ilgiyi göstermiyordu. Bu nedenle ilkenin büyük bir kısmında olduğu gibi, Büyük Menderes Bölgesi'nin de çevre ile ilişkileri zayıflamıştı. Eskiden dünyanın dört tarafından gelen malların toplandığı ve nakledildiği bu bölge, artık kendi kendine yetmeye çalışıyordu.⁸³ "

Osmanlı Dönemi'nde 1856 yılında ilân edilen Tanzimat Fermanı ile yol yapımına ve işletilmesine önem verilmesine rağmen fazla bir gelişme kaydedilmemiştir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren tarımsal üretiminin yüksek olduğu alanlarda, ürünleri limanlara taşımak oradan da başka bölgelere deniz yoluyla ulaştırmak amacıyla demiryolu yapımına önem verilmiştir. Böylece Kervan yolları yerlerini demiryollarına bırakmışlardır. İngilizler, Ege Bölgesi'ndeki tarımsal üretimden yararlanmak amacıyla İzmir'den başlayarak Ege Bölgesi'nin kuşatacak bir demiryolu inşa etmek için çalışmalar yaptılar. Bu amaçla 1856 yılında demiryolu inşaatı için Osmanlı Devleti'nden imtiyazlar aldılar. Bu çalışma kapsamı içindeki Söke, 1891 yılında İzmir-Aydın-Sarayköy-Dinar hattı ve Ortaklardan ayrılan bir şebeke aracılığı ile demiryoluna kavuşmuştur. "1891 yılında tamamlanarak işletmeye açılan bu yol Söke için çok büyük bir önem taşımaktadır. 1935 yılında hükümet tarafından satın alınan yol (İngilizlerden) Söke'nin sosyal ve ekonomik hayatında büyük roller oynamaya başlamıştır.⁸⁴" Cumhuriyet'in ilanından sonra kara ve demiryolu yapımına büyük önem verilmiş, 25 km'lik bir kara yolu ile Söke-Kuşadası'na ve 44 km.'lik bir karayolu ile de Aydın'a bağlanmıştır. Bu yolların yapımı ile alanda yetiştirilen koyun ve

⁸³ a.g.e.s.586

⁸⁴ Gün, İ.-Özdemir,A.(1941)Söketarihi ve Coğrafyası S.26

sığırların Kuşadası'na oradan da Yunanistan'a sevk edildiğini, ticaretin ve ekonominin canlandığını, tarım alet ve makinalarının yapımı için çeşitli malzemeler getirilip imal edilen bu makinaların yakın çevreye satıldığını görmekteyiz.

Cumhuriyetin ilk yıllarında köyler ile şehir arasında muntazam yolların olmadığını, ancak yaz döneminde kullanılan ve tarlaların arasından geçen yollarla ulaşımın sağlandığını, kışın köylerde Söke arasındaki ulaşımın zorlaştığını hatta Büyük Menderes Nehri'nin taşıdığı dönemlerde tamamen kesildiğini bilmekteyiz. Alanda hem köyler ile şehri birbirine bağlamak hem de diğer bölgelerle ulaşımı sağlamak için yapılan çalışmaların sonucunda önemli gelişmeler olduğunu görmekteyiz. Köy yollarının büyük bölümü halkın da yardımıyla önce stabilize olarak yapılmış daha sonra gelişen imkanlara bağlı olarak asfaltlanmıştır. Söke'yi diğer yerleşmelere bağlayan en önemli yollardan biri İzmir'i Söke ve Milas üzerinden Muğla'ya bağlayan ve 1965 yılında asfaltlanan yol olmuştur. Böylece İzmir'den Muğla'ya giden araçlar Aydın-Çine-Yatağan yolunu takip etmeyip, Söke'den güneye doğru Büyük Menderes Nehri'ni geçerek Çamiçi Gölü kenarından Milas ve Muğla'ya ulaşma imkanı bulmuşlardır. İlçe'de bütün köylerle, kesintisiz olarak ulaşım sağlanabilmektedir. Arslanyaylası, Sofular gibi dağ köylerine giden yolun 1996 yılı Ağustos ayında asfaltlama çalışmaları yapıldığını gördük. Bu çalışmalar da tamamlandığında ilçede asfaltlanmayan yol kalmayacak, ulaşım hız ve rahatlık sağlanmış olacaktır.

Görüldüğü gibi (Harita 11) kuzeye, güneye ve kuzeybatıya giden asfalt yollarla dışarıya bağlanan Söke'de Söke Çayı boyunca giden yol ile Kuşadası'na, Söke-Milas Karayolu ile Akdeniz Bölgesi'ne, Söke-Aydın Karayolu ile tüm bölgelere, demiryolu ile de Aydın ve İzmir'e gidebilmektedir. Alanın doğal ve turistik zenginliklerini merkezlere ve ana yola bağlayan ana yollar da mevcuttur. Bunlar; Söke-Akköy-Didim,

Söke-Priene, Milet yolları olarak ifade edebilir. Söke-Doğanbey yolu sayesinde Söke'nin Ege Denizi ile doğal sınırına kadar ulaşmak, ve yol boyundaki Akçakonak, Güllübahçe, Yuvaca, Atburgazı, Tuzburgazı, Doğanbey gibi yerleşmelerin her türlü ekonomik ve ticari ilişkilerini, Söke ve çevresi ile ulaşımını sağlamak mümkün olmuştur. Söke-Bağarası Karayolu ise başta Bağarası Kasabası olmak üzere burada yeralan tüm yerleşmelerin Söke Şehri ve diğer yerleşmelerle tüm ekonomik ve ticari ilişkilerini sürdürdükleri yoldur. Bu yolun dağ köylerine çıkan kısımlarında asfaltlama çalışmaları sürdürülmektedir. İlçedeki yerleşmelerin ulaşım yönünden sorunları yoktur. Söke Terminali'ndeki yetkililerden aldığımız bilgilere göre Söke'den Bağarası'na her yarım saatte sefer yapan minibüsler aynı zamanda dağ köyleri ile Söke arasındaki ulaşımı da kolaylaştırmaktadır. Köy minibüsleri ile sabahtan çıkılan ve öğleden sonra dönülen Kisir, Güneyyaka, Kaygılı, Demirçay, Nalbantlar, Soyraççı, Köprüalan Arslanyaylası ve Çavdar'a günde bir kez sefer yapılmaktadır. Güzeltepe ve Karacahayıt'a ise minibüsler ile günde iki kez sefer yapılmaktadır. Bayırdam Pamukçular ve Akçakaya köylerine düzenli olarak sefer yapılmadığı için bu köyler ulaşımını Sofular Köyü'nün araçları ile karşılamaktadırlar. Söke-Doğanbey Yolu üzerindeki Akçakonak, Güllübahçe, Yuvaca, Atburgazı, Tuzburgazı ve Doğanbey'e her yarım saatte sefer düzenlenmekte, ulaşım konusunda sorun yaşanmamaktadır. Yazın Güllübahçe'de ki antik Priene Şehri için bu güzergâhı kullanan turist sayısının arttığı görülmektedir. Söke'den Yenihisar'daki Altinkum Plajı'na, Kuşadası ve Güzelçamlı'ya her ayırım saatte, yazın artan yolcu talebi nedeniyle her on beş dakikada sefer yapılmaktadır. Yazın Kuşadası'ndaki sahil sitelerine ve Davutlar'a çok sık servis yapılmakta her zaman araç bulmak mümkün olmakta saat 22.00'ye kadar servis araçları çalışmaktadır. Söke'nin, Türkiye'nin diğer bölgeleriyle ulaşımın sağlanmasında tespitlerimize göre onbeş büyük firma görev yapmaktadır. En fazla sefer İzmir'e yapılmakta sabah

dokuzdan akşam 21.00'e kadar her saat otobüs bulmak mümkün olmaktadır. Hatay, Mersin, Ankara, Adana, Kayseri, İstanbul ve Konya, İzmir'den sonra en sık ulaşım sağlanan şehirlerdir.

Bu şehirlere çeşitli otobüs firmaları tarafından günde beşten fazla sefer düzenlenmekte, Antalya ve Burdur'a sadece yaz dönemi boyunca bir firma tarafından günde iki kez sefer düzenlenmektedir. İlçe'den direkt olarak ulaşım sağlanmayan iller; Çanakkale, Edirne, Tekirdağ Sinop Kastamonu ve Doğu Anadolu'daki bazı illerimizdir.

Doğu Anadolu'ya kadar giden otobüsler Isparta,Konya Kayseri'den sonra Sivas, Erzincan, Erzurum, Ağrı, Doğubeyazıt ya da Erzurum dan sonra Sarıkamış ve Kars güzergahını takip etmekte veya Kayseri'den Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Bitlis, Van yolunu izlemektedirler. Ülkemizin büyük bölümüne düzenlenen seferlerle her geçen gün etki alanını artırdığı, görülmektedir.

Çalışma alanında haberleşme ağı hızlı bir şekilde gelişmiştir. Tüm yerleşmelerde PTT hizmetleri verilmekte, otomatik telefon ağı sayesinde yurt içi ve yurt dışında her nokta ile görüşme yapılabilmektedir. Söke Şehri'ndeki eski PTT binası zamanla yetersiz kaldığı için yıkılmış, yerine modern ve çok katlı binanın yapılma çalışmaları devam etmektedir. " İlçede 17.152 abonelik santrali ile hizmet veren PTT, yeni kurulan Yenikent Toplu Konut Alanı'na da 250 hatlık kısmi hizmet vermektedir. Başarası'nda 2.000 abonelik otomatik santral ve PTT binası, Sarıkemer'de 500 abonelik santral, Atburgazı'nda 500 abonelik santral, Kisir Köyü merkez olmak üzere altı köye hizmet veren santral, Tuzburgazı ve Doğanbey'de 500 abonelik, Özbaşı merkez olmak üzere köy ve kasabaların tamamında telefon hizmetleri verilmektedir. Ayrıca Çavdar, Demirçay, Arslanyaylası, Karakaya Köyleri'nde santral kurma çalışmaları devam etmektedir. İlçenin tüm yerleşmelerinde radyo ve televizyon yayınları izlenebilmektedir. Güzeltepe Köyü'nde yapımı

devam eden televizyon yansıtıcısının hizmete girmesiyle bazı köylerimizde yaşanan televizyon yayınlarının net izlenememe sorunları çözülecektir.⁸⁵ “

Alanda, ulaşım hizmetlerinin gelişmiş olması nedeniyle bütün yerleşmelere gazete ve dergi dağıtımı kolaylıkla yapılabilmektedir.

3.2. TİCARET

Söke ve çevresinin daha önce de belirttiğimiz gibi parlak ticari hayatı Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasına kadar yaklaşık yedi asır devam etmiştir. Ticaret hayatının çok canlı olduğu bu dönemlerde kıyıdaki tarihi şehirlere Orta ve Uzak Doğu ile Akdeniz’den malların geldiğini ve buradan Anadolu içlerine gönderildiklerini görmüştük. Büyük ticaret merkezlerinin ve önemli yollarının zamanla uzağında kalan alan, ticaret hayatındaki önemini koruyamamış incir, meyan kökü ve balı gibi tarımsal üretimlerin yapıldığı bir saha haline gelmiştir. Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında ve özellikle Cumhuriyetin ilânından sonra kara ve demir yollarının yapımına önem verilmesi, köylerin kasaba ve şehire kolaylıkla bağlanması tarımda makinanın ve modern tekniklerin kullanılması, sulu tarım alanlarında pamuk üretiminin hızla gelişmesi gibi etkenler sonucu alanda ticaret hayatı canlanmaya ve çeşitlenmeye başlamıştır. Önceleri kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim yapan çiftçi aileler, zamanla yüksek gelir getiren ve kolaylıkla alıcı bulan sahanın doğal şartlarına uygun, ticari değeri yüksek ürünler yetiştirmeye başlamışlardır. Alanda kapalı ekonomiden pazar ekonomisine doğru geçiş yaşanmış ticaret hayatında çeşitlilik artmıştır.

⁸⁵ Söke kaymakamlığı Brifing Raporları(1995)s.25

Alanda, ticari faaliyetlere konu olan genellikle tarımsal ürünlerden oluşan ticari ilişki ve faaliyetler köylerde başlamakta, ürünler köylerde toplanmakta, buradan kasabalara ve şehire getirilmektedir. Buralarda işlenen mamul ve yarı mamül hale getirilen üretimler genellikle bölge dışındaki büyük ticaret ve sanayi merkezlerine gönderilmektedir. İlçeye dışarıdan gelen ve ticarete konu olan çeşitli ürünler arasında tarım alet ve makinaları ile yedek parçalar önemli yer tutmaktadır.

Söke bugün çevresindeki Yenihisar, Kuşadası gibi ilçelere hizmet veren ve ekonomik merkezlik yapan önemli bir ticaret merkezidir. Bu durumun en iyi göstergeleri pazarlardır. Pazar günleri Çeltikçi Mahallesi'ndeki Sadullah Kuşadası İlkokulu ile Hacı Halil Paşa Cami arasında kurulan Panayır Pazarı, Atatürk Mahallesi'nde cumartesi günleri Ticaret Lisesi yakınında kurulan pazar ile Salı günleri Fevzi Paşa Mahalleri'nde kurulan pazar özellikle de Çarşamba günleri kurulan ve çok geniş bir alana yayılan Çarşamba Pazarı Söke'nin çevresi için önemli bir çekim alanı olduğunu göstermektedir. Söke'nin adeta simgesi haline gelen ve kuruluşu çok eskilere dayanan Çarşamba Pazarı burada kısaca ele alınacaktır.

Söke'de Çarşamba günleri kurulan Çarşamba Pazarı'na tüm köylerden gelen olduğu ve halk genel olarak her türlü ihtiyacını bu pazarlardan karşılandığı için köy ve kasabalardan minübüslerle ve özel araçlarla yapılan ulaşım artmakta, Söke'de çok büyük hareketlilik yaşanmaktadır. Çarşamba Pazarı'na merkezdeki manavlar, sebze meyve üreticileri, köy ve kasabalardaki üreticileri, merkezde ticaret yapanlar Söke ve yakın çevresinde pazarcılık yapanlar ürünlerini getirmekte, sergi açmaktadırlar. Pazarda satış yapanların Kuşadası'ndan, Milas'dan Koçarlı'dan, Selçuk'tan, Germencik'ten, Ortaklar'dan, Incirliova'dan, Aydın'dan, Nazilliden, Denizli ve Tavas'dan

geldikleri tarafımızdan tespit edilmiştir. Çevredeki il ve ilçelerden gelen bu satıcılar, pazar için ayrılmış alanın dışına taşmakta, çeşitli cadde ve sokaklarda satışlarını yapmaktadırlar. Pazarda bölümlere ayrılmış gibi son derece düzenli alanlarda; sebze-meyve, ayakkabı, bakliyat, züccaciye, hazır giyim, küçük tarım aletleri satılmaktadır. Gıda ürünü satanların belirli yerlerde; zeytinciler yoğurtçular, balıkçılar, sebze meyve satıcıları olarak bölümlere ayrıldığı görülür.

Söke ve yakın çevresinin büyük oranda ihtiyacını karşılayan pazar, yaz döneminde inşaat işçilerinin ve mevsimlik tarım işçilerinin tatil günü olması yakın çevredeki yazlık site sakinlerinin ve turistlerin akınına uğraması nedeni ile çok kalabalık olmakta, özellikle gıda ürünleri kısa sürede tükenmektedir.

Alanda kurulan pazarlar ticaret hayatı kadar sosyal hayatı da canlandırmakta, şehirde oturan ve çevreden gelen hal erken saatlerden itibaren özellikle Çarşamba Pazarı'nın kurulduğu yeri ve tüm ticarethaneleri doldurur. Ulaşım bakımından uygun imkânlarla sahip olan ilçe, çevresi ile sıkı ilişkiler kurmuştur. Türkiye'nin büyük ticaret merkezleri ve çeşitli ülkelerle ticari faaliyetler her geçen gün artırılarak sürdürülmektedir. Bölgenin ve ülkemizin en büyük limanlarından olan İzmir ile yakın ilişkiler kurulmuş, günün her saatlerinde sefer yapan otobüsler karayolu ile sabah saatlerinde kalkan ve günde bir kez sefer yapan demiryolu ile ulaşım sağlanmıştır. İzmir'den manifatura, tuhafiye malzemesi, mobilyalar, motorlu araçlar için yedek parça ile makinalar satın alınmaktadır. Pamuk, pamuk ipliği gömlek, çeşitli tekstil ürünleri, un, zeytin, zeytinyağı, deri, incir, çeşitli tarım alet ve makinaları gibi mamul ya da yarı mamüller yapılmakta olup, Ankara ve İstanbul gibi büyük merkezler de ticarete konu olan çeşitli faaliyetler yoğun olarak sürdürülmektedir.

Alanda Güllübahçe'deki antik Priene Şehri'ne ve Avşar Köyü'ndeki Myrus'a gelen turistlere bazı ticari hizmetler verilmektedir. Özellikle yazın Söke yakınlarındaki sahil sitelerine, Milet'e, Didim'e Kuşadası'na gelen yerli ve yabancı turistlere hizmetler verilmektedir. Bu nedenle sarraflar, dericiler, halıcılar, lokantacılar ve oteller vb. işyerleri önemli oranda ekonomik kazançlar sağlanmakta, şehrin bankacılık ve PTT hizmetlerinde talep artışı olmaktadır.

İlçede ticari faaliyetlerde bulunan işletmeler hemen hemen bütün ihtiyacı karşılamakta, zamanla ortaya çıkan ihtiyaçları gidermek için yeni ticaret işletmelerinin hizmete girdiği görülmektedir.

3.3. TURİZM

"İnsanların bulundukları yerden başka bir yere veya ülkeye gittikleri ve orada belli bir süre kalmaları, tekrar kendi yerlerine ya da ülkelerine dönme ile ilgili etkinlikler⁸⁶" olarak tanımlanan turizm, Dünya Turizm Örgütü'nün (WTO) tahminlerine göre dünya GSMH'sının %12'den, dünya ticaretinin de % 5'den fazlasını turizm gelirleri oluşturmaktadır. Bazı ülkelerin en önemli gelir kaynağı olan turizm ülkemizde tam anlamıyla bir sektör haline gelmemiştir. Bununla birlikte Türkiye her geçen yıl turist sayısını ve turizmden elde ettiği geliri artıran bir ülkedir.

Araştırma sahası yakın çevresindeki ve kendi sınırları içindeki doğal güzellikleri ile tarihi eserlerden yararlanarak turizm faaliyetlerini sürdürmektedir. İlçenin yakınındaki Kuşadası, Didim, gibi ilçeler ile İzmir ve Muğla'ya bağlı ilçelerin önemli deniz turizmi imkanlarına sahip olmaları ile Efes, Milet, Magnezya, Heraklia ve Didim gibi önemli tarihi şehirlerin çok sayıda turist çekmeleri Söke'de turizmin gelişmesini sağlamıştır. İlçe sınırları içinde yer alan Prien ve Myrus gibi tarihi şehirlerde turizm açısından önem taşımakta her geçen yıl buralara gelen

yerli ve yabancı ziyaretçi sayısı artmaktadır. Güllübahçe'de bulunan Priene Şehri ile yakınındaki Yenihisar ilçesine bağlı Milet Şehri'ni ziyaret eden turistlere bilet kesildiği için ziyaretçi sayısı yıllara göre tespit edilmiş ancak Myrus'da böyle bir uygulama olmadığı için ziyaretçi sayısı tam olarak belirlenememiştir (Aydın Turizm Müdürlüğü).

Tablo 55: Priene ve Milet Şehri'ne Gelen Turistlerin Yıllara Göre Dağılışı (1985-1994)

Yıllar	Gelen Turist Sayısı	
	Priene	Milet
1985	38.538	35.347
1986	65.327	49.597
1987	63.512	60.812
1988	74.777	74.448
1989	120.362	191.172
1990	122.077	105.475
1991	56.506	54.737
1992	88.713	90.537
1993	79.335	81.677
1994	52.837	62.876

Tablo 55'de 1990'a kadar Söke sınırları içinde yer alırken, yapılan son idari bölünüşle Söke'den ayrılan ve Yenihisar ilçesine dahil olan Milet'in ziyaretçi sayısı verilmiştir. Milet'e gelen turistlerin aynı zamanda yakın olduğu için Priene'e geldikleri bilindiği için bu değerlerin birlikte verilmesi uygun bulunmuştur.

Söke ve yakın çevresinde çok kıymetli tarihi eserler ve doğal güzellikler yer almasına rağmen gelen turist sayısında yıllara göre önemli değişimler olmaktadır. Bu durumun meydana gelmesinde en

⁸⁶ Köksal, A. (1994) Türkiye Turizm Coğrafyası, s. 1

önemli etken Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda meydana gelen terör olaylarının Avrupa ülkelerine yansılma şeklidir. Söke'ye gelen turist sayısı ilkbahar ve yaz aylarında artmaktadır. Özellikle çarşamba günleri, ilçenin büyük pazarını ziyaret için yakın çevredeki otel ve motellerde konaklayan (Didim, Kuşadası gibi) turistlerin Söke'ye akın ettikleri pazardaki pek çok ürüne ve eşaya ilgi gösterdikleri, alış veriş ettikleri gözlenmektedir. Turistlerin en çok alış veriş ettiği işyerleri halıcılar, dericiler, sarraflar olmasına rağmen ilçe merkezinin her yerinde ve restoranlarda büyük bir canlılık yaşandığı, PTT, bankacılık gibi hizmetlerin de Söke'den yapıldığı gözlenmektedir.

Aydın İl Turizm Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre Söke'de turizm yatırım belgeli 10 odalı, 20 yataklı bir konaklama tesisi bulunmaktadır. İlkbahar ve yaz dönemlerinde Söke'deki otellerde konaklayan turist sayısı artmasına rağmen gelenlerin genellikle günübirlik ziyaretlerde bulunduğu yakın çevredeki otel ve motellerde konakladığı görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihi dönemlerde önemli transit ticaret yollarının yakınında yer almış olan Söke, B.D.İ.E 'ne göre 954 km² yüzölçümüne sahiptir. 1990 yılında yapılan son idari bölünüşe göre 8 kasaba, 34 köy ve 1 şehirden oluşan ve Aydın ili'ne bağlı olan ilçe Ege Bölgesi'nin Ege Bölümü'nde yer almaktadır. Söke ilçesi doğal, beşeri ve ekonomik özellikleri ile bölgenin özelliklerini taşımaktadır. Büyük Menderes Nehri'nin içine yerleştiği oluğun tabanında geniş ve verimli, Söke Ovası ile bu ovayı çevreleyen plato ve dağlardan oluşmaktadır.

Bu sahada çeşitli devirlere ait formasyonlar yer almaktadır. Anadolu karasının temel taşlarını oluşturan Menderes Masifi içinde yer alan ve Paleozoik bir temel üzerine oturmuş olan saha, Üçüncü zaman sonlarında meydana gelen yükselme ve alçalmalar ile şekillenmeye başlamış bu tektonik hareketler Dördüncü Zaman için de devam etmiştir. Alanın şekillenmesinde önemi büyük olan tektonik hareketlerle kıvrımlardan çok kırıkların payı fazladır. Alanda düz ve geniş alüvyal ovaya tekabül eden kısımlar alçalmış, buna karşın ovayı çevreleyen dağlık kısımlar yükselmiştir. Büyük Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlar Kuaterner'e ait depolar olup, Neojen ve Kuaterner formasyonlar yerleşme ve ziraat faaliyetlerinin en yoğun olduğu sahalardan oluşturmaktadır. İlçede genel olarak Akdeniz iklimi yaşanmakta, yazlar sıcak ve kurak geçmesine karşın, kış mevsimi ılık ve yağışlıdır. Tarımsal faaliyetler, doğal bitki örtüsü ve akarsuların rejimleri genel olarak iklimin ana karakterlerini yansıtmaktadır. Geçmiş dönemlerde daha gür ve geniş alanlar kaplayan ormanlar, uzun yıllardır tahrip edilmiş, bugün özellikle Dilek Milli Parkı'ndaki Temmuz 1996 tarihinde yaşanan yangınla ormanların ve özellikle kızılçamların alanı daralmış, maki elemanları ön plana çıkmıştır. Tahribat toprak erozyonunu da beraberinde getirmiş yamaçlardaki topraklar aşınarak taşınmış, alandaki erozyon şiddetlenmiştir.

Söke ve çevresi Söke Ovası gibi tarım alanları, Büyük Menderes Nehri gibi su kaynağı ve sahip olduğu önemli konumuyla kısaca topoğrafya, iklim ve toprak su durumu ve konumu bakımından elverişli şartları nedeniyle çok eski tarihlerden itibaren çeşitli kavim ve devletlerin yerleşmesi, büyük medeniyetler kurmalarına imkan sağlamıştır. Bu alanda Milet, Myrus, Prien, Herakliea ve Mağnezyan'dan başlayıp doğuya doğru ilerleyen ve önemini yaklaşık 600 yıl koruyan Güney Ticaret Yolu'nun gelişmesinde en önemli etken Ege Denizi'nden Anadolu içerisine kadar sokulan Büyük Menderes Oluğu'dur. Bu yol üzerinde bulunan ve yolu kontrolü altında bulunduran şehirler, ulaşımın yön değiştirip kaymasından sonra zenginliklerini ve önemlerini kaybettiler. Alanda transit ticarete dayanan eski zengin devrenin yerine bugün sulu tarım alanlarındaki pamuk üretimine dayanan ve her geçen yıl gelişen sanayi, ulaşım, ticaret gibi ekonomik faaliyetler almıştır. Sulanan tarım alanlarını artırmak, topraktaki tuzlanmayı önlemek, drenaj kanallarını artırmak, yüksek verim getiren yeni üretimler uygulamak, modern yönetimlerle hayvancılık yapmak gibi önemlerle alan daha da gelişecektir. Nüfusu hızla artan ilçede tarım imkânlarının en iyi şekilde kullanılması ekonomik kalkınmanın temelini oluşturmalıdır. Araştırmayı kısaca özetledikten ve bazı sorunları açıkladıktan sonra ilçenin sorunlarına bazı öneriler getirmek istiyoruz. 1990 yılında Türkiye nüfus yoğunluğu 73 kişi km² iken, Söke'nin ortalama yoğunluğu 139'a ulaşmıştır. Söke ilçesinde fizyolojik nüfus yoğunluğu km²'ye 197, şehir yoğunluğu 963, kasaba yoğunluğu 189, ilçe yoğunluğu ise 83 olarak saptanmıştır. Nüfusu hızla artan alanda, tarımsal geçim kaynaklarının en verimli şekilde kullanılması gerektiği gibi sanayi ve hizmetler sektörü de geliştirilmelidir.

İlçedeki nüfusun uzun yıllardır göçler yoluyla arttığı ancak 1980 sonrasında Doğu ve Güney Anadolu Bölgesi'nden büyük bir göçün alınması bazı sorunları da artırmıştır. Konutların yetersiz kalması

genellikle zeytin ve incir bahçelerinin konut alanına dönüştürülmesi, ekonomik kaynaklarının yok edilmesine yolaçmıştır. Eğitim, sağlık, ulaşım gibi hizmetlerin sağlıklı yapılabilmesi için göç alınan yerleşmelerin ve göç yıllık göç sayısının tespit edilip, gelecek yıllara ait planlı şehirleşme ve alt yapı hizmetleri şimdiden uygunlanmalıdır.

Erozyon, bugün Söke'nin değil, bütün Türkiye'nin sorunu olmasına rağmen en az önlem alınan sorun olduğu açıktır. Doğal bitki örtüsünü tahrip edildiği, yerler ve arazinin yanlış kullanıldığı, meraların çok sayıda hayvan tarafından otlatıldığı bütün sahalar erozyona maruz kalan yerlerdir. Uzun bir oluşum süresi geçiren toprağın kısa sürede aşınıp yok olması bütün Türkiye'de ve çalışma alanında öncelikle tedbir alınması gereken olaydır. Ekonomisi tarıma dayanan ve çok çeşitli üretimlerin yapıldığı verimli topraklara sahip ilçede, toprağın yokolması hayati önem taşımaktadır. Söke'de özellikle yangınlarla kısa sürede doğal bitki örtüsünden mahrum kalan, tarım yapılmayan bütün sahalar ağaçlandırılmalıdır. Şehir merkezinde yeşil alan oranı artırılmalı cadde ve yollara gerekli özen gösterilerek ağaç dikilmelidir. Verimi ve kalitesi düşük orman alanları iyileştirilmelidir. Verimli tarım alanlarının üzerine sanayi tesisi kurulmaması ve çevre kirliliğinin en aza indirilmesi için organize sanayi sitesi kurulmalıdır. Eğimli tarım alanları eş yükselti eğrilerine paralel sürülmeli çok sınırlı alanda da olsa tarlaların nadasa bırakılması önlenmeli, münavebeli ekim teşvik edilmelidir. Meralarda aşırı otlatmalardan kaçınılmalı, zeytinlik ve ormanlık alanlara hayvanlar sokulmamalıdır.

İlçede ekili-dikili alanların 381,1km² yani %62.5'i sulanmaktadır. Sulama sisteminin geliştirilmesi ve verimli toprakların diğer bölümünün de sulanması ekonomik kazancı artıracaktır. Özellikle pamuk üreticisi olan çiftçilerin zamansız ve bilinçsiz sulama yapması toprakta büyük tuzlanma problemi, verim ve kalite düşüklüğü yarattığı için tarımsal

eğitim hizmetleri artırılmalıdır. İlçede geniş alan kaplayan ve genellikle yamaçlarda yeralan zeytinliklerin gençleştirilmesi, özellikle yaz kuraklığının şiddetli yaşandığı yıllarda sulanması, hasat döneminde sopalarla vurularak dal ve tanelerin hasar görmesi önlenmelidir. Pamuk üreticilerinin toprak tahlili yaptırmadan bilinçsiz ve aşırı kimyevi gübre kullanımı önlenmeli, doğal çevredeki av hayvanlarının ölmesi, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının ile toprakların kirlenmesi önlenmelidir.

Gerek sanayi tesislerinin ve evlerin atıkları gerekse yüksek oranda kullanılan kimyevi gübreler ve tarımsal zararlılarla mücadele ilaçları ile kirlenen Büyük Menderes Nehri'nden alınan su örneklerinin tahlilleri yapılmadan sulamada kullanılması önlenmelidir. Aksi halde zehirli maddelerle kirlenen bu sularla yapılan sulamalar büyük oranda maddelerle kirlenen bu sularla verimini kaybetmesine yolaçacaktır. Söke Ovası'nda özellikle sulama yoluyla pamuk üretilen tarlalarda yüksek oranda tuzlanma görülmektedir. Tuzlanma doğanın etkisiyle ortaya çıktığı gibi tarımda uygulanan yanlış yöntemler de bu durumu hızlandırmaktadır. Özellikle uzun süre aynı tarlada pamuk üretiminin yapıldığı topraklarda tuzlanma ve alkalilik oranı çok yükseldiği için münavebeli ekim veya başka bir ürün yetiştirilmesi mümkün olmamaktadır.

Söke Ovası'ndaki tuzlanmayı önlemek amacıyla; sulu tarıma açılmış alanlarda sulama sistemleri ile drenaj sistemlerinin birlikte kurulması sağlanmalı, sulama suyu ile topraktan yıkanan tuzların drenaj sistemleri ile topraktan uzaklaştırılması mümkün hale getirilmelidir. Özellikle pamuk üretimi yapılan alanlarda münavebeli olarak mısır, buğday ayçiçeği, yerfıstığı gibi ürünler yetiştirilerek verim artırılmalı ve tuzlanma azaltılmalıdır. Tuzlanmayı önlemek amacıyla alınan tedbirler hem tarım alanlarının genişlemesine hem de verimin artırılmasına yol açacağı için ilçe açısından hayati önem

taşımaktadır. ilçede şiddetli sağnak yağışların yaşandığı ocak ve şubat aylarında özellikle dağlık alanlardan hızla inen sellerin meydana getirdiği yarıntılar sonucu büyük ölçüde toprak kaybı yaşandığı gibi toprakta kil oranının yüksek olduğu sahalarda, suyla doymun hale gelen toprağın yamaçlardan aşağı inmesi sonucu heyelan felaketi yaşanmaktadır. Bazı yıllarda can kaybına da yol açan afetin önlenmesi için özellikle yamaçların ağaçlandırılması ve buralara yerleşmelerin kurulmaması sağlanmalıdır. Erozyon yoluyla taşınan toprakların ve Büyük Menderes Nehri tarafından geçtiği alanlardan getirilen malzemenin dalyan balıkçılığı yapılan kıyıyı doldurması ilçenin zenginliklerinin yok olmasına yolaçmaktadır.

İlçedeki ulaşım ağı bugün için yeterli olsa bile şehir merkezindeki yolların genişletilip iyileştirilmesi, bazı köy yollarının asfaltlanması gerekmektedir. Teknik bir arıza nedeniyle uzun süredir hizmete giremeyen arıtma tesisinin biran önce çalışır duruma getirilmesi, her geçen gün nüfusları artan kasaba ve köylere de kanalizasyon şebekesi kurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKYOL, İ. H.** (1944), Türkiye’de Basınç, Rüzgârlar ve Yağış Rejimi. Türk Coğrafya derg. S.5-6.s.1-34 Ankara
- AKTAR, Ö.** (1983). Dilek Yarımadası Milli Parkı Say. 35, İstanbul
- ARDOS, M.** (1989). Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi Cilt II.İst.Üniv. Yay. No. 3321, Edb fak. Yay No. 3215. İstanbul
- ARDOS, M.-PEKCAN, N.** (1994). Jeomorfoloji Sözlüğü (Kısmen Yerbilimleri). İst. Üniv. Edb. Fak. yay. No. 3397. İstanbul
- ATALAY, İ.** (1991). Türkiye Coğrafyası. Yeniçağ Yay. Ankara
- ATALAY, İ.** (1982). Toprak Coğrafyası. Ege Üniv. Sos. Bil.fak. yay. No. 8 İzmir
- ATALAY, İ.** (1987). Türkiye Jeomorfolojise Giriş. Ege Üniv. Edb. Fak. Yay. No. 9. İzmir
- ATALAY, İ.** (1991). Genel Beşeri ve İkdıadi Coğrafya Ankara.
- BARAN, M.** (1965). Milet Kılavuzu. Ankara
- BAYKARA, T.** (1988). Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş Türk Kültür Araş. Ens. yay. No. 86 Ankara.
- ÇAĞBAYIR, Y.** (1989). Söke. İzmir
- ÇEÇEN, K.** (1965). Zeytinlik Tesisinde Toprak Derinliğinin Rolü Nedir?Zeytin Der. Say.21 s.19. İzmir.
- DARKOT, B. -TUNCEL, M.** (1988). Ege Bölgesi Coğrafyası İst. Üniv. yay. No. 2365. Coğ. Ens. Yay. No. 99

DOGANAY, H. (1994). Türkiye Beşeri Coğrafyası. Ankara,

DOGANAY, H. (1994). Türkiye Ekonomik Coğrafyası. Atatürk Üniv yay. No. 767. Erzurum.

DÖNMEZ, Y. (1985). Bitki Coğrafyası. İst. Üniv. yay. No. 3319, Coğ. Ens. yay. No 3213. İstanbul

DUYURAN, R. (19489). Priene Kılavuzu-Guide. İstanbul.

ERCAN , T.- GÜNAY, E. (1981). Söke Yöresindeki Tersiyer Volkanizması ve Bölgesel Yayılımı. M.t.A der say: 10, s.117-138, Ankara

ELİBÜYÜK, M. (1978). Malatya Çevresi'nde Coğrafi Olayların Kartoğrafik Çizimi. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara

ELİBÜYÜK, M. (1990). Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak. Mufassal Defterler. Coğ. Araş. Der. C.1, S.2, s.11-42, Ankara

ELİBÜYÜK, M. (1995). Matematik Coğrafya. Ankara.

ERİNÇ, S. (1955). Gediz ve Küçük Menderes Deltalarının Morfolojisi. Türk Coğ. Kur. Yay. No:2, s:33-66, Ankara

EROL, O. (1984). Genel Klimatoloji. Ankara

EVLİYA ÇELEBİ Seyahatnamesi (1985). 8. cilt. s.555.

GÖNEY, S. (1975). Büyük Menderes Bölgesi. İst. Üniv. yay. No:1895, Coğ. Ens. yay. No:79, İstanbul.

GÖNEY, S. (1987). Türkiye Ziraatinin Coğrafi Esasları. İst. Üniv. Yay. No:2600, Coğ. Ens. yay. No: 110, İstanbul.

GÖNEY, S. (1977). Şehir Coğrafyası, İst. Üniv. Ed. fak. yay. No:2274, Coğ. Ens. Yay. No:91, İstanbul.

GÖKBEL, A.-ŞÖLEN, H. (1936). Aydın İli Tarihi. İstanbul.

GÜLTEKİN, H. (1961). Miletos. İzmir.

GÜN, İ. - ÖZDEMİR, A. (1941). Söke Tarihi ve Coğrafyası. CHP Basımevi Aydın.

GÜNGÖRDÜ, E. (1993). Coğrafyada Veri Toplama ve Değerlendirme Metodu. Ankara.

GÜMÜŞCÜ, O. (1994). Boğazkale İlçesi (Çorum) Coğrafyası. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.

İLHAN, E. (1974). Türkiye Jeolojisi Odtü Mühendislik Fak. yay. No:51, Ankara.

İZBIRAK, R. (1986). Coğrafya Terimleri Sözlüğü. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.

İZBIRAK, R. (1969). Sistemantik Jeomorfoloji. Harita Genel Müdürlüğü yayınları. Ankara.

KARA, H. (1988). Türkiye’de Pamuk Üretim Alanları Coğ. Araş. Derg. No:11, Sayı.11, s.71-90, Ankara

KARAL, E. 2. (1943). Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk Nüfus Sayımı (1831) Ankara.

KOÇMAN, A. (1993). Ege Ovalarının İklimi. Ege Üniv. Ed. Fak. yay. No:73, İzmir.

KOÇMAN, A. (1993). Türkiye İklimi. Ege Üniv. Ed. Fak. Yay. No:72, İzmir.

KÖKSAL, A. (1994). Türkiye Turizm Coğrafyası. Gazi Büro Kitapevi. Annkara.

KÖSELİ, İ.H. (1975) Tarımsal Yönüyle Söke

MANSEL, A.M. Ege ve Yunan Tarihi

ÖZÇAĞLAR, A. (1969. Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, il ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler. Coğ. Araş Derg. sayı:12, s. 7-24, Ankara.

ÖZGÜR, E. M. (1993). Bilecik İli'nde Nüfusun Dağılışı, Yoğunluğu ve Özellikleri. Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Merk. Derg.s;199-220, Ankara

ÖZGÜR, E. M. (1992). Türkiye'de Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı. Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Merk. Derg. Sayı:1, S:55-80, Ankara.

RAMSAY, W. M. (Çev. Pektaş, M.). (1961). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.

ŞAHİN, C. (1991).Türkiye Afetler Coğrafyası. Gazi Üniv. Yay. No:172, Gazi Eg. Fak. Yay. No:21, Ankara.

ŞAHİN, C.-DOĞANAY, H. (1995). Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. İstanbul.

ŞÖLEN, H. (1945). Aydın ili ve Yörükler. s.11.

TANOĞLU, A. (1966). Nüfus ve yerleşme. İst. Üniv. yay. No:1183, Ed. fak. Coğ. Ens. Yay. No:45 İstanbul

TANOĞLU, A. (1947). Türkiye'nin irtifa Kuşakları. Türk Coğ. say. IX-X, s. 37-50, Ankara.

TUNCEL, M. (Türkiye’de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bakış.

TÜMERTEKİN, O.-ÖZGÜÇ, N. (1995). Ekonomik Coğrafya. Çantay Kitapevi.

WEDDING, H. (1960). Caferli- Çukurköy Hattı’nın Kuzeyindeki Neojen Sahasında Yapılan Harita Etüdü Hakkında Rapor. MTA Ens. Rapor No:2967, Ankara.

WIPPERN, J. (1964) Menderes Masifi’nin Alpidik Dağ Teşekkülü İçindeki Durumu. MTA Dergisi No:62, Ankara

YALÇINLAR, İ. (1970). Batı Anadolu’nun Strüktür ve Rölief Şekilleri Üzerine Müşahadeler İst. Üniv. Coğ. Ens. derg. Cilt 9. Sayı:17, İstanbul.

YÜCEL, T. (1966). İmroz’da Coğrafya Gözlemleri. Coğ. Araş. derg. Sayı:1, s:65-86, Ankara.

YÜCEL, T. (1987). Türkiye Coğrafyası. Türk Kül. Araş. Ens. Yay. No:68, Ankara.

YÜCEL , T. (1995). Türkiye’nin Kır Yerleşmeleri Üzerine Yeni Görüşler. Türk Kül. Araş. Ens. Ankara.

Aydın ili Toprak Kaynağı Envanter Raporu (1971). Ankara.

Aydın Köy Hizmetleri Müdürlüğü Karayolları Hizmet Haritası.

Aydın ili Envanter Etütleri Verileri (1994).

Aydın ili Planlama Koordinasyon Müdürlüğü verileri (1994)

Aydın ili Turizm Müdürlüğü Verileri(1994)

- Akım Gözlem Yıllığı (1978, 1988) Ener. Tab. Kay. Bak.

D.S.İ. Gen. Müd. Etüt ve Plan Dairesi Baş. Yay. No:900, Ankara.

- Aşağı Büyük Menderes Havzası Hidrojeolojik Etüt Raporu(1975). Ener. Tab. Kay. bak. D.S.i. Gen. Müd.
- Genel Nüfus Sayımı, idari Bölünüş. (1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990)

Başbakanlık Devlet İstatistik Entitüsü Yayınları. Ankara.

- Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun ř Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri(1990). Aydın ili. Başbakanlık Devlet İstatistik Entitüsü Yay. No:1623, Ankara.
- Muğla ili Toprak Kaynağı Envanter Raporu. (1971). Ankara.
- Muğla ili Toprak Kaynağı, Toprak Haritası. T.C. Köy işleriBakanlığı Topraksu Gen. Müd. Toprak Etütleri ve Haritalama dairesi Arazi Tasnif şubesi. Ankara.
- şke Belediye başkanlığı Verileri. (1992, 1993,1994, 1995)
- şke İlçe Tarım Müdürlüğü Verileri (1993,1994, 1995).
- şke ilçe Tarım Müdürlüğü Brifing Raporları (1992-1993).
- şke Ticaret Odası Verileri.(1995).
- şke Sanayi Odası Verileri. (1995).
- İmlâ Kılavuzu (1993). Türk Dil Kurumu Yay. No:525, Ankara

FOTOGRAFLAR

Foto 1: Dil Gölü kıyısından alınan bu görüntüde Dilek Dağı deniz seviyesinden itibaren birden bire yükselmekte ve yamaçlardan sonra hemen dağ özelliği kazanmaktadır.

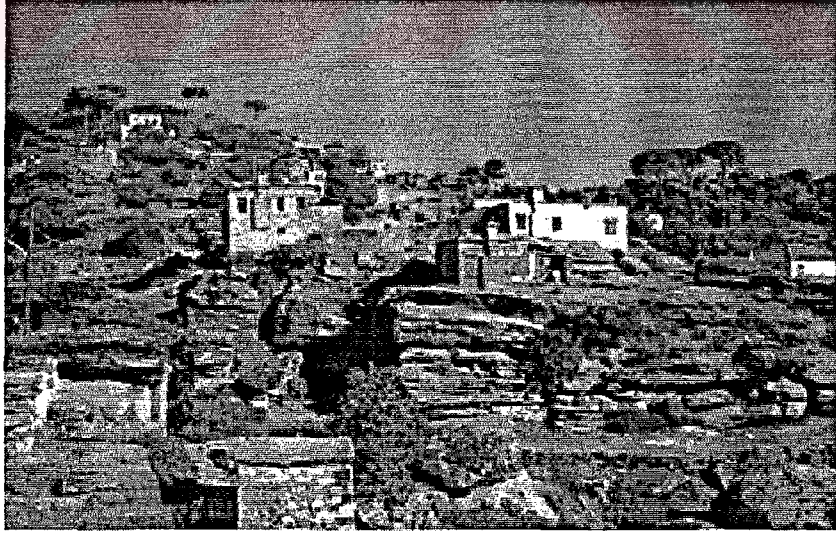

Foto 2: Yüksek aşınım yüzeylerinde yer alan Bayırdamı Köyü'nde şistler ve kalkerler geniş alanlar kaplamaktadır.

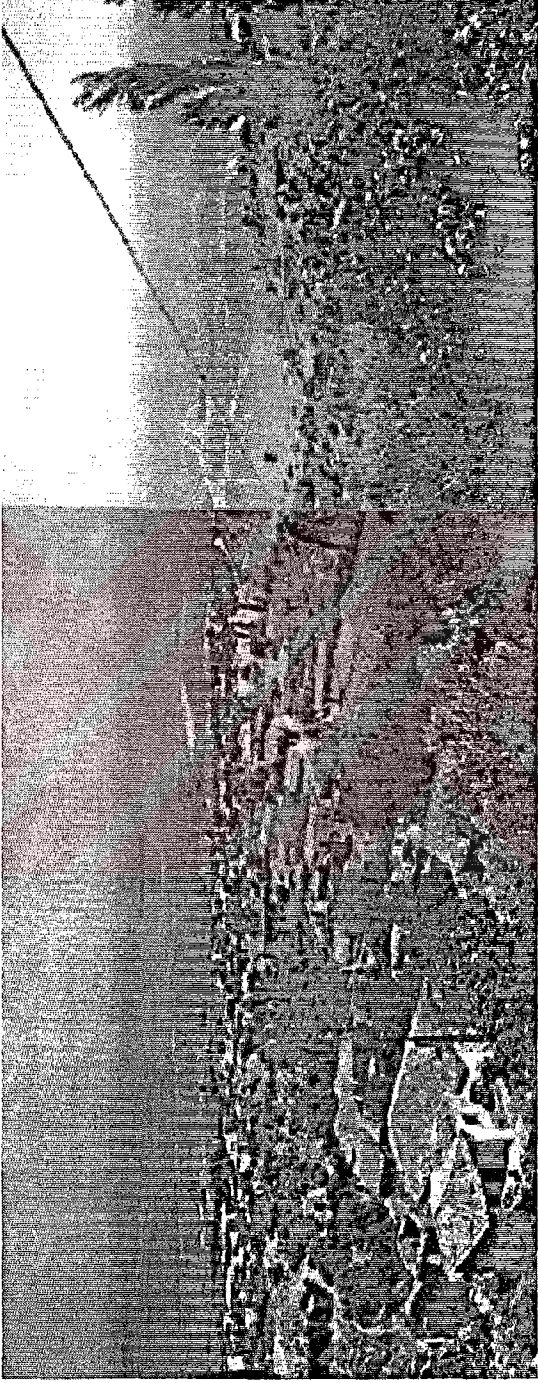

Foto 3 : G  l  bah  e'den S  ke Ovası'na doğru alınan bu g  r  nt  de Dilek Dağı eteklerinden ovaya inilmekte ve geniş tarım alanları doğu batı y  n  nde uzanmaktadır.

Foto 4 : Söke'nin, Ege Denizi ile sınırını oluşturan Dil Gölü (Karina Gölü) önündeki kıyı okları ve lagünler üzerinde kumullar yer almaktadır. Buradaki kumullar denizle birlikte karasal oluşumun sonucudur.

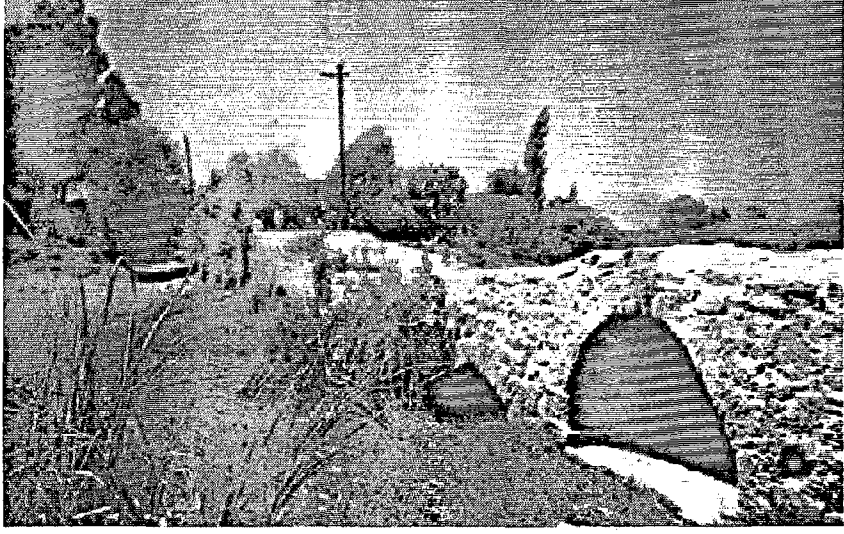

Foto 5 : Sarıkemer'deki Büyük Menderes Nehri üzerindeki eski taş köprü nehrin getirdiği alüvyonlar nedeniyle ova sathının altında kalmış ve köprü gözlerinin büyük bir kısmı 3-4 m. kalınlığındaki alüvyonlarla dolmuştur.

Foto 6 : Büyük Menderes Nehri'nin beslenme alanlarından olan Dinar'ın doğusundaki Karakuyu veya Dombaylı Havzası'ndaki kalker alanlarından çıkan büyük karstik kaynak.

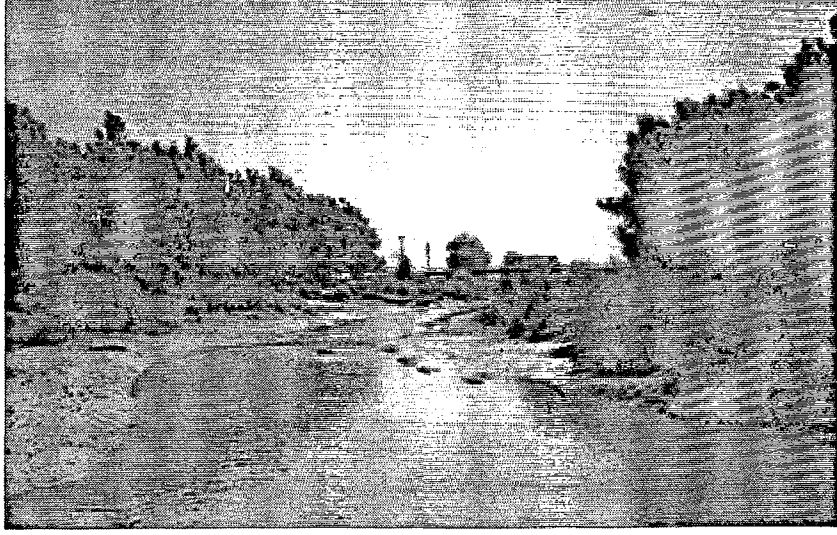

Foto 7 : Sarıkemer yakınlarında Büyük Menderes Nehri'nin eğimi son derece azaldığı için salınımlar yaparak akmaktadır. geride nehir üzerindeki yeni beton köprü yer almaktadır.

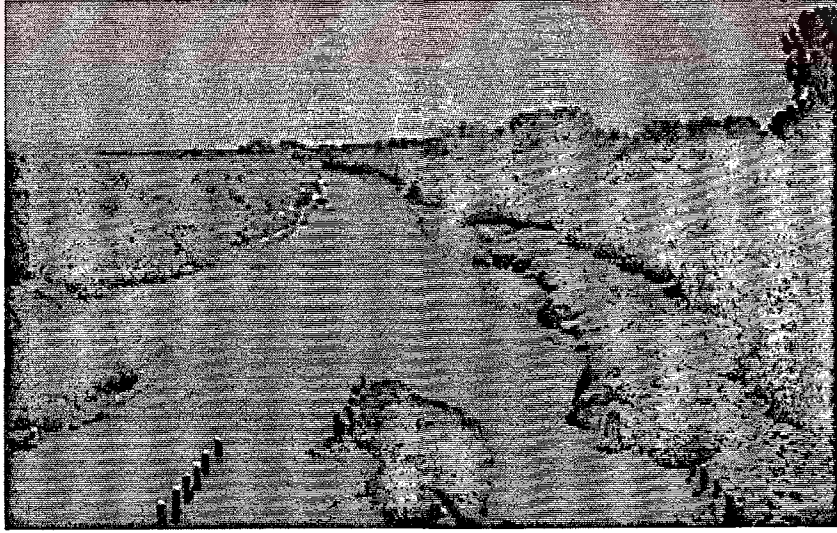

Foto 8 : Büyük Menderes Nehri'nde minimum akım temmuz-ağustos aylarında gerçekleşmektedir. Suyun iyice çekildiği bu dönemde nehrin kenarlarında ilgin ve kovalıklar gelişmiştir.

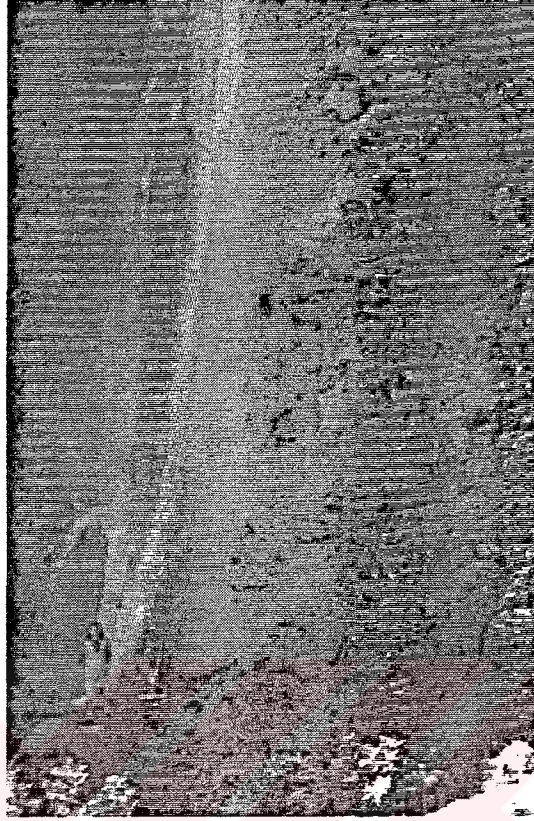

Foto 9 : Sazlıköy'ün batısındaki Paleozoik kalkerlerden çıkan Şarlak, kış döneminde özellikle şubat ayında akımı artan bir kaynaktır.

Foto 10 : Söke'nin köylerinde içme suyu uzun süre kuyulardan temin edilmiştir. O dönemden kalan ve bugün kullanılmayan Özbeyyeniköy'deki bu kuyunun inşasında çevrede bol bulunan mermerler kullanılmıştır.

Foto 11 : Söke Özbaşı yolu üzerinden, güneyden kuzeye doğru alınan bu görüntüde delta ovası olan Söke Ovası'nda alüvyal topraklar yer alır. Geride ovayı doğudan batıya doğru kuşatan Dilek Dağı yer almaktadır.

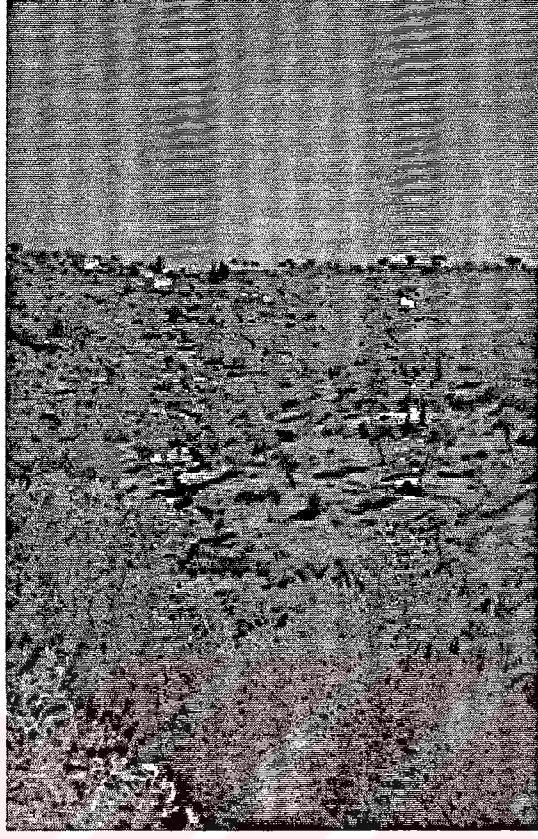

Foto 12 : Aslanyaylası Köyü yakınlarındaki bu fıstık çamları (Pinus pinea) zeytinliklerin arasında ve yaklaşık 600 m. yükseltisinde gelişme göstermektedir.

Foto 13 : Sazlıköy'deki Hilmi Bey Çiftliği'nin girişinde ekonomik değeri yüksek fıstık çamları (Pinus pinea) yer almaktadır.

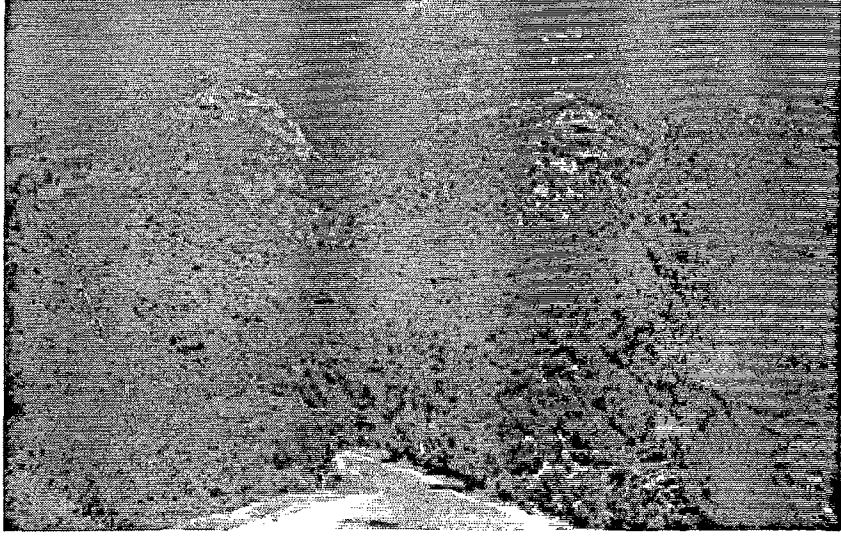

Foto 14 : Dilek Dağı üzerinde Paleozoğe ait şist ve kalkerler üzerinde kızılçam (Pinus brutia) ormanı gelişmiştir. 1100-1200 m. yükseltisinde orman varlığı zayıflamaktadır. Orman Dilek Dağı Milli Parkı içinde yer aldığı için koruma altındadır.

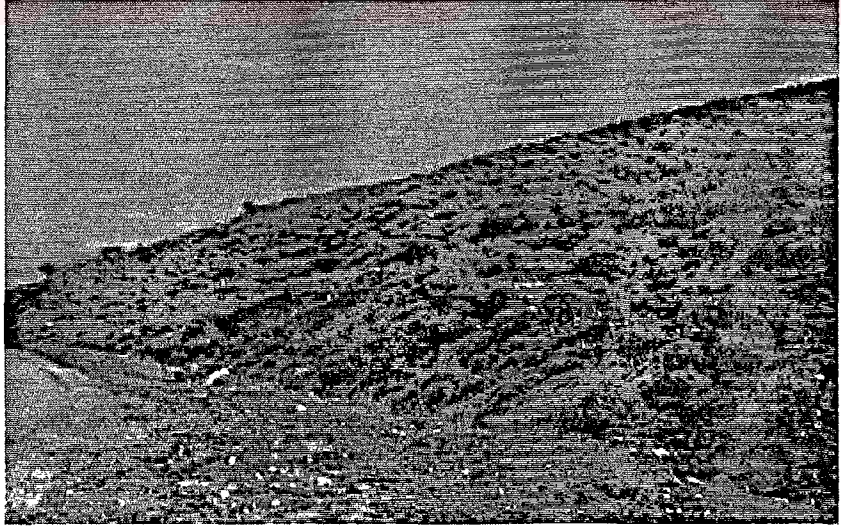

Foto 15 : Burunköy yakınlarında ve yaklaşık 400 m.den alınan bu görüntüde makilerin alçak aşınım yüzeyleri ve yamaçlarda yer aldığı görülmektedir.

Foto 16 : Güllübahçe'nin ilk kuruluş yeri olan Turunçlar'da mahalleler, coğrafi çevrenin ve beşeri şartların etkisinde kalarak taş malzemeden, insanların ve yük hayvanlarının geçişine uygun olacak genişlikte düzenlenmiştir.

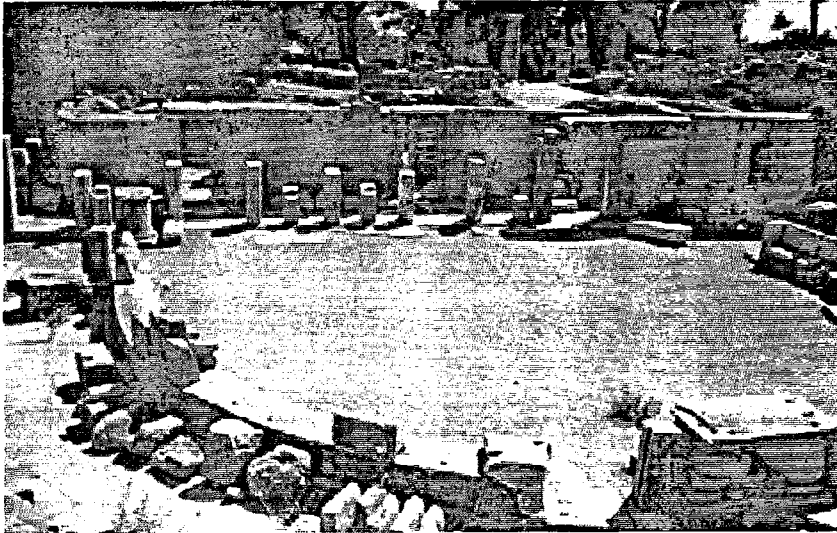

Foto 17 : Güllübahçe'deki tarihi Priene Şehri'ndeki halk meclisi, yaklaşık 650 kişiyi alabilen bir tiyatroya benzemektedir.

Foto 18 : Priene Şehri de alandaki diğer tarihi şehirler gibi savunulması kolay, çevreye hâkim bir tepe üzerine kurulmuştur.

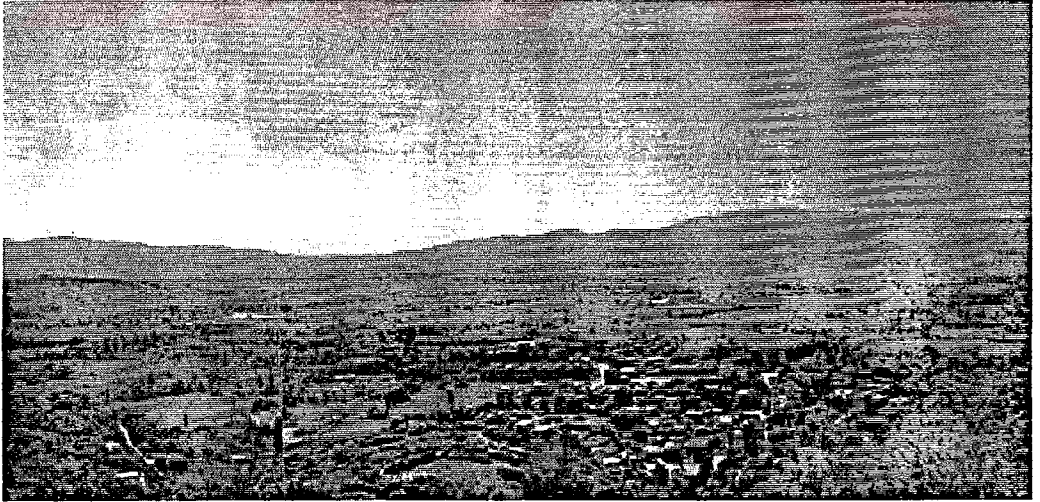

Foto 19 : Güneyden alınan görüntüde Bağarası Kasabası'nın ovaya doğru gelişme gösterdiği görülür. Geride kasabayı kuzeyden çevreleyen Dilek Dağı yer almaktadır.

Foto 20 : Rumlar tarafından kurulan Eski Doğanbey Köyü'nde, rölyef, su durumu gibi nedenlerle Dilek Dağı yamacına yerleşilmiştir.

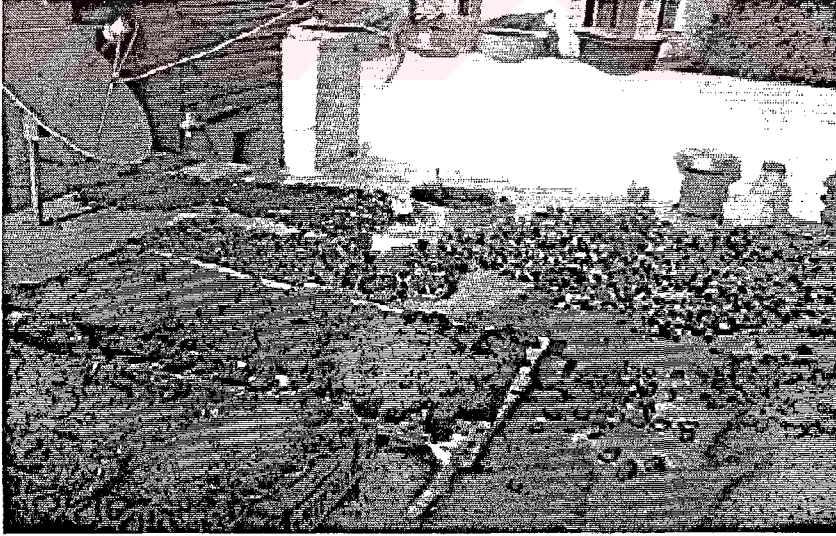

Foto 21 : Ağaçlı Köyü'nden alınan bu görüntüde yeni tip konutun bir bölümünün üstü örtülmeyip kışın tüketilen çeşitli yiyeceklerin kurutulması için kullanılmaktadır. Köyde çanak antenin varlığı da dikkat çekmektedir.

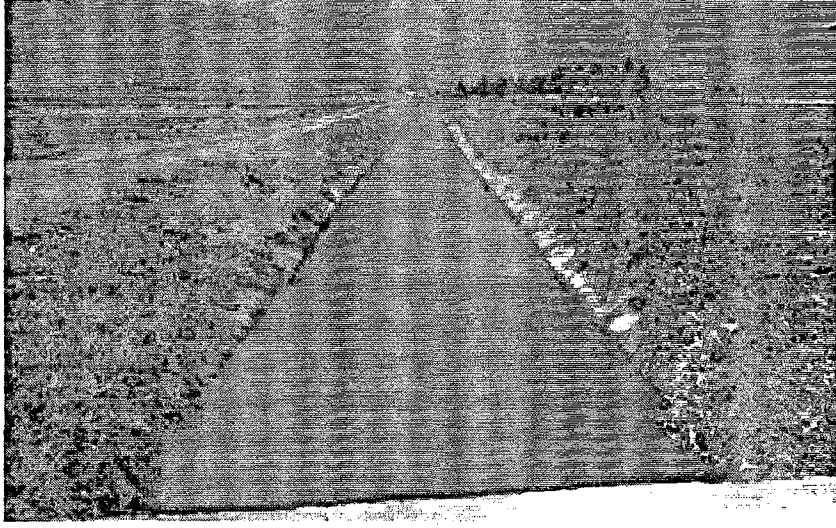

Foto 22 : Söke-Milas karayolu üzerindeki tarlaların sulanmasında kullanılan bir sulama kanalı.

Foto 23 : Sulu tarım alanlarının büyük bir bölümünde pamuk yetiştirilmektedir.

Foto 24 : Tarladan toplanan pamuklar balyalara konularak tüccara veya Tariş Tarım Satış Kooperatifine satılmaktadır.

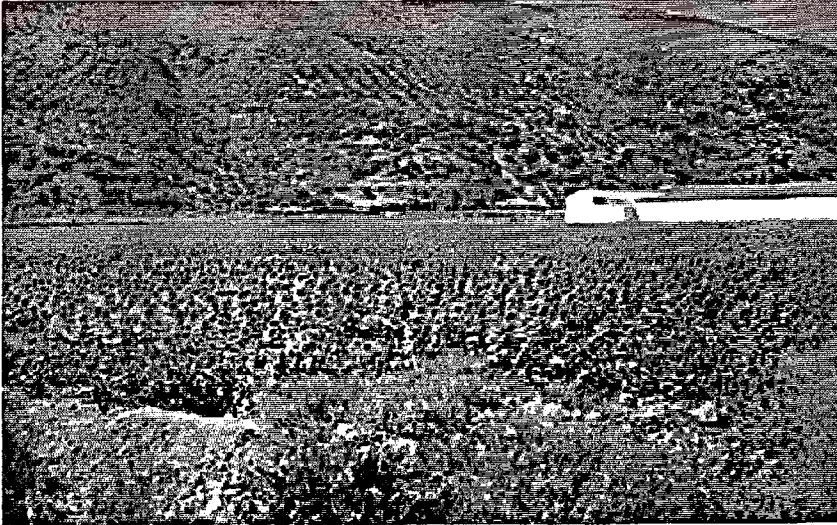

Foto 25 : Dilek Dağı eteklerinde Söke-Milas Karayolu üzerindeki tarlalarda münavebeli olarak ayçiçeği üretimi yapılmaktadır.

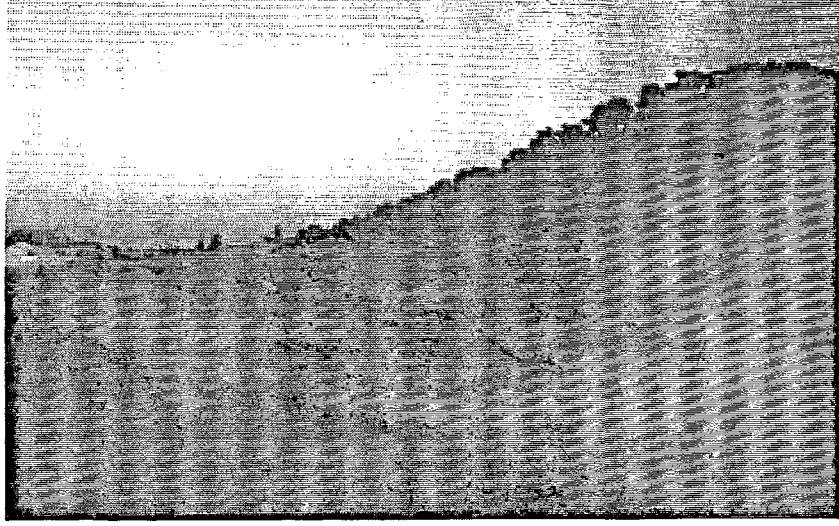

Foto 26 : Özbeyyeniköy'den alınan görüntüde zeytinlikler yamaçlarda ve yaklaşık 400-450 m. yükseltisinde yer almaktadır.

Foto 27 : Söke-Bağarası Karayolu üzerinde ve soğuk rüzgârlara karşı korunaklı alanda yer alan bahçede narenciye ve sebze üretimi yan yana yapılmaktadır.

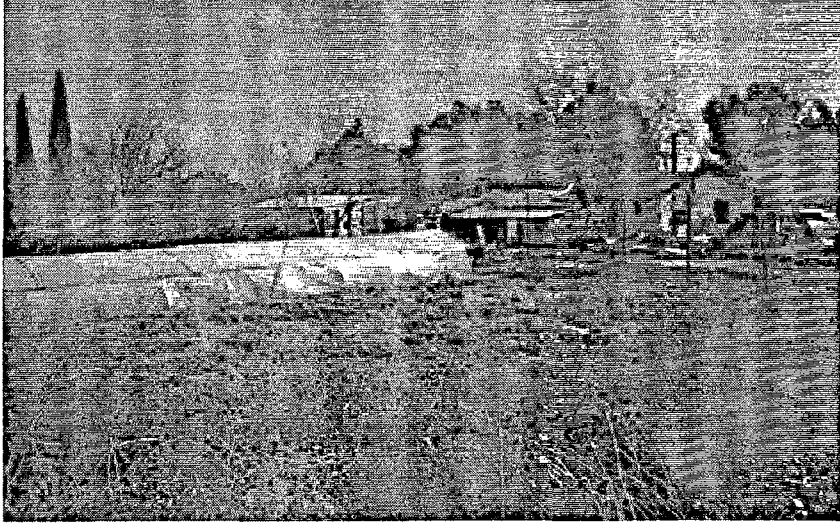

Foto 28 : Söke-Bağarası Karayolu üzerindeki serada sebze fidanları yetiştirilmektedir.

Foto 29 : Güllübahçe’de sulama kanalları yakınında otlayan sığırlar.

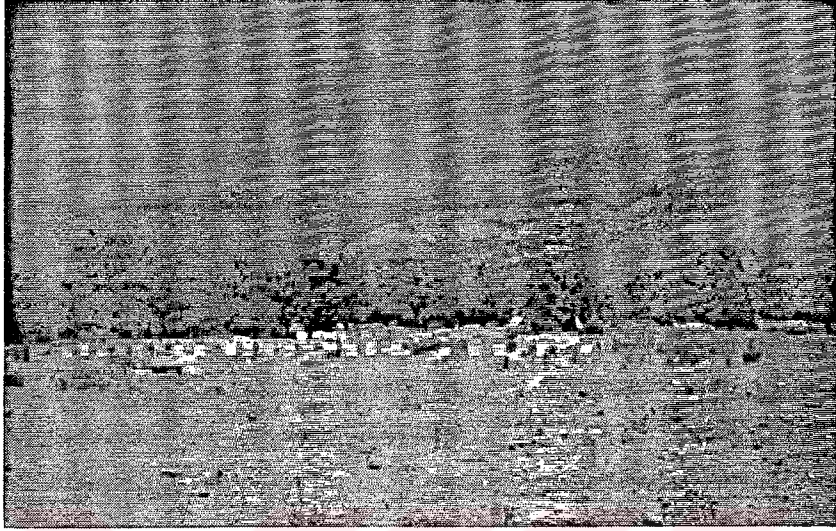

Foto 30 : Doğanbey K y  yak nlarında, Dilek Dağı eteklerinde fenni kovanlarda yapılan arıcılık.

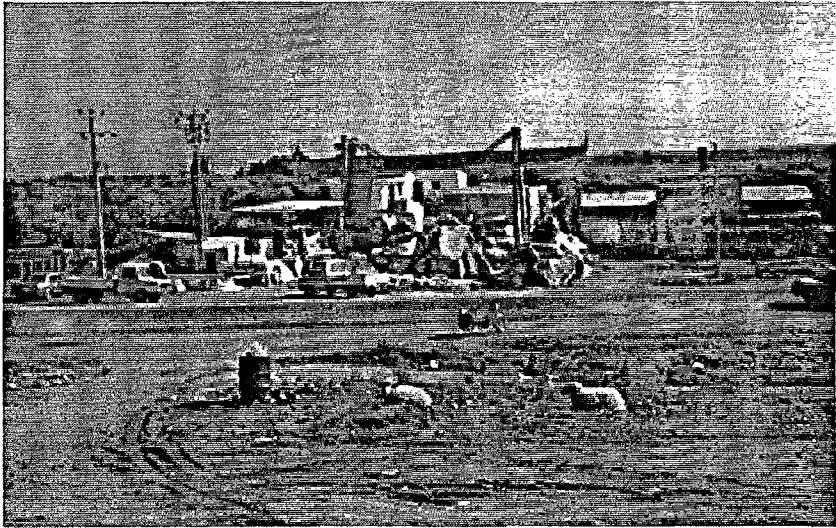

Foto 31 : S ke-Milas Karayolu  zerindeki atölye tipi mermer i letmesi.

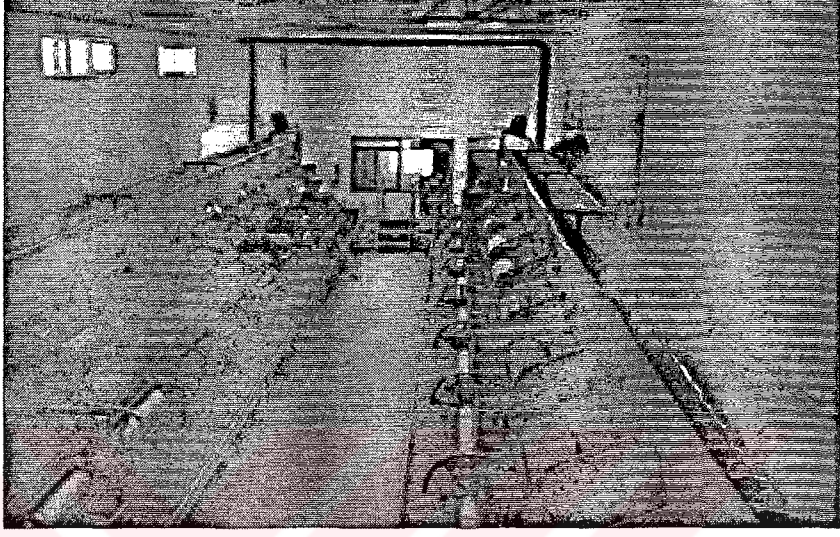

Foto 32 : Güllübahçe'deki modern ırır fabrikası.